

Огляд Старого Заповіту.

Опис курсу:

Цей курс є оглядовим керівництвом по Старому Заповіту. Він укладений таким чином, щоб студенти могли бути забезпечені базовими знаннями змісту, історичних обставин, культури, релігії та інших речей, пов'язаних із Старим Заповітом. На лекціях студенти мають можливість знайомитись із матеріалом, як з передумовою (виховником) до Христа – Закон, пророцтва, поезія – все це підводить читача до глибшого розуміння Новозаповітнього післання, як основи нашого життя.

Завдання (цілі) курсу:

Після закінчення курсу студент повинен:

Знати:

1. Правильне розташування Старозаповітніх книг по порядку.
2. Основний зміст Старого Заповіту.

Цінувати:

1. Старим Заповітом як авторитетним джерелом Божественної істини і вчення.
2. Божественним відкриттям Старого Заповіту як передумовою вчення Ісуса Христа, розкритого в Новому Заповіті.

Застосовувати:

1. Набуті знання в проповідях, в домашніх групах та при викладанні християнського вчення.
2. Старозаповітні історії, символи, пророцтва і поезію для кращого розуміння Божого плану спасіння людства, розкритого в Новому Заповіті.

Додаткові підручники: Самуїл Дж. Шульц. *Старий Заповіт промовляє...*

ПХО. *Старий Заповіт: Історичний огляд.*

Рекомендована література: Е. Ебі. *Короткий провідник по Біблії*.

В.А. Міцкевич. *Бібліологія*.

М. Батчелор. *Відкриваючи Біблію*.

Рік Говард. *Скинії, храми, палаци*. Огляд Старого Заповіту.

Г. Мірс. *Подорож по Біблії*.

У. С. Ла Сор, Д. А. Хаббард, Ф. В. Буш. *Огляд Старого Заповіту*.

Вимоги курсу: студент повинен:

1. Бути присутнім на всіх лекціях і вести конспект запропонованого матеріалу.
2. Успішно виконувати всі завдання під час сесії (семестру).
3. Успішно скласти тести.
4. Опрацювати підручник, запропонований викладачем.
5. Ознайомитися із змістом Старого Заповіту по Біблії.

Оцінювання:

План курсу:

А. Вступний матеріал до Старого Заповіту.

- I. Значення Старого Заповіту.
- II. Культура Старого Заповіту.
- III. Книги Старого Заповіту.

Б. Оглядний матеріал по книгах Старого Заповіту.

- I. Періоди історії Старого Заповіту.
- II. Короткий зміст книг Старого Заповіту.

А. Вступ до Старого Заповіту.

І. Значення Старого Заповіту.

Ми є церква Ісуса Христа, тобто Церква Нового Заповіту. Більшість християн мають непогану уяву про книги і вчення Нового Заповіту. Але, на жаль, для багатьох з них Старий Заповіт є загадковим і малозрозумілим. Часто його зміст здається нам, християнам, далеким, відірваним від сучасного життя. Разом з тим, останнім часом спостерігається збільшення інтересу до Старого Заповіту, як до книги, що приводить до витоків трьох монотеїстичних релігій, дві з яких, є світовими і найбільш поширеними, а третя, завдячуючи впливу на світову громадськість народу, який сповідує цю релігію, теж є не менш значимою в світі. Це – християнство, іслам та іудаїзм.

Слово «Заповіт» – єврейське «Беріт», означає «згода», «договір», «заповіт».

Чому нам необхідно вивчати і пізнавати Старий Заповіт?

Причини для вивчення:

1. Старий Заповіт – це Слово Боже.

Як Слово Боже, він має силу виявляти (відкривати) нам Бога, а також змінювати наше життя. (2Тим. 3:14-17).

2. Старий Заповіт допомагає нам зрозуміти життя і служіння Ісуса Христа.

Ісус навчав, що Його місією було виконання Закону. (Мт. 5:17). Для того, щоб зрозуміти і правильно виконати справу Христа, нам потрібно зрозуміти Закон, який Він прийшов виконати. Старий Заповіт розкриває перед читачами Божий план спасіння людства.

3. Старий Заповіт розкриває нам Особу Бога.

Ми з перших сторінок Біблії (Старого Заповіту) знайомимося з Богом, як з Творцем. Далі ми читаємо про дисгармонію серед творіння Божого, викликану гріхопадінням, а також про засоби, які застосовує Бог, щоб урятувати людство. Ми бачимо Бога в дії, коли Він завойовує світ Своєю любов'ю та істиною. Історії Старого Заповіту розкривають нам Особу Бога.

4. Старий Заповіт органічно пов'язаний з Новим Заповітом.

Кожна Новозавітна книга має в собі посилання на книги Старого Заповіту. Автори Нового Заповіту часто цитують фрагменти Старого Заповіту, переповідають його історії та розвивають окремі його положення. Для того, щоб краще зрозуміти Новий Заповіт, необхідно знати Старий Заповіт.

Три основних думки Старого Заповіту:

1. Божа обітниця Авраамові.

Суть її в тому, що через нього (Авраама) будуть благословенними всі народи. Бог заснував єврейський народ для особливої цілі, щоб зробити його месіанським народом, через який на всі інші народи зйдуть великі благословення.

2. Божий Заповіт з єврейським народом.

Якщо вони будуть вірно служити Богу, то будуть процвітати, як народ, а якщо відвернуться і будуть служити ідолам, то понесуть великі втрати і замість благословень зазнають прокляття.

Старий Заповіт розповідає, як Бог намагався протягом століть відродити у світі ідолопоклонників віру в Єдиного Бога через народ, що поклонявся Йому.

3. Божа обітниця Давидові.

Коли Божий народ став великим народом, Бог вибрав серед нього родину Давида і став розбудовувати навколо неї Свою обітницю, що з цієї родини вийде Великий Цар, Який буде жити вічно та заснує всесвітнє царство, якому не буде кінця.

Три ступені розвитку Старозаповітньої думки:

1. Єврейський народ був вибраний, щоб через нього весь світ одержав благословення.
Він є месіанським народом.
2. Благословення єврейського народу мало прийти з роду Давида – месіанського роду.
3. Благословення цього роду проявиться в світі через Великого Царя, Який народиться в цьому роді. Він стане Месією.

II. Культура Старого Заповіту.

Старозавітна культура охоплює більше, ніж двохтисячолітній період історії людства. Протягом всього цього часу культура Старого Заповіту зазнавала різючих змін через географічні, політичні, економічні та релігійні причини.

В процесі вивчення Старого Заповіту варто звернути особливу увагу на правильне розуміння певних елементів культури.

Старий Заповіт знайомить нас з життям, побутом і діяльністю **євреїв**, як вибраного Богом народу. Також ми читаємо про сусідні з Ізраїлем народи, такі як филистимляни, різні ханаанські народи хамітського походження, сирійці, єгиптяни, ідумеяни, моавітяни, аммонітяни, мадіянітяни; більш віддалені народи, з якими взаємодіяли євреї на певних етапах своєї історії – асиріяни, вавилоняни, перси і мідійці.

Ізраїль був вибраний Богом, як знаряддя для спасіння людства. Релігійні та моральні норми євреїв дуже відрізнялися від тих, що були в сусідніх народів. Про релігію і мораль Ізраїля буде багато говоритися по ходу вивчення Старого Заповіту. Про інші народи, їх релігію та культуру, поговоримо у цій частині курсу.

Народ, який згадується майже протягом всієї Старозавітної історії, як сусід Ізраїля, – **филистимляни**. Слово «Палестина» походить від слова “Филистина” (земля филистимлян). На думку багатьох вчених, филистимляни – це народ мореплавців, який прибув на територію нинішньої Палестини у XVI-XIII ст. до н.е. і поселилися на Середземноморському узбережжі. Вперше про них згадується у 1М. 10:14, як про нащадків Хама. Вони заснували п’ять міст-держав: Газу, Аскалон (Ашкелон), Азот (Ашдод), Аккарон (Екрон) і Геф (Гат). Филистимляни тримали під своїм контролем приморську дорогу з Єгипту до Ханаану. Можливо, саме тому Бог не повів Свій народ близькою дорогою з Єгипту, бо там була укріплена филистимська територія. Очевидно, що Бог не хотів передчасного зіткнення ізраїльтян із филистимлянами. Невідомо яким богам поклонялися филистимляни до того, як переселилися в Палестину, але відомо, що пізніше вони засвоїли місцеві культу Астарти, Дагона і Веельзевула. Завдяки филистимлянам всі інші мешканці Ханаану дізналися про залізо, тому що виготовлення металевих виробів (особливо залізних) було національним ремеслом филистимлян. Це

надавало певні переваги филистимлянам у війні – вони, навіть, зберігали деякий час монополію на володіння залізними знаряддями праці та зброю.

До кінця невідомо про кого точно йдеться у 1М. 20, 21 і 26. Герар знаходився південно-західніше від Гази, ближче до Єгипту. Можливо це були протофилистимляни, або окремі групи филистимлян, які переселилися туди раніше, ніж основна група филистимлян. Також не можна виключати і такої думки, що переселення филистимлян у Палестину могло бути на II-III століття раніше, ніж офіційно вважається. Таким чином, згідно книги Буття 20, 21, 26 Авраам та його син Ісак, взаємодіяли із филистимськими Авімелехами (царями). На думку багатьох вчених, Авімелех – це филистимський титул глави держави, а не родове ім'я династії.

Древні ханаанські народи: **амореяни, періздеяни, хіввеяни, євусеяни** та багато інших. (1М. 15: 19-21). Знайомство з різними представниками цих народів у читача Біблії починається досить рано. Історія взаємодії Ізраїлю з ханаанітянами починається з передісторії цих відносин у патріархів – Авраама, Ісака та Якова і його синів. Як правило, ці відносини не були збудовчими для народу Божого, який тільки зароджувався. Історія Содома і Гомори, відносини Авраама та Ісака з Авімелехами (боязнь втратити своїх дружин), пригода з Діною – дочкою Якова, історія відносин Юди з Тамарою, своєю невісткою – це все неповний перелік, який показує моральне лице ханаанських народів. (Ханаанські народи і протофилистимляни, з якими взаємодіють патріархи, є близькими між собою, як етнічно – нащадки Хама, так і культурно – поганська система служіння). Пізніше ми читаємо, що духовний і моральний стан цих народів ще більше погіршився, що й було основною причиною, чому Бог дав вказівку їх винищити, щоб зупинити цей вплив на сусідні народи, особливо на Ізраїль.

Ханаанські міста були оточені мурами з глини і каміння, і захищали мешканців від набігів різних грабіжників та диких тварин. Правителі різних міст Ханаану постійно сварилися між собою і вели міжусобні війни. До певної міри це облегло ізраїльтянам завоювання країни, коли вони прийшли з Єгипту. Об'єднаним Ханааном було б значно важче заволодіти.

Мова хананеїв була близькою до давньоєврейської, а можливо, навіть, і тотожною. Найбільшим внеском ханаанеян у світову цивілізацію було те, що вони винайшли алфавітне письмо, десь у період між 2000 і 1600 роками до н.е. (Фінікійці). Насправді, дуже складно остаточно розмежувати стародавні ханаанські народи, фінікійців та филистимлян, які були не лише сусідами у II тисячолітті до н.е., але і спорідненими за походженням, як нащадки Хама.

Релігія ханаанських народів була особливо пов'язана з аморальністю та окультизмом. Ханаанські боги і богині були персоніфікованими силами природи. Головним богом був Баал (Ваал). Це ім'я означало "Пан" і було титулом Гадду, бога грому і дощу. Від цього бога залежало, яким буде урожай, а це мало життєво важливе значення для ханаанської цивілізації. Жінкою Ваала була богиня Астарта, богиня кохання і війни. Батьком Ваала був бог Ель, але на час завоювання євреями Ханаану, поняття про цього бога було досить туманним і розпливчатим. Дружиною Еля була богиня Ашера, володарка моря. І Астарту, і Ашеру часто називали "Баалат", тобто – «господиня».

Іншими головними богами були: Шамаш (бог сонця), Решеф (бог війни і підземного світу), Дагон (бог хліба). Навколо старших богів крутилося безліч інших, нижчих за рангом божеств. Ханаанські боги були жорстокими і кровожадними. Вони знаходили величезне задоволення від безкінечних сутичок один з одним, а також при безпорядних (безладних) сексуальних зв'язках. У людські справи вони втручалися тільки заради задоволення своїх власних капризів, не задумуючись про людські страждання. Хоча інколи ці боги бували щедрими і добрими. Звичайно, що подібна міфологія впливала на тих, хто поклонявся цим богам. Боги були відображенням розгнуданих пристрастей самих ханаанеян. Релігійні свята перетворювалися на розгул самих гірших, тваринних рис зіпсутої людської природи. Грецькі і римські письменники того часу просто жахалися від безчинств, які творили хананеї (фінікійці) в ім'я своєї релігії. У всіх головних містах Ханаану були храми головних божеств. Кожен храм обслуговувався жрецькими (священиками), співаками і прислугою. Як правило, у жертву богам приносили тварин і їжу, але практикувалися і людські жертви, особливо Молоху, – богу підземного світу. При поклонінні деяким богам, особливо Астарті, практикувалася храмова проституція. Під час жертвоприношень жреці нерідко передрікали майбутнє для тих, хто

приносив жертву. Ці перебачення вони робили за внутрішніми частинами тварин, яких приносили у жертву. Часто жреці передрікали майбутнє за зорями (астрологія), практикували спілкування з померлими духами (спіритизм), впадали в пророчий транс, за допомогою магічних заклинань займалися цілительством. Зрозуміло, що носії такої релігії були дуже бридкими в очах Божих. У них не існувало моральних норм, подібних до Десяти Заповідей. Їхня релігія була позбавлена чогось такого, що хоч віддалено нагадувало любов до божеств, яким поклонялися; боговшанування у цій релігійній системі не приносило ні радості, ні щастя. Зрештою, варто визнати, що ми мало знаємо про позитивну сторону цієї релігії. Але євреї протягом тривалого періоду своєї історії мали сильну спокусу поклонятися ханаанським богам і перейняти їхню практику боговшанування.

Варто також відзначити таких сусідів Ізраїля, як **фінікійці**. Вони жили на півночі Ізраїля і були одним із відгалужень ханаанських народів. Їх мова була однією із ханаанських мов. Ми говорили про внесок ханаанських народів щодо створення першого алфавіту. Це було досягненням саме фінікійців. У древньому фінікійському місті Бібл був винайдений алфавіт. Саме у фінікійців древні греки запозичили алфавіт, внісши у нього певні корективи, зокрема голосні букви, окремих позначок яких до цього часу немає у семітських мовах – арабській та івриті. Від цього древньофінікійського міста (Бібл) походить грецьке слово «біблос» – книга, а звідси і назва Біблії, як єдиної справжньої Книги.

Найвідомішими фінікійськими містами, згаданими в Біблії, є **Тир** і **Сидон**. Могутність цих міст поступово зростала і уже в часи Давида вони, за економічним і політичним потенціалом, лідирували серед інших фінікійських міст. Ми читаємо про дружбу Давида і Соломона із Хірамом, тирським царем, який постачав кедри для будівництва Храму і особистого будинку Соломона. Виглядає так, що Тирська держава часів Хірама і Ізраїль часів Соломона, створивши військову і торговельну коаліцію, були провідною політичною силою у світі.

Пізніше ми читаємо про ще один союз Ізраїля із Фінікією. Правда, на цей раз із Сидоном. Мова йде про шлюб Ахава із дочкою сидонського царя – Єзавеллю. Цей союз призвів до духовного і морального занепаду Ізраїля (Північного царства) під впливом

сидонської релігії і моралі. Єзавель описана в Біблії, як одна із самих розбещених і брутальних жінок. Її ім'я стало символом непристойності жінки, а також надмірного її владолюбства.

Поступово фінікійці засновували свої колонії по всьому Середземномор'ю, поширюючись в Північній Африці, Іспанії, Італійському побережжю. Їх там називали «Пунами», звідси назва «Пунічні війни», які велися за панування у Середземномор'ї між фінікійцями (карфагенянами) і римлянами.

Найвідомішим містом цього великого державного утворення був Карфаген, одне із найвідоміших міст у світі. У фінікійців, взагалі, державні утворення не були централізованими, а швидше – міста-держави, як Тир, Сидон, Карфаген. Вони були незалежними державами, які контролювали певні території.

Карфаген був заснований у IX – VIII ст. до н.е., як торговельне поселення, що з часом перетворилося у найсильнішу морську державу в Середземномор'ї. Отже, фінікійці – це народ мореплавства і торгівлі.

Щодо релігійних вірувань фінікійців. Їхня релігія впливає із вірувань древніх ханаанських народів. Ті самі божества – Ваал, Астарта, Шемеш, Дагон та інші. Але поширюючись по Середземномор'ю, фінікійці дещо змінювали свою релігію. Особливо у Карфагені у них відбулися значні зміни у віруваннях. Перше місце у їх пантеоні зайняла богиня Танніт. Це була богиня-діва, богиня, яка відповідала за продовження роду (народжуваність). Вона увібрала в себе риси Астарты, а також богині-матері місцевого лівійського населення. На одне з головних місць вийшов бог Решеф, бог полум'я, грози і небесного світла. Із колоніальним поширенням фінікійців, поширювалося вшанування бога Мелькарта, який вважався захисником усіх, хто покинув батьківщину і оселився на чужині. Релігія фінікійців була брідкою, аморальною, приносилися людські жертви, особливо малих дітей. Вона викликала огиду у навколишніх більш цивілізованих народів: греків, римлян, етрусків. Сучасні історики схильні вважати війни між фінікійцями і римлянами (Пунічні війни), як цивілізаційно-визначальні для подальшого розвитку людства, принаймні у цій частині світу. Перемога греків і римлян у Середземномор'ї сформувала сучасну європейську, християнську цивілізацію.

Сирійці. Це був близький до євреїв, за походженням, семітський народ, котрий також називався – **арамеї**. Племена сирійців або арамеїв були розсіяні по всій Сирії, частково, навіть, і в Ассирії. Вони вели подібний до хананеїв політичний спосіб життя – міста-держави. Найбільшим і найвпливовішим таким містом-державою був Дамаск. **Халдеї** були близьким до арамеїв народом, котрий сформувався, як народ, через географічну віддаленість. Приблизно з VIII-го століття до н.е. мова арамеїв поступово стала мовою дипломатії і торгівлі на Близькому Сході. Навіть після завоювань Олександра Македонського, з ким пов'язане поширення грецької мови у тому регіоні, – арамейська мова була другою офіційною. У новозавітні часи євреї Ізраїля розмовляли між собою арамейською мовою, мовою древніх сирійців, близьких сусідів Ізраїля.

По особливому цікава історія взаємовідносин Ізраїля з **Єгиптом**. Починається вона у дванадцятому розділі книги Буття, коли Авраам через причину голоду в Ханаані, переселився до Єгипту. Ця країна могла похвалитися на той час культурою, якій було більше, ніж тисяча років. Ці відносини набрали особливої інтенсивності з того моменту, коли брати Йосипа продали свого молодшого брата до цієї країни, як раба. У Єгипті, за свідченнями істориків, був період занепаду під час другого розквіту єгипетської цивілізації – так званого Середнього царства. Ми не будемо повністю розглядати історію Єгипту, але обмежимося лише загальними моментами взаємодії Єгипту та Ізраїлю. Історія відносин буде розглянута частково в огляді змісту Старозавітніх книг, а частково – у окремих предметах, таких як – П'ятикнижжя, Історичні книги Старого Заповіту, Великі та малі пророки Старого Заповіту. В даному розділі ми обмежимося тим, що розглянемо життя, побут і релігію древніх єгиптян. Верховним владикою древнього Єгипту був фараон. Підлеглі Єгипту вважали його богом. Йому належала вся земля, яку підлеглі брали в оренду. Управління країною доручалося головному візиру – першому міністру фараона. Саме цю посаду було запропоновано пізніше Йосипа. Країною управляти йому допомагали знатні вельможі. Серед них були мудреці, від яких фараон вимагав розгадки таємниць, наприклад, снів, як про це ми читаємо у історії, пов'язаній з Йосипом.

Головному візиру допомагали скарбник держави та інший візир, що керував над північною частиною Єгипту. Держава була розділена на провінції (номи). Кожна провінція управлялася з свого адміністративного центру, у який завозилися продукти з цілої провінції. На чолі провінції стояв монарх, якому допомагали судді і інколи «начальники сторожі». Більша частина населення були селяни, що займалися тваринництвом і землеробством. Добробут Єгипту повністю залежав від Нілу.

Всі державні справи детально записувалися писарями фараона. Рання єгипетська писемність була ерогліфічною, тобто окремі звуки на письмі передавали малюнки. Єгиптяни і іноземці, що проживали там, багато займалися будівництвом. Як правило, це були велетенські проєкти, увіковічені славетними пірамідами. Менш значимі будови, які не дійшли до нашого часу, – теж вимагали багато зусиль і затрат. Єгиптяни потребували багато робітників для виготовлення цегли, яку виготовляли з глини, змішаної з порубленою соломою. Папіруси, знайдені археологами, свідкують про норми виробітку, а також про солому, як складову будівельного матеріалу.

Щодо релігії – у єгиптян було багато богів. Сили природи уособлювали: бог-сонце – Ра, боги місяця – Тот і Хонсу, богиня-небо – Нут, бог-земля – Геб, бог розливів Нілу – Хапі, бог захованих у природі життєвих сил – Амон. Були й інші боги: богиня істини, справедливості і порядку – Маат, бог знання і мудрості – Тот. Богом майстерності був Птах, богом підземного світу – потойбічного життя був Озіріс. Деякі тварини вважалися посвяченими певним богам і були «живими образами» своїх богів. Наприклад, бик Апіс був священним образом бога Птаха, птах ібіс – бога Тота, сокіл – бога Хора, кішка – богині Баст. Щоб богів було легше впізнавати, інколи їх зображали з головами посвячених для них тварин.

Таку різноманітність богів, що панували в світі, єгиптяни намагалися пов'язати одне з одним. У мітах (міфах) боги часто об'єднувалися у «сім'ї». Головний бог і богиня ставали чоловіком і дружиною, а менш важливі божества були їхніми нащадками.

Варто відзначити, що у XIV-му ст. до н.е. один з фараонів (Ехнатон) намагався примусити своїх підлеглих поклонятися лише одному сонячному богу Атону, чие ім'я дослівно означає «Видиме сонце», (що буквально означає «сонячний диск»). Але ця релігійна

реформа потерпіла фіаско, і через декілька років єгиптяни повернулися до звичних для себе богів, котрим поклонялися раніше. Через те, що єгиптяни були такими політеїстами, – їхня релігія оцінюється, як віротерпіма. Ніякого бога ніколи не знімали чи відміняли – до них додавали все нових і нових. Важко сучасним релігієзнавцям класифікувати богів у релігії єгиптян, – так само, як це було робити і самим єгиптянам. При будь-якому намаганні пов'язати сонми божеств із відповідними культурами і ритуалами, виникає плутанина.

Фараон (син бога Ра) був посередником між богами і людьми. З іншого боку, – він був представником богів перед народом. Теоретично фараон був Верховним священиком (жрецем), але насправді, у кожному храмі, яких була велика кількість по Єгипту, був замісник фараона – головний жрець, якому допомагали інші жреці. Через своїх жреців-замісників фараон від імені народу приносив жертви богам, щоб ті винагородили Єгипет хорошими розливами Нілу, рясними врожаями. Фараони керували будівництвом і змістом храмів, які споруджувалися в честь їх.

Простим бідним людям не дозволялося відвідувати великі державні храми. Вони допускалися лише у невеликі місцеві святині, що знаходилися поблизу великих храмів. Від цих людей вимагалось, щоб вони приносили пожертвування і виконували певні обряди. Коли проходили свята, людям дозволялося веселитися. Їхні веселощі були більш моральні, ніж у мешканців Ханаану. У цей час люди могли відпочивати і поклонятися своєму власному богу. (Право, яким скористався Мойсей, попросивши надати євреям можливість піти і поклонитися Богу в пустині). Якщо приходив час лихоліття, наприклад, хвороба, – вважалося, що це боги карають за неправильні вчинки. У таких випадках люди молилися, визнаючи свої гріхи. За оздоровлення або відведення стихійного лиха передбачалася подяка, виражена лаконічним написом і гімном хвали.

Як і багато інших народів древності, єгиптяни мали правила моралі: вони знали, що є гідним вчинком, а що – ні. Вбивство або крадіжки вважалися злочином.

Для оволодіння надприродними силами використовувалась магія – «біла», для звільнення від життєвих бід, «чорна», – як шкідливе зайняття. Користуватися «чорною» магією заборонялося, – це був злочин, за який передбачалася кара. Магічний ритуал, як

правило, здійснювався в читанні заклинань. Люди носили талісмани або амулети. Особливо популярним був жук-скарабей – символ життя.

Єгиптяни вірили у потойбічне життя. Вони вважали, що тіло є домом для душі, тому душа потребує користуватися майном, яким володіла у земному житті. Мертві тіла єгиптяни муміфікували, клали їх у саркофаг і запечатували у гробницю, куди вміщали різні необхідні речі. Більшість єгиптян розраховували на блаженне посмертне існування в царстві Озіріса. Папірусні сувої магічних заклинань повинні були допомогти оправдатися на суді Озіріса. Найвідомішою збіркою подібних заклинань є «Книга мертвих». Душі померлих фараонів, згідно вірувань єгиптян, проводили потойбічне життя у товаристві бога сонця, щоденно пересікаючи небосхил у його небесному човні. Вночі ж вони навідували володіння Озіріса, де піклувалися про своїх померлих підданих. Неймовірне захоплення муміфікуванням, магією і прикрасами гробниць вело до формування серед єгиптян крайніх натуралістичних уявлень про потойбічне життя.

Ідумеяни (або як їх ще називали – **едомітяни**) були спорідненим з Ізраїлем народом. Це були нащадки Ісава – брата-близнюка Якова, від якого походили євреї. Але, незважаючи на близьку етнічну спорідненість, ці два народи постійно між собою ворогували. Ідумеї жили на південному сході від Ізраїлю. Їх називали «мешканці гори Сеїр». Столицею Ідумеї було місто Петра, – місто, видовбане в скелі, у важкодоступному місці, що служило природною фортецею. Практично Петра була недоступною ворогам, що стало причиною пізнішої гордості і віри у свою неприступність. Бог через пророків дуже суворо осуджував ідумеїв за гордість і вороже відношення до Ізраїля.

Моавітяни були ще одним сусіднім з Ізраїлем народом, який мав близьке етнічне походження. Їхня країна знаходилася на північ від Едому і на схід від Ізраїля, на східному березі ріки Йордан. Вони були нащадками Лота. Майже через всю Старозавітню історію моавітяни створювали проблеми для ізраїльтян. Археологи знайшли напис на камені про перемогу моавітян над євреями (Моавітський камінь). Вивчення і розшифровка цього напису показали, що мова моавітян і давньоєврейська мова схожі між собою. Навіть релігія моавітян

мала певну схожість з ізраїльською – їх бог Кемош (Хамос) активно діяв через людську історію.

Аммонітяни – це ще один східний сусід Ізраїлю, що жив північніше від моавітян. Вони теж були нащадками Лота і тому були спорідненими з Ізраїлем. Але пізніше у період Суддів і в часи царя Саула аммонітяни багато воювали з Ізраїлем. У часи Давида були дипломатичні відносини з аммонітянами, коли царем був Наас. Але пізніше син Нааса фактично спровокував Давида на те, щоб розпочати воювати з ними. Коли Юдея була сильною, вона підкоряла Аммон, – коли ж послаблялася, тоді аммонітяни намагалися скинути з себе єврейське ярмо, – що і вдавалося зробити. В часи Неємії аммонський правитель Товія намагався перешкоджати Неємії у відбудові Єрусалиму. Сучасна столиця Йорданії – Амман є історичною столицею аммонітян. Мова древніх аммонітян була схожою до давньоєврейської.

Арабські племена. Аравія була батьківщиною декількох племен, котрі були нащадками Ізмаїла, сина Авраама та Агари. Одним з таких племен були **набатеї**, що проживали на південний схід від Сирії і, навіть, деякий час володіли Дамаском.

В часи Неємії арабський емір Гешем був південним сусідом Юдеї і підданим перського царя Артаксеркса.

Варто відзначити, що не всі арабські племена ведуть свій рід від Ізмаїла. **Сабейі** та **мінеї** – південно-аравійські арабські народи, ведуть свій родовід від Кетури, другої жінки Авраама, – а саме, від їхнього сина Йокшана. Навіть в наші часи араби проводять чітке розмежування між північно- і середньо-аравійськими арабами та арабами Ємену, котрі є нащадками згадуваних вище народів. У релігійному плані серед арабських народів, які вели кочовий і напівкочовий спосіб життя, було поширене давньосемітське язичництво, котре виражалося у грубому примітивному ідолопоклонстві: поклоніння деревам і камінню, вшанування померлих, культ небесних світил тощо.

Мадіанітяни жили на південь від Едому, на узбережжі Червоного моря. Основний рід занять – торгівля і грабунки своїх осілих сусідів. Свої набіги мадіанітяни звершували верхи на бойових верблюдах. Вони були нащадками Авраама і його другої жінки Кетури, як і єменські племена. Мойсей певний час проживав серед мадіанітян у Синайській пустелі і, навіть,

одружився з мадіанітянкою Ціппорою. Близькими до мадіанітян, як за походженням, так і за географічним розташуванням, були **деданітяни**. Релігії цих народів були досить абстрактними, примітивними і могли бути схожими на релігії сусідніх арабських племен. Дещо дивною і загадковою є релігія Регуїла, тестя Мойсея. Він шанував Бога, як і його зять Мойсей. Виглядає так, що частина мадіанітян в часи Мойсея, шанували Бога свого предка Авраама. Очевидно, що на даний час мадіанітяни злилися з іншими арабськими племенами.

Амаликитяни – кочовий народ, етимологічно близький до едомітян і євреїв. Як і едомітяни, вони були нащадками Ісава. Під час виходу євреїв з Єгипту амаликитяни напали на них у Синайській пустелі і на північ від неї. Пізніше ми читаємо в Біблії про цей народ, як про непримиренних ворогів Ізраїлю. Вони вели кочовий спосіб життя і, можливо, є предками сучасних аравійських бедуїнів. Злий Гаман із книги Естер є представником цього народу, згідно коментарю Йосипа Флавія.

Хети. Цей народ, що був індоєвропейського походження, проживав у Малій Азії. Вони створили потужну імперію, розквіт якої прийшовся на XV-XIV ст. до н.е. Столиця древніх хетів, місто Хаттуса, була розташована недалеко від сучасної Анкари. До того, як арамеї і євреї з'явилися на історичній арені Сирії та Ханаану, хети володіли Сирією і окремі групи проживали, навіть, у Ханаані. Вони мали своє власне ерогліфічне письмо, а також, – розвинуту систему укладання домовленостей, яка діяла за єдиним стандартним зразком. До речі, умови договорів між Богом та ізраїльським народом, що були записані у книгах Вихід та Повторення Закону, теж відповідають хетським стандартам.

Щодо релігії древніх хетів – її називають релігією тисячі богів. Це були запозичені боги від інших народів, особливо тих, що були завойовані хетами, але стояли у культурному та релігійному плані значно вище, ніж самі хети. Від **хаттів** (народу, спорідненого з **абхазами** і **адигейцями**) хети запозичили їхніх головних богів – Сонця, плодючості, ковальства та інші. Релігієзнавці простежують також релігійний вплив хореїв (хурритів) на хетські вірування, а також – інших семітських народів. Крім того, хети персоніфікували і обожествили різні сили природи, стихії, природні явища (океан, ріки тощо), а також такі абстрактні поняття, як Щастя, Доля, Правда, Бажання та інші.

В свою чергу, релігійний світогляд хетів мав вплив на вірування інших індоєвропейських народів – **етрусків, греків, слов'ян, римлян**.

У 1286 році до н.е. відбулася крупна битва між хетами і єгиптянами поблизу міста Кадеш. Ні одна з сторін не змогла одержати перемоги, – внаслідок чого було укладене перемир'я і договір про кордони між двома державами.

Близько 1200 р. до н.е. **імперія хетів** рухнула під ударами «народів моря» – филистимлян. Хетська культура загинула, хоча окремі групи проживали і згадуються, ще навіть, в часи Соломона.

Хореї (хуррити). Походження цього народу до кінця не в'яшене, а мова до кінця не розшифрована. Відомо, що вони проживали у майже всіх районах Месопотамії – від Едому до Верхньої Месопотамії і входили до складу Хеттської імперії. Вони мали сильний вплив на хетів, особливо культурний і релігійний. У XV-XIV ст. до н.е. навіть існувала сильна хурритська держава – Міттані у Верхній Месопотамії. Її правителі вели переписку з єгипетськими фараонами. Єгиптяни називали у той час весь Ханаан – Хуру. Хуррити вшановували перського Мітру та богів, чії культури були поширені в Індії. Через хурритів відбувався релігійний вплив зі сходу на хетські групи, а від хетів, в свою чергу, – на інших індоєвропейців.

Карійці. Проживали на південному заході півострова Мала Азія. Це був, як і хети, індоєвропейський народ. Багато карійців були найманцями в армії Єгипту. На жаль, дуже мало інформації про цей народ. Ще залишається не розшифрованим їх алфавіт, тому прочитати записи карійців поки що неможливо.

Лідійці. Це був також народ індоєвропейського походження, близький до карійців. Вони жили на західному узбережжі півострова Мала Азія, тобто північніше, ніж територія, на якій проживали карійці. Столицею Лідії було місто (більш відоме у Новозавітні часи) – Сарди (Сефарад). (Про це місто згадується у пророка Овдія 1:20). У VII ст. до н.е. царем Лідії був Гігес. Цікавим є той факт, що пророк Єзекііль уподібнює диктатора останніх часів віддаленої країни до царя Лідії, назвавши його Гогом.

Лідія мала великі поклади золота, і саме тут вперше почали чеканити монети. В часи Вавилонської експансії Близького Сходу Лідія (Луд) була союзницею Тиру та Єгипту.

Фрігійці. Це був ще один індоєвропейський народ, країна якого була на схід від Лідії. У Старому Заповіті і в асирійських хроніках ця країна називалася Мешех. Це був дуже войовничий народ, що торгував рабами та міддю. Столицею Фрігії було місто Гордія. Пізніше Фрігія потрапила під залежність Лідії.

Фрігійці вшановували богів, пов'язаних з оточуючою їх дійсністю. Найпоширенішим був культ богині-матері Кібели, що уособлював плодючість. У різних частинах Фрігії історія богині та деякі обряди культу мали певні відмінності. Як правило, вшановували цю богиню щорічними весняними оргіями, які проявлялися у несамовитих танцях, а також у інших непристойностях.

Богиня Кібела була пов'язана з пастухом Атисом. Поклоніння Атису виражалось в оскопленні чоловіків та інших проявах, які мали відношення до сексуальності людини.

Фрігійці є гарним прикладом того, що народи, які проживають в атмосфері жорстокості і насильства, доводять себе до крайнощів.

Культ плодючості Кібели, богині-матері, пізніше поширився на все Середземномор'я і виражався у греко-римських культурах і обрядах.

Урарти – це також був індоєвропейський народ, предки сучасних вірмен, і на думку деяких етнолінгвістів, – близькі до хуритів. Їхня культура і архітектура були досить своєрідними та самобутніми. Урарти поклонялися богу Халді та вважали себе його дітьми. Протягом близько трьох століть (900–600р. до н.е.) урарти протистояли могутній силі Передньої Азії – Ассирії. Це був чи не єдиний народ, який кинув виклик наймогутнішій державі того часу. Саме вони заставили асирійців напружити свої сили, перестроїти господарство і суспільство на військовий лад, що надірвало їхню економіку. Саме урарти позбавили Ассирію її міцного фундаменту. Багато істориків вважають, що саме урарти вплинули на подальший хід історії, – вони зупинили прогрес Ассирії, що створило сприятливі обставини для виникнення і міцнішання таких індоєвропейських держав, як Мідія та Персія.

Ще одне: хто знає, як би змогла розвинутися Давньогрецька цивілізація, коли б на берегах Егейського моря з'явилися асирійські завойовники? Це стало неможливим завдяки урартам.

Скити (скіфи) були одним з племен, котре походило від Яфета і у Біблії називається Ашкеназ. Народ індоіранського походження (належали до індоєвропейської сім'ї), проживали у Середній Азії в біблійні часи і вели кочовий спосіб життя. У VII ст. до н.е. зруйнували державу Урартів, а пізніше, разом з Мідією і Вавилоном, – Ассирію. Скити воювали у складі перського війська і, як кочівники, здійснювали розбійницькі напади на народи Близького Сходу. У 6-му розділі книги пророка Єремії мова йде про цей народ, як про загрозу для Юдеї. У Єремії 51:27 – згадуються Урарту, Мідія і Ашкеназ (Скифія).

Пізніше скити зазнали поразки від мідійців у VI ст. до н.е. і це посприяло тому, що вони перекочували у північне Причорномор'я. Згодом вони утворили у степовій та лісостеповій смугах сучасної України могутнє політичне об'єднання, відоме під назвою Скитія (Скифія). Протягом наступних декількох століть скити вели затяжні війни з сарматами, болгарами, готами (від яких в остаточному результаті і зазнали поразки).

Скити визнавали поганську релігію і мали своїх власних божків-ідолів. Важливу роль відігравали жреці, які в своїх руках зосереджували владу і багатства, отримані від торгівлі, хліборобства та скотарства. Родовий устрій у скитів був патріархальний. Варто зазначити, що самі скити у північному Причорномор'ї поділялися на декілька груп – царські скити, скити-кочовики, скити-хлібороби та скити-орачі. Останніх деякі історики вважають нащадками трипільської культури і називають їх протоантами – предками сучасних українців.

Кушити проживали південніше Єгипту і займали територію сучасного Судану. Згідно Біблії вони були нащадками Хама. Часто кушити в Біблії ототожнюються з Етіопією. В свою чергу часто у біблійній мові все, що було пов'язане з Африкою, – ототожнювалося з кушитами (чи етіопами). Самі кушити, будучи сусідами єгиптян, часто бували підлеглими останніх, а інколи, навпаки, – їхні правителі ставали фараонами Єгипту, як це сталося у VII ст. до н.е., коли фараоном був Тіргак (Тахарка). Кушитські солдати служили у єгипетських військах. Навчившись у єгиптян, кушити на території сучасного Судану будували піраміди, звичайно, значно скромніші, ніж єгипетські, але з розмальованими приміщеннями, де хоронили людей, в

яких знаходилися величезні саркофаги. Єгиптяни називали мешканців того регіону **нубійцями**.

Кипріоти підтримували тісні торговельні зв'язки з мінойцями, сирійцями, євреями, продаючи їм голубу і темно-червону тканини. У сиву давнину цей острів називався Аласія і був одним з найголовніших поставщиків міді у Східне Середземномор'я.

Критяни (кафтори). З початку II тисячоліття до н.е. на острові процвітала мінойська цивілізація. У XII ст. до н.е. вона загинула. На Криті були створені самобутні системи писемності, які змінювалися послідовно – одна за другою – піктографічне письмо, «критські ерогліфи», «лінійне письмо А» і «лінійне письмо Б». На даний час вдалося розшифрувати тільки останню, яка була перейнята пізніше греками. У біблійні часи цей острів був відомий під назвою Кафтор. Саме звідси вихідцями були филистимляни. Вони були нащадками Хама (ІМ. 10:14).

Улюбленими місцями для відправлень релігійних культів серед мешканців **Криту** були гірські святині або священні печери. Пізніші грецькі легенди зберігають пам'ять про ці печери у вигляді різних міфів. Сліди мінойської цивілізації, що дійшли до нас, складають враження радісного сприйняття життя, гармонії та розкоші. У мінойців не було богів сонця чи інших небесних богів, як пізніше у греків. У мінойському суспільстві значну роль відігравали жінки – вони займали видне місце у суспільстві і мали свободу, якою користувалися у порівнянні з іншими цивілізаціями. Можливо, це було обумовлено їхньою релігією або навпаки, – наклало відбиток на їхню релігію. Жриці мали у мінойській релігії провідну роль, – дуже поширеним був культ плодючості, – зображення повногрудих жінок з широкими бедрами. Цей культ був пов'язаний з поклонінням землі-годувальниці. Богиня Потнія була богинею природи, яка включала в себе всіх інших, в тому числі тварин і предмети. Релігієзнавці зазначають, що релігія і побут древніх критян відображають вплив зі Сходу. Пізніше ця цивілізація була знищена ахейськими (грецькими) племенами.

Однією з найраніших древніх імперій Сходу була **Ассирійська** імперія. Ассирійці поселилися на північному сході від Ізраїлю і часто були проблемою для євреїв. Пізніше (у 721р. до н.е.) Ассирійська імперія поглинула Північне Ізраїльське царство – Ізраїль. Столицею

імперії було місто Ніневія. (Найбільше це місто відоме для читачів Біблії через історію, пов'язану з пророком Йоною). Ще однією столицею імперії було місто Ашшур. Воно, як і Ніневія, знаходилося на березі Тигру, але на 109 км південніше.

Ассирія займала північну територію сучасного Іраку. Її територію складав басейн верхньої течії ріки Тигр і землі на схід, до гір Загросу. Більша частина територій Ассирії була дуже сприятливою для того, щоб займатися землеробством. Зимові дощі і ріки – притоки Тигру забезпечували землю необхідною вологою. Лише територія на захід від Тигру була пустинею. На півночі були обривисті, засніжені гори.

Територія Ассирії постійно приваблювала до себе напівдикі кочові племена, що жили в горах і в пустинях. Історія Ассирії – це була історія постійних воєн із заздрісними сусідами. Ассирійці мали семітське походження. Їх мова була схожою до мови вавилонян.

Між 1500 і 1100 рр. до н.е. Ассирія була однією із наймогутніших держав на Близькому Сході і вона панувала над усіма землями на захід аж до Єфрату. Царі Ассирії вели переписку з єгипетськими фараонами на одному рівні з ними. Але наступних приблизно 200 років був період ослаблення Ассирії. Потім знову настав період розквіту і зміцнення позицій, загарбання нових територій, внаслідок чого постраждало і єврейське Північне царство. Ассирійці проводили політику переселення завойованих народів. Після завоювання Ізраїлю почалася депортація ізраїльтян на чужину. Про це ми читаємо в Біблії. Зворотнє переселення інших народів на Ізраїльську територію привело до виникнення нового народу, відомого, як самаряни. На початку VII-го століття Ассирійська імперія досягнула величезних розмірів, включивши в себе Ізраїль, Сирію, Єгипет, північ Аравійського півострова, частину Малої Азії та Персії. Проблема була в тому, що Ассирійські царі не могли контролювати такі величезні території. Вони не могли забезпечити безпеку власних кордонів і придушити повстання, які постійно спалахували в імперії. У 625 р. до н.е. незалежності добився Вавилон, а у 612 р. до н.е. вавилоняни в союзі з мідянами зруйнували Ніневію.

Як і більшість древніх народів, ассирійці поклонялися природі, стихіям. У них були свої улюблені боги, яким приносили жертви у храмах і в маленьких святинях, про них складали легенди, їм поклонялися, просили у них допомоги, сподівалися на їхнє благовоління.

У асирійців багато богів були спільних, як і в інших народів, зокрема у вавилонян, але національним богом був Ашшур. Одна з столиць, та й сама держава носила також цю назву. Походження Ашшура невідоме, але пізніше, – з розквітом асирійської могутності, місцеві богослови ототожнювали Ашшура з царем богів Енлілем. Іншими богами асиріян були дружина Ашшура – Нінліль, бог місяця – Сін, бог сонця – Шамаш, бог грози – Адад, богиня кохання й війни – Іштар.

Вавилон. У південній частині сучасного Іраку, південніше Асирії, існувало прославлене Вавилонське царство. Назва головного міста – Баб-Ілу (Ворота Бога) вказувала на особливе релігійне значення Вавилону. Пізніше назва міста була змінена Богом на Ба-Бел, що означає «плутанина», і вказує на відому в Біблії подію – змішання мов. Початок історії міста, пов'язаний з царюванням Німрода і Шинейарським царством (можливо це вказує на Шумерське царство). Хоча це місто не було найдревнішим містом Месопотамії, – шумерські міста Ур, Урук, Ерідуд та інші були приблизно на тисячу років старшими, – воно мало стратегічне значення і двічі ставало столицею імперії. Та й сама назва імперії – Вавилонська, була від імені цього міста. **Шумери** не відносилися до семітської групи народів. (Якщо Шинейарське царство у книзі Буття і є Шумерською державою, – вони мали походження від Хама і були етнічно близькими до кушитських народів, хоча етнолінгвісти, розшифрувавши після десятиліть невтомної праці їхню писемність, стверджують, що шумерська мова не схожа ні на одну з відомих мов). Це була досить розвинута цивілізація того часу. Вони мали свою писемність, – клинопис, а відповідно, і літературу. У них була розвинута металургія. Історики стверджують, що у виготовленні золотих виробів і в шліфуванні дорогоцінного каміння шумерам у давнину не було рівних. У древніх шумерів була розвинута наука – математика і астрономія. Розвинена була у древніх шумерів і архітектурна галузь, а також – будівництво. Цей народ більше любив будувати, ніж воювати, і образ будівничого більше підходив правителю, якого вони часто зображали з кресленням і циркулем в руках, ніж образ воїна. Але Шумер на протязі семи століть свого існування ніколи не був об'єднаним царством, – це була група міст-держав, які десятиліттями могли проводити між собою міжособні війни, сперечаючись за орні землі, зрошувальні канали тощо. Можливо відсутність сильного

воєнного лідера і була причиною того, що вони так і не об'єдналися в одне царство. Людиною, що об'єднала шумерів в одне царство, був правитель аккадського царства – Саргон (очевидно це було не його власне ім'я, а титул, який він присвоїв собі після завоювання Шумерських міст-держав). Таким чином виникло Шумеро-Аккадське царство, яке проіснувало близько ста років.

Аккад – народ семітського походження, що жив північніше від шумерських держав. Його мова була ранньою формою вавилонської (халдейської) і спорідненою з давньоєврейською та арабською. Аккад засвоїв і поширив культуру шумерів на всю Месопотамію. При Саргоні і, особливо, під час правління його внука Нарам-Сіна, Аккадське царство розширилося на всю Месопотамію – до Малої Азії. Ймовірно, що Авраам мав аккадське походження. Кінець аккадському пануванню поклала навала завойовників з Кавказу – **гуттеїв** (народ, про який мало-що відомо). Вони заволоділи Вавилоном приблизно на одне століття. Нестабільністю, що склалася у Месопотамії у зв'язку з падінням Шумеро-Аккадського царства, поспішили скористатися асирійці і тимчасові завойовники із заходу **аморити** (або амореї) – народ західно-семітського походження, що поступово просочувався у Месопотамію. Вся Месопотамія була поглинута семітами. Щодо цього останнього народу існує певна плутанина, тому що серед ханаанських народів теж можна зустріти один з народів з подібною назвою, що може означати певну спорідненість у назвах різних народів, як румуни і роми (цигани) в наш час (або плутанина з Руссю і сучасною Росією). Також це може означати, що серед ханаанських народів, які переважно були нащадками Хама, жили і семіти, частково культурно асимільвані з іншими ханаанськими народами хамітського походження.

Етнічне населення, що жило в історичній частині Вавилонської імперії у першому тисячолітті до н.е. – **халдеї**. Цей народ згадується у найдревнішій книзі Біблії – Йова, як кочові племена, що займалися грабунками і розбійними нападами на сусідні народи. (Йов 1:17). Пізніше цей народ перетворився в одну з найпотужніших націй, що утворила імперію, котра поступово заволоділа всім цивілізованим тогочасним світом.

Але у тому семітському конгломераті, що виник у першій половині другого тисячоліття до н.е. ще важко простежити халдейський етнос. Хоча халдеї теж семітського походження і

мають спільне коріння з арамейськими племенами. Достеменно ми знаємо лише те, що найвидатнішим царем, котрий перетворив Вавилон у великий торговий центр і надав йому стратегічного значення у XVIII ст. до н.е., був Хаммурапі. Завдяки своїм дипломатичним та військовим успіхам Хаммурапі зумів піднести Вавилон над іншими містами Месопотамії, що й обумовило подальший розвиток цього міста і формування навколо нього могутньої держави. Хаммурапі панував не тільки над верхнім Єфратом, але і над царством на берегах Тигру з столицею Ашшур. Меродах (Мардук) – головний бог Вавилону, став визнаним по всій Месопотамії. Хаммурапі увійшов в історію через збірник законів, які були висічені на кам'яному стовпі і дійшли до нас. Закони регулювали життя в державі Хаммурапі, була встановлена ціла система різних покарань, – все це було розроблене до найменших деталей, що вказує на знання справи і майстерність правителя.

Після смерті Хаммурапі, під час правління його нащадків, Вавилонська держава приходить до поступового занепаду і була завойована касситами, хеттами, халдеями і асирійцями. У 689 р. до н.е. асирійський цар Санхеріб зруйнував Вавилон, але через 70 років вавилонський цар Набополласар (у 612 р. до н.е.) переміг асирійців і почалося відродження та зміцнення Вавилону. (Роки правління Набополласара – 626-605рр. до н.е.). Його син Навуходоносор II (605-562 рр. до н.е.) зумів перетворити Вавилонську державу на могутню імперію, приєднавши до своїх територій Сирію, Палестину і, навіть, створював загрозу Єгипту.

У 605 р. до н.е. вавилоняни завоювали південне – Юдейське царство. Потім було ще два походи на Єрусалим – у 597 р. до н.е. і в 586 р. до н.е., останнє з яких закінчилося зруйнуванням Єрусалиму і його храму. Кожен похід на Єрусалим закінчувався частковою депортацією певної частини юдейського населення. Для юдеїв це був 70-літній Вавилонський полон. Вавилонське панування закінчилося у 539 р. до н.е. їхньою капітуляцією перед персами.

Діяльність деяких найвидатніших Божих пророків, таких як Єремія, Єзекііль та Даниїл, була тісно пов'язана з Вавилоном.

Вавилоняни поклонялися більше, ніж 2,5 тисячам богів. Релігія древніх вавилонян сформувалася, як синтез давньошумерських, аккадських, асирійських та інших месопотамських вірувань. До наших часів збереглися ритуальні зображення дивакуватих фантастичних істот, які були поєднанням різних частин ссавців, птахів, комах і людей. Серед цих незвичних істот зустрічаються крилаті бики з людськими головами, риби-кози, рогаті леви, крилаті змії – дракони, люди з головою орла і крильми, як у ангелів. Один із таких «героїв» – вавилонський дракон Сірруші – тіло якого покрите лускою, за формою він нагадував якогось таємничого звіра. У нього була зміїна голова і шия, лапи лева (чи собаки) і хижого птаха. Такі дивні істоти часто прикрашали культові предмети і жертівники. Про них розповідається у численних шумерських і аккадських міфах.

Посередником між богами і людьми, між небом і землею був орел Анзу з лев'ячою головою. Головним богом вавилонського пантеону був Ану – цар неба, що перебував далеко від землі. Його дружина – Іштар, богиня війни та кохання, займала у релігійному житті вавилонян і асирійців більш важливе значення, ніж її чоловік. Її часто на скульптурах супроводжували змії, як хоронителі таємничих знань, яким ця богиня покровительствувала. У Ану і в Іштар був син – Енліль, котрий правив над усім, що було над поверхнею землі і певний час вважався царем богів. Одна з аккадських легенд розповідає про те, що одного разу, коли Енліль вмивався, хитрий Анзу викрав у нього «таблиці з долями», які визначали рух всесвіту і розвиток світових подій. Внаслідок цього порушилися всі божественні закони. Енкі або Еа був богом прісної води. Еа разом із своїм супутником богом Кулулу часто зображалися, як люди-риби. У Енкі був син Мардук, котрого часто називали Белом, тобто «паном». Мардук був покровителем Вавилону і його культ почав зростати із зростанням могутності міста. Пізніше його почали вважати царем всіх богів. Символом бога Мардука був рогатий дракон Мушхун, що поєднував в собі риси лева, орла, змії та скорпіона. Мардук мав сина Набу, покровителя сусіднього з Вавилоном міста – Борсіппи. Він був богом освіти, мистецтва, мудрості, покровитель чарівників, астрологів. Як і в асирійців, у вавилонян богом сонця був Шамаш, богом місяця був Сін (Аку), бог грози Рамман (Адад). Пантеон вавилонських богів настільки заплутаний, що, мабуть, самим вавилонянам було важко у ньому розібратися. Всі вавилонські

боги мали дружин, теж богинь, розповіді про яких часто протиречиві і легенди у різних містах були свої. Одна з найвідоміших богинь, уже згадувана нами Іштар, згідно одних легенд була дружиною Ану. Інші вавилонські легенди приписують їй Таммуза (бог, що згадується у книзі пророка Єзекіїля), як коханого її юності. Символом самої богині Іштар є Венера (показовим тут є те, що древні боги різних народів ніби ідентифікуються – наприклад: Іштар – Венера – Афродіта). Найдревнішою формою поклоніння Іштар був її культ у місті Урук. Її символом, як богині-матері, богині розкішної плодючості, богині солодко пристрасного, чуттєвого кохання була вечірня зоря Венера. Це був дуже розбещений культ, пов'язаний з легендою про те, що Іштар – незаміжня богиня, котра шукає собі партнера на своє пожадання. Але поруч існує інша Іштар, яка посилає нареченого своєї молодості Таммуза на смерть, а пізніше слідує за ним у в'язницю підземного царства. Такою її змальовує велика вавилонська епопея Іздубара, місце події котрої – у місті Урук, яке було центральним культовим містом Іштар.

Це була богиня, як зазначалося, війни, плодючості та солодко пристрасного, чуттєвого кохання. Вона одночасно палає пристрастю, і поруч з тим, – жорстока і смертоносна. Її образ строгої дівствующої богині переплітається з символом плодючості.

Таммуз (Ду'узу) – не відносився до вищих богів вавилонського пантеону, але в історії релігій до нього виявляють певний інтерес. Його ім'я означає – «молода гілка (галузка), пагінець». Це був божок весни або весняного сонця. Про поклонниць цього божка згадує Єзекіїль у 8-му розділі. Він є богом весняного сонця, яке щорічно втрачає свою силу від дій ворожих до нього сил. Він є богом весняної рослинності, котра після повного розквіту своєї ніжної, юначо-свіжої краси, помирає під дією літньої спеки. Одна оплакувальна пісня про Таммуза говорить про його смерть і шлях до шеолу (царства мертвих) у розквіті сил, коли його життєвий шлях ще не завершений. Разом з ним помирає і буйна весняна рослинність. Але царство мертвих не в змозі, не в силах утримати його. Він є царем і володарем світу мертвих, тому розриває кайдани смерті. Коли він, покинувши царство мертвих, знову одягає землю рослинністю, – то вавилоняни трактували це, як повернення бога весни на землю і з'явлення весняного сонця, що знову переможно розганяє морок. Такою була легенда про Таммуза, пов'язана з циклічністю року. Але велику роль при цих щорічних воскресіннях Таммуза

відіграла Іштар, яка щорічно спускалася у царство мертвих і звільняла звідти свого чоловіка Таммуза. Культ Таммуза переплітався із культом Іштар. (Ця інформація допомагає нам більше зрозуміти 8-ий розділ Книги пророка Єзекіїля). Плакальниці Таммуза були служительками Іштар.

Вавилоняни вважали своїх богів всевладними. Але на відміну від Бога Біблії, ці боги не спілкувалися з людьми напряду. Поширеною у вавилонян була віра в різні прикмети, чаклунство, гадання, астрологія та інше. Батьківщиною астрології вважається Месопотамія, а саме – Вавилон. Астрологи визначали «ознаки» по зорях. Кожну зорю пов'язували з певним божеством і по переміщенню зірок робили різноманітні висновки щодо волі богів. Пізніше таку практику запозичили стародавні греки, від яких походить сучасна астрологія.

Мідо-перська імперія. (Перси, мідяни, еламіти). Опускаючись у цей найпізніший пласт історії, що була пов'язана із Старим Заповітом, варто знати наступне: події біблійних книг Ездри, Неемії, Естер і, частково, Даниїла – відбуваються в часи Перської імперії – під час царювання Кіра та його наступників.

Імперія, створена **перськими** царями, за своєю територією була більшою від усіх попередніх. Її території простягалися на схід аж до Індії, на заході перси контролювали Малу Азію та Єгипет, аж до Етіопії. Вона проіснувала більше, ніж 200 років, і закінчила своє існування, будучи переможеною греками (ною імперією Олександра Македонського).

А починали перси наступним чином – народ індоєвропейського походження з'являється на арені світової історії у середині VII ст. до н.е., коли царем персів став Кір I. Проживали вони на схід від Перської затоки, у районі, котрий і в наші часи називається Фарсістаном. На сторінках Біблійної історії перси з'являються в той момент, коли внук Кіра I – Кір II (Великий) завоював Вавилон.

У 550 р. до н.е. Кір оволодів столицею Мідії Екбатаном. Після цього він завойовує Малу Азію та північно-західну Індію. На 540 р. до н.е. Кір є настільки могутнім, що може кинути виклик Вавилону. Вавилон впав без бою у 539 р. до н.е. Перси увійшли до міста по висохлому руслу ріки Єфрат, яке перед цим попередньо змінили. Вони зовсім не пошкодили місту, навпаки, – Кір повелів побудувати нові палаци і храми у ньому.

Перси прикладали багато зусиль, щоб встановити і розвивати мирні відносини з народами своєї імперії. (Започаткував цю практику Кір II, а його наступники намагалися її продовжувати). Євреї отримали дозвіл повернутися до своєї батьківщини і відбудувати там зруйнований Єрусалимський храм. Вони отримали також речі і скарби, які належали храму і були раніше забрані вавилонянами.

Мудра політика, яку проводила Персія, дозволила їй тривалий час здійснювати контроль над народами, які проживали на околицях імперії. Кір Великий розділив своє царство на провінції, на чолі кожної з яких поставив правителя – сатрапа. Як правило, сатрапами ставав хтось з представників перської чи мідійської знаті, але часто важливі посади під їхнім керівництвом займали місцеві князі. Намагання різних народів зберегти свої власні звичаї і релігію всіляко заохочувалося. Це сприяло громадському спокою в імперії. Перси були дуже толерантними в мовному плані. Вони не нав'язували поневоленим народам своєї перської мови, як офіційної, але використовували у якості офіційної дипломатичної мови імперії – арамейську, яка була такою у попередній Вавилонській імперії.

Вірування стародавніх персів були пов'язані з пастушим устроєм життя: одні боги уособлювали сили природи, інші – втілювали поняття (бог домовленості – Митра; бог правдивої мови – Варуна і т.д.). Ритуали перської релігії включали в себе принесення у жертву тварин і вживання особливого напою «хаома» чи «сома», – завдяки якому люди впадали в ейфорію.

Пізніше, у VI ст. до н.е. пророк Заратуштра (Зороастр) заснував релігію поклоніння Ахура-Мазді, верховному божеству у вигляді вогню. Ці ідеї поширилися по всій імперії і були основною релігійною системою у цій частині нашої планети до VII ст. н.е. – аж до виникнення і поширення ісламу. Зороастризм виник у той час, коли євреї були в полоні і тому багато релігієзнавців вважають цю релігію, як таку, що виникла під впливом юдаїзму. А один із різновидів зороастризму – мітраїзм, відображав прагнення персів, подібне до єврейського, щодо посередника між Богом і людиною (месіанські прагнення). Отже, в часи, коли євреї були у вавилонському полоні і в поствавилонський період єврейської історії, – перські царі і суспільство були зороастрійцями. (Можливо це було причиною того, що Перська імперія

сильно відрізнялася від своїх попередників – Ассирії та Вавилону, більш гуманним відношенням у політиці та в інших сферах життя і побуту, у стосунках з поневоленими народами).

Мідяни близький до персів народ за походженням, предки сучасних курдів, – теж мали певний вплив на історію Старозавітного періоду. В кінці VII ст. до н.е. мідійські племена об'єдналися у одну державу і в союзі з вавилонянами перемогли Ассирію, котра була сильною імперією того часу. Приблизно того самого часу мідяни мали проблеми із скіфами, від яких протягом декількох десятиліть мали сильний політичний і військовий тиск. У середині VI ст. до н.е. Мідія стала провінцією новоствореної Перської імперії, після того, як у 549 р. до н.е. мідійський цар Астіаг був скинений з трону своїм зятем Кіром Великим. Мідяни брали активну участь у війні персів з вавилонянами на стороні персів, (очевидно саме тому новостворену імперію називали Мідо-Перською), а столиця Мідії – Екбатана (сучасне іранське місто Хамадан) стало столицею всієї імперії.

Багато мідійців стали впливовими людьми в імперії і займали високі посади, а їхня мова збагатила перську величезним словниковим запасом. Вплив Мідії був настільки великим, що про населення Перської імперії говорили, як про «мідян і персів».

У релігійному житті мідяни, як і перси, прийняли зороастризм, а одне з мідійських племен – маги, займали особливе місце у релігійному житті народу, (подібно, як левити в Ізраїлі).

Серед східних народів своїм древнім походженням виділялися **еламіти**, чією столицею було місто Сузи (у Біблії, в перекладі Огієнка подано – Шушан). Культура Еламу, що був розташований на території сучасного Кувейту і на схід від нього (сучасна іранська провінція Хозестан та провінція Басра Іраку), була близькою до шумерської. Мова еламів була близькою до дравідських мов сучасної Південної Індії.

Книга Буття розповідає про те, що цар Еламу – Кедор-Лаомер разом із своїми союзниками брали участь у нападі на міста Йорданської долини в часи Авраама, але вони були розбиті Авраамом.

Еламіти часто потрапляли у залежність від сильніших держав, зокрема, – асирійців, персів. Багато еламітів було переселено на територію Палестини, а на їхні землі були переселені євреї під час політики «переселення народів», яку проводили асирійці.

Незважаючи на те, що еламіти постійно піддавалися зовнішньому впливу зі сторони сильніших сусідів, вони зберігали свою самобутність, – мали свою писемність, мовну відмінність, а також релігійна самобутність, що виражалася в ідолопоклонстві і політеїзмі.

Сузи, столиця Еламу, пізніше стала однією з трьох столиць Мідо-Перської імперії.

III. Книги Старого Заповіту.

Старий Заповіт складається з 39-ти книг. У них відображена історія, що охоплює тисячоліття. Старий Заповіт був написаний більше, ніж сорока авторами, котрі мали різне походження і соціальне положення в суспільстві. Серед них були царі, пастухи, політичні діячі, священики, пророки, керівники музично-хорового служіння тощо. Звичайно, книги Старого Заповіту не охоплюють всієї історії, всіх подій, що відбувалися на Близькому Сході в цілому чи у Палестині зокрема. У Старозавітніх книгах існують деякі історичні пробіли, наприклад, – 400 років рабства у Єгипті, інші історичні факти. Через це потрібно пам'ятати, що Старий Заповіт – це не просто історія. Це історія, викладена Богом. А Він, як її Автор, хотів показати не саму історію Ізраїля заради історії, але Свій Божественний план спасіння людства та Його відношення до грішників, котрі потребують спасіння.

Мова оригіналу Старого Заповіту – це **давньоєврейська**, що відноситься до семітської групи мов, поширених на Близькому Сході. Деякі фрагменти: Езд. 4:8 – 6:18; 7: 12-26; Єр. 10:11; Дан. 2:4 – 7:28 були написані **арамейською** мовою, котра також відноситься до семітських мов. (Єврейська мова відноситься до західно-семітської, а арамейська – до північно-семітської підгрупи мов).

Книги Старого Заповіту поділяються на 5 груп:

1. Книги Закону (П'ятикнижжя). (Єврейською мовою – Тора). Цих книг є 5 – **Буття, Вихід, Левит, Числа, Повторення Закону.**
2. Історичні книги Старого Заповіту. Їх є 12. Книги – **Ісуса Навина (Єгошуї), Суддів, Рут, 1 і 2 Самуїлова, 1 і 2 Царів, 1 і 2 Хронік, Ездри, Неємії, Естер.**
3. Поетичні книги. Цих книг є 5. Книги – **Йова, Псалмів, Приповістей, Еклезіяста і Пісня над піснями.**
4. Книги Великих Пророків. Їх теж є 5. Книги пророків – **Ісаї, Єремії, Плач Єремії, Єзекїїля і Даниїла.**
5. Малі Пророки Старого Заповіту. Цих книг є 12. Це книги пророків – **Осії, Йоїля, Амоса, Овдія, Йони, Михея, Наума, Авакума, Софонії, Огія, Захарія і Малахії.**

Таким є розташування книг Старого Заповіту згідно нашого канону. Згідно єврейського канону книг було 24 і поділялися вони на 3 великі розділи:

- Тора (Закон).
- Нав(б)іім (Пророки).
- Кетув(б)ім (Писання).

Тора (або Закон) – це є П'ятикнижжя:

- Буття (єврейською – Берешіт).
- Вихід (єврейською – Елле-Шемот).
- Левит (єврейською – Вайїкра).
- Числа (єврейською – Бемідбар).
- Повторення Закону (єврейською – Елле-га-Дебарім).

Нав(б)іім (пророки) поділялися на дві частини:

Ранні пророки:

- Єгошуї (Ісуса Навина).
- Суддів Ізраїлевих (Шофтім).
- Самуїла (у нас ця книга поділена на дві книги Самуїла).
- Книга Царів (у наших Бібліях – дві книги Царів).

Пізні пророки:

- Ісая.
- Єремія.
- Єзекііль.
- 12 малих пророків. (У наших Бібліях є окремих 12 книг Малих пророків).

Кетув(б)ім (Писання) поділялися на три групи книг:

Поетичні книги:

- Книга Псалмів (Техіллім).
- Книга Приповістей (Мішле Шеломо).
- Книга Йова.

Меггілот:

- Пісня над піснями (Шир-га-Ширим).
- Книга Рут.
- Плач Єремії (Еках).
- Книга Еклезіяста (Когелет).
- Книга Естер.

Ці книги списку (або сувою) **Меггілот** євреї читали по спеціальних святах на богослужіннях. Наприклад: **Пісня над піснями** зачитувалася на 8-ий день святкування Пасхи; **Книга Рут** – на День П'ятидесятниці або Свято Жнив; **Плач Єремії** – 9-го Ава (середина липня), коли євреї традиційно оплакували річницю зруйнування Соломонового храму Навуходоносором, а також другого храму – Титом Флавієм; **Книга Еклезіястова** – на свято Кучок; **Книга Естер** – на свято Пурим, як згадку про звільнення євреїв від загибелі під час розвитку подій, про які розповідає ця книга.

Історичні книги:

- Даниїла.
- Ездри-Неємії.
- Книга Хроніки (Дібре хаямім).

У наших Бібліях **книги Ездри-Неємії** розділені, а також **книга Хронік** розділена на дві книги.

Перед тим, як ми приступимо до вивчення змісту книг Старого Заповіту, цікаво буде простежити, як вказують певні групи цих книг на Ісуса Христа.

Книги Закону були основою для розуміння Христа. Павло пише, що Закон був вихователем, вчителем до Христа. (Гал. 3:23 – 4:7; Рим. 3: 20-22).

Історичні книги Старого Заповіту говорять про приготування до приходу Христа. Вони показують, як Бог готує дорогу до приходу Месії. Месія народився в династії Давида. Історичні книги подають історичне тло цього факту, показують, як розвивалися події. В одній з останніх історичних книг, у книзі Неємії, ми бачимо, як євреї відбудовують свій храм і націю, відновлюють свій Заповіт з Богом і з нетерпінням очікують Месію.

Поетичні книги виражають спрагненість по Месії – Христу. Саме Він покладе кінець стражданню Йова. Він є Пастир добрий, Творець, Захисник і Суддя, оспіваний у Книзі Псалмів. Він – Мудрість, яка була у Бога від початку (споконвіку). Він є любов, кохання нашої душі.

Пророки передрікають прихід Христа – Месії. Він відновить Ізраїля і буде його справедливим Царем. Він установить із Своїм народом Новий Заповіт і буде розсуджувати по справедливості всі народи.

Б. Загальний огляд Старого Заповіту.

І. Вивчення Старого Заповіту за періодами.

Історія Старого Заповіту може вивчатися за поділом на вісім періодів. Кожен період охоплює важливі історичні події і, таким чином, вивчення старозавітньої історії за періодами є хронологічно послідовним.

І. Доісторичний період (або Витоки біблійної історії).

Цей період охоплює витoki (початки) біблійної історії. Найраніші події відбуваються у цей період: створення світу; створення перших людей; гріхопадіння; всесвітній потоп, як наслідок подальшого розбещення людства; Вавилонська вежа і народження націй. Практично цей період історично датувати неможливо і тому його називають доісторичним. **Буття 1 – 11** розповідає про події цього періоду.

ІІ. Період патріархів.

Цей період є логічним продовженням попереднього. Увага Біблії сфокусована уже не на все людство, а на одну сім'ю, яка надалі відіграватиме важливу роль у становленні Богом обраного месіанського народу, з середовища якого буде походити Спаситель. Основні події цього періоду: Бог обирає Авраама, закликає його слідувати за Собою; народження Ісака, як продовжувача месіанського роду; Яків – нащадок обраної Богом династії патріархів; дванадцять синів Якова – основоположники 12-ти племен Ізраїлю; продаж одного з синів Якова Йосипа до Єгипту і подальше переселення родини Якова до Єгипту. Перераховані події – це все основні віхи історії періоду **патріархів**. Приблизні дати – **від 2100 до 1800 рр. до н.е.** **Буття 12 – 50** – основне джерело біблійної інформації про цей період.

ІІІ. Вихід з Єгипту і подорож до обітваної землі.

Історія розповіді про патріархів продовжується тим, що у Єгипті цей народ дуже сильно розмножився. Виникає конфлікт з правителями місцевого населення, наслідком якого є те, що нащадки патріархів стають рабами, над якими знущаються самим брутальним способом. Бог угодив Собі лідера, котрий виведе народ з цього рабства і приведе їх в землю,

обіцяну Богом ще для патріархів. Ця розповідь є захоплюючим і повчальним оповіданням про скитання обраного Богом народу по пустині; Боже керівництво і часту невірність людей Тому, Хто забезпечував їх всім необхідним у цій 40-карічній подорожі по пустелях Синайського півострова. Під час подорожі по пустелі поблизу гори Синай Бог дає ізраїльтянам Закон, як основну конституцію для життя, а також 10 Заповідей, що регулювали всі етико-правові норми життя євреїв. Найбільш вірогідні дати, яких притримуються консервативні (євангельські) богослови – **1446 –1406 рр. до н.е.** Біблійний матеріал – **Вихід, Левит, Числа, Повторення Закону.**

IV. Домонархічний період.

Події, описані у цей період, продовжують розповідь про те, що євреї, нарешті, досягли обітваної землі. Історія продовжується описанням завоювання Ханаанського краю; розподіл країни між 12-ма племенами. Тут також описано про правління 12-ти суддів, – правителів, яких поставляв Бог для звільнення євреїв від ворогів. Цей період тривав приблизно 350 років – від початку проживання євреїв у обітваній Богом землі – Ханаані до становлення Ізраїлю, як монархічної держави з царем на чолі. Приблизні дати – **1400 – 1050 рр. до н.е.** Книги, які розповідають про цей період – **Ісуса Навина, Суддів, Рут.**

V. Період об'єднаного царства.

Опис цього періоду починається з того, що в час суддівства Самуїла ізраїльський народ почав домагатися царя, щоб було як в оточуючих народів. Три царі керують об'єднаним царством – Саул, Давид і Соломон, – кожен по 40 років. Цей період показує становлення царства, його підйом, апогей або кульмінацію, закінчується духовною та політичною кризою, котра привела до поділення царства на Північне – Ізраїльське та Південне – Юдейське. Дати цього періоду – **1051 – 931 рр. до н.е.** Це описано у наступних книгах – **1, 2 Самуїлова, 1Царів 1 – 11, 1 Хронік, 2 Хронік 1 – 9.**

VI. Поділене царство.

Після смерті Соломона, на початку царювання його сина Рехав'ама, Ізраїльське царство поділилося: Південь із столицею в Єрусалимі, навколо якої об'єдналися два племені – Юда і Венямин, залишилися під керівництвом династії Давида, а Північне Ізраїльське царство, яке

утворили інші дев'ять племен – відійшло і була створена інша держава – Ізраїль. Племя Левія, найвірогідніше, теж залишилося в Юдеї, оскільки вони служили при храмі, який знаходився в Єрусалимі. Головними подіями цього періоду були: існування царств (приблизно 200 років), падіння Ізраїльського царства (722 р. до н.е.), реформи в Юдеї під час правління Єзекії та Йосії, Вавилонська агресія, котра привела до припинення існування незалежної Юдейської держави (606 – 586 рр. до н.е.). Історичні дати періоду – **931 – 586 рр. до н.е.**

Книги, що описують цей період – **1Царів 12–22, 2Царів, 2Хронік 10–36**. Пророкували у цей час – **Ісая, Єремія, Осія, Йоїль***, **Амос, Овдій***, **Йона, Михей, Наум, Авакум, Софонія**.

VII. Вавилонський полон.

Період 70-ти літнього Вавилонського полону (**586 – 538 рр. до н.е.**). Інформацію про цей період ми беремо в основному з книг тих пророків, які жили в ті часи і були очевидцями подій, про які вони писали – **Єремія, Єзекїїл, Даниїл**.

VIII. Відновлення після полону.

Повернення євреїв з вавилонського полону внаслідок падіння самої імперії; відбудова храму, а пізніше і самого Єрусалиму, – ось основні події, про які пише Біблія, розповідаючи про цей період. Дати періоду – **538 – 400 рр. до н.е.** Це був останній період, про який описують канонічні книги Старого Заповіту. Книги, що описують цей період, – **Ездри, Неемії, Естер**. Пророкували: **Даниїл** (частково), **Огій, Захарій, Малахія**.

Після цих книг починається **період мовчання**, який завершується описом Новозавітних подій.

II. Короткий зміст книг Старого Заповіту.

Питання щодо походження життя і всього, що існує на землі завжди були частиною людського мислення. Старий Заповіт, як частина Біблії, дає відповіді на запитання людини щодо її минулого.

А. П'ятикнижжя Мойсея.

Починається Старий Заповіт з розділу або блоку книг, що називаються **Тора** або **П'ятикнижжя Мойсея**. (Автором цих книг є Мойсей). Ці перші п'ять книг не були книгами у сучасному розумінні, яке передбачає окремі незалежні об'єкти. Вони свідомо передбачалися, як частини єдиного цілого.

Цей розділ по праву вважається найважливішою частиною Старого Заповіту. Без **Тори** **Старий Заповіт** був би незрозумілим, так само, як не до кінця було б зрозумілим вчення Ісуса Христа без цих перших п'яти книг. Найважливіші закони або правила життя, відомі у всьому світі, як **Десять Заповідей**, знаходяться саме у П'ятикнижжі Мойсея. Книги Закону дають нам уяву про релігію та богослужіння євреїв. Крім того, ці перші книги Біблії показують нам Бога, як Творця, що не тільки створив світ і підтримує його, але і закликає Собі на служіння – спочатку окремих людей, а потім і цілий народ, щоб через нього дати благословення для всього людства.

КНИГА БУТТЯ.

Першою книгою Біблії є **Буття** – книга начал, початків. Єврейською мовою в оригіналі вона так і називається – **Берешіт** – «На початку». Грецькою мовою (у першому письмовому перекладі, який називається Септуагінта) вона отримала назву – **Генезіс**, що означає – «народження, зародження, родовід, походження». Отже, **Буття** – це книга начал, початків. У ній описується вся початкова історія. Умовно її можна поділити на дві частини:

1. Походження всесвіту і людства (1 – 11).
2. Походження ізраїльського народу (12 – 50).

Оскільки книга Буття є **книгою начал** і описує про **творіння** (ключове слово даної книги), ключовим віршем є **1:1**. «На початку Бог створив Небо та землю».

Особливості книги:

- 1) Перша книга Біблії. Описаний початок людської історії.
- 2) Покриває найбільший період історії людства в Біблії (хронологічно).
- 3) Описує початок матеріального всесвіту. Всесвіт був створений Богом, а не виник внаслідок еволюції.
- 4) Описано багато явищ, які сталися вперше – перший шлюб (сім'я), перше народження, перший гріх, перше вбивство, перші знаряддя діяльності людини (музичні інструменти, праця з залізом тощо), перша полігамія, перша обітниця відкуплення тощо.
- 5) Божий Заповіт з Авраамом, описаний у цій книзі, є центральною темою усього Писання.
- 6) Пояснюється походження багатьох народів і 12-ти племен Ізраїля.
- 7) Пояснює, яким чином євреї опинилися у єгипетській неволі.

Структурно книга Буття поділяється на 12 частин, кожна з яких, крім вступної, розпочинається єврейським словом *Толедот*, котре перекладається як – «походження», «життя» або «родовід». Це слово виступає, як заголовок до кожної нової частини.

Пропонується наступний план книги Буття, згідно «Толедот»:

1. Творіння (вступна частина) – 1:1 – 2:3.
2. Толедот (походження) неба й землі – 2:4 – 4:26.
3. Толедот (родовід) Адама – 5:1 – 6:8.
4. Толедот (життя) Ноя – 6:9 – 9:29.
5. Толедот (родовід) Сима, Хама та Яфета – 10:1 – 11:9.
6. Толедот (родовід) Сима – 11: 10-26.
7. Толедот (родовід) Терахів – 11:27 – 25:11.
8. Толедот (родовід) Ізмаїла – 25: 12-18.
9. Толедот (оповість) Ісака – 25:19 – 35:29.
10. Толедот (родовід) Ісава – 36: 1-8.
11. Толедот (родовід) Ісава, батька Едому – 36:9 – 37:1.
12. Толедот (оповість) Якова – 37:2 – 50:26.

Такою є структура книги Буття, згідно Толедот, тобто згідно задуму автора. Це може вказувати на різні документи, якими користувався автор при складанні даної книги. Але у сучасній екзегетиці існують інші критерії для структурного поділу цієї книги. У першій частині, тобто у перших 11-ти розділах, у яких описується загальний стан справ на нашій планеті, виділяються чотири основні моменти:

1. Створення світу і людини. 1:1 – 2:25.
2. Гріхопадіння людини та його наслідки. 3:1 – 6:10.
3. Всесвітній потоп, як здійснення Божого суду над людством. 6:11 – 8:19.
4. Новий початок людства. Вавилонська башта. Виникнення націй. 8:20 – 11:32.

Книга починається словами «**На початку**». В цих словах її єврейська назва. Біблія не намагається доказувати, що є Бог, Який створив усе існуюче, в тому числі, людину, – а говорить просто, від імені Бога, як Автора Біблії – «На початку Бог створив Небо та землю». Цих декілька слів, одне речення, відкривають перед нами, немов би, величну панораму: є Творець, Котрий створив Всесвіт. Ця істина лягла в основу всієї Біблійної розповіді.

У цьому 1-му розділі ми читаємо про те, як був створений Всесвіт. Створення світу описується поетичною мовою. Таким чином досягається дивовижна краса розповіді і

розкривається її глибинна сутність. Кожен новий етап творіння починається словами Бога: «Нехай станеться...», а закінчується висновком Бога, що те, що Він творив на протязі дня – «є добре». Всесвіт був створений за шість днів. Сьомий день названий днем відпочинку. Є різні точки зору щодо тривалості днів. Ми їх у даному курсі не будемо розглядати. Для нас зараз головне не те, якою була тривалість того чи іншого дня творіння, а розуміння того факту, що сонце, місяць, зорі, рослини, тварини і, нарешті, людина не були створені одночасно, а у строгій послідовності, за волею Всемогутнього Творця. За шість днів у Всесвіті запанував порядок. Першого дня світло і темрява були розділені, щоб відокремлювати дні один від одного за допомогою ночі. Другого дня був створений небозвід, як атмосфера Землі. Третього дня відбулося відокремлення води від суші і були створені рослини. Четвертого дня почали функціонувати небесні світила, щоб визначати тривалість років, служити для потреб існування життя на Землі. П'ятий день був охарактеризований, як день творіння живих істот, які проживали у воді і в повітрі (риби і птахи). Шостий день – останній день творіння. У цей день були створені наземні тварини та людина. Вони призначалися для того, щоб заселити поверхню землі. Крім того, людині було довірене панування над тваринним і рослинним світами, а також над мінералами. Отже, людина повинна була стежити за порядком і доглядати за природою. Сьомий день – це був спеціальний день, у який Бог закінчив Свою творчу працю і посвятив цей день для відпочинку.

Людина зразу ж вирізняється, як найважливіша істота серед усього Божого творіння. Будучи створеною на образ і подобу Божу, вона стає центральною особою у всій подальшій розповіді. Бог створив людину з пороку земного і вдихнув у неї життя, зробивши її живою істотою (душею живою). (2:7).

Адаму, як представнику всього людства було доручено Богом не тільки піклуватися про природу, тваринний світ, але і дати для них всіх імена. У 2-му розділі підкреслюється різниця між людиною і тваринами тим фактом, що Адам не міг знайти собі помічника, який був би подібним до нього, аж поки Бог не створив для нього Єву. Те, що Біблія з самого початку підкреслює цю різницю, є зовсім протилежним язичницьким уявленням про походження людини і тварин. Багато язичницьких релігій навчали, що людина – це найвища

ступінь розвитку тваринного світу. Подібних поглядів притримуються і в сучасній науці прихильники теорії еволюції. Вони вважають, що всі уявлення про походження світу мають бути обмежені природними законами, а Бог, як Надприродна сила, не існує і Він не міг створити життя. Варто також зазначити, що значна частина наукових даних узгоджується з біблійною розповіддю про створення світу. Біблія – не є науковим посібником, що намагається у деталях пояснити процес творіння. Її мета – просто, доступно і, при цьому, вичерпно показати, що існував період створення світу і що цей процес був завершений Богом. При цьому варто звертати увагу на те, як Бог розкриває Себе і Свої вчинки перед людиною.

Продовжуючи розповідь про створення світу і людини, варто зазначити, що місцем для проживання людини Бог передбачив Едемський сад. Людина мала право насолоджуватися всім тим, що Бог приготував для неї у цьому саду. Існувало тільки одне обмеження – не можна було їсти від дерева пізнання добра і зла.

Після того, як були створені люди, автор закінчує свою розповідь тим, що «побачив Бог усе, що вчинив, і ото, – вельми добре воно!» (1:31). При цьому варто зазначити те, що Бог створив чоловіка і жінку одне для одного. Біблія надає дуже важливого значення для сім'ї, причому робить вона це з перших своїх сторінок: «Покине тому чоловік свого батька та матір свою, та й пристане до жінки своєї, – і стануть вони одним тілом». (2:24).

Формат даного курсу не дозволяє детально зупинятися на всіх текстах 1-го і 2-го розділів книги Буття, але підводячи підсумок цьому важливому уривку, можна сказати наступне: Бог наділив людину правом вибору. Він не створив її маріонеткою, особою, котра не має власної волі чи бажання. Бог хотів, щоб люди любили Його, корилися Йому, виконували Його волю. Також Він хотів, щоб люди робили це добровільно, щоб це був їхній свідомий вибір. Все інше творіння не мало такого вибору. Воно повинне було діяти, жити, рухатися згідно Божого задуму. Але люди мали право свідомо, за власною волею, обрати шлях покори Божій волі, і мали зробити вони це з радістю.

Вирішальним моментом у відносинах людини з Богом була та зміна, що відбулася внаслідок непослуху людини. Іншими словами, людина свідомо обрала не те, що Бог їй пропонував. У християнському віровченні це називається гріхопадінням. Людина упала з

висоти, на яку спочатку її поставив Бог. Цю думку можна повторити іншими словами: Бог дав людині виключне місце в історії творіння. Він створив її на Свій образ і подобу і дав їй владу над усім іншим творінням. Але людина відмовилася від місця і ролі, на яку її поставив Бог. Адам, відображений в кожному з нас, піддався спокусі підвестися над Богом.

Адам і Єва згрішили не зразу. Спочатку вони чітко слідували за вказівками Бога, даючи назви тваринам, пізніше, живучи у мирі з ними. Ми не знаємо скільки хронологічно часу це тривало. До падіння їх привів сатана, що прийняв подобу змія. За кожним людським гріхом стоїть єхидна посмішка сатани. Людина відповідальна перед Богом за свої гріхи, різні вчинки, але гріх несе в собі можливість вибору, і сатана, як ворог Бога і людини, часто цим користується. Гріхопадіння перших людей було найтрагічнішою подією в історії людства, і ця тема часто повторюється в Біблії.

Зустрівшись із змієм, після розмови з ним, Єва засумнівалася у справедливості Божої заборони. Адам, у свою чергу піддався на умовляння Єви. Існує богословська точка зору про те, що Адам свідомо пішов на гріх, щоб бути разом з Євою. Перші люди зразу ж усвідомили, що були обмануті змієм, але щось змінити уже було пізно. Прикрившись фіговим листям, люди хотіли таким чином приховати свою ганьбу. Виявившись перед Богом, всі учасники цього злочину були піддані найстрогішому осудженню. Змій був проклятий перед усім тваринним світом; ворожнеча стала постійними відносинами між насінням змія (це відносилось не до конкретного плазуна, що був присутній там, а до насіння диявола, який стояв за цим змієм) і насінням жінки. По відношенню до Адама і Єви Бог простягнув Своє милосердя над судом і дав для них обітницю Месії-Спасителя. «І Я покладу ворожнечу між тобою й між жінкою, між насінням твоїм і насінням її. Воно зітре тобі голову, а ти будеш жалити його в п'яту». (3: 15). Але і жінці, і чоловіку прийшлося прийняти покарання. Про це ми читаємо в уривку – 3: 16-19. Але найбільшим покаранням було вигнання перших людей з Райського саду. Від цього часу долею їхніх нащадків повинні були стати: кров, піт, страждання і сльози.

З усіх дітей, народжених у Адама і Єви, тільки троє згадуються поіменно – Каїн, Авель і Сиф. Те, що відбувалося у житті Каїна і Авеля, показує нам стан людини у її зміненому

положенні. Вони поклонялися Богу через жертвоприношення, (а не напряду, як їхні батьки в Раю). Жертва Каїна не була прийнята Богом, у той час, як жертва його молодшого брата була схвалена Ним. Гнів Каїна на Авеля через це, привів до першого братовбивства.

Історія нащадків Каїна, котрі стали на шлях відступництва, демонструє читачам книги Буття, як гріх руйнує суспільство. Безумовно, ця історія показує тривалий проміжок часу. Людська цивілізація розвивалася: будувалися міста, розвивалося сільське господарство, розводили худобу, мистецтво розвивалося із винайденням і виготовленням музикальних інструментів, народжувалася металургія (виготовлялися залізні і бронзові інструменти), але не було найголовнішого – поклоніння і служіння Богу. Нашадки Каїна – це була цивілізація відступників. Саме від цих нащадків вперше походить спотворення інституту сім'ї, створеної Богом, – перший полігаміст Ламех, котрому було мало однієї дружини.

Втративши Авеля і розчарувавшись у вбивці Каїну, батьківське серце виражало нову надію при народженні Сифа. Його ім'я перекладається «Нагорода». Саме нащадки Сифа показують інший тип людей, що обрали собі шлях бути вірними Богу. Один з них – Енох, був настільки посвяченим Богу, що став прообразом церкви, – не побачив смерті, але був взятим живим у присутність Божу. Народження Ноя знову відродило нову надію для відданих Богу людей – нащадок Сифа Ламех, даючи ім'я своєму сину «Потіха», очікував, що через його сина людство звільниться від того прокляття, від якого страждало ще з часів вигнання з Едему.

В часи Ноя гріховність і нечестя людської цивілізації досягнуло свого апогею. Зло все більше і більше проникало в людське суспільство. Моральний розклад, беззаконня і насильство досягнули найвищого ступеню, так що «ввесь нахил думки серця людини – тільки зло повсякденно». (6:5). Бог був дуже розчарований існуючою культурою. «І пожалкував був Господь, що людину створив на землі. І засмутився Він у серці Своїм». (6:6). Тому Бог вирішив покласти цьому всьому край. Він вирішив знищити людський рід за його гріхи, наславши на землю потоп. Проте серед грішних людей був один праведник, на ім'я Ной. «Але Ной знайшов милість у Господніх очах». (6:8). Непорочний та праведний, він зберіг належні відносини з Богом.

Ной був слухняною людиною. Він отримав від Бога вказівку будувати ковчега і намагався точно дотримуватися одержаних інструкцій. Розміри ковчега все ще є зразком для основних пропорцій у сучасному кораблебудуванні. Сучасні вчені вважають, що таких розмірів ковчег цілком міг вмістити ту кількість тварин, яких потрібно було врятувати.

Близько року сім'я Ноя і всі тварини, яких було забрано до ковчегу, провели час у плаванні, тоді як всі інші були піддані суду Божому. Деякі богослови вважають, що цей потоп був локальним, тобто велетенською повінню, яка охопила Близький Схід, особливо Месопотамію, міжріччя між Тигром і Єфратом. Інші притримуються думки, що мова йде про катастрофу всесвітнього значення, і що вся наша планета була затоплена водою. Крім того, ці зливи могли супроводжуватися гігантськими цунамі, землетрусами, вибухами вулканів і таке інше. Розгляд даного питання не є предметом аналізу в даному оглядовому курсі. Тут варто сказати, що ціль, котру ставив Бог перед потопом, була досягнута. Грішне людство було знищене, а для праведної родини був даний новий шанс – новий початок.

Після потопу цивілізація розпочалася з жертвоприношення і молитви подяки за врятоване життя. У відповідь Бог заключив з Ноем та його нащадками заповіт. Видимим знаком такого заповіту була веселка. Зміст заповіту між Богом та Ноем і його нащадками був у тому, що

1) Ной і його нащадки отримали владу над усіма тваринами, що живуть на землі. (9: 2-4).

2) Бог зобов'язав людину до відповідальності за людське життя і виніс вирок за вбивство ближнього. (9: 5-6).

3) Бог поблагословив Ноя і дав вказівку населити землю і оволодіти нею. (9: 1,7).

4) Бог дав обітницю, що людство більше ніколи не буде знищене водами потопу. (9: 11, 13, 15, 16).

Ной та його сини зайнялися землеробством і все почало розвиватися. Але гріх продовжує існувати і після потопу. Історія Ноя завершується тим, що один з синів Ноя згрішив проти батька, виявивши неповагу до нього, і це передалося на нащадків по лінії цього сина. Та і сам Ной на той час зневаги рідним сином, був у неналежному стані. Із збільшенням

кількості людства продовжилася його деградація. Таким чином, гріх продовжує існувати і після потопу. З кожним наступним поколінням він збільшується і прогресує. Це стало тому, що гріх виявився внутрішньою рисою людини. Людство потребувало внутрішнього, а не зовнішнього очищення. Бог це знав, але Він продовжував навчати людей, даючи для них все більше і більше знання про Себе і про людську природу. Ми називаємо це прогресуючим відкриттям.

10-й розділ книги Буття подає нам описання нащадків Ноя через трьох його синів: Сима, Хама та Яфета. Графічно це можна зобразити наступним чином:

		Гомер
		Магог
		Мадай
	ЯФЕТ	Яван
		Тувал
		Мешех
		Тирас
		Куш
		Міцраїм
НОЙ	ХАМ	Фут
		Ханаан
		Елам
		Ашшур
	СИМ	Арпахшад
		Луд
		Арам

Нащадки Яфета поселилися по всій території південної частини Європи, поблизу Каспійського, Чорного, Середземного морів – від Кавказу до Іспанії. Очевидно, що вони стали родоначальниками індоєвропейської сім'ї народів.

Нащадки трьох синів Хама поселилися в Африці, а також у Месопотамії, звідти вони поширилися до Індії (дравідійська сім'я народів), а звідти – ще далі на схід і південь Азії. Нащадки четвертого сина Хама – Ханаана, жили у Палестині, серед семітських народів.

Нащадки Сима поселилися на території, північніше Перської затоки (Аравійський півострів, Центральна Азія, Месопотамія).

Перед тим, як люди розселилися по землі, вони розпочали грандіозний проєкт для самоствердження. Будівництво Вавилонської вежі було гордістю людського досягнення і свідкує про розвиток цивілізації. Основна причина цього будівництва була в тому, щоб прославити себе. Люди мотивувалися гордістю. Вони зневажили Божий план розвитку цивілізації і вирішили діяти так, як їм було до вподоби. У відповідь Бог втрутився таким чином, що серед людей виникло сум'яття. Він надприродним чином поділив мови людей на мовні групи, сім'ї, – так, що вони не розуміли один одного, і тільки, таким чином, це будівництво, як пам'ятник людського досягнення і гордощів, було зупинене. Після цього відбулося розселення народів по всій території нашої планети, яка очевидно була суцільним континентом. Натяк на те, що земля могла пізніше розділитися на континенти і острови міститься у 10:25. Сучасні дослідження вчених, спеціалістів у даній галузі (геологи та ін.), підтверджують таку гіпотезу. Прикрим є той факт, що навіть надприродне втручання Бога у справи людей, як от змішання мов, нічому не навчили людей, котрі обрали шлях непокори і бунту.

Після цього Бог у Біблійній історії звертає Свою увагу на одну з людських груп і має конкретну справу з нащадком одного з семітських племен, від якого породжує народ, що відіграв особливу роль у всій світовій історії. Але про це йдеться у наступному розділі книги Буття.

Друга частина книги Буття – історія життя патріархів. Це – **12–50 розділи**. Її можна класифікувати наступним чином:

1. Авраам – батько всіх народів. 12 – 23.
2. Ісак – продовження обітниці. 24 – 26.
3. Яків – навернення обманщика. 27 – 36.
4. Йосип – виконавець Божого плану. 37 – 50.

Примітка: Даний план приблизно відображає картину життя патріархів, тому що неможливо провести точну границю між життям батька і сина, які проживали деякий час разом. Крім того, існують певні вкраплення у загальній історії, як от одруження Авраама з Кетурую (25: 1-4), родовід Ізмаїла (25: 12-18), родовід Ісава (36), історія Юди (38).

I. Продовжуючи розповідь про події, описані в книзі Буття, варто ще раз підкреслити, що потоп не зупинив бунт людства проти Бога. В першу чергу (у глобальних масштабах, звичайно) це виразилося у будівництві міста і вежі, що розцінювалося (з обох боків), як виклик Богу. Чим це закінчилося, ми уже знаємо. Як і 6-й розділ Буття, – 11-й показує нам людей, котрі знали Бога, або принаймні, про Бога. Але мова йде про свідомий вибір людства, котре відкинуло свого Творця.

Видатний історик Арнольд Тойнбі досліджував розвиток 21-ї окремої цивілізації на протязі 6000 років історії людства. Почав він з дослідження цивілізацій Шумеру і Аккаду. Дослідження закінчилися останньою цивілізацією сучасного світу. Тойнбі показав, що всі цивілізації розвивалися і занепадали за подібним сценарієм – виклик Богу у вигляді відкритого бунту і непокори, що часто супроводжувалося небувалим спалахом окультизму і аморальності, приводив до самознищення цивілізації.

Отож, період патріархів відображає життя тих, кому судилося стати фізичними і духовними прабатьками Божого народу. Вивчаючи їхнє життя, ми можемо черпати багато уроків і натхнення для себе. Часто вони долали перешкоди, подібні до наших. Бог давав для них відкриття і був їхнім захистом. Починається ця історія з описання поклику, життя і діяльності Аврама (пізніше перейменованого на Авраама).

На протязі останніх десятиліть світ патріархів ретельно вивчався і досліджувався. Нові відкриття в області археології допомогли нам набути більше уявлення про культуру і побут Близького Сходу. Географічно батьківщиною патріархів є Месопотамія або як ще називають

цей регіон – Плодоносний Півмісяць. Місцем походження Аврама був Ур халдейський, – місто, котре знаходилося на півдні сучасного Іраку, на березі Ефрату, недалеко від впадання цієї ріки у Перську затоку. Після потопу на цій території панували шумери, пізніше їх завоювали аккадці, народ семітського походження. В часи Аврама тут була досить розвинута цивілізація. Місто мало розвинену промисловість, суднобудування, вирувало активне ділове та релігійне життя. Історики стверджують, що в Урі проживало близько 25 тисяч населення. Язичницьке богослужіння відправлялося навколо величезної вежі, висотою більше 21 метра. Сім'я Аврама, зокрема його батько Терах, теж були частиною цієї цивілізації. Знання про правдивого Бога були втрачені, або відкинені, як застарілі догми предків. Тому стає цілком зрозумілим, що і в цій сім'ї теж поклонялися ідолам (Єг. 24:2). Але Бог не залишає людину, незважаючи на панування темряви й боговідступництва. Він продовжує керувати людством. Очевидно, що у серці Аврама було передчуття істини. Можливо, він задумувався над історією творіння. Цілком припустимим є той факт, що праотці (сини Ноя, які врятувалися під час потопу) та їхні діти ще могли бути живими в часи Аврама (беручи до уваги те, що вік життя людини скорочувався поступово, адаптуючися до нових післяпотопних кліматичних та інших умов). Очевидним залишається той факт, що у Аврама був якийсь поштовх до пошуків Бога. Біблійна історія констатує той факт, що Бог з'явився Аврамові, коли він проживав ще в Месопотамії, тобто в Урі. (Дії 7: 2, 3). Сім'я Тераха, батька Аврамового, переселилася до Харану, за тисячі кілометрів на північний захід від Уру.

Пізніше він знову отримав вказівку від Бога переселитися звідти до того краю, який Бог йому вкаже. (Дії 7:4; 1М. 12: 1-3). Згідно книги Буття, ця розповідь починається наступним чином: «І промовив Господь до Аврама: Вийди зо своєї землі, і від родини своєї, і з дому батька свого до Краю, який Я тобі покажу. І народом великим тебе Я вчиню, і поблагословлю Я тебе, і звеличу ймення твоє, – і будеш ти благословенням. І поблагословлю, хто тебе благословить, хто ж тебе проклинає, того прокляну. І благословляться в тобі всі племена землі!» Бог викликав Аврама з язичницького світу і дав йому дивовижні обітниці, котрі пізніше стали частиною офіційного заповіту, який Бог заключив з Авраамом. В цьому

благословінні, процитованому вище, є чотири обітниці. Четверта обітниця є в тому, що Авраам сам стане джерелом благословіння для інших.

Таким чином, 12-й розділ Буття простежує, як Аврам подорожує, починаючи з високорозвиненого, цивілізованого Харану. В супроводі свого племінника Лота Аврам просувається на південний захід до Ханаану.

Крім подорожі до Єгипту, котра була викликана голодом, Аврам зупинявся у Бет-Елі, Хевроні, Герарі та Беер-Шеві. З ним відбувалися численні події, які Бог використовував для зміцнення і розвитку віри Аврама.

Довідники часто говорять про те, що Авраам був багатою людиною. Будучи кочівником, але не як бедуїн, він, звичайно, проявляв інтерес до торгівлі. Хоча Біблія оцінює майно Аврама дуже скромно – однією фразою: «...Весь маєток, який набули, і людей, що їх набули у Харані» (12:5), але при переселенні до Палестини його багатство могло виглядати як довгий караван. Військова сила із 318 слуг, за допомогою якої був звільнений Лот (14:14), караван з десяти верблюдів (24:10), – це все лише частини маєтку Авраама. Ми не будемо зупинятися детально на історичному огляді подій, пов'язаних з Авраамом. Варто тут лише сказати тільки те, що Бог заключив Свій заповіт з Авраамом, перейменувавши його ім'я на Авраам.

Аврам – високий чи сильний батько;

Авраам – батько багатьох.

У цьому виражалася суть заповіту – у Авраама і Сарри (теж перейменоване ім'я) мав народитися син і від нього буде походити великий народ, через який Бог реалізує Свій план щодо людства.

Сара – моя пані;

Сарра – пані (взагалі), вельможа, княжна, цариця.

Оскільки Авраам і його дружина Сарра були довший час бездітними і мали уже солідний вік, Авраам вирішив усиновити свого слугу Елі-Езера, як свого спадкоємця (15:2). Це було нормальним явищем у ті часи і відображало законну ситуацію того часу, коли бездітне подружжя могло усиновити, кого воно бажало, щоб цей син мав повні законні права і

успадковував все в обмін на цілковиту турботу про них до самої смерті, включаючи, звичайно, і поховання. Також варто додати тут ще і той факт, що закони Гамурапі і Нузу допускали, що коли жінка не могла мати дітей, син її служниці міг бути визнаним законним спадкоємцем. Зв'язок Авраама із Агарою, народження Ізмаїла, було типовим для звичаїв, що мали місце у тодішній Месопотамії. Також турбота Авраама про Агар була обумовлена тим, що легально служниця, яка народила сина для свого пана, не могла більше бути проданою в рабство. Можливо це і послужило тому, що Агар стала зневажливо відноситися до своєї пані (16:4), не боячись покарання.

Духовне життя Авраама заслуговує на особливу увагу. Бог шість разів повторює Свою обітницю Аврааму (12: 1-3, 7; 13: 14-17; 15: 1-21; 17: 1-22; 18: 1-33; 22: 1-18). Обітниця, що була дана Аврааму, мала широкі наслідки в історії. Вся подальша Старозавітня історія показує здійснення обітниці, яку Бог дав для Авраама. Благословіння Божі стали реальністю у особистому житті і досвіді Авраама. Його ім'я стало великим не лише серед євреїв, але і серед християн і магометан. Новозавітні послання до Римлян, Галатів, Євреїв та Якова подають найбільший приклад віри Авраама для християн. Але найбільша реалізація обітниці Аврааму здійснилася у його славному Нащадку – Месії Ісусі Христі (Гал 3:16).

Книга Біблія чесно і відкрито показує деякі помилки і промахи своїх позитивних героїв. Говорячи про життя Авраама, книга Буття не оминає не зовсім привабливої сторони його життя. Отримавши обітницю щодо народження сина і не бачачи її здійснення довгі роки, переживаючи, що справа не йде до молодості, Авраам засумнівався. Хоча народження Ізмаїла, як уже зазначалося вище, і не було чимось протизаконним з точки зору звичаїв того часу, Бог не одобрив цієї справи. **Часто звичаї, одобрені суспільством, відкидаються Богом.** Народження Ізмаїла не входило у Божий план, і тому Агар та Ізмаїл були віддалені від Авраама та його сім'ї.

Важливу роль у житті Авраама відіграє заповіт. Можна простежити послідовність Божих відкриттів після першої обітниці, на яку Авраам відповів послухом. Чим більше Бог розширював Свою обітницю, – Авраам відповідав вірою, яка була порохована йому в праведність (15:6). Після цього Бог урочисто обіцяє Авраамові віддати Ханаанську землю на

довічне володіння (15:18; 17: 7, 8) його нащадкам. Видимим знаком заповіту було введене обрізання (17-й розділ), а пізніше послух Авраама проявився в тому, що він був готовий принести свого єдиного сина обітниці в жертву, вірячи, що Бог воскресить його з мертвих. (22-й розділ).

Після смерті Сарри Авраам почав підготовлювати себе до завершення свого життя – придбав місце для поховання своєї сім'ї, (що у культурі народів того часу означало довічну власність для володіння), потурбувався, щоб Ісак знайшов собі дружину. Її звали Ревека. Також Ізмаїл та інші сини, народжені від Кетури (другої жінки Авраама, яку він мав після смерті Сарри) були відселені далеко від того місця, де мав проживати син обітниці – Ісак. Прожив Авраам тривале життя – 175 років.

Підводячи підсумок життю і діяльності Авраама, можна сказати наступне:

1. Авраам був звичайною людиною, котру використовував Бог. Він також мав успіхи і невдачі в житті. Він не був найбагатшим і найрозумнішим. Інколи він помилявся, як і більшість з нас. Після величних подвигів віри були прояви слабкості і падіння. Велич Авраама була не в тому, ким він був, а в тому, – в Кого він вірив і Кому служив. Це Бог, Його вірність, дали Аврааму силу звершувати великі подвиги.
2. Авраам був людиною великої віри. Його глибока довіра Божим обітницям була підкріплена діями (вчинками). Він, будучи слухняним Божим вказівкам, відправився до Ханаану. Завдяки його вірі були врятовані Лот та його дочки. Авраам покладався на Бога і на Його Слово, – і тому отримав благословіння.

II. Біблійна розповідь продовжується історією, життям Ісака, сина Авраама. Ісак був немов би у затінку від слави свого славетного батька, а пізніше його син Яків теж мав більш насичену життєву історію, котра яскравіше зображена на сторінках Біблії. Зразу ж після згадки про смерть Авраама перед читачами постає особистість Якова. Ісак, швидше за все, постає, як сполучна ланка у патріархальному родоводі. Разом з тим, саме Ісак виступає, як прообраз Ісуса Христа. Подібно, як Авраам був готовий принести в жертву свого єдиного сина обітниці, але був зупинений Богом в останню мить, Сам Бог Отець віддав Свого

Єдинородного Сина Ісуса у жертву за гріхи всього людства. Бога не було кому зупинити, щоб відмінити цю Жертву.

Життю і діяльності Ісака в Біблії приділено всього декілька розділів. Він був одружений з Ревекою, котра народила йому двох синів-близнюків Ісава та Якова. Хоча Ісак знав Боже оприділення щодо успадкування саме Яковом, який був молодший на декілька хвилин від свого брата, обітниці і привілеїв первородства, – він хотів благословити Ісава. Та інформація, яку доносить до читача книга Буття щодо Ісака, не є надто позитивною. Навпаки, складається враження, що вона більше негативна, ніж позитивна. Але Новий Заповіт, зокрема Послання до Євреїв, називає ім'я Ісака серед героїв віри. (Євр. 11:20). Крім того, Бог неодноразово не соромиться називати Себе Богом Авраама, Ісака та Якова (2М. 3: 6, 15; 4:5; 6:3; 33:1; 4М. 32:11; Мт. 22:32; Мр. 12:26; Лк. 20:37; Дії 3:13; 7:32).

Життя Ісака показує, що відданість Богу є важливіша, ніж велич окремої особистості. Бог обіцяв, і Він залишається вірним Своїм обітницям. І хоч Ісак не мав особливих рис, які відрізняли його від інших людей, – він залишався відданим Богу. І як винагорода йому за це – особливе Боже благословіння в житті (невіруючі часто називають це везінням) і продовження реалізації Божих обітниць через нього.

III. Наступним спадкоємцем заповіту був син Ісака Яків. Його поведінка була досить протиречивою. Згідно до закону Нузу він домовився з Ісавом щодо забезпечення собі перворідства. Це йому вдалося зробити шантажем, спекулюючи на фізичній втомі і голоді Ісава. З іншого боку, ми не бачимо, що Ісав надавав цьому особливого значення. Саме в цьому була причина, чому він так легко позбувся свого первородства. «Ось я умираю, – то нащо ж мені оте перворідство?» (25:32). Він більше сповідував «ковбасну» теорію наших сучасників, побудовану на матеріальних чи меркантильних цінностях. Яків же виступає перед нами, як приклад ідейної людини, для якої важливішими є духовні чи ідейні цінності. Разом з тим, у його житті для досягнення цих цінностей не завжди були застосовані правильні методи і Біблія нам про це чесно і відверто говорить, не приховуючи негативних сторін своїх позитивних героїв. Він за допомогою відвертого обману (при допомозі, звичайно, матері)

отримує батьківське благословіння. Яків був нечесною і хитрою людиною. Його ім'я про це говорило: «Яків» – обманець, хитрий.

Отримавши обманним шляхом перворідство і батьківське благословіння, Яків втікає до Харану. З одного боку, батьки Ісак і Ревека, відправили його туди, щоб він там одружився. У них був недобрий досвід з невістками хананеянками, з якими одружився Ісав (27:46; 28: 1, 2). З іншого боку, Яків боявся помсти від свого розлюченого брата Ісава (27:41).

По дорозі до Харану йому з'явився Господь у нічному сні і повторив те, що обіцяв раніше його батькам Аврааму та Ісаку, – благословіння.

У Харані Якова радісно прийняли Лаван (дядько по матері) і його сім'я. Яків одружується з двома дочками Лавана – Лією і Рахіллою. Правда, він починає пожинати те, що перед цим сів – обман. За своїх жінок Яків служить Лавану 14 років. Причому він був обманутий, тому що вони перед цим мали дещо іншу домовленість. Пізніше Яків служить Лавану ще шість років за масток, отару (чи спадщину). І, як він пізніше виказав своєму тестю: «Служив я тобі чотирнадцять літ за двох дочок твоїх, і шість літ за отару твою, а ти десять раз зміняв мені свою заплату!» (31: 36-42). Іншими словами, Яків усвідомлює те, що він був не раз обманутий своїм тестем. Але це ще не все. У нього народилося 12 синів і одна дочка Діна.

Родовід Якова та його синів.

Авраам, дружина Сарра.

Ісак, дружина Ревека.

Яків	дружина Лія	дружина Рахіль	Зіппа, служанка	Білга, служанка
			Лії	Рахілі
	Рувим*			
	Симеон*	Йосип		
		Веніамин*		
	Левій*		Гад*	Дан*
	Юда*		Асир*	Нефталим*

Іссахар* Єфрем*
Завулон* Манасія*
Діна

Пізніше сини Якова обманули свого батька, продавши рідного брата Йосипа до Єгипту, але Якову сказали, що його розшарпав дикий звір. І з цим обманом Яків прожив усе своє життя, і лише наприкінці цей обман, при дивних обставинах, був виявлений. Дійсно Біблійний принцип: «Не обманюйтеся, – Бог осміяний бути не може. Бо що тільки людина посіє, те саме й пожне!» (Гал. 6:7).

Повертаючись з Харану назад до Ханаану, Яків ішов уже з великими отарами, з величезною сім'єю. У своїй молитві перед Богом Яків виливає серце і визнає щиро, що «з самою своєю палицею перейшов я був цей Йордан, а тепер я стався на два табори». (32:11). По дорозі він зустрівся з Ісавом. Між братами відбулося примирення. Напередодні цієї зустрічі у Якова відбулася ще одна зустріч. Це була зустріч з Богом, котра була виражена у боротьбі між Яковом і Богом. Багато теологів вбачають тут прояв Теофанії (тобто, з'явлення Ісуса Христа до Його втілення). Бог змінив ім'я Якова на Ізраїля.

Яків – хитрий, обманець;

Ізраїль – боровся з Богом, богоборець. (При цьому є ідея перемоги у цій боротьбі).

Це сталося після того, як Яків чесно визнав, що дійсно він є такий, тобто – обманщик; що його ім'я відповідає дійсності його характеру. Після цього Яків та Ісав примирилися.

Підводячи підсумок життю і діяльності Якова, можна сказати наступне: **Бог був дуже терплячим з Яковом. Яків перетворився з обманщика на переможця тому, що Бог залишається вірним Своїм обітницям. Вірність Божа до Своїх дітей безмежна.**

Залишається сказати, що від Якова походять 12 племен Ізраїля, (що відповідає кількості його синів), а також він був родоначальником ізраїльського народу.

IV. Далі продовжується історія синів Якова, особливо одного з них – Йосипа, який стає ключовою особою у розповіді в заключних розділах книги Буття. Про Йосипа можна сказати, що це є один з найяскравіших персонажів у Біблійній історії. Йому було 17 років, коли його

рідні брати продали в рабство до Єгипту. Він був найулюбленішим сином у свого батька і через це викликав заздрість у своїх братів. Крім того, він був сином, по особливому коханої дружини Якова, – Рахілі. Через 13 років, пройшовши низку важких випробувань і принижень, будучи незаслужено ображеним, Йосип стає правителем Єгипту, найцивілізованішої країни того часу. Ще через 10 років його сім'я – батько і брати із своїми сім'ями переселилися до цієї країни, щоб бути разом з Йосипом. Завдяки впливу Йосипа, фараон дозволив сім'ї Якова поселитися у багатій на пасовиська землі Гошен, котра знаходилася на схід від дельти Нілу в Єгипті.

Історія Йосипа показує вірність і покірність людини Богові, незалежно від обставин. А обставини у житті Йосипа часто були дуже нелегкими. Йосип не завжди розумів, чому у його житті події розвивалися тим чи іншим чином, але він завжди продовжував довіряти Богу. Як підсумок його життєвої філософії щодо цілковитої довіри Богу може бути 50:20 – «Ви задумували на мене зло, та Бог задумав те на добре, щоб зробити, як вийшло сьогодні, – щоб заховати при житті великий народ!» Розуміння Вищого Провидіння Божого у своєму житті допомагало Йосипу зберігати дух прощення до своїх братів, які поступили з ним вкрай несправедливо. Він постає перед нами, як прообраз Ісуса Христа, Який також простив людям брутальне відношення до Себе: «Отче, відпусти їм, – бо не знають, що чинять вони!»... (Лк. 23:34). Йосип символізує життя і характер Ісуса Христа. Деякі паралелі з життя Йосипа та Ісуса Христа.

Улюблений син у батька. 1М. 37:3. «Це Син Мій Улюблений». Мт. 3:17.

Покірний своєму батьку, його волі. 1М. 37:13. «Ось іду, щоб волю Твою чинити, Боже». Євр. 10:9.

Післанець свого батька до братів. 1М. 37:13. «Бог...послав Свого Сина у світ». Ів. 3:17.

Брати змовилися проти нього. 1М. 37:18. «Усі первосвященники й старші народу зібрали нараду супроти Ісуса, щоб Йому заподіяти смерть». Мт. 27:1.

Був проданий своїми братами. 1М. 37:28. «Вони йому виплатили тридцять срібняків». Мт. 26:15.

У всьому, що він робить, має успіх. 1М. 39: 2-6; 20-23. «...І замір Господній рукою Його буде мати поведження». Іс. 53:10.

Всі будуть благословенні через Нього. 1М. 39:5. «...Що нас у Христі поблагословив...» Еф. 1:3.

Він протистоїть спокусі. 1М. 39:8-12. «Відійди, сатано!» Мт. 4:10.

Він страждає безневинно. 1М. 40:15. «Не знаходжу я в Ньому провини ніякої». Ів. 18:38.

З ним засуджені двоє інших. 1М. 40. «Там Його розп'яли, а з Ним разом двох інших». Ів. 19:18.

Він буде звільнений. 1М. 41:14. «Та Бог воскресив Його, пута смерти усунувши». Дії 2:24.

Вся влада йому дана. 1М. 41: 40-45. «Дана Мені всяка влада». Мт. 28:18.

Він прощає своїх братів. 1М. 45:5. «...Отче, відпусти їм...» Лк. 23:34.

«Що він вам скаже, те робіть.» 1М. 41:55. «Зробіть усе те, що Він вам скаже!» Ів. 2:5.

Отже, говорячи про першу книгу Біблії в контексті Нового Заповіту, варто зазначити або підсумувати її Христологію.

Ісус Христос:

1. Творець. 1:1. (Ів. 1: 1-3; Кол. 1:16).

2. Насіння жінки. 3:15.

3. Другий Адам. Рим. 5: 12-19; 1Кор. 15: 45-49.

4. Мелхиседек. (Євр. 7).

5. Жертва замість Ісака. 22: 2-14. (Господь нагледить Ягня Собі на цілопалення).

5. Йосип. (Вище ми детально розглянули символіку Христа в житті Йосипа).

6. Примиритель, берло Юди. 49:10.

Підводячи підсумок книги Буття, аналізуючи її другу частину, варто зауважити наступне: Три істини щодо Бога розкриваються тут.

1. **Бог є вірний.** Він проявив вірність по відношенню до всіх чотирьох патріархів: Авраама, Ісака, Якова та Йосипа. Люди, в тому числі і перераховані патріархи,

(особливо перші троє) звершували серйозні помилки в житті. Але Господь залишався терплячим з ними і зміцнював їхню віру.

2. **Божа присутність.** Бог постійно був присутнім у житті патріархів. Можливо Його присутність не завжди була явно вираженою, (як у випадку з Йосипом), але Бог завжди, у всіх випадках, у всіх обставинах, залишався разом з ними.
3. **Здійснення Його благословіння.** Ключовою темою розповіді про патріархів є **заповіт**. Бог дав обітницю патріархам. Вся подальша історія їх життя показує, як Він виконував Свої обітництва.

Книга Буття заперечує шість філософій (1:1):

1. Атеїзм (заперечення існування Бога).
2. Дарвінізм (теорія еволюції з її вченням про походження видів).
3. Політеїзм (віра у багатьох богів).
4. Фаталізм (віра в долю, сліпу випадковість).
5. Пантеїзм (Бог у всьому; все є Бог).
6. Матеріалізм (первинність матерії).

Висновки, які ми можемо почерпнути із Книги Буття:

1. Бог є вічний Творець і Вседержитель.
2. Бог – суверенний. Він панує над усім творінням.
3. Люди створені за образом Божим. Вони наділені Ним відповідальністю і підзвітністю.
4. Бог бажає мати особисті відносини з людьми. (3:9).
5. Божий план для сім'ї – один чоловік і одна жінка на все життя стають одним цілим. (2:24).
6. Гріхопадіння людини і наслідки. Гріх руйнує наші відносини з Богом і приносить страждання, осуд і смерть.
7. Ми також заражені гріхом. Як Адам і Єва, – ми не покоряємося волі Божій; як Яків, – ми готові йти своїм власним шляхом.

8. Бог стоїть на захисті людського життя. Кожен, хто вбиває, – несе особливу відповідальність перед Богом і буде за це покараним. (9:6).
9. Гріховність має тенденцію до збільшення. Бог втручається, щоб зменшити прогрес зла. (Потоп, Содом і Гоморра).
10. Подібно, як історії життя патріархів та інших людей, показаних у першій книзі Біблії, ми теж своєю впертістю та іншими рисами нашого гріховного характеру, приносимо біль рідним і близьким.
11. В книзі показана обітниця і символіка визволення і порятунку (3:15; 4: 3-4).
12. Оправдання через віру. Бог діє через Авраама, щоб послати Спасителя для всіх народів (15:6).
13. Подібно, як Бог навчав Авраама повірити, що у неплодній Сарри буде син, так Він сьогодні закликає нас повірити в те, що неможливе стає можливим.
14. Освячення через спілкування з Богом. (5:24). Енох є прообразом підхоплення Церкви.
15. Люблячий Бог пропонує нам Своє прощення і милість, як Він це проявляв до людей книги Буття.
16. Бог обіцяв Якову бути з ним. Точно так само Він сьогодні пропонує нам Свою підтримку і захист.
17. Приклад Йосипа показує, що і в наш час Бог ставить Своїх вірних на чолі держав, навіть великих і потужних.
18. На прикладі Йосипа Бог показує, що безвихідних ситуацій не буває. Але перед великим благословенням і славою іде серйозне випробування, в якому потрібно перемагати.

Книга Вихід.

Наступною книгою П'ятикнижжя є книга **Вихід**. Назва книги розкриває її зміст. Проте цю назву ми успадкували з грецького перекладу **Септуагінти – Ексоδος**, що дослівно і означає – Вихід. Єврейська повна назва – **Елле-Шемот**, скорочено – **Шемот**. (Зараз книга називається за останньою версією, в єврейському каноні). Єврейська назва перекладається початковою фразою книги: “Оце імена ” або просто “Імена”.

Вихід є основною подією старозавітньої відкуплюючої історії. Центральною темою книги є **чудове звільнення Ізраїля з єгипетського рабства** і утворення Богом держави з теократичним устроєм правління під керівництвом Мойсея. Це правління здійснювалося за допомогою Конституції – **Закону Мойсея** і особливо її серцевини – **Десяти Заповідей**. Відповідно до теми ключовий вірш – **3:8**.

Про авторство книги ми говорили у вступній частині до всього П'ятикнижжя. Щодо дати написання і періоду, описаного в книзі, – тут існує дві основні точки зору. Одна – пізня, приблизно 1290 рік до н.е. Ті богослови, що притримуються цієї точки зору вважають, що вихід ізраїльтян з Єгипту відбувся за правління Рамзеса II. Такі припущення базуються на 2М. 1:11, де згадуються міста Пітом і Рамесес. Археологічні дані, на думку цих богословів, свідкують про те, що дані міста були збудовані за час правління Рамзеса II (приблизно з 1304 – 1236 рр. до н.е.). Одне з міст було назване на честь фараона.

На це твердження існує сильне внутрішнє заперечення. Місто Рамесес згадується на початку книги Вихід, тобто за деякий час до народження Мойсея. Вихід євреїв з Єгипту відбувся тоді, коли Мойсею було 80 років (2М. 7:7). Тобто, або місто будувалося в інший час, або вихід відбувався не тоді, коли правив Рамзес II.

Інший доказ на користь більш пізньої дати приводить відомий археолог Нельсон Глюк. Він стверджує, що не існує доказів осілого проживання в Едомі, Моаві, Аммоні у проміжку між 1900 і 1300 роками до н.е. Отже, приходиться до висновку Глюк, Мойсей не міг наражатися на сильний опір раніше 13-го століття.

На це твердження можна відповісти наступним чином: не обов'язково перераховані народи повинні були вести осілий спосіб життя, щоб захищати території, які знаходилися під їхнім воєнним контролем. Крім того, деякі відкриття сучасних археологів піддають сумніву докази Глюка, вказуючи на деякі ознаки посілости у перерахованих народів.

Останній найсильніший аргумент на користь пізнішої дати виходу євреїв з Єгипту є свідчення археологів про сильні зруйнування у Палестині саме у 13-му ст. до н.е., а не у 15 ст. до н.е., як стверджують прихильники більш ранньої дати виходу.

На це можна заперечити, що Ісус Навин (Єгошуя) не застосовував тактики «спаленої землі». Він не знищував захоплених міст, а Єрихон, Ай та Хацор були, швидше винятками, аніж правилом (Єг. 11:13). Руїни 13-го ст. до н.е. можуть бути викликані подіями, описаними у кн. Суддів, і пов'язаними з нападами різних народів на ізраїльтян (єгиптян, мадіанітян та інших).

Інша когорта вчених-біблеїстів пов'язують дату виходу ізраїльтян з Єгипту з 1446 роком до н.е., в часи царювання Аменхотепа II. На користь більш ранньої дати говорять, як біблійні записи, так і дані археологічних розкопок.

1). 1Цар. 6:1 говорить про те, що проміжок між виходом євреїв з Єгипту і початком будівництва храму (4-й рік царювання Соломона) визначається у 480 років. Оскільки 4-й рік царювання Соломона припадає на 966 рік до н.е., – вихід мав би відбутися у 1446 році до н.е.

2). Суд. 11:26 – говориться, що Ізраїль на час суддівства Їфтаха (близько 1100 рік до н.е.) був у обітованій землі близько трьохсот років. Якщо додати сюди ще сорок років подорожі по пустелі, то знову ж таки вихід припадає на середину 15-го століття.

3). Дані археологічних розкопок підтверджують те, про що говорить книга Вихід. Тутмос IV успадкував трон у свого батька Аменхотепа II, хоча не був найстаршим сином. Можливо, що старший син трагічно загинув у ніч 10-ї кари на Єгипет, про яку говорить книга Вихід (12:29).

Крім того, відомо, що Аменхотепу II на початку свого правління (1450-1425 до н.е.) прийшлося подавляти повстання незадоволених у своєму царстві. Крім того, відомо, що семіти працювали на виготовленні цегли, яку потребували єгиптяни для будівництва на півночі країни. Ці дані археологів співпадають з тим, що ми знаємо з Біблії.

4). Дані археологічних розкопок підтверджують, що такі міста в Палестині, як Єрихон, Ай і Хацор були зруйновані приблизно у 1400-х роках. Вчений Брюс Вольтке приходиться до такого висновку, що «всі знайдені на території Палестини залишки матеріальної культури вказують на те саме, що і дані, відомі з літератури: згадані завоювання відбувалися саме в той час, про який конкретно свідкують біблійні історики». Також відомий англійський археолог, спеціаліст по близькосхідній археології, Джон Гарстанг, теж вважав, що Ісус Навин захопив Єрихон не пізніше 1400-х років до н.е.

Крім того, як додатковий доказ на користь ранішої дати може служити і така історична постать, як знаменита дочка Тутмоса I – принцеса Хатшепсут. Тутмос I царював в кінці 16-го століття до н.е. Мойсей народився під час його царювання (1526-1512 до н.е.). Коли помер його син – Тутмос II (1512-1504 до н.е.) – правління перейшло до Тутмоса III. Але, оскільки цей фараон був ще дуже молодим, правління державою перейшло до його тітки Хатшепсут. Вона була співправителькою Тутмоса III до своєї смерті у 1482 році. Її правління було блискучим – країна процвітала. У цей час молодий Мойсей був при палаці фараона, як усиновлений принц Хатшепсут. Після смерті Хатшепсут ситуація змінилася. Тутмос III недолюбував Хатшепсут при житті, тому розпочав усувати її наближених. Можливо, саме у цей період Мойсей втік з Єгипту до країни, де жили мадіанітяни, як той, хто потрапив у немилість. Крім того, Тутмос III намагався викреслити її ім'я з більшості пам'яток у Єгипті. Отже, Хатшепсут може служити, як додатковий доказ на користь більш ранньої дати виходу євреїв з Єгипту. Аменхотеп II, син Тутмоса III і був фараоном «виходу».

Враховуючи те, що існує серйозна полеміка між різними вченими щодо дати «виходу», варто сказати, що ми не можемо з точністю встановити дату, коли саме євреї вийшли з Єгипту. Тому, віддаючи перевагу версії більш ранньої дати «виходу», потрібно зосереджуватися не стільки на точній даті, скільки на самій події.

Особливості книги:

1. Описані історичні обставини формування ізраїльського народу.
2. Книга, завдяки 10-и заповідям, вміщених у ній (20-й розділ), є основою біблійної етики та моралі.

3. Книга розкриває природу Божої спасаючої благодаті й Божої сили в дії. Описує надприродне визволення Богом Свого народу.
4. Книга пройнята величним відкриттям Бога для людства.
5. Книга підкреслює, що відкуплення має супроводжуватися істинним поклонінням. Це поклоніння забезпечувалося завдяки скинії, описання якої є найдетальнішим у книзі Вихід.

Подібно, як і книга Буття, **Вихід** поділяється на дві частини:

I. Звільнення з Єгипту і подорож до Сінаю. 1-18.

II. Боже відкриття на горі Сінай. 19-40.

Більш детальний план книги, виходячи з основних розділів, розглянутих вище:

I. Звільнення з Єгипту і подорож до Сінаю. 1-18.

1. Утиски в Єгипті. 1.
2. Визволитель Ізраїля – його формування. 2-4.
3. Боротьба Мойсея з фараоном. 5:1 – 12:36.
4. Від Єгипту до Сінаю. 12:37 – 18:27.

II. Боже відкриття на Сінаї. 19-40.

1. Закон і його коментар. 19-24.
2. Вказівки про скинію і поклоніння в ній. 25-31.
3. Зіссуття Ізраїля, кара і відновлення. 32-34.
4. Будівництво скинії. 35-40.

Як уже зазначалося, події книги Вихід охоплюють період від звільнення євреїв з Єгипту до прибуття до гори Сінай. Після певного періоду мовчання Бог розпочав Свою активну діяльність у житті єврейського народу. Дещо дивним виглядає 1:8, у якому йдеться про те, що «над Єгиптом постав новий цар, котрий не знав Йосипа». Очевидно тут йдеться про не просто зміну правителя, у даному випадку – фараона, а про зміну цілої системи. Існують теорії щодо завоювання Єгипту гіксосами, народом семітського походження, але про це у даному оглядовому матеріалі ми не будемо заглиблюватися. Факт залишається фактом –

новий режим Єгипту не просто не був зацікавлений у євреях, а, навпаки, розглядає їх як своїх недругів, яких потрібно послабити і поступово – або асимілювати, що виглядає у цій ситуації не пріоритетним, або тримати у повній покорі, як рабів. Тим більше, як уже зазначалося раніше, між Йосипом та «виходом» існував тривалий період – приблизно 400 років. (На цей рахунок існують різні теорії). 1-й розділ книги Вихід у стислих реченнях показує нам ситуацію – обстановку, у якій проживали євреї на протязі цих століть між смертю Йосипа та народженням Мойсея. У нашому плані цей пункт називається – «Утиски в Єгипті».

Пізніше мова йде про народження і формування майбутнього визволителя – лідера Ізраїльського народу – Мойсея. Він народився у дуже небезпечні часи. Існував наказ фараона щодо народження єврейських хлопчиків. Всі вони підлягали страті. Про батьків Мойсея ми читаємо, що вони були віруючими людьми (Євр. 11:23). Невідомо, як їм вдалося врятувати Аарона, старшого від Мойсея на три роки. Можливо цей жакливий указ фараона увійшов в дію після його народження, але Мойсея вони переховували, щоб той не загинув. І переховували його з вірою. Мойсей був врятований і те, яким чином, – вказує на особливе Боже провидіння у його житті. Його усиновила дочка фараонова. Мойсей виростав у самому передовому центрі цивілізації. Він зміг отримати найкращу освіту того часу. (Дії 7:22). Якщо Мойсей був усиновлений царицею Хатшепсут, – тоді він був реальним претендентом на єгипетський трон. Він знав про своє походження і справжнє коріння. Бог повернув справу таким чином, що його мама виховувала сина, а дочка фараонова оплачувала їй за це.

Пізніше, коли він уже став дорослим і мав певні повноваження, його рішуча спроба допомогти для свого народу закінчилася невдачею. Сорок років Мойсей провів у палаці фараона, але тепер, боячись помсти від фараона, Мойсей вимушений втікати в Мідіянську країну, де провів наступні сорок років. У Мідіяні його гостинно прийняли у домі Їтра (або Реуїла), священика того краю. Там він одружився і в цілому, можна сказати, проводив спокійне життя, перебуваючи в горах, пустинях, з вівцями. Бог передбачив Мойсея бути вождем, котрий виведе ізраїльський народ з рабства, але Він готує його до цього. Завдання перед Мойсеєм стояло нелегке і підготовка теж відповідала завданню. Взагалі, Мойсей

вважається центральною особою всього Старого Заповіту. Месію називали другим Мойсеєм, і пізніше Мойсей матиме зустріч з Ісусом на горі Перображення.

Бог зустрівся з Мойсеєм у вигляді полум'я з-посеред тернового куща. Заклик Мойсея варто розглядати крізь призму його минулого в палаці фараона і його освіти. Мойсей дуже добре усвідомлював всю відповідальність і ризик справи, на яку його послав Бог. Тому він дуже наполегливо відмовляється від своєї місії. Не без причини він не наважувався просити у фараона про звільнення ізраїльтян. Бог переконав Мойсея про Свою підтримку, забезпечив його чудами і ознаками. Це було важливим також і для євреїв, щоб закласти у них тверду основу для їхньої віри.

Влада фараона на той час вважалася неперевершеною серед тогочасних народів. Тому з'явлення Мойсея у палаці фараона з вимогою відпустити ізраїльський народ було серйозним викликом цій владі. До Мойсея і до його вимоги фараон віднісся вороже, і як наслідок цього, було 10 кар на Єгипет. Фактично з 5-го по 12-й розділи описується боротьба Мойсея з фараоном. Кари, що прийшли на Єгипет за досить короткий час, показали могутність Бога ізраїльтян не тільки єгиптянам і фараону, але і самим євреям.

Кожна кара демонструвала перевагу Бога Яхве над різними єгипетськими богами. На початку фараон гордовито запитав: «Хто Господь, що послухаюся слова Його, щоб відпустити Ізраїля?» (5:2). Він ожорсточив своє серце по відношенню до Бога і Його народу. Через ці кари Бог дав відповідь фараону. Він показав, Хто Він є.

Деякі з перших кар приносили людям швидше неприємності та огиду, як-то нашествия жаб чи вошей; подальші кари все більше завдавали шкоди єгипетському суспільству та економіці.

Остання кара мала продемонструвати суд над всіма єгипетськими божествами. (12:12). Нездатність фараона і його соратників протистояти карам, як втручання Яхве у їхнє життя, привело деяких єгиптян до переусвідомлення своїх життєвих цінностей. (9:20). Багато з них пізніше залишили Єгипет і пішли з Ізраїлем. (12:38).

Для Ізраїля теж була гостра потреба утвердитися у своїй вірі в Яхве. Пробувши декілька поколінь в рабстві, вони не бачили проявів Божої сили до цього часу. Кожна нова

кара демонструвала більш могутній прояв надприродної сили. Тому після останньої, десятої кари, всі ізраїльтяни остаточно зрозуміли, що їх звільняє Бог Своєю могутньою рукою.

Перед тим, як мала звершитися остання кара, Мойсей дав ізраїльтянам остаточні вказівки щодо того, як уникнути цієї кари. Всі, хто дотримувалися цих інструкцій, – їхні первородні сини залишилися жити. У всіх єгиптян у домі була смерть їхніх первістків. Тільки після цього фараон погодився відпустити ізраїльтян. Приготування до дороги, помазання перекладин дверей кров'ю жертвних тварин (ягнята, козенята), вечеря, що складалася з м'яса, прісного хліба і гірких трав, – все це сприяло святкуванню Пасхи і пізніше нагадувало євреям про їхнє звільнення з рабства і початок утворення нації.

Після звільнення з єгипетського рабства Ізраїль попрямував до гори Синай. На перший погляд, вони пішли шляхом протилежним від поставленої цілі. Їх ціль була – увійти в землю обітовану, заповідану Богом ще їхнім предкам – патріархам, тобто – в Ханаан, – землю, що була на північний схід від Єгипту. Ізраїльтяни пішли в іншу сторону – на південний схід, на південь Синайського півострова.

Якби євреї пішли б у потрібному напрямку, а пряма дорога існувала, прокладена торговими караванами, – то вони подолали б весь шлях від двох тижнів до місяця. Але цим походом керував Бог, Який мав Свій план щодо виходу Ізраїля. Причини, чому Бог повів їх таким далеким шляхом, були наступні:

1. Филистимляни, котрі проживали на заході Ханаану, тобто на узбережжі Середземномор'я, були досить сильним народом і зустріч з ними могла породити страх, паніку і бажання повернути назад до Єгипту.
2. На час виходу з Єгипту євреї були плем'ям рабів, а не народом чи нацією. Бог хотів сформувати з них повноцінний народ, котрий міг би заволодіти Ханаанською землею. А для цього потрібен був час.

Перші випробування почалися зразу після виходу. Фараон оговтався і вирішив наздогнати й повернути рабів назад. Ізраїльтяни були в паніці: попереду – морські води; позаду – розлучене військо фараона. Бог продемонстрував Свою здатність рятувати цей народ і після його виходу з Єгипту. Потім – подорож по сухій, безводній пустелі Шур. Після

триденних пошуків води, вони прийшли до Мари, де вода виявилася гіркою і непридатною для пиття. Бог і тут вирішив проблему ізраїльтян. Продовжуючи рухатися на південь, подорожуючі прибули до Єліму, де насолоджувалися таборуванням біля дванадцяти джерел та сімдесяти пальм.

В пустелі Сін Бог чудесним способом дав ізраїльтянам м'ясо перепелиць і манну, яка була їхньою їжею до кінця подорожі, аж поки вони не ввійшли в Ханаан. Недалеко від гори Синай – у Рефідімі сталися три дивовижні речі:

1. Вода потекла зі скелі після того, як Мойсей вдарив по ній своєю палицею;
2. Перемога над Амаліком, кочовим плем'ям бедуїнів, яке часто пізніше створювало проблеми євреям;
3. Делегування адміністративних обов'язків Мойсеєм для старійшин.

Менше, ніж за три місяці ізраїльтяни підійшли до гори Синай (Хорив), біля підніжжя якої розташувалися табором протягом майже року.

Починаючи з 19-го розділу і до кінця книги ми знаходимося у другій її частині. Вона у нас називається «Боже відкриття на Сінаї».

Наш курс не передбачає детальної зупинки на деталях цієї частини книги, але варто відзначити, що, насамперед, біля гори Синай ізраїльський народ отримав від Бога через Мойсея свою конституцію, Закон, виражений у 10-ти заповідях, і коментарі або тлумачення їх. Цей Закон або його мораль лягла в основу юдео-християнського світогляду, чим ми користуємося і на даний час.

Найбільш поширене перерахування Десяти заповідей у сучасному християнському світі виглядає так:

Більшість протестантів, греко-католики,

Лютерани, римо-католики:

православні:

1. Чужі боги, 20: 2-3.

2. Зображення, 20: 4-6.

3. Ім'я Боже, 20:7.

4. Субота, 20: 8-11.

1. Чужі боги, зображення, 20: 2-6.

2. Ім'я Боже, 20:7.

3. Субота, 20: 8-11.

4. Батьки, 20:12.

5. Батьки, 20:12.	5. Вбивство, 20:13.
6. Вбивство, 20:13.	6. Перелюб, 20:14.
7. Перелюб, 20:14.	7. Крадіжки, 20:15.
8. Крадіжки, 20:15.	8. Лжесвідчення, 20:16.
9. Лжесвідчення, 20:16.	9. Жадання дому ближнього, 20:17а.
10. Пожадання чужого, 20:17.	10. Жадання майна ближнього і його жінки, 20:17б.

У євреїв перша заповідь була 20:2, а друга – 20: 3-6.

Ці 10 заповідей називають Моральним законом. Він є незмінним і встановлює правила поведінки людини щодо Бога і людини.

Після 10-ти заповідей продовженням є Закон, який ми називаємо Громадянським або Цивільним. У ньому містяться приписи щодо суспільного, релігійного та громадянського життя.

Останніми йдуть церемоніальні або обрядові положення, які ми так і називаємо Церемоніальним законом. Тут мова йде про скинію, священство, жертви і таке інше.

Історія з золотим телям, яке зробив Аарон під час відсутності Мойсея, є «чорною» вставкою в описання церемоніальних положень. В той час, коли Мойсей переживав радість духовного тріумфу, народ Божий впав у духовному відношенні вкрай низько. Чому ізраїльтяни повели себе так дивно? Невже вони серйозно вважали, що ідол, якого вони тільки що змайстрували дійсно міг вивести їх з Єгипту? Очевидно, що ні. Найбільш вірогідним є те, що вони хотіли отримати матеріальну подобу Бога, Який відкрився їм, як Бог Ізраїля. Бог розгнівався. Він сказав Мойсею, що знищить цей народ, а від нього, тобто, – від Мойсея, Бог розпочне новий народ. Мойсей проявляє патріотизм і любов до свого народу. Він нагадує Богу, що Той обіцяв патріархам віддати Ханаан їхнім нащадкам. Потім Мойсей сходить з гори, на якій перебував весь цей час, де Бог дав йому цей Закон. У руці Мойсея дві кам'яні таблиці Закону. Але, коли він побачив зіпсуття Божого люду, таблиці полетіли з його рук, розбившись під горою. Мойсей знищує золоте теля, розтерши його на порох і, заставивши

ізраїльтян випити цей порох з водою. В кінці цієї історії Мойсей знову розмовляє з Богом на горі Синай, де повторно отримує нові таблиці Закону.

Заключні шість розділів розповідають про будівництво скинії. Скинія була знаком присутності Бога серед народу ізраїльського. Разом з тим, це було місце для принесення жертв і отримання відкуплення. Скинія символізувала Божу турботу про ізраїльтян.

Про скинію, жертви і релігійну структуру турбувалися Левити, плем'я ізраїльтян, виділене з-поміж інших для задоволення духовних потреб народу.

Три символічні речі вказують на **Ісуса Христа** у книзі Вихід:

1. Пасхальне ягня особливим чином вказує на Ісуса, як на Боже Ягня, що взяло на Себе гріх світу. (12); (1Кор. 5:7).
2. Манна небесна вказувала на Христа, як на Хліб життя. (16); (Ів. 6; 1Кор. 10).
3. Скинія вказувала на справу, звершену Христом. (25-30).

Відкриття Бога у Книзі Вихід:

1. Яхве, Єгова, Визволитель в образі пасхального ягняти. (3:14; 12: 12-13).
2. Яхве, Провідник Ізраїля в стовпі хмари і стовпі вогню. (13:21).
3. Яхве, Визволитель під час переходу через Червоне море. (14: 19-31).
4. Яхве-Лікар, Целитель. (15:26).
5. Яхве, Той, Хто забезпечує всіма необхідними речами для життя. (16: 13-15; 17: 1-7).
6. Яхве, Великий Переможець. (17: 8-16).

Висновки, які ми можемо почерпнути із Книги Вихід:

1. Ті, кого Бог закликає служити Йому, повинні покладатися не на себе, а на Нього.
2. Бог – це могутній Бог, Який бажає і здатний звільнити Свій народ від його ворогів. Він судить Своїх ворогів у Свій час. (Все робить вчасно).
3. Бог має владу управляти природою.

4. Ізраїль мав призначення стати царством священників та народом святим. (19:6).
Подібне твердження є щодо Церкви. (1Петр. 2:9).
5. Бог – це турботливий Бог, чиє серце стікає кров'ю, коли Він бачить, як з Його дітьми чинять жорстоко їх вороги. Він приймає міри, щоб визволити Своїх дітей.
6. Бог любить, терпить і прощає, але винних карає. Він є страшний у гніві. (34: 6-7).
7. Дуже важливо коритися Богу в тій праці, яку Він нам доручає. (35-40).
8. Бог є Богом порядку, Якому не подобається хаотичне служіння Йому.
9. Бог закликає нас шанувати Його понад усе. (20: 2-3).
10. Бог дбає про безпеку людського життя. (20:13; 21).
11. Кожна людина має бути збережена від наклепів і несправедливих обвинувачень.
(23: 1-3).
12. Бог стає на захист жінок, але не дозволяє їм цим зловживати. (21; 22).
13. Кожна людина (єврей в контексті) має право на волю. (21: 1-6).
14. Бог поважає приватну власність. (20:15; 21:33 – 22:14; 23: 4-5).
15. Бог забороняє гноблення будь-кого, в тому числі слабких, бідних і беззахисних.
(22: 20-26).
16. Шанобливе ставлення до батьків. (20:15; 21: 15, 17).

Книга Левит.

Третьою книгою П'ятикнижжя є книга **Левит**. Вона була першою, котру вивчали єврейські діти. На жаль, вона є, мабуть, останньою, котру вивчають християни. Хоча це є дуже важлива книга, на яку є біля 40-а посилянь у Новому Заповіті. У книзі Левит є показані деякі відкриття Божого характеру. Особливо, в першу чергу, – Його **святість**. Відповідно до цієї теми, ключовим є текст – **19:2**. Ця книга показує не тільки Божу святість, але показує багато уроків святого життя, яке Бог хотів би бачити серед Свого народу. Послання до євреїв не може бути правильно зрозумілим без знання книги Левит.

Сучасна назва, як і в попередніх випадках, походить із грецької Септуагінти і була використана у заголовку по тій причині, що у цій книзі дуже багато мовиться про священницькі церемонії та обряди. Єврейська назва «**Вайїкра**» – «І кликнув...», слова, з яких починається книга в оригіналі.

Особливості книги:

1. Ця книга більше, ніж будь-яка інша книга Біблії, була написана, як пряме керівництво від Бога. Більше 38-ми разів вжито фразу: «І сказав Господь до Мойсея».
2. Найбільш деталізовано описана система жертвоприношень.
3. 16-й розділ, у якому описано День Очищення, є одним з найважливіших у Біблії.
4. Книга, у якій Бог найбільше акцентує увагу на Свою святість і очікує цього від Свого народу. Євреї, як особливий народ, повинні відокремлюватися від інших народів в плані духовної і моральної чистоти.

Умовно книгу поділяють на дві частини:

1. Церемонії та обряди, що показують релігійне життя. 1-16 розділ.
2. Повсякденне життя богобійної громади. 17-27 розділи.

Більш детальний план книги:

- I. Церемонії та обряди, що показують релігійне життя. 1-16 розділи.
 1. Закони про жертви. 1-7.
 2. Встановлення інституції священства. 8-10.
 3. Закони щодо чистоти і нечистоти. 11-16.

II. Повсякденне життя богобійної громади. 17-27 розділи.

1. Жертви окремих людей і споживання крові. 17.
2. Закони моральної поведінки. 18-20.
3. Правила для життя священиків. 21-22.
4. Свята, благословення, обітниця і дари. 23-27.

Книга починається з того, що Бог промовляє до Мойсея із шкіни заповіту. Перед цим, у книзі Вихід, мова йшла про будову і облаштування шкіни. Тепер уже Бог перебуває у ній і серед Свого народу, з яким бажає мати спільноту. На початку книги Бог відкриває людині порядок спілкування з Ним і шлях служіння Йому. Це мало відбуватися через принесення жертв. Було п'ять видів жертв, чотири з яких були кровними і лише одна – безкровна. Ми зараз розглянемо в загальних аспектах кожен з цих жертв, але перед цим подамо загальні правила для принесення кровних жертв:

1. Приведення тварини до жертovníка.
2. Покладання рук на голову тварини (того, хто приносив жертву), що символічно означало «замість». Жертва приносилася замість тієї людини.
3. Заколення тварини.
4. Кроплення жертovníка кров'ю.
5. Спалення жертви (повністю чи частково, залежно від виду жертвоприношення).

Коли жертва приносилася за весь народ, служіння звершував священик. Коли окремі люди приносили жертви за себе, – вони приводили тварину, клали на неї руки, а потім заколювали її. Після цього священик кропив кров'ю і спалював жертву. Людина, котра приносила жертву, не могла її їсти, за винятком мирної жертви. Якщо було декілька жертв одночасно – раніше приносилася жертва за гріх, а тоді – жертва цілопалення і мирна жертва.

Жертва цілопалення. Ця жертва повністю спалювалася на огні і символізувала повне, цілковите посвячення себе Богові. Це був акт добровільного особистого посвячення. Очевидно, що Павло саме цю жертву мав на увазі, коли писав до Римлян 12: 1, 2.

Жертва хлібна. Це була єдина безкровна жертва. Вона не вимагала життя тварин, але її складовими було те, що виростало з землі. Це теж була жертва посвячення, як і попередня жертва. Існувало три види хлібних приношень – приношення з пшеничного борошна з оливою (2: 1-3); пшеничні прісні хліби (калачі або коржі) з оливою (три різновиди) (2: 4-11) і приношення з першоплодів колосся, пряженого в огні (2: 14-16). Ця жертва – це був плід праці рук ізраїльтян. Тому символічно вона означала посвячення своєї діяльності Богові, посвячення свого служіння.

Мирна жертва. Це була жертва спілкування. Вона ділилася на три частини: перша віддавалася Богу і спалювалася; друга віддавалася священику, а третя – з'їдалася тим, хто приносив її разом з друзями, сусідами, родичами. Ця жертва була, мабуть, найбільш добровільним приношенням. Було три види мирних жертв:

а) Жертва подяки або хвали. Вона приносилася, як подяка внаслідок несподіваного чи незаслуженого благословення.

б) Жертва обітниць. Ця жертва приносилася, як наслідок виконання обітниць. Вона вважалася виконавчою.

в) Добровільне приношення. Ця жертва приносилася без будь-якої потреби чи причини.

Жертва за гріх. Ця жертва приносилася за вчинений гріх. Як правило, це був гріх, вчинений супроти Бога.

Жертва за провину. Ця жертва була подібною до попередньої, але приносилася у випадку, коли людина грішила супроти ближнього і передбачала відшкодування збитків плюс 20% за моральні збитки.

Потім ідуть інструкції для священиків – суворі закони про обов'язки і поведінку цієї групи ізраїльської громади. У 10-му розділі показана історія з двома синами Аарона, котрі порушили правило, встановлене Богом щодо їхнього священства. Мораль цієї історії є в тому, що на тих, хто отримав привілею бути особливо наближеним до Бога, лежить величезна відповідальність бути прикладом Божої святості і Його слави.

Потім описуються різні закони про їжу, здоров'я, про повсякденне життя.

У другій половині книги більше звертається увага на моральну сторону життя, у той час, як у першій – більше на церемоніальну сторону.

Бог постійно нагадував ізраїльтянам, що вони Його народ і їм потрібно очиститися від гріха і прийти до Нього. П'ять видів жертв, які ми розглядали раніше, – це був постійний заклик прийти до Бога. Свята в різні пори року, встановлені по Закону Мойсея, закликали присвятити своє життя Богу. Дотримання свят було частиною вимоги заповіту. Три групи свят, які святкувалися євреями згідно Закону Мойсея:

1. **Пасха (Песах) і свято Опрісноків.** Святкували євреї Пасху 14-го Авіва або Нісана. Опрісноки – з 15 по 21 цього ж місяця. Авів був першим місяцем у релігійному календарі в Ізраїлі. Метою дотримання Пасхи було щорічне нагадування євреям про те, як Бог надприродним чином вивів їх з Єгипту, з рабства. В останній день, 21-го нісана, було **свято перших плодів**.

2. **Свято тижнів** або **день П'ятидесятниці (Шавуот).** Його ще називали **святом жнив**. Святкували його через 50 днів після Пасхи. Це свято не асоціювалося ні з якими подіями у Старому Заповіті, хоча єврейська традиція пов'язує його з днем, коли Бог дав Мойсею Закон на горі Сінай.

3. Осінні свята. Вони святкувалися у місяці Тішрі: 1-го – **Свято сурм (Рош-га-Шана)**, котре ознаменувало початок цивільного (громадянського) року. 10-го був **День очищення (Йом-Кіппур)** – особливий день упокорення й посту, молитви, коли вся громада ізраїльська каялася перед Богом. У цей день первосвященик входив у Святе святих, щоб здійснювати заступницьке служіння за громаду ізраїльську. З 15 по 21 було **свято кучок (Суккот)**. У цей час ізраїльтяни жили в наметах, що нагадувало їх драматичну подорож через пустиню у землю обітовану.

Сім свят символічно вказують на сім ступенів духовного зростання християнина: спасіння, очищення від гріха, освячення, наповнення Святим Духом, особисте свідectво, постійне усвідомлення прийняття Богом, усвідомлення Божої присутності.

Крім того, по Закону Мойсея особливого статусу набула **субота**. (ЗМ. 23:3), а також Бог дав чіткі інструкції щодо **суботнього** та **ювілейного** років.

Варто додати, що в книзі всього дві коротенькі історичні розповіді (про чужий огонь і смерть двох синів Ааронових (10-й розділ) і про смерть богозневажника (24: 10-23)). Решта – слова Божі і описання різних правил.

Христологія Книги Левит:

1. Христос – жертва за гріх. (Євр. 9: 11-14).
2. Козел Азазеля (відпущення) є прообразом Христа. (Євр. 13:13).
3. Він є наш найкращий Первосвященик. (Євр. 4: 14-16; 8-й розділ; 9: 24-28; 10: 19-21).

Висновки, взяті з Книги Левит:

1. Бог є Святий і очікує святості від нас. (19:2; 20:7).
2. Бог закликає нас через цю книгу любити ближнього, як самого себе. (19:18).
3. Бог нагадує нам, що Він очікує досконалих жертвоприношень від нас.
4. Поклоніння Святому Богу – це серйозна справа, яка потребує детальної щирої підготовки, як з боку лідера, так і людей, які поклоняються.
5. Окултні речі – ворожіння, забобони, астрологія, спиритизм, заборонені Богом і кожен, хто, навіть, вдається до таких послуг – осуджені. (19; 20).
6. Бог забороняє наносити різні надрізи, наколки (татуїровки) на тілі. (19:28). Тіло має бути святе.
7. Фінанси не мають служити засобом для наживи або для експлуатації ближнього. (25: 36-37).
8. Право людей на свободу і спадковість (25).
9. Право на справедливе поводження у судах, комерції тощо (19: 35-36).
10. Право на вчасну оплату праці. (19:13).
11. Турбота Бога про бідних виражена в тому, щоб залишати їм трохи із недожатого урожаю. (19: 9-10; 23:22).
12. Моральна чистота. Проти сексуальних збочень. (18; 20).

13. Конкретні вказівки щодо гноблення ближнього. (19: 14, 33, 34; 25: 35-36).
14. Повага до батьків і старших. (19: 3, 32; 20:9).
15. Пролиття крові – це необхідна умова прощення гріхів. В цьому простежується христологія книги.

Книга Числа.

Свою назву книга отримала з грецького перекладу Септуагінти – **Арифмої**, латинською – **Нумері**, українською – **Числа**. Мовою оригіналу, тобто єврейською, ця книга називалася – **Бемідбар**. Дослівно це перекладається – «У пустині». Відповідно цих назв і зміст книги. У ній багато чисел, перераховані всі племена Ізраїлю по два рази, а також сама розповідь книги про 38-річне перебування ізраїльтян у пустині між Єгиптом і землею обітованою.

Якщо попередня книга багато говорить про Святість Божу, декілька разів повторюється ключовий вираз: «Будьте святі, бо Святий Я, Господь!», то у цій книзі підкреслюється порядок, який забезпечується мудрим Божим керівництвом. Ключовий текст – **9:23**.

Хронологічно книга Числа слідує за книгою Вихід, як продовження розповіді про подорож у пустині. Фактично, це свого роду був перелік настанов у пост-сінайський період і у ній розкриваються три основні теми:

- А). Порядок, якого варто було притримуватися, рухаючись через пустиню.
- Б). Діяльність священиків та левитів в умовах постійного просування в пустині.
- В). Підготовка до завоювання Ханаану і осілого життя там.

Крім того, варто зазначити, що у даній книзі є серйозне попередження щодо невірства – 14:11.

Книгу умовно можна поділити на три частини:

- I. Організація походу. 1:1 – 10:10.
- II. Подорож по пустині. 10:11 – 25:18.
- III. Заключні інструкції перед завоюванням Ханаану. 26 – 36.

Більш детальний план цієї книги:

- I. Організація походу. 1:1 – 10:10.
 - 1. Перелік і військове розташування Ізраїлю. 1-2.
 - 2. Настанови левитам. 3-4.
 - 3. Інструкції для очищення та освячення. 5-6.
 - 4. Служіння в скинії. 7-8.
 - 5. Останні інструкції перед початком походу. 9:1 – 10:10.
- II. Подорож по пустині. 10:11 – 25:18.

1. Початок подорожі. 10: 11-36.
2. Нарікання і бунти до походу розвідників в обітовану землю. 11-12.
3. Розвідка обітованого краю і наслідки цього для Ізраїлю. 13-14.
4. Повторення деяких положень Закону. 15.
5. Нові бунти проти Мойсея та Аарона. 16-17.
6. Роль і привілеї священників та левитів. 18-19.
7. Від Кадешу до рівнин Моаву. 20-21.
8. Балак і Валаам. 22-25.

III. Заключні інструкції перед завоюванням Ханаану. 26 – 36.

1. Перепис нового покоління ізраїльтян і настанови про спадщину. 26:1 – 27:11.
2. Наступник Мойсея. 27: 12-23.
3. Закони про жертви і обітниці. 28-30.
4. Помста мадіанітянам, підготовка до завоювання і розподіл землі. 31-36.

Зміст перших розділів книги торкається в основному організаційних питань. Бог веде суворий контроль щодо порядку в Ізраїлі. Його поведінка – це поведінка батька по відношенню до своїх дітей, який переживає за порядок і дисципліну у їхньому середовищі. У даному курсі ми не будемо довго зупинятися на інструкціях, числах і порядку розташування племен в поході. Варто при цьому зазначити, що Мойсей отримав повеління перерахувати все боєздатне чоловіче населення на початку подорожі, про що ми читаємо у перших розділах. Армія була більше, ніж 600 тисяч чоловіків. В кінці подорожі, перед їхнім входженням у Ханаан, Мойсей знову, згідно Божого наказу, перераховує все боєздатне чоловіче населення. Це було майже на 40 років пізніше. Перераховувалася нова генерація – і знову число виявилось майже таке саме. Бог опікувався про цей народ.

Перші розділи говорять про те, що вони йшли і зупинялися табором у строго регламентованому порядку. Будь-яка найменша деталь відігравала важливе значення.

Це – книга точності і порядку.

Розташування таборів за племенами (порядок їх на марші).

1. Юда.

2. Іссахар.
3. Завулон.

4. Рувим.
5. Симеон.
6. Гад.

Скинія свідочтва і

левити.

7. Єфрем.
8. Манасія.
9. Венямин.

10. Дан.
11. Асир.
12. Нефталим.

Розташування племен при таборуванні:

Оскільки була велика кількість людей, їх суворе життя у пустині вимагало ретельного дотримання гігієнічних та церемоніальних правил. Були прийняті суворі міри щодо прокажених та інших хворих. Існували суворі санітарні приписи щодо тих, хто займався похоронами. Існували суворі правила щодо покражі і подружньої невірності. Особливої ретельності у цьому питанні вимагало їхнє життя у таборі і ці правила носили тимчасовий характер.

Закон про назореїв теж міститься у цій частині книги (6-й розділ), оскільки відділеність або посвячення себе Богу було поширеним явищем у ті часи. У назореїв було три зобов'язання: відмова від вина і всього, що було від виноградини (сік та ізюм теж);

відрощування волосся (зовнішня ознака добровільного прийняття обітниці); утримання від доторкання до мертвого тіла. Порухення цих правил приводило до суворого покарання. Хоча варто ще раз зазначити, що обітницю назорейства ізраїльтяни, за невеликими винятками, брали на себе добровільно.

З 9-го розділу стає зрозумілим, що уже рік, як ізраїльтяни були в подорожі, тому що мова йде про нове святкування Пасхи. Вони вирушили після того, як Мойсей попросив Божого благословення (10: 35-36).

Розпочалася нова сторінка у житті Богом обраного народу. Пустиня стала жорстоким випробуванням для ізраїльтян на вірність. На жаль, цей перший іспит євреї з тріском провалили, що є гарним наглядним уроком для нас сьогодні – ніколи не можна надіятися на свої сили і, по-друге, – люди є непевні і непостійні, але Бог, незважаючи на це, нас продовжує любити і прощати.

Буквально з перших кілометрів дороги євреї почали нарікати. І ця серія нарікань міститься у центральній частині книги. Спочатку це було нарікання, щодо нестачі їжі, так званий, м'ясний бунт. Що характерно, що нарікати почала «збиранина», тобто люди не ізраїльського походження, які пішли з євреями з Єгипту. Потім невдоволення Мойсеєм почали проявляти близькі, рідні йому люди, – Маріям та Аарон. Причиною цьому було, як виглядає, повторне одруження Мойсея. (12:1). Мойсей був оправданий і захищений Богом, а Маріям, очевидно, як ініціатор цього невдоволення братом, була покарана проказою на деякий час. Аарон негайно покаявся.

Потім вони прийшли до Кадеш-Барнеа, що на півночі пустині Паран. Звідти уже було видно межі обітованої землі. Мойсей за Божим наказом посилав 12 розвідників, щоб дослідили землю і принесли підбадьорливе слово своїм співвітчизникам. Розвідники дійсно принесли хороші новини про Край, його природний потенціал, рослинні і тваринні можливості, – «Край, що тече молоком і медом». Але у 10-ох на цьому весь позитив закінчувався. Вони сказали, що ми туди не ввійдемо, бо там сидять (живуть) велетні, дуже укріплені міста, «а ми в їхніх очах немов та сарана» (13:33). І лише двоє з них – Калев та Ісус Навин, заспокоювали людей, котрих розбурхала ця новина і вони хотіли повернутися назад до

Єгипту, – кажучи: «Конче ввійдемо ми й заволодіємо Краєм, бо ми справді переможемо їх». (13:30). Люди настільки розбурхалися, що хотіли побити камінням Калева та Ісуса Навина, а самі – ініціювати повернення назад до Єгипту. І лише Боже втручання розрядило ситуацію. Правда, після цього євреї уже вимагали, щоб увійти до Ханаану. Навіть самі почали входити, але Мойсей заперечував їм, кажучи, що Бог тепер не з ними і Свій вирок щодо цього безвірного покоління виніс. Вони проявили впертість і за це поплатилися.

16-й та 17-й розділи описують нові спалахи бунтів, які були підняті проти Мойсея та Аарона. Один з таких бунтів був піднятий левитом Кореем, який претендував на релігійну владу. Його підтримали нащадки Рувима – Датан, Авірон та Он. Ці люди претендували на політичну владу. Цей бунт закінчився тим, що земля розкрилася і поглинула бунтівників. Але наступного дня захисники цих людей розпочали новий бунт. Наслідком цього було підтвердження священства Аарона через розквіт його палиці, а також Бог дав новий закон про Ааронових синів та про Левитів. (18-19). Священство обмежувалося Аароном та його сім'єю. Левити були знову затверджені, як помічники і слуги священників. Опоганення епідемією і захоронення великої кількості людей, як наслідок попередніх бунтів вимагало спеціального обряду очищення. Про життя ізраїльтян, як вони просувалися далі до рівнин Моаву, розповідається у 20-му і 21-му розділах.

Перед тим, як вони залишили Кадеш-Барнеа, померла Маріам. Коли народ нарікав на недостачу води, Мойсей отримав вказівку від Бога дати воду зі скелі, як то було на початку їх подорожі з Єгипту. (2М. 17: 1-7). Але тоді потрібно було вдарити по скелі, що й зробив Мойсей. На цей раз потрібно було тільки сказати до скелі, і вода потече. Але Мойсей, роздратований, втративши терпіння, вдарив по скелі двічі. Звичайно, вода потекла, народ вгамував спрагу, але така його поведінка коштувала Мойсею входження в землю обітовану. Потім описується намагання Мойсея мирним способом вирішити справу проходження через Едом для його народу. Але едомський цар не тільки не дозволив це зробити, але і виставив військо, яке охороняло територію Едому від ізраїльтян. Пізніше ізраїльські пророки часто згадували про цей непривітний жест Едому.

Потім описується про смерть Аарона. Єлеазар став священником замість батька. Після цього Бог дав прекрасну перемогу ізраїльтянам над ханаанейцями у Хормі. Але пізніше, після цих подій, люди знову почалися нарікання на Мойсея, за що Бог покарав народ зміями-сарафами. Звільнення прийшло через мідного змія, якого Мойсей, згідно Божого повеління, виставив на жердині на всезагальний огляд. Пізніше євангелист Іван згадує про цю подію (Ів. 3:14) у зв'язку з Ісусом Христом.

Ізраїль просувався все далі на південь. Вони отримали чітку вказівку щодо своєї поведінки з моавитянами і аммонітянами, нащадками Лота. Але коли два аморейських царі – Сигон і Ог виступили проти Ізраїля, останні дали їм рішучу відсіч, заволоділи їх територією і отаборилися на деякий час там, недалеко від кордонів з Моавом.

За час їх стоянки у Моавських степах диявольський план знищення ізраїльського народу стає більш небезпечним і підступнішим, ніж просто відкриті бойові дії. Охоплений панічним страхом перед неминучою поразкою від євреїв, моавський цар Балак придумує, як йому знищити Ізраїль. Разом з мідіянськими старшинами Балак посилає послів до месопотамського оракула Валаама, щоб той прийшов і прокляв ізраїльський народ.

Валаам відмовився прийти після першого запрошення, будучи якимсь дивним чином попередженим не проклинати ізраїльський народ. Але плата за заклинання була настільки спокусливою, що він піддався, зрештою, набридливим приставанням Балака. Виконуючи це завдання, котре явно протирічило волі Божій, Валаам був дуже враженим, коли його ослиця заговорила людським голосом. Таким чином, цей провидець отримав настанову, що в Моаві він повинен звіщати тільки Боже слово.

Валаам добросовісно чотири рази повторив Боже слово (Божий вирок, пророцтво) щодо Ізраїлю. На трьох різних горах Балак з князями готував приношення, щоб створити належну атмосферу для прокляття Ізраїлю. Але кожного разу Валаам проголошував благословення. Глибоко розчарований моавський цар докорив провидця і заставив замовкнути. Він відпустив його без оплати, а той, замість того, щоб відправитися додому у Месопотамію, залишився з моавітянами і мадіанітянами. За порадою все того ж Валаама, моавітяни і мадіанітяни ввели в блуд та ідолопоклонство ізраїльтян, за що останні були суворо покарані.

Закінчуючи другу частину книги «Подорож по пустині», варто ще додати, що Валаам виголосив одне з пророцтв, що стосувалося Месії. (24:17).

Перед тим, як ізраїльтяни мали увійти в землю обітовану, Бог наказав повторно перерахувати всіх людей. Мойсей отримав повеління це здійснити. Про повторне перерахування Ізраїлю ми читаємо у 26-му розділі. Кількість людей, здатних до війни, а саме їх перераховували, була майже однакова – 601 730. (38 років перед тим було 603 550). Після того, як старше покоління вимерло в пустині за 38 років, Бог поблагословив успіхом і процвітанням молодих, щоб вони могли увійти у Ханаан у повній своїй силі. Бог ще раз нагадує Мойсею про різні постанови, такі як: постанова про спадщину, про різні жертви, про свята, обітниці й зароки, поділ здобичі, поділ зайорданської землі та розподіл Обіцяного Краю, постанова або закон про убивць та про міста-сховища.

Крім того, у цій частині книги Числа, говориться про наступника Мойсея – Ісуса, сина Навина. У 33-му розділі стисло описується історія подорожі ізраїльтян від Єгипту до табору у Моавських степах перед походом у землю Обітовану.

Хринологія книги:

1. Скеля у пустелі (20 розділ). З цієї скелі народ отримав живу воду, яка вгамувала їх спрагу. 1 Кор. 10:4 – ця скеля – Христос!

2. Мідяний змії (21 розділ). Ів. 3: 14-15 – це Христос, Котрий взяв на себе наші гріхи. Потрібно лише з вірою подивитися на Нього і залишитися жити.

3. Пророцтво Валаама – Зірка Якова. (24:17).

Висновки, взяті з Книги Числа:

1. Це – «Книга блукання по пустині». Євреї не зразу заволоділи землею обітованою, але мусили більше 38-ми років безцільно блукати по пустині.

2. Це – «Книга нарікання». Вона показує різні людські невдоволення, ремствування, нарікання і скарги проти Бога. На жаль, така наша людська натура. Але бунт і невдоволення Божими діями мають негативні наслідки. Тому важливо не дозволяти цим негативним речам керувати нашим життям.

3. Ця книга ілюструє принцип, що без віри Богові догодити неможливо. (Євр. 11:6). Двоє розвідників були людьми віри і вони залишилися жити. Всі інші були приречені померти в пустині.

4. Ця книга показує, наскільки Бог серйозно ставиться до гріха. Якщо Мойсей двічі вдарив по скелі замість того, щоб сказати слово, і за це був покараний тим, що не увійшов в землю обітовану, – наскільки серйозним для нас є попередження щодо нашої відповідальності перед Богом.

5. У книзі розкритий важливий принцип – якщо одне покоління неспроможне прийняти Божі обітниці, Бог реалізовує їх через інше покоління, яке більш готове відгукнутися на Божий план.

6. Це – «Книга милості». Бог проявляє Свою милість до людей, які грішили, тим, що встановлює мідного змія, як засіб uzдоровлення і порятунку від Його кари за гріх.

7. Це – «Книга дисципліни». Вона показує, що Бог Сам любить дисципліну і очікує цього від Свого народу. У Бога у всьому є порядок. Його народ теж повинен бути у порядку.

8. Це – «Книга забезпечення». Бог дає людям їх щоденний хліб протягом 38-ми років, піклується про них, оберігає від різних небезпек.

Повторення Закону.

Остання книга П'ятикнижжя... Це було звернення Мойсея до нового покоління, до тих, які не знали рабства у Єгипті, але і не знали початків тих чудес Божих, які Він виявляв, виводячи Свій народ з цього ж рабства. Дана книга є повтором або перефразуванням Закону, даного у книгах Вихід, Левит, Числа.

Як уже зазначалося раніше, всі назви книг П'ятикнижжя у наших Бібліях – переклад з давньогрецької. Ця книга – **Деутерономіон** буквально означає «Другий Закон». Її ж єврейська повна назва – **Елле ха Дебарім** – «Оце ті Слова», або просто **Дебарім** – «Слова».

Книга була написана тоді, коли Ізраїль стояв перед входом у обітовану землю. Сорокарічна подорож підходить до кінця. Старше покоління вимерло, а нове – очікує команди – дозволу на вхід до Ханаану. Бог хотів освіжити Свої заповіді і порядки в розумі людей нового покоління. Таким чином, ця книга була написана у формі договору між великим царем та Його підлеглими. Дійсно, це був «договір Великого Царя».

Крім того, варто зазначити ще одну деталь: на відміну від чотирьох попередніх книг, написаних раніше Мойсеєм, саме у Повторенні Закону – ми маємо останнє, передсмертне звернення великого пророка і законодавця. Завдяки цьому на всій книзі лежить відбиток певної урочистості. Мойсей пише так, як ніби-то помираючий батько розмовляє зі своїми дітьми, даючи їм останні настанови та інструкції. Перед тим, як він має їх назавжди залишити, він хоче ще раз наполегливо нагадати їм про Закон їхнього Бога.

Проголошуючи перед народом свою прощальну промову, Мойсей спочатку дивиться назад, повторюючи історію та закони, а потім дивиться вперед, передрікаючи поселення Ізраїля в Ханаані. Якщо ключовими словами у *Бутті* було – **творіння**, у книзі *Вихід* – **вихід**, **звільнення**, у книзі *Левит* – **святість**, *Числа* – **подорож**, **порядок**, то у *Повторенні Закону* – слово **послух**. Виходячи з вищесказаного, ключовим є текст – **12:28**, у якому йдеться про послух Богу та виконання Його заповідей усіма поколіннями ізраїльтян.

Щодо авторства Мойсея даної книги, – тут сумнівів бути не може. Хоча цілком зрозуміло, що останній 34-й розділ був дописаний після смерті Мойсея, можливо, Ісусом

Навином. Також інші тексти (2: 10-12, 20-23; 3: 13б-14) могли бути пізнішими редакторськими коментарями-вставками, що не відображається на богонатхненості цих текстів.

План книги є наступним:

1. Перша промова Мойсея до народу – погляд в історію (минуле). 1 – 4.
2. Друга промова Мойсея до народу – вимога дотримуватися Закону. 5 – 26.
3. Третя промова Мойсея до народу – бути вірним у заповіті з Богом. 27 – 30.
4. Прощальні промови Мойсея та його смерть. 31 – 34.

Більш детальний план книги включає в себе:

Преамбула (вступна частина). 1: 1-4.

I. Перша промова Мойсея – історичний екскурс. 1:5 – 4:49.

1. Загальний огляд подорожі. 1:5 – 3:29.
2. Попередження щодо покори Закону та ідолопоклонства. 4: 1-49.

II. Друга промова Мойсея – Закон Яхве. 5 – 26.

1. Десять Заповідей. 5: 1-21.
2. Накази і попередження щодо вірності для Закону. 5:22 – 11:32.
3. Порядок богослужіння. 12:1 – 16:17.
4. Закон про правосуддя. 16:18 – 18:22.
5. Закони про міста-сховища, священну війну, вбивства та сімейні справи. 19 – 21.
6. Різні закони життєвого характеру. 22 – 25.
7. Закон про жертвоприношення. 26.

III. Третя промова Мойсея – оновлення заповіту з Яхве. 27 – 30.

1. Благословення й прокляття. 27 – 28.
2. Дотримання заповіту і нагорода за це. 29 – 30.

IV. Прощання Мойсея з народом. 31 – 33.

1. Передача влади. 31.
2. Передсмертна пісня Мойсея. 32.
3. Мойсееве благословення Ізраїлевим племенам. 33.

Заклучна частина книги: смерть Мойсея. 34.

У першому зверненні Мойсея (згідно нашого плану) – погляд у минуле. Перший розділ подає характеристику народу, яка є негативною. Бог обіцяв для них землю, давав інструкції, як її зайняти, але віра народу захиталася, особливо після повернення розвідників. Незважаючи на плодючість землі, народ захитався і відмовився ввійти, щоб заволодіти землею. Відповідно, Божий вирок, щодо даного покоління, не давав для них шансу ввійти в Землю Обітовану, крім Ісуса Навина та Калева.

Разом з тим, нове покоління практикувало свою віру. Це можна зауважити по тому, як вони відповідали едомітянам, моавітянам та аммонітянам. Їхня перемога над башанським царем Огом теж із цього переліку проявлення повного послуху і довіри Богові.

Друга промова Мойсея спрямована у майбутнє і нагадувала Заповіді Господні, закликала не гнівити Бога своїм непослухом. На тлі невідповідності Божим стандартам минулого покоління, цьому поколінню звучить заклик – любити Бога – любити тільки Його Одного, любити Його повною, чисто сердечною, безмежною любов'ю, любити «всім серцем, всією душею і всією силою своєю». (6:5). Взагалі, даний уривок – **6:4-5** називається *Шма Ізраель, слухай Ізраїлю!* – заклик, який лежить в основі юдаїзму. Любов не була питанням законницького послуху Десяти заповідям або всьому Закону в цілому. Любов була живим зв'язком, що включав повну посвяту та щиросердечну відданість Богові.

У 5-му розділі Мойсей повторює 10 заповідей, але акцент робить на першу заповідь. Він не вдається до питань жертвоприношень, дотримання свят, священства, скинії. Про все говорилося у попередніх книгах. Головна думка тут – любов до Бога повинна виражатися у всьому способі життя. Про це йдеться у **10:12-13** та у **12:28**. Ці два тексти вважаються ключовими у книзі.

Різні постанови, про які йдеться у другій частині Повторення Закону, є сумішшю релігійних, церемоніальних, кримінальних та цивільних законів, що були керівництвом для життя ізраїльської громади, як святого, Божого народу у сучасній йому культурі. Заповітні відносини з Богом повинні були підкріплюватися належною поведінкою, узгодженою з цими постановами. Майже не було сфери життя, якої б не торкалися ці закони.

Третя промова Мойсея торкається такої теми, як благословення й прокляття. (27 – 30). Ми можемо побачити у 28-му розділі скільки місця займає обітниця благословення (14 віршів) і скільки уваги приділено прокляттю, як результату неправильного поведіння. (55 віршів). Мойсей говорить про конкретні обітниці заповіту – обітниці благословення при умові правильного вибору щодо Бога і дотримання Його Закону. Бог ставить Ізраїль перед фактом реального вибору, який вони мусять зробити і наслідки, які будуть залежати від цього вибору та Божа пропозиція або рекомендація вибору. «Дивися: я сьогодні дав перед тобою життя та добро, і смерть та зло. Бо я сьогодні наказую тобі любити Господа, Бога свого, ходити Його дорогами, та додержувати заповіді Його, і постанови Його, і закона Його, щоб ти жив, і розмножився, і поблагословить тебе Господь, Бог твій, у Краї, куди ти входиш на насліддя.» 30: 15-16.

«Сьогодні взяв я за свідків проти вас небо й землю, – життя та смерть дав я перед вами, благословення та прокляття. І ти вибери життя, щоб жив ти та насіння твоє, щоб любити Господа, Бога свого, щоб слухатися голосу Його та щоб линути до Нього...» 30: 19-20а.

Прощальна промова Мойсея записана у 31 – 34 розділах. Рішення народу вибрати або життя і добро, чи смерть і зло, зрештою стає питанням першочергової важливості. Після цього Мойсей дає настанови Ісусу Навину, забезпечує священників письмовим законом для публічного читання через кожних сім років, і відбувається передача влади від Мойсея до Ісуса Навина. Церемонія передачі влади завершується урочистою піснею Мойсея та останнім благословенням всіх Ізраїлевих племен.

Останній розділ книги описує смерть Мойсея. Він помер у віці 120 років і був похований у Моаві. Цей 34-й розділ був дописаний, найбільш вірогідно, Ісусом, сином Навина. Ось так завершується перша частина ТаНаКу – Тори.

Як висновок до книги Повторення Закону – після того, як Мойсей переконався, що нове покоління не набагато краще від старого, – він нагадав народу, що **послух** є єдиною дорогою до перемоги і завоювань Землі Обітованої.

Книга має чітке пророцтво про Ісуса Христа, висловлене Мойсеєм, як про пророка, який буде подібним до Мойсея у силі і популярності. (18: 15, 18, 19).

Висновки, які ми можемо взяти з книги:

1. Книга була написана новому поколінню ізраїльтян, які мали успадкувати Землю обітовану. Кожне покоління має отримати від Бога поклик і обітницю.
2. Це «Книга спогадів». Важливою настановою є слова: «Пам'ятай і не забудь!» Ми повинні пам'ятати Слова Божі і ніколи їх не забувати.
3. Через гріх легко втратити благословіння Господнє. Дуже важливо пам'ятати, що нам потрібно слухати Слово від Бога і постійно розвивати наші стосунки з Богом.
4. Важливим лейтмотивом книги є віра і покора. Саме завдяки цьому євреї спромоглися успадкувати землю обітовану.
5. Заповідь «любити Бога» в цій книзі повторюється частіше, ніж в будь-якій іншій книзі Старого Заповіту. Вона є актуальна і сьогодні.
6. Книга показує особливу турботу Бога про Свій народ, яка проявляється в підготовці їх увійти і заволодіти обітованою землею. Бог і зараз продовжує піклуватися про Свій народ, готуючи Його до входження в «небесну землю обітовану – духовний Ханаан».
7. Книга показує Божу позицію щодо наклепів і несправедливих обвинувачень. (19: 15-21).
8. Книга захищає жінок від свавілля і несправедливості чоловіків. (21: 10-14; 22: 13-29; 24: 1-5). Зверніть увагу на часи, коли писалися ці слова і які звичаї були у народів світу, особливо сусідів Ізраїлю.
9. Книга показує принципи справедливого суду. (16: 18-20; 17: 8-13; 19: 15-21; 25: 1-3).
10. Показане право на свободу. (15: 12-18).
11. У книзі показана повага до приватної власності. (22: 1-4).
12. У книзі Повторення Закону показана турбота про бідних і соціально не або мало захищених. (14: 28-29; 24: 19-22).
13. У книзі говориться про сімейну мораль. (5:18; 22: 13-30).
14. Закон має бути понад усе. Навіть цар не має права спотворювати Закон в свою користь. (17: 18-20).
15. Книга показує турботу про тварин. (22: 4, 6-7; 25:4).

Б. Історичні книги Старого Заповіту.

Після П'ятикнижжя іде блок **Історичних книг**. У наших Бібліях їх є 12. Розповідь цих книг охоплює **історію** ізраїльського народу від входження їх до Землі Обітованої (Ханаану) аж до повернення ізраїльтян з полону на чолі з Неємією і відбудовою Єрусалиму після цього. Цей період історії охоплює приблизно 800-1000 років – від 1450-1200-х років до н.е. до приблизно 400-х років до н.е.

Автори історичних книг мали особливу мету – показати, як Божий задум здійснюється в житті Його народу. Вони правдиво розповідали про всі ті біди, які випадали на долю народу, коли той відходив від Бога, ставав на дорогу повної непокори Господу. Царі Ізраїля визнавалися добрими або поганими в залежності від їхньої позиції щодо Бога, їх вибору покори чи зради Йому. Від їх спрямування залежала доля всього народу.

Умовно можна поділити ці книги на три підгрупи:

- Книги, які розповідають про стан Ізраїля у домонархічний період, про який пише книга Суддів 21:25. «Того часу не було царя в Ізраїлі, – кожен робив, що здавалося правдивим в його очах!» Книг, які розповідають про цей період – три: **Ісуса Навина, Суддів Ізраїлевих та Рут**.

- Книги, які подають історію Ізраїля у монархічний період, тобто тоді, коли в Ізраїлі правили царі. Таких книг – шість: **1 і 2 Самуїла, 1 і 2 Царів та 1 і 2 Хронік**. Історія перших чотирьох книг послідовна, а дві останні – дещо по-іншому переповідають матеріал перших чотирьох. (Про це ми будемо говорити по ходу розгляду цих книг).

- Книги, які показують положення в Юдеї після вавилонського полону, а також становище юдеїв, які залишаються жити в діаспорі. Це три останні книги: **Ездри, Неємії та Естер**.

На даному курсі ми говоримо про ці книги оглядово.

Книга Ісуса Навина (її єврейська назва – **Книга Єшоуї**).

Дана книга є продовженням попередньої – **Повторення Закону**. Разом з **П'ятикнижжям** вона складає таку ціліність, що була назва – «Гексатеух» – книга з шести частин. Розповідь у ній охоплює приблизно 25-30 років – період лідерства Ісуса Навина. У ній описані ранні завоювання Ханаану. Дата написання – приблизно 1390-1370 роки до н.е.

Мета написання книги – показати виконання Божих обітниць щодо надання землі народу Ізраїля, а також нездатність Ізраїля, в свою чергу, повністю володіти цією землею. Автором книги на думку більшості євангельських богословів, враховуючи певні факти, такі як – особисте свідчення і коментар автора про події, що відбувалися з його участю, – був **Ісус Навин**, а ті додатки, які описують його смерть і поховання могли бути дописані первосвящеником Єлезаром та його сином Пінхасом.

Червоною ниткою через усю книгу проходить думка про те, що Бог вірний у виконанні обітниць заповіту, щоб дати землю насінню Авраама. Тому ключовими словами книги є **завоювання, насліддя (спадок) та володіння**. Ключовими віршами є тексти – **11:23** та **21:44-45**.

План книги:

1. Підготовка до завоювання. 1–5.
2. Завоювання землі. 6–12.
3. Розподіл землі між племенами. 13–24.

Більш детальний план цієї книги:

- I. Підготовка до завоювання. 1–5.
 1. Призначення Ісуса Навина. 1: 1-18.
 - A). Господнє повеління Ісусу. 1: 1-9.
 - B). Наказ Ісуса урядникам. 1: 10-15.
 - B). Підтримка народу. 1: 16-18.

2. Розвідка Єрихону. 2: 1-24.
3. Перехід через Йордан. 3–4.
4. Перед здобуттям Єрихону. 5: 1-15.

II. Завоювання землі. 6–12.

1. Здобуття Єрихону і Аю. 6–8.
2. Союз з Гів'онітянами. 9: 1-27.
3. Перемога над амореями у Південному Ханаані. 10: 1-43.
4. Перемоги у Північному Ханаані. 11: 1-23.
5. Переможені царі. 12: 1-24.

III. Розподіл землі між племенами. 13–24.

1. Розподіл східно-йорданської землі. 13: 1-33.
2. Розподіл західно-йорданської землі. 14–19.
3. Міста на сховища та для левітів. 20–21.
4. Вияснення непорозумінь в Гілеаді. 22: 1-45.
5. Прощальні промови Ісуса та його смерть. 23–24.

Отже, перейдемо до розгляду першої книги із серії **історичних**.

Перші 5 розділів описують підготовку до завоювання обітованої землі. Головною дійовою особою, як даної частини, так і всієї книги, виступає вождь народу Божого – Ісус Навин. Це був єврей із племені Єфрема, який народився у Єгипті. Під час виходу – був молодого людиною. (2М. 33:11 – юнак). Його ім'я було – Осія, що означало «спасіння» (4М. 13:8), але Мойсей перейменував його на Ісуса (Єгошую), що означає: «Господь спасає». (4М. 13:16). Він був помічником Мойсея, був також присутній з ним на горі Синай. (Не на самій вершині, але десь недалеко, бо коли Мойсей спускався вниз, Ісус приєднався в дорозі до нього, 2М. 24:13; 32: 17-18).

Ще перед тим – про це читаємо у 2М. 17:9, що коли напали амалікітяни на Ізраїль у Рефідімі, у Синайській пустині, Ісус керував загоном ізраїльтян, що відбили цей напад. Пізніше він був одним, з дванадцятьох розвідників, представляючи своє плем'я, коли йшли у розвідку обітованого краю. Його позиція віри забезпечила йому і ще одному його колезі по

розвідці – Калеву, право увійти в землю обітовану, а Ісусу – ще й лідерство над цим народом, про що якраз і говорить книга Ісуса Навина. Що цікаво, Ісус Навин відноситься до дуже малої кількості Біблійних позитивних героїв, яким Біблія не дає негативної характеристики. Це така його передісторія.

У цій книзі Ісус Навин постає перед нами, як приклад благочестя, віри і надії на Бога. Крім того, Єгошуа показаний скромною і смиренною людиною, хто покірно підпорядкувався Господу. Багато теологів говорять про Ісуса, як про прообраз іншого Ісуса, нашого Спасителя, – Ісуса Христа.

Головна тема книги – перемога приходить, як результат послуху. Це стосується у найбільшій мірі саме Ісуса Навина.

Книга розпочинається зверненням Бога до Ісуса Навина із словами підтримки та обітниці бути із ним. Правда, при цьому є і умова-порада, виражена у **1:8** «Нехай книга цього Закону не відійде від твоїх уст, але будеш роздумувати про неї вдень та вночі, щоб додержувати чинити все, що написано в ній, бо тоді зробиш щасливими дороги свої, і тоді буде щастити тобі».

Ісус Навин віддає наказ своїм урядникам розпочати підготовку до переходу через Йордан, після чого має звернення до народу, особливо, до племен, які вибрали східно-йорданські землі для мешкання. Запевнившись у цілковитій підтримці народу, Ісус розпочинає підготовку до переходу Йордану. Перед цим були послані два розвідники у Єрихон, – міцне, укріплене місто, напроти якого і мав відбуватися цей перехід. У Єрихоні вони були врятовані жінкою, на ім'я Рахав, яка розповіла про настрої серед населення щодо їх перспектив встояти перед ізраїльтянами. Ця інформація послужила хорошим чинником для підняття бойового настрою серед ізраїльтян пізніше. Жінка Рахав, із підмоченою репутацією, можливо, храмова жриця кохання, якими кишіла Ханаанська земля, повіривши в перемогу ізраїльтян, яку забезпечить їм їхній Бог, попросила про порятунок і захотіла стати частиною цього народу. Це було тоді, коли більшість її одноплемінників надіялися на свої надміцні стіни. Стіни Єрихону дійсно були дуже міцними – це були подвійні мури: зовнішній мур, товщиною 1,5–2 метри і внутрішній мур – 3,5–4 метри. Між ними був простір у 3–5 метрів, який використовувався для

житлових будинків. Це були будинки в міській стіні, як, наприклад, будинок Рахави. Висота стін Єрихону була до 10-и метрів.

Своїм вчинком віри Рахав удостоїлася увійти у родовід Ісуса Христа, а також у список героїв віри в 11 розділі Послання до Євреїв.

Коли всі приготування були позаду, включаючи перехід Йордану, Ісус Навин мав зустріч із таємничим прибульцем, який відрекомендувався, як «**Вождь Господнього війська**». Це була теофанія, тобто з'явлення Ісуса Христа до Його втілення. Ісус Навин отримав запевнення в їх неминучій перемозі. Як уже зазначалося раніше, Єрихон нагадував фортецю. План битви, запропонований Ісусу Навину, був досить незвичайним. Євреям були непотрібні діропробивні машини чи переносні драбини, щоб залазити на мури. Ісус та його озброєні чоловіки повинні один раз на день протягом шести днів обходити місто. Попереду мали йти священики з сурмами і сурмити. Останнього, сьомого дня, вони мали обійти Єрихон сім разів і після цього вигукнути потужним голосом перемоги, бо Господь віддає їм це місто. Коли вони так зробили, – мури Єрихону рухнули, мешканці, які спостерігали за євреями увесь цей час і не знаходили логічного пояснення їх діям, були паралізовані страхом і не були здатні чинити опір. Так розпочалася славна епопея перемог ізраїльтян у Ханаані.

Наступним було місто Ай. Правда, перемога у битві за Ай прийшла після поразки, – євреї втратили декілька десятків людей. Причиною цьому було спроневірення Божому повелінню щодо того, як повестися із майном у Єрихоні. Виною цьому був один з представників Юдиного племені – Ахан. Чим закінчилася ця історія, читаємо у Книзі Ісуса Навина, 7-й розділ. Але після усунення з-поміж себе того, хто поласився на закляте, тобто Ахана, євреї перемогли мешканців Аю, місто не таке укріплене і сильне, як Єрихон.

Після цієї перемоги Ісус Навин збудував жертвник на горі Евал, щоб принести там жертви, відповідно з наказом Мойсея. Зробивши копію Закону Мойсея, Ісус розділив народ так, що половина стояли напроти гори Евал, а половина – напроти гори Гарізім, згідно припису цього Закону. Таким чином, ізраїльтяни отримали урочисте нагадування про свої обов'язки напередодні входження в землю обітовану, щоб не зійти з дороги, на яку їх поставив Господь.

Коли звістка про те, що Єрихон і Ай зазнали поразки, дійшла до інших мешканців Ханаану, в багатьох місцях був організований опір ізраїльському вторгненню. (9: 1-2). Інші, як наприклад, мешканці Гів'ону, міста розташованого на 12 км північніше Єрусалиму, розробили хитрий план обману. Вони вдали з себе жителів дуже далекого краю, вдягнулися у лахміття і у торби, взяли сухий, запліснілий хліб. Прийшовши до Ісуса в Гілгал, вони запропонували скласти з ними дружню, мирну угоду і погодилися бути слугами ізраїльтянам. Гів'он був одним із найбільших міст Палестини. Коли він здався євреям, єрусалимський цар Адоні-Цедек дуже сильно затривожився. Він зібрав коаліцію аморейських міст, щоб піти війною проти Гів'ону.

Незважаючи на те, що обман гів'онітян був виявлений через три дні, євреї, на чолі із Ісусом Навином та їхніми старшинами, не порушили домовленості і залишили їх жити поміж себе. Єдине, що вирішили зробити з ними, – це зробити їх слугами в Ізраїлі.

Союз п'яти аморейських царів був розбитий євреями. Ця перемога прийшла до ізраїльтян завдяки допомозі згори від Бога. Ісус Навин привів війська знезацька, чого вороги не чекали, що привело до паніки у їхніх рядах. Крім того, читаємо, що град каміння летів з неба, від якого більше ворогів гинуло, ніж від ізраїльських вояків. Сказано також про надзвичайно довгий день, який послужив тому, що євреї остаточно перемогли своїх ворогів. Закінчується ця друга частина описанням перемог у північному Ханаані, а також перерахуванням переможених царів Ханаану.

Як виглядає із змісту, у третій частині йдеться про розподіл землі між ізраїльськими племенами. Зайорданським племенам Рувима, Гада і Манасії було дозволено повернутися на відведені для них землі. Всі інші племена отримали свої наділи у західній частині від Йордану, за винятком племені Левія, якому не було окремого наділу.

Шіло став релігійним і політичним центром в Ізраїлі. (18:1). Там знаходилася скинія. Також були вказані міста-сховища, у яких могли рятуватися ті, хто ставали не навмисними убивцями. У 21 розділі також згадуються міста, які були призначені левитам на проживання. Закінчується розділ тим, що все виконалося, все збулося з того, що Господь обіцяв. (21: 44-45). Цей текст є ключовим у книзі.

Ісус відпускає Трансйорданські племена на свої землі у знак того, що справу завоювань і розподілу землі закінчено. Перейшовши Йордан, ці два з половиною племені (Рувимове, Гадове та половина Манасіїного) вирішили поставити жертівник у Гілеаді над Йорданом на знак єдності народу. Спочатку це викликало невдоволення серед інших племен, котрі запідозрили у сепаратизмі Зайорданські племена. Але після пояснень останніх, вони порозумілися.

Біблія нам не говорить, скільки часу прожив Ісус Навин після завоювання Ханаану. На основі 14: 6-12 можна припустити, що завоювання тривало близько семи років. Ісус, можливо, прожив після цього 20-30 років. Перед смертю, будучи віком 110 років, він зібрав весь народ у Сихемі і переконливо просив, щоб вони трималися Господа. Він нагадав, що Бог відвернув Авраама від поклоніння ідолам і виконав заповіт, який заключив з патріархами, щодо введення ізраїльського народу в землю обітовану. Вожді народу дали Ісусу урочисту, привселюдну обіцянку служити Богу. Перед цією обіцянкою Ісус робить заявку щодо своєї позиції – «А я та дім мій будемо служити Господеві». Народ відповів: «Господеві, Богові нашому, ми будемо служити, а голосу Його ми будемо слухатися!» (24:24). Після смерті Ісуса Навина Ізраїль виконував свою обіцянку до тих пір, поки жило старше покоління. На цьому завершується цікава і змістовна Книга Ісуса Навина.

Уроки життя в землі обітованій:

1). Це – життя, що приймається вірою. Вся земля була подарунком від Господа для Ізраїля, але її потрібно було завоювати.

2). Це життя – боротьба за віру. Бог забезпечив Ізраїль перемогою, але за неї потрібно було боротися.

3). Це – життя не без спокус. При цьому варто згадати Ахана. Коли ми піддаємося спокусі, – це приводить, як до особистої поразки, так і загальної, – страждає вся громада Божого народу.

4). Це – життя постійного розвитку.

5). Це – життя, яке не терпить ніякого гріха. Якщо ми за своїм бажанням не підкоряємося Богові, – ми наражаємося на серйозні перешкоди.

6). Якщо ми покоряємося Богові і Він на нашому боці, – ми отримуємо перемоги в наших духовних битвах. Бог буде з нами, Він буде зміцнювати наші сили, куди б ми не йшли.

7). Оскільки перемога забезпечена Господом, повеління, дане Ісусу Навину, не боятися, але бути сильним та відважним, стосується і нас.

8). Кожного дня хор різних голосів намагається відволікти нас від головного. Але так, як ізраїльський народ слухав голос свого вождя Ісуса Навина, так і нам потрібно навчитися чути голос нашого Вождя – Ісуса Христа.

Причини, чому Бог повелів євреям знищувати місцевих мешканців Ханаану:

1. Бог знав, що коли нечестиві не будуть знищені, вони научать ізраїльтян грішити проти Нього. (5М. 18: 9-13; 20:18).

2. Ханаан був обіцяний Аврааму і його нащадкам. Бог – суверенний правитель, Він – володар всесвіту і розпоряджається Своїм майном, як хоче; дає його, кому захоче. Коли Яків помирав у Єгипті, він попросив своїх синів похоронити його у землі Ханаанській, надіючись, що коли-небудь виконається Божа обітниця щодо них. (1М. 49: 29-33).

3. Через свою страшну гріховність хананеї втратили свої права на землю, яка раніше належала їм. Вони походять від одного з синів праведного Ноя, але пішли шляхом цивілізації, описаної Павлом у Рим. 1: 18-32.

4. Нечестивці повинні були бути покараними. Древні історики писали про хананеїв: «Ніяка інша нація не може зрівнятися з хананеями по частині розбещення і кровозмішення...» Вони настільки були аморальними, що навіть через 1500 років після їх знищення древні історики згадують про це. Содом і Гоморра були типовими представниками цієї розбещеної цивілізації. Спосіб їх життя описаний у 3М. 18: 21-23 і 5М. 12: 30-31.

5. 3М. 18: 24-25 сказано, що хананеї були знищені за свої гріхи. Бог попередив ізраїльтян, що коли вони будуть грішити і порушать свій заповіт з Богом, – їх чекає таке саме покарання. (23: 11-13).

6. Милостивий Господь довго чекав на покаєння цих людей. Вони мали можливість спостерігати за життям праведників. Серед них жили патріархи, Мелхиседек, Лот. Знищивши Содом і Гоморру, Бог послав до всіх них попередження. Вони чули про чуда, які Бог звершив, коли виводив ізраїльтян із Єгипту. 40 років євреї жили недалеко від них, у пустині. Іншими словами, – у них було багато шансів покаятися, але вони цим не скористалися.

Ісус Навин є прообразом Ісуса Христа. Він вводить народ Божий у землю обітовану, як подібно це робить сьогодні Господь. Вождь війська Господнього (5:13-15) є Сам Ісус Христос, Який прийшов, щоб підтримати Ісуса Навина.

Книга Суддів.

У житті ізраїльського народу був важкий перехідний період після смерті Ісуса Навина. Цей період закінчився тоді, коли лідером став Самуїл. Час цей був часом змін, реорганізації та адаптації до нових умов. Він тривав близько 300 років. Про цей період в історії Ізраїля описує Книга Суддів.

Хто міг бути автором цієї книги – достеменно невідомо, хоча вважалося, що ним міг бути Самуїл. Причому написана вона була у перші роки правління царя Саула. На користь такої думки говорять ті факти, що:

1. Неодноразово зустрічається вираз про те, що «царя в Ізраїлі тими днями не було». (17:6; 18:1; 19:1; 21:25). Виглядає так, що тоді, коли книга писалася, цар уже був.

2. У 1:21 – написано про євусеїв, які все ще жили у Єрусалимі. Якби книга була написана в часи Давида, то тоді Єрусалим уже був столицею Ізраїля. Отже, книга була написана до того, як Давид став царем.

3. 1:29 – у Гезері жили хананеї, а в часи Соломона це місто було віддане ізраїльтянам від єгипетського фараона (1Цар. 9:16).

Тобто, дата написання книги не встановлена остаточно, але приблизно – це був час правління Саула, і цілком вірогідно, що, згідно Талмуда (Баба Басра), автором міг бути Самуїл.

Єврейська назва книги – **Шофтїм** або **Шопетїм**, що дослівно так і перекладається – Судді. Книга тісно пов'язана із попередньою книгою – книгою Ісуса Навина. Починається вона словами: «І сталося по смерті Ісуса...». Завданням цього літопису було не просто надати інформацію про те, як розвивалася історія Ізраїля після смерті Ісуса Навина, не прославити ізраїльську національну гордість, але перш над усе – виявити і висвітлити Боже втручання в долю народу. Головною діючою Особою у даній книзі є Бог.

В історичному плані дана книга є продовженням книги Ісуса Навина. У обох цих книгах згадується про смерть Ісуса Навина. Суд. 2: 6-9; Єг. 24: 29-31. Завдяки військовим досягненням цього полководця був зламаний хребет ханаанської воєнної коаліції. Але значні території Ханаану все ще залишалися заселеними хананеями, які час від часу «піднімали

голови» і намагалися заволодіти Ізраїлем, або, хоча б, скинути з себе їхнє ярмо. У своїй розповіді книга Суддів спрямована не тільки у минуле – до перемог Ізраїля в часи Ісуса Навина, але і в майбутнє – у перспективу встановлення монархії в Ізраїлі.

У богословському плані **період суддів** є перехідним періодом між посередницькою діяльністю Яхве через Мойсея та Ісуса Навина та Його управлінням Своїм народом через царів, яких Бог помазував на царство. Протягом періоду Суддів, Яхве висував обраних Ним визволителів народу, котрих помазував Духом Святим. Разом з тим, як метод дисциплінування та покарання за гріхи Ізраїля, Сам час від часу віддавав цей народ у руки ворогів.

Саме тому ми можемо сказати, що книга Суддів – це книга поразок внаслідок компромісів. **Головною темою** є думка, що послух приносить мир і спокій, а непослух – веде до рабства й смерті. Людина завжди схильна віддалятися від Бога. Коли вона це робить – потрапляє в рабство, покорається злу. Бог виявляє Своє милосердя, піднімаючи людей і вказуючи через них на дорогу повернення до Нього. Суть книги міститься у **2:12–16**. Ключовим віршем всієї книги є **21:25**, а ключовим віршем основної частини книги є – **2:18–19**.

Основний текст книги описує сім циклів – сім віровідступлень, сім періодів рабства, сім звільнень. Крім того, у ній описується про діяльність 12-ти суддів, яких Бог поставив на цю працю, служіння. Співзвучною із цією книгою є Послання до Галатів, у якому йдеться про потрапляння народу в рабство після того, як він пережив свободу, подаровану Богом. (Паралельною новозавітною книгою для книги Ісуса Навина є Послання до Ефесян).

План книги:

- I. Політичні та релігійні передумови. 1:1 – 3:6.
- II. Основна частина: історія суддів. 3:7 – 16:31.
- III. Заключна частина: загальна ситуація. 17–21.

Отже, книга має три основні розділи. План книги Суддів більш детальний:

- I. . Політичні та релігійні передумови. 1:1 – 3:6.
 1. Завоювання, які мали Юда та Симон. 1: 1-21.
 2. Військові походи синів Йосипа. 1: 22-36.
 3. Попередження від Господа. 2: 1-5.

4. Смерть Ісуса Навина. 2: 6-10.

5. Загальний релігійно-політичний стан в Ізраїлі після смерті Навина. 2:11 – 3:6.

II. Основна частина: історія суддів. 3:7 – 16:31.

1. Отніл – визволитель від месопотамського поневолення. 3: 7-11.

2. Егуд – визволитель від Еглона, моавського царя. 3: 12-30.

3. Шамгар і филистимляни. 3:31.

4. Дебора і Барак – визволителі від ханаанського царя Явіна. 4–5.

5. Гедеон – визволитель від мадіанітянського ярма. 6–8.

6. Авімелех – цар самозванець. 9: 1-57.

7. Тола та Яір – судді у після авімелехівський період. 10: 1-5.

8. Нове пригноблення – аммонітяни та визволитель Їфтах. 10:6 – 12:7.

9. Судді: Івцан, Елон та Авдон. 12: 8-15.

10. Самсон – визволитель від филистимлян, суддя, що пережив багато пригод. 13–16.

III. Заключна частина: загальна ситуація. 17–21.

1. Миха-єфремлянин та його священик. 17: 1-13.

2. Переселення Данового племені на північ. 18: 1-31.

3. Огидний учинок Веніяминових синів та громадянська війна після цього. 19–21.

Ось така загальна картина книги згідно плану. Хронологію періоду суддів важко встановити остаточно. Існує від сорока до п'ятдесяти різних методів датування цієї книги, що безпосередньо вказує на труднощі у цьому питанні. Терміни правління кожного судді дані в самій Біблії, хоча більшість богословів схильні вбачати у цих термінах накладки. Це означає, що, принаймні деякі з них могли б бути місцевими правителями і керувати народом одночасно з іншими. А загальна картина, згідно самої Біблії виглядає так:

Гноблення зі сторони Месопотамії – 8 років. 3:8.

Суддя Отніл – 40 років. 3:11.

Гноблення зі сторони Моава – 18 років. 3:14.

Егуд – звільнення – 80 років. 3:30.

Пригноблення зі сторони хананеян – 20 років. 4:3.

Дебора й Барак – 40 років. 5:31.

Гноблення від мадіанітян – 7 років. 6:1.

Звільнення через Гедеона – 40 років. 8:28.

Авімелех – самозванець-маріонетка – 3 роки. 9:22.

Тола – 23 роки. 10:2.

Яір – 22 роки. 10:3.

Пригнічення від аммонітян – 18 років. 10:8.

Їфтах – 6 років суддівства. 12:7.

Івцан – 7 років. 12:9.

Елон – 10 років. 12:11.

Авдон – 8 років. 12:14.

Гноблення зі сторони филистимлян – 40 років. 13:1.

Самсон – суддя з пригодами – 20 років. 15:20.

Разом – 410 років. Але, як уже було сказано раніше, тут можуть бути накладки – одні судді могли одночасно судити народ з іншими, особливо ті, які мало відомі і про яких інформація в книзі – 2-3 вірші.

У книзі йде мова про 7 циклів п'ятиступінчатого розвитку подій:

1. Гріх.
2. Поневолення/гноблення.
3. Покаяння/благання про звільнення.
4. Звільнення.
5. Період спокою/правління судді.

В період Суддів ізраїльтяни вели постійні битви за володіння землями Ханаану. Часткова окупація землі створювала для Ізраїля постійні труднощі. Спочатку ті труднощі з'являлися через те, що євреї зав'язували дружбу з місцевим населенням, внаслідок чого відверталися від поклоніння живому Богу. Характерними для цього періоду є також змішані шлюби, які тільки усугубляли це становище. Протягом одного покоління Ізраїль настільки

впадав в ідолопоклонство, що Божі обітниці, дані через Мойсея та Ісуса Навина, забиралися від них, і приходив суд Божий у вигляді гноблення від інших народів. У числі політичних противників Ізраїля були, як уже зазначалося, месопотамці, моавітяни, аммонітяни, филистимляни, хананеї та мадіанітяни. Ці загарбники заволодівали майном та врожасм ізраїльтян.

Восьмилітнє гноблення зі сторони загарбників із верхньої Месопотамії було початком першого періоду. Кушан-Ріш'атаїм, згадуваний у 3: 8,10 – був арамським царем. Це верхня або північна Месопотамія. (Є гіпотеза, що це могли бути хетти, хоча більш правдоподібним виглядає ототожнення з арамейською етнічною групою). Отнійл, племінник Калева, взяв на себе відповідальність за боротьбу Ізраїля проти окупантів після того, як Дух Господній зійшов на нього. Як наслідок – прийшов спокій на 40 років.

Моав був наступним, кого Господь вжив для того, щоб упокорити Ізраїль, що грішив. При підтримці аммонітян та амалікітян Еглон, моавський цар, тримав в покорі Ізраїль 18 років. Егуд, лівша, був поставлений Господом, як рятівник, щоб припинити це принизливе панування над собою моавітян. Під час сплати данини, Егуд отримав дозвіл на право припіднести дарунка Еглонові. Під час припіднесення дарунка, приспав пильність царя. Скориставшись лівицею, вразив його мечем до смерті. Пригнічення моавітян після смерті їх царя та піднесений настрій ізраїльтян під проводом Егуда, привели до повної перемоги євреїв. Після цього євреї мали мир на 80 років.

Про служіння Шамгара розповідає тільки один вірш. Нічого не сказано ні про пригноблення, ні про його походження, ні про самого Шамгара. Логічним є висновок, що филистимляни вдерлися на територію Ізраїля і Шамгар повстав проти них. Зазначається, що він убив 600 з них.

Нападки зі сторони ханаанеян тривають протягом 20 років, коли єгипетський вплив на Ханаан ослабнув в кінці XIII ст. до н.е. В цей час ханаанський цар Явін правив у Гацорі, що розташувався на північ від Галілейського озера. Воєначальник Явіна – Сісера дошкуляв ізраїльтянам на півночі, прогнавши їх з Харошет-Гагтоїма. Бог піднімає жінку, якій судилося стати лідером в Ізраїлі. Більшість великих жінок Біблії стали такими, завдяки чоловікам, як

Сарра, Ревека, Лія чи Рахіль. Інші – завдяки популярним родичам, як Маріям, сестра Мойсея, або, навіть, Естер, кузена Мордехая. Дебора є винятком. Вона увійшла в біблійну історію виключно завдяки власним достоїнствам. Про її сімейний стан відомо, що вона була дружиною Лапідота. Але у цій ситуації її чоловік увійшов в історію завдяки дружині. Дебора жила приблизно на 100-150 років пізніше після того, як Ізраїль поселився в Ханаані. Вона була пророкинею та суддею в Ізраїлі. (4:4). Дебора покликала єврейського воїна Барака, щоб передати йому від імені Бога повеління йти і виступити проти царського воєводи Сісери та проти його 900 колісниць. Відповідь Барака Деборі свідчить про глибоку повагу, з якою ставилися в Ізраїлі до цієї жінки: «Якщо ти підеш зо мною, то піду, а якщо не підеш зо мною, – не піду». (4:8). Дебора погодилася, але при цьому сказала, що Бог віддасть славу за перемогу для жінки.

Ханаанське військо зазнало поразки тому, що те, що було їх перевагою, стало недоліком, тягарем чи морокою. Вони мали велику кількість колісниць (900 одиниць), але раптова злива перетворила долину Кішон у болотисту місцевість, непридатну для колісниць. (4:15; 5: 4-5, 20-21). Сам Сісера рятувався втечею пішки, але був убитий однією жінкою. (За однією з версій це було плем'я кочівників-кенеян, а Яїл була жінкою їх вождя).

Знаменита пісня Дебори (Суддів 5) оспівує крах влади ханаанеян по всій країні і мир на 40 років. «Нехай отак згинуть усі вороги Твої, Господи!» (5:31а).

Після цього євреї знову впали в ідолопоклонство, що привело до вторгнення на їх землю кочівників мадіанітян на верблюдах із Сирійської пустині. Мадіанітяни та їх союзники амалікітяни та інші сини Кедему (Сходу) грабували урожай та худобу ізраїльтян. Це тривало сім років і лягло важким тягарем на плечі євреїв. Вони, навіть, ховалися по печерах та гірських укріпленнях.

На цей раз Бог використав, як визволителя Гедеона, котрому з'явився Ангел Господній, коли той таємно молотив пшеницю у виноградному чавилі свого батька. Перше завдання, яке отримав Гедеон – зруйнувати жертовник Ваала на території його батька. Коли Гедеон це зробив, чим сильно стривожив мешканців міста, – батько Гедеона цьому не противився. Пізніше Гедеон зібрав 32-тисячне військо, яке після першого випробування зменшилося до

десяти тисяч, а після другого – до трьохсот чоловік, з якими він переміг вороже військо. Вірою в Бога Гедеон переміг ворогів, піддавши їх втечі. Черговий раз євреї були врятовані. Після цієї перемоги край знову заспокоївся на 40 років. Люди хотіли зробити Гедеона царем із усіма правами спадковості. Але Гедеон відмовився: «Господь пануватиме над вами». (8:23). Але після цього Гедеон зробив із здобутого у ворогів золота ефода. Чи це був ідол, чи просто пам'ятник, чи щось інше – невідомо. Але це стало пасткою для Гедеона і його нащадків, бо ввело їх у ідолопоклонство. Таким чином, ми бачимо, як ще при житті Гедеона духовність народу іде до занепаду, а після його смерті й поготів. Народ відкрито повернувся до служіння Ваалам, забуваючи, що Бог дав для них визволення.

Після смерті Гедеона, один з його синів, син наложниці – Авімелех, знищивши весь рід свого батька, проголосив себе царем. Він царював три роки, після чого, в результаті громадянської війни, був убитий каменем із жорен, який був кинутий із муру башти. Цим закінчилися всі спроби створити царство в Ізраїлі в період суддів.

Дуже мало відомо про двох наступних суддів – Толу та Яіра. Не описані ніякі видатні подвиги, здійснені ними. Тола був суддею на півночі, у Єфремових горах, 23 роки. Яір був суддею на сході, у Гілеаді, 22 роки. Очевидно, що він був багатим та, можливо, мав багато жінок.

Ізраїльтяни знову почали грішити. 10:6 показує весь розмах відступництва. Цього разу гноблення прийшло з обох боків: на заході – филистимляни; на сході – аммонітяни. 10:7. Цього разу звільнення прийшло із Гілеаду. Маючи недобру репутацію походження, Їфтах був зневажений земляками з самого раннього дитинства. Будучи вигнаним із свого міста, він пізніше очолив зграю розбійників. Оскільки народ переживав 18-літнє гноблення зі сторони аммонітян, люди потребували нового вождя, який би їх визволив з цього ярма. Найкращою кандидатурою на цю роль люди вбачали саме Їфтаха, у якого були яскраво виражені лідерські задатки. Очоливши народ, Їфтах став наступним суддею, якого Бог використав, щоб звільнити Свій народ від гноблення. Цікавою і найбільш дискусивною є історія, описана у другій половині 11-го розділу, про принесення в жертву дочки Їфтаха. Ця розповідь настільки не вписується в релігійну практику євреїв, тому що у них ніколи не практикувалися людські

жертви, що більшість вчених схильні шукати у обітниці Їфтах та її виконанні щось інше. Більшість перекладів надають можливість розуміння того, що дочка Їфтах була посвячена на служіння Богу і ніколи не могла вийти заміж. У 11:38 звертається увага на оплакування не її життя, як це логічно можна було б припустити, коли її принесли б у жертву буквально, а її дівоцтво. 11:39 теж наголошує, що вона не пізнала мужа, тобто не вийшла заміж і не стала матір'ю, що у ті часи, коли чоловіки дозволяли собі мати декілька жінок, – було великим подвигом. Тим більше вона була одиначкою в батька і сам Їфтах поплатився можливістю мати нащадків.

З іншого боку, коли ми дивимося на Ізраїль і на його вождів у ті часи, – вони далеко не відповідали не тільки євангельським стандартам, але і, навіть, сучасним загальнолюдським. Разом з тим, Бог рахувався з ними. Такі люди, як Геден, Їфтах, Самсон увійшли у перелік героїв віри, Євреям, 11 розділ. Чому? Богослови пояснюють це явище, як концепцію поступового або прогресуючого відкриття, коли Бог поступово відкривав ізраїльтян Свої наміри і підводив їх до більш повного розуміння Себе, як Особи і Своєї волі.

Їфтах був суддею 6 років. Після його смерті було ще три судді, про суддівство яких згадується разом у восьми віршах – 12: 8-15. Це – Івцан, Елон і Авдон. Кожен з них судив Ізраїля по декілька років: Івцан – 7 років, Елон – 10 років, Авдон – 8 років. Згадується лише те, що вони були впливовими та багатими людьми, мали великі сім'ї.

Останнім суддею, згаданим у цій книзі, був Самсон. За гріхи Бог попустив Свій народ на 40 років филистимлянам. Одній бездітній сім'ї і, як виглядає, праведній з'явився Ангел Господній, сказавши про те, що у них буде син. Він повинен бути назореєм, тобто не споживати їжі з виноградини, не торкатися нічого нечистого, не голитися і, взагалі, не торкатися волосся.

Бог благословив дитину, наділивши надприродною силою, завдяки якій він міг звільнити свій народ від филистимського ярма. Характерно, що на відміну від попередніх суддів, Самсон діє сам, поодиноким, поборюючи тисячі своїх супротивників. Незважаючи на велику фізичну силу та подвиги, у нього було слабке місце – жінки. Причому це були чужинки, які походили з народу ворогів. Навіть батько докоряв синові за таку нерозбірливість,

закликаючи одружитися серед свого народу. Історія закінчується тим, що Самсон був зраджений жінкою, яка таємно працювала проти нього, щоб вивідати секрет його сили. Історія Самсона закінчується трагічно – осліплений, у кайданах, тяжко працює на філістимлян. Так закінчується його життя. 20 років був він суддею і оберігав свій народ від його ворогів. Правда, його життя обірвалося трагічно. Він загинув разом з ворогами і, як сказано, більше повбивав ворогів при смерті своїй, ніж за життя. (16:30).

Розповідь про Самсона мало сумісна з Новозавітною моральністю. Але Самсон був людиною свого часу. При багатьох особистих негативах все-таки він зберігає віру і впевненість на Бога, а багато речей, пов'язаних з історіями з жінками, були використані, як причина помститися філістимлянам.

Заключні розділи показують загальне тло або умови, які існували в часи суддів. Серед народу, на жаль, процвітало ідолопоклонство, життя людське майже не цінувалося, моральність була на дуже низькому рівні, очевидно, відчувався вплив сусідніх ханаанських народів. Озираючись на той період із більш благополучного часу автор пише, що «не було царя в Ізраїлі, – кожен робив, що здавалося правдивим в його очах!» (21:25). Іншими словами, – в країні панувала анархія, кожне плем'я займалося своїми внутрішніми справами, але у випадку загрози зі сторони ворогів чи, як випадок у Гів'ї, всі племена об'єднувалися потужним почуттям національної солідарності.

І, нарешті, книга показує, що: коренем будь-якого політичного та громадського непорядку є відступ від Бога. Переваги, які мав Ізраїль, як богообраний народ не були ніякою гарантією проти духовного захворювання. Погане суспільство псує добрі звичаї. Хто не перемагає гріх, той стає його рабом. Непокора Божим заповідям приводить до неминучих наслідків. Але Господь завжди прислухається до того, хто знову навертається до Нього. Його терпіння не має меж. Останнє, якщо Господь звільняє – це тільки Його милість і будь-яка людська слава виключається.

Судді, до певної міри, як визволителі є прообразами Ісуса Христа. Також тричі з'являється Ангел Господній – таємнича Особа, про яку думають, що це Ісус до втілення. (2: 1-5; 6: 11-24; 13: 11-25).

Висновки книги:

1. Причиною політичного і громадського неспокою і непорядку є безбожність.
2. Лихе товариство псує добрі звичаї. (1Кор. 15:33).
3. Той, хто не перемагає гріх, стає його рабом.
4. Порушення Божих заповідей веде до негативних наслідків.
5. Ми не можемо надіятися на Боже благословення, якщо відкидаємо Бога та Його волю.
6. Господь прощає відпавшого грішника, коли той знову навертається до Нього. Терпіння Боже дуже велике. (10:16).
7. Ця книга правдиво показує її героїв з усіма їх недоліками, щоб слава належала тільки Богу. А люди тільки знаряддя в Божих руках.
8. Коли Бог дарує Своє милосердя і силу, ніщо не може перешкодити перемозі. Чим більше ми покладаємося на Бога, тим сильнішими ми стаємо.

Книга Рут.

Маленька книга Рут – це прекрасне романтичне оповідання про події, які відбувалися у бурхливий період Суддів. Це – розповідь про одну єврейську родину, яка опинившись за межами своєї країни, втратила найголовніше – опору сім'ї – чоловіків, але набула найцінніше – моавську невістку на ім'я Рут. Ця розповідь – немов тиша після бурі буйних сцен, описаних у книзі Суддів.

У єврейському каноні ця книга розташована серед Кетубім і відноситься до списку Мегілот, тобто книг, які читалися в синагогах по певних святах. Книга Рут читається на Свято Жнив, тобто – на Свято П'ятидесятниці. У наших Бібліях вона знаходиться зразу після Книги Суддів, оскільки події, описані в ній стосуються цього періоду. (Це розміщення Септуагінти, перекладу сімдесятох).

Книга отримала свою назву від імені головної дійової особи – моавитянки Рут, котра вийшла заміж за єврея, сім'я якого переселилася з Вифлиему до Моаву. Після смерті чоловіка, Рут разом із своєю свекрухою, єврейкою, переселилася до Вифлиему. Там, в силу певних обставин, вона вийшла заміж за далекого родича її чоловіка – Боаза, багатого землевласника. Пізніше Рут стала прабабою царя Давида і увійшла в родовід Ісуса Христа. Перед тим, як це все сталося з нею, вона ще у своїй землі, маючи право вибору своєї майбутньої долі, визнала свою віру в Бога євреїв і добровільно погодилася увійти у їхнє середовище. «Народ твій буде мій народ, а Бог твій – мій Бог», – так сказала вона для Ноомі, своєї свекрухи. (Рут 1:16).

Невідомо, хто був автором цієї книги. Єврейське передання приписує авторство Самуїлу. Якщо це так, то книга була написана, мабуть, після того, як Давид був помазаний на царя. Хоча існують і інші думки щодо дати написання, – це міг би бути пізніший час, час царювання Давида або, навіть, Соломона. Оскільки Соломон в книзі не згадується, висновок може бути наступний, що вона була написана до того, як він став царем. З іншого боку, звичай, записаний у 4:7, згадується, як ніби у далекому минулому, може говорити на користь більш пізньої дати. **1:16** є ключовим текстом книги.

Головною думкою книги є ідея показати, що і язичники можуть повірити в Бога, навіть, у Старозавітні часи. Боаз виступає у книзі прообразом Ісуса Христа, а Рут –

прообразом церкви, яка складається з різних народів, переважно язичників, які визнали Бога Ізраїля своїм Богом.

Темою книги є любов і вірність, а також турбота Бога про кожну людину, незалежно від її національності. Руку Бога видно протягом всієї книги, хоча дещо інакше, ніж у інших книгах. Тут немає чогось надприродного: снів, видінь, ангельських відвідин, пророчих настанов від імені Бога. Але Бог діє, ніби за лаштунками, за сценою, через звичайні мотиви людей, через збіг обставин та людські плани такі, як випадкові кроки молодої жінки чи ризикований план старої вдови. Таким чином, автор підкреслює один з аспектів Божественного провидіння – його таємничість. Божа турбота часто заховається за звичайним людським причинно-наслідковим зв'язком подій.

Як уже зазначалося, Книга Рут сяє, немов та прекрасна перлина на темному фоні періоду суддів. Славний час військових перемог в часи Ісуса Навина змінився темною смугою духовного відступництва. Лише короткі періоди духовного пробудження змінювали серію мороку. Якщо співставити хронологію книги Рут із хронологією книги Суддів, виглядає, що події, описані в книзі Рут, відбувалися в часи Гедеона. Особисте життя цього чоловіка, що мав багатьох жінок та наложниць, не було хорошим зразком для наслідування. Після його смерті один з його синів убив майже всіх своїх братів і здобув абсолютну владу в Ізраїлі. Тобто, на тлі всезагальної безвідповідальності та слабохарактерності засяяли дві особи – Боаз та Рут.

План книги:

1. Вступ. Сім'я Елімелеха на чужині. 1: 1-5.
2. Повернення Ноомі та її невістки Рут у Вифлеєм. 1: 6-22.
3. Рут знайомиться з Боазом на його полях під час жнив. 2: 1-23.
4. Боаз опікується долею Рут. 3: 1-18.
5. Боаз та Рут одружуються. 4: 1-13.
6. Заключні штрихи цієї щасливої історії. 4: 14-22.

Певна символіка, що простежується у книзі:

- Близький родич, який не міг викупити наділу Махлона і заодно його дружину Рут (4:6) – це вказівка на Закон, який не міг ні спасти грішника, ні дати йому життя;

- Боаз, інший родич, котрий був готовий викупити наділ Махлона і відновити його спадок, що передбачав в тому числі і одруження з його овдовою дружиною, – є прообразом Ісуса Христа, Котрий прийшов, щоб здійснити неможливе людям і Закону, врятувати їх від вічної загибелі;

- Рута, котра не належала до обраного Богом ізраїльського народу, є прообразом церкви, що складається з бувших язичників.

У цій книзі розповідається про три жіночих образи:

Орпа – недалекоглядна світська людина, яка віддає перевагу тимчасовим речам.

Рут – тип людини, що шукає духовних цінностей, заради яких готова йти на все – втрату батьківщини, рушити у далеку невідому дорогу, служити людині, якій нічого не зобов'язана, оскільки уже на той час не була пов'язана з нею соціальним статусом.

Ноомі – людина, що залишила Божу батьківщину (землю свого Бога), зазнала там горя і повернулася назад. Тип людини, що відпала і повернулася знову.

Висновки книги:

1. Через цю книгу, в якій зображено епізод з життя людей періоду суддів, Бог показує, що навіть у найгірші часи, Він продовжує Свою працю.
2. Бог любить кожного з нас, незалежно від расової чи національної приналежності. Він приймає кожного, хто довіряє Йому своє життя, як Свою дитину.
3. Бог надає особливого значення сім'ї і хоче, щоб ми робили все можливе для її збереження.
4. Книга показує прекрасні відносини невістки і свекрухи, які стали подругами. Свекруха продовжує піклуватися про долю невістки-вдови, а та, в свою чергу, піклується про долю своєї самотньої свекрухи, у якої не залишилося близької родини.

Перша книга Самуїлова.

Три історичні книги – **Ісуса Навина, Суддів та Рут** відображають домонархічний період історії Ізраїля. Наступні шість книг показують, що відбувалося з Божим народом – Ізраїлем, коли ним правили царі. Це книги – **1 і 2 Самуїла, 1 і 2 Царів**, а також **1 і 2 Хронік**.

Отже, зробимо загальний аналіз **1-ї Книги Самуїла**.

У єврейській Біблії **1 і 2-га Книги Самуїла** є однією книгою. Очевидно поділ відбувся при класифікації книг у Септуагінті. Причому вважається, що цей поділ або виділення **2-ї Книги Самуїла** в окрему книгу пов'язане із бажанням упорядників Біблії виокремити час царювання Давида.

У **1-ій Книзі Самуїла** описана діяльність суддів Ілія, Самуїла, царя Саула, а також діяльність Давида до того, як він став царем. Фактично тут йдеться про перехідний період від непорядкованого, дещо хаотичного та змінного правління суддів до встановлення монархії. Невідомо, хто був автором цієї книги. Єврейське передання приписує авторство так – початок книги написав Самуїл, а продовжили пророки доби Давида – Натан і Гад. Найвірогідніше, що так воно й було.

Мета книги – показати початок заснування Ізраїльського царства.

Ключовий текст книги – **8:5-6**.

План книги –

I. Життя та діяльність Самуїла.

1. Ізраїль в часи суддівства Ілія. 1:1 – 4:22.
2. Суддівство Самуїла. 5:1 – 8:22.

II. Життя Саула.

1. Обрання Саула на царство. 9:1 – 12:25.
2. Відкинення Саула Богом. 13:1 – 15:35.
3. Бог обирає Давида. 16: 1-23.
4. Популярність Давида та ненависть до нього Саула. 17:1 – 28:2.
5. Кінець царювання Саула. 28:3 – 31:13.

Головна думка книги є та, що непослух може привести до відкинення навіть обраних Богом людей та помазаних Ним на служіння. Це стало істиною для Ілія, який не був в змозі керувати навіть власними синами. Це стало істиною для Саула, який фактично є головним героєм книги.

Перша частина книги описує про життя і діяльність Самуїла. Автор описує про передісторію його народження. У 1-му розділі ми знайомимося із батьками Самуїла, – сім'єю, де йому належало народитися. Народження Самуїла відбулося в час правління Ілія. Це був час непевний, коли в ізраїльському суспільстві був страшний занепад. І цьому занепаду, як не дивно сприяли або, навіть, призводили до цього сини Ілія, які виконували священницькі обов'язки. Батько несміливо докоряв синам, але робив це настільки нерішуче, що у справу був вимушений втрутитися Бог. Фактично Бог готував заміну Ілію та його синам. На посаду глави Ізраїльської держави Бог передбачив Самуїла. Історія Ілія служить ввідним фоном (тлом) для подальшого служіння Самуїла.

Богошанування в дні суддівства Ілія в Ізраїлі було на дуже низькому рівні. Ізраїль продовжував деградувати духовно і морально. І ось у такій атмосфері виростав Самуїл при скинії, в домі Ілія. Але Самуїл був посвячений Богу з самого дитинства і отримував духовну і моральну підтримку від своєї благочестивої матері. Саме Бог давав йому силу виростати не зачепленим нечестям, яке було навколо, і на чолі якого стояли сини Ілія.

На дім Ілія прийшов справедливий Божий суд. Його нечестиві сини трагічно загинули на полі бою, сам Ілій прикро вражений такою звісткою, а також тим, що найбільшою святиною – Ковчегом заповіту, заволоділи вороги – филистимляни, – помирає. Самуїл стає суддею в Ізраїлі. До кінця не зрозуміло – чи між смертю Ілія і визнанням Самуїла, як судді, пройшло 20 років, – чи був Самуїл суддею протягом 20 років панування над Ізраїлем филистимлян. (1Сам. 7:2). Але визволення Ізраїля від филистимського панування сталося завдяки духовній активності Самуїла, який організував загально національну покаляльну молитву з постом за попередні гріхи народу в часи керівництва Ілія. Після цього прийшло визнання до Самуїла. Його роль в історії Ізраїля унікальна і визначальна. Він був останнім

суддею, першим пророком у класичному розумінні старозавітного пророчого служіння, виконував священницьке служіння.

На жаль, його сини, як і сини Ілія, не йшли дорогами батька. Тому народ почав домагатися царя, мотивуючи своє рішення саме гріховністю синів Самуїла і боязню, щоб не повторилася ситуація, як із домом Ілія. (1Сам. 8:5).

Першим царем у Ізраїлі стає Саул, якого Самуїл неохоче помазує на царя і то після Божого втручання. Розповідь про царювання Саула – це друга частина нашої книги. Він був успішним воїном, котрий привів свій народ до цілого ряду військових перемог. Початок царювання Саула, на погляд автора даної праці, був більш, ніж успішним. Для своєї діяльності, як царя, він мав і фізичні дані, і особливе Боже помазання, і величезний кредит довіри від народу. Його царювання підтверджує народну мудрість, що «не початок спасає, а кінець». Хоч такого вислову прямо немає написаного в Біблії, але життя і діяльність Саула повністю це підтверджують. Початок у нього був дуже успішним, але після цілого ряду стратегічних помилок, Саул втрачає авторитет. Він більше дбав про свій авторитет в очах людей, ніж про те, яким бути перед Богом. Однією з найбільших проблем духовного стану Саула було те, що він не вмів щиро каятися перед Богом за свої гріхи чи проступки. І хоч у його наступника Давида гріхи в очах людей були важчими, – Давид вмів каятися, причому робив це щиро, незважаючи на людей. Йому байдуже було, що про нього подумають люди, – головне, щоб Бог прийняв його каяття і простив гріхи. Саул так не робив. Він хотів бути респектабельним перед людьми. Невидима сторона стосунків з Богом його менше цікавила. Результатом було його поступове відпадиння від Бога. В кінці свого життя Саул пішов до ворожки, після чого трагічно загинув на полі бою проти филистимлян. Вибраний Богом і помазаний пророком Божим Саул не усвідомив, що в основі успіху служителя був послух Богу.

У 16-тому розділі описується про те, що Бог замість Саула обирає нового царя і посилає свого пророка Самуїла його помазати на це служіння. Практично від цього місця в тексті книги і аж, майже, до кінця книги описані відносини між царем Саулом і майбутнім царем – зятем Саула – Давидом. Давид був наймолодшим у сім'ї свого батька Єссея. Бог обрав

Давида царем за іншими критеріями, ніж був обраний Саул. Давида недооцінювали, навіть батько і рідні брати. Він був наймолодшим у родині і, як часто буває, на малого ніхто не звертав серйозної уваги, крім овець, яких йому довірили пасти. Але там, біля овець, формувався характер майбутнього лідера нації. Знову, як і у випадку з Мойсеєм, Бог формує лідера спочатку біля овець, а уже потім ставить на чолі народу. Але шлях Давида до лідерства – це не шлях Мойсея. Це – інший, свій шлях. У Давида – це тернистий шлях поневірянь, часто пов'язаний з ризиком для його особистого життя та життя його людей. Це – шлях опозиції і дисиденства, причому не у цивілізованому суспільстві ХХ століття, а поблизу ревнивого розлюченого самодержця. Але цей шлях гартує Давида, робить його мужнім, він має можливість формувати і удосконалювати навички лідера. Дуже цінною для Давида була підтримка Йонатана, старшого сина Саула. Вони дійсно потоваришували і були щирими, відданими друзями. Причому з боку Йонатана це була не просто безкорислива дружба, а дружба собі на шкоду. Він ризикував втратити прихильність батька – царя. З іншого боку, Йонатан був спадкоємцем трону Саула, а Давид був його конкурентом. Але Йонатан любить Давида і не раз заступається за нього відкрито перед Саулом (19, 20 розділи), а інколи таємно від царя допомагає йому.

Історія Давида для нас є повчальною, тому що промовляє до нас – «Не все зразу». Вона навчає нас терпінню. Давид не намагається зайняти трон, хоч уже був помазаним царем. Він чекає свого часу. Крім того він до царя ставиться, як до Божого помазаника, і не заподіює смерть Саулу, коли той сонний був у руках Давида. Давид не йде по головах. Це великий урок для деяких сучасних лідерів, кар'єристів, які готові йти по головах інших заради досягнення своїх цілей. Книга закінчується розповіддю про смерть Саула у війні проти філістимлян. На полі бою загинув також і Йонатан.

Йонатан виступає, як прообраз Ісуса Христа, хоч і недосконалий. Він демонструє приклад Його любові і дружби, жертвності, як царського сина. Він готовий був уступити Давиду трон в користь дружби.

Давид, як пастух, у цій книзі теж є прообразом Ісуса Христа. Його народження, як і народження Господа, Ісуса Христа, було у Вифлеємі. Давид ризикує життям заради своїх

овець. Небезпеки, які підстерігають Давида, уже помазаного на царя, але все ще переслідуваного Саулом, – це вказує на перший прихід Ісуса, Якого не прийняли, переслідували, але Якого Бог воскресив із мертвих для підтвердження перемоги над супротивником.

Практичні висновки книги:

1. Бог ніколи не залишає Свій народ, навіть тоді, коли його положення дуже важке, як це було в часи Ілія та його синів. Порятунком приходять в особі Самуїла.
2. Бога не можна заставити служити нашим примхам. Він допомагає тим, хто повністю покладається на Нього і шукає Його волі.
3. Наше поклоніння Богу втрачає сенс, якщо нема послуху.
4. Для Бога має значення вірність серця, а не зовнішня форма.
5. Ревниві, заздрісні люди собі шкодять більше, ніж іншим. Приклад Саула і Давида є наглядною ілюстрацією цього.

Друга книга Самуїлова.

2Книга Самуїлова – це продовження історії, описаної в Першій книзі Самуїла. Як уже зазначалося, у єврейському каноні – це одна книга, але пізніше була поділена на дві, щоб виокремити період царювання «чоловіка по серцю Божому» Давида. 1Книга Самуїлова охоплює період близько 100 років, від народження Самуїла до смерті царя Саула. 2Самуїла – охоплює тільки період правління Давида – 40 років.

Давид був найвидатнішим царем в історії Ізраїля. Почав він своє правління у Хевроні, як цар одного племені – Юди. Пізніше він об'єднав під своїм керівництвом весь Ізраїль.

Книгу можна поділити на дві великих частини, порівну по 12 розділів.

I. Успіхи Давида у політичній, духовній і військовій сферах. 1–12.

II. Суди і кари за гріх Давида. 13–24.

Більш детальний план книги:

I. Успіхи Давида у політичній, духовній та військовій сферах. (1–12).

1. Цар Юдейський у Хевроні. 1–4.

2. Цар над усім Ізраїлем у Єрусалимі. 5–8.

3. Сильні і слабкі сторони Давида. 9–12.

II. Суди і кари за гріх Давида. (13–24).

1. Боротьба в домі Давида. 13:1 – 19:5.

2. Останні дні царювання Давида. 19:6 – 24:25.

Ключовий текст книги – 5:12.

Книга розпочинається розповіддю про повернення Давида із вимушеної висилки, не боячись переслідувань Саула. Але сумна звістка про поразку ізраїльтян на горі Гілбоа, а також смерть Саула і, особливо, Йонатана – принесло неабиякі внутрішні страждання Давиду. Як ніхто інший, Давид розумів, що держава потребує лідера, перед яким лежало багато невідкладних проблем. Разом з тим, престол царства знаходився у руках династії Саула. За

слабким, як виглядає, – більш формальним, ніж фактичним царем, сином Саула – Іш-Бошетом, стояв воєначальник, хитрий і підступний Авнер, котрий очевидно плекав надії на те, що ситуація вийде з-під контролю царя і тоді він зможе все взяти у свої руки. (3:7). Після певних подій Авнер стає союзником Давида по об'єднанню Ізраїля під однією короною. Але Йоав, воєначальник Давида, віднісся до цього дуже ревниво і пішов на вбивство суперника. Іш-Бошет, син Саула і цар решти Ізраїля, незабаром після цього теж був убитий двома повстанцями, після чого все царство Ізраїля перейшло під правління Давида.

Давид був проголошений царем над усім Ізраїлем у Хевроні. Пізніше Давид відвоював у хананеїв їхній останній бастион – фортецю Євус, яка стала столицею Давида Єрусалимом. Єрусалим мав ідеальне розташування, щоб стати столицею Давида. Він знаходився приблизно в центрі всього Ізраїля, між двома половинами його царства, на нейтральній території, котра не належала нікому з племен і це могло служити об'єднуючим фактором. Єрусалим став власним містом Давида, завойованим його власними військами, а не об'єднаною армією племен. Це був трофей його перемоги, і Давид ставився до цього відповідно. Зміцнивши свою столицю-фортецю, Давид взявся за справу, яку не зміг здійснити Саул, – звільнити країну від филистимлян. Безстрашний, як ніколи, і добре ознайомлений із тактикою филистимської армії, Давид зміг виграти вирішальну битву і вперше за 150 років відтиснути филистимлян у їхні історичні межі.

Давид також централізує богослужіння в Ізраїлі і переносить святиню скинії – ковчег свідчення до Єрусалиму, зробивши його не лише політичною столицею, але і релігійною. Його активна участь у церемоніях посвячення скинії в Єрусалимі створила Давиду репутацію відданої Богу людини, що сприяло духовному відродженню. Отже, Давид проводить духовні реформи, що зміцнює його авторитет, як слуги Божого.

Давид проводить ряд успішних військових кампаній, що сприяє подальшому зростанню авторитету Давида. (8, 10 розділи). Він зробив Ізраїльську державу наймогутнішою по всій західній Азії, значно розширивши її територіально.

9-й розділ показує велич характеру Давида – його ставлення до нащадків свого попередника Саула. Коли Давид дізнався про бідове положення сина Йонатана – Мефішоета,

він утримував його з царської казни. Бідний інвалід отримав дім в Єрусалимі, а також до нього був приставлений слуга, який мав піклуватися про нього.

2-га книга Самуїлова детально описує царювання Давида, включаючи негативні моменти його царювання – гріх, злочин, бунти проти царя, включаючи бунти всередині царської сім'ї. На вершині свого успіху Давид впав у великий гріх – вчинив перелюб з жінкою одного з своїх воєначальників Урії, який був дуже відданий цареві, брав участь в багатьох військових походах Давида. Щоб приховати свій перелюб і вагітність Урієвої жінки, цар повелів поставити Урію в найнебезпечніше місце бою, щоб той загинув. І хоч цар намагався приховати свій гріх перелюбу, але Бог все вивів на світло, покаравши царя смертю дитини. Пізніше ми читаємо, яку ціну платив Давид до кінця життя за вчинені гріхи. Сам Давид покався у своєму гріху перелюбу з Вірсавією. Він написав 31 (32) і 50 (51) псалми, які відображають стан душі людини, що каялася.

Аморальність, допущена Давидом, вбивство у його родині (серед дітей), втягнули Давида в бунт проти нього і громадянську війну в країні. Він був поганим прикладом своїм синам, яких понесло гріховне життя ще далі. Амнон, Авесалом, а в кінці життя Давида – Адонія, це сини, які чинили вбивства, зґвалтування, бунти, розділення країни і суспільства. Протягом мінімум останніх 10-и років царювання Давида, у його житті виконувалося проречене Натаном щодо Божого суду на дім царя. (2Сам. 12: 10-12). Починаючи від аморальності Амнона і до подавлення бунту Шеви та невдалого заколоту Адонії – зло бродило палацами Давида.

Христорологія книги виражена у тому, що предок Ісуса Христа – Давид, займає царський трон, який хоч і недосконалий, але виступає прообразом свого Божественного нащадка.

Висновки книги:

1. Ми можемо мати амбіційні плани щодо нашої діяльності чи служіння, як це було у Давида, коли він хотів збудувати храм Богу, але у Бога можуть бути інші наміри щодо нас. Потрібно навчитися розпізнати, що Бог очікує від нас в нашому житті.

2. Якщо ми хочемо мати Боже благословення у нашому житті, потрібно бути слухняним Його волі.
3. Гріх має далеко йдучі наслідки. Історія життя Давида це дуже яскраво ілюструє.
4. Людина часто хоче заховати свої гріхи, заплутати сліди, але Бог все виводить на світло.
5. Якщо ми визнаємо наші гріхи, Бог прощає. Але прощений гріх може мати наслідки в соціальному аспекті.

1-ша книга Царів.

Ця книга є продовженням історії Ізраїля, і царя Давида зокрема. В єврейському каноні дві книги Царів (нашого канону) в оригіналі склали одну книгу. Це є запис історії царів та їх держав ізраїльського народу. Книга розпочинається там, де закінчується розповідь **2-ї Книги Самуїла**, тобто кінець правління Давида. Давид, котрий так вміло справлявся з ворогами, як із зовнішніми, так і внутрішніми, мав неприємності у власному домі. Принаймні, три його сини претендували на трон. А це були не просто забави, а справжні інтриги, у які була не раз втягнута вся країна. Боротьба синів Давида за трон є людською трагедією, просякнутою славою і ганьбою, інтригами, любов'ю і кров'ю, блискучим успіхом та жалюгідною поразкою.

Автор книги невідомий. Єврейська традиція приписує авторство Єремії. Очевидно, що ця людина була дуже добре обізнана з історією єврейського народу. Фактично дві книги Царів описують про правління всіх царів ізраїльського та юдейського народу, крім Саула. (Кінець Давидового царювання описується у перших двох розділах).

Період історії, охоплений у **1-й Царів** – більше, як 100 років. (Приблизно 120-130 років).

План книги:

1. Об'єднане царство під керівництвом Соломона. 1–11.
2. Розділене царство. Початковий період. 12–22.

Більш детальний план:

1. Об'єднане царство під керівництвом Соломона. 1–11.
 - А. Останні етапи царювання Давида. 1–2.
 - Б. Раннє царювання Соломона. 3–5.
 - В. Побудова і посвячення храму. 6–8.
 - Г. Пізніші роки правління Соломона. 9–11.
2. Розділене царство. Початковий період. 12–22.
 - А. Розділення царства. Нечестиве царювання двох Ровоамів – у Юдеї та в Ізраїлі. 12–14.
 - Б. Подальша історія царств. 15–16.

В. Служіння пророка Іллі. 17–19.

Г. Царювання Ахава та його наслідки. 20–22.

Ключові тексти книги, відповідно двох її різних частин: 9: 4-9; 12:19.

Основна мета книги: показати, що успіх будь-якого царя чи народу залежить від його відданості Богу.

Тепер розглянемо основні моменти, подані у книзі. Як зазначалося вище, книга продовжує розповідь попередніх книг, з якими тісно пов'язана, про кінець царювання Давида, а також про початок царювання його сина Соломона, чиє ім'я перекладається – «Мирний». Відповідно імені царя, Бог дав мир і спокій для Ізраїля на 40 років. (Це період царювання Соломона). Він гідно розпочав своє царювання, попросивши Бога у молитві дати йому мудрість, щоб правильно управляти народом. Бог винагородив таке прохання, даруючи Соломону мудрість, яка перевершувала мудрість всіх інших, а також давши йому все необхідне для життя і успішного царювання. Соломон любив Бога і довіряв Йому. Він був автором декількох книг, які увійшли до канону Біблії – Приповісті, Еклезіяста та Пісня над піснями. Бог довірив Соломону збудувати храм для богослужіння. Це була мрія Давида, але реалізував її Соломон. Він мав дипломатичні відносини з усіма близькими і далекими державами, що часто відбивалося на необхідності одружуватися з принцесами, дочками царів цих країн. Але кінець царювання Соломона не був такий успішний, як початок, тому що результатом таких дипломатичних шлюбів були компроміси, в тому числі, релігійні. Даючи характеристику заключного етапу царювання Соломона, Святе Письмо говорить: «Жінки Соломона прихилили його серце до інших богів». (11:4). Результатом цього було те, що в кінці його життя у Соломона з'явилася опозиція, яка його ще дотерпіла, але під час нечестивого царювання його сина Рехав'ама повстала, і царство поділилося. Південне царство – Юдея; царями там залишилися спадкоємці Соломона і Давида. Північне ж царство – Ізраїль, яке відокремилася і мало багато різних династій царів. Дуже часто там відбувалися перевороти. Отже, один з уроків, який черпаємо з цієї книги, дивлячись на життя Соломона – важливо не те, як людина починає своє слідування з Богом, а той кінець, до якого приходять людина. Цей

принцип, до речі, повторюється пізніше в книзі, наприклад, історія безіменного пророка, 13 розділ.

Даючи загальну характеристику другої частини цієї книги, де мова йде про інших царів, можна сказати таке: всі Ізраїльські царі (Північне царство) мали негативну характеристику в Божих очах. З царів Юдеї, а їх в даній книзі розглядається, крім Соломона ще 4 – Рехав'ам, Авійям, Аса та Йосафат. Двоє з них мали негативну характеристику, а двоє інших – Аса та Йосафат, навпаки, – позитивну.

В час правління Ахава у Північному царстві, Йосафата у Південному, – Бог ставить потужного пророка на Півночі – Іллі, який залишає дуже яскравий слід в історії Ізраїля. Служіння цього пророка описане тільки у книгах Царів, Книги Хронік про нього не згадують, оскільки описують тільки події Південного царства, а служіння Іллі було пов'язане з Північним царством виключно. Книга, яку зараз розглядаємо, посвячує Іллі три розділи, наступна, **2 Царів** – перших два.

Отже, **1 Царів** – це є історична книга, через яку Бог подає нам певні духовні уроки. Увага звертається, як на царів, так і на пророків. Доки правитель і його народ покоряється Богу – все йде добре; відвертаються і не покоряються Йому – приходять біди. Через пророків Бог попереджує і намагається повернути народ до Себе, особливо у Північному царстві серед тотального відступництва, з чим і пов'язане служіння Іллі.

Царська родовідна лінія Давида, яка показує правлячу династію царів Юдеї, є родовідною лінією Ісуса Христа.

Цар Соломон, описаний у цій книзі, як мирний цар, є прообразом мирного майбутнього царювання Месії у 1000-літньому царстві.

Цариця Шиви, на яку вказав Христос (Мт. 12:42), є прообразом людей, які приходять до Ісуса, щоб знайти спокій у своїх пошуках. Таким чином, ця цариця стає прообразом Церкви Господньої.

Висновки книги для нашого часу:

1. Доки ми віримо в Господа і підкоряємося Його волі, ми відчуваємо Його присутність у нашому житті.

2. Найважливіше, чого ми потребуємо, – це духовна мудрість, яку ми можемо отримати, як дар від Господа.
3. Коли ті, котрих Бог вибрав для керівництва Своїм народом, не справляються зі своїми обов'язками, Господь висуває інших служителів, які зроблять цю справу краще.
4. Молитва Іллі є одним із зразків для нашого молитовного життя і нагадує про Божу вірність Своїм обітницям. (Як. 5: 17-18).

2 Книга Царів.

Ця книга є продовженням **1-ї Царів**. У єврейському оригіналі спочатку це була одна книга. Тому розповідь обох книг обумовлена загальним сюжетом.

План книги є наступний:

I. Поділене царство. Пізній період. 1–17.

1. Продовження служіння Іллі в Ізраїлі. 1:1 – 2:18.
2. Служіння Єлисея. 2:19 – 9:13.
3. Подальша історія Ізраїльського царства до його падіння. 9:14 – 17:41.

II. Історія Юдеї після падіння Ізраїля. 18–25.

1. Благочестиве правління Єзекії. 18–20.
2. Нечестиве правління Манасії та Амона. 21.
3. Благочестивий цар Йосія. 22:1 – 23:30.
4. Останні царі перед Вавилонською навалою і полон. 23:30 – 25:30.

Отже, у першій частині, де мова йде про обидва царства, багато розповідається про Боже втручання через своїх пророків, особливо в Ізраїлі, де відступництво було тотальним: Іллю та Єлисея. Юдея в цей час теж не на висоті. Син Йосафата – Йорам (Єгорам), внаслідок зближення його благочестивого батька з нечестивим Ахавом, одружується з дочкою Ахава – Аталією, і результатом цього є вкрай нечестиве життя цього царя. Його син Ахазія (Охозія), теж друг нечестивого Йорама, сина Ахава, вів такий самий грішний спосіб життя і свою державу втягував у подібне. Він побув царем близько року і загинув внаслідок дворцевого перевороту в Ізраїлі, коли династія Ахава була усунута від влади, а Ізраїльський цар та його нечестива мати Єзавель були убиті.

В Юдеї до влади прийшла жахливо розбещена і брутальна Аталія, дочка Ахава і мати покійного царя Юдеї. Своє правління вона розпочала з того, що почала винищувати всіх своїх вників, всіх, хто належав до династії Давида. Лише чудом і Божим провидінням була врятована одна дитина з цієї династії, маленький Йоаш, котрого переховували 6 років. Це були наслідки дружби праведного з нечестивим. Сам Йосафат, хоч теж страждав від цієї дружби, мало що не поплатився життям, але Господа тримався. А його діти і внуки... Результат був

катастрофічний, і лише Боже втручання врятувало ситуацію від повної катастрофи. Сам Йоаш, поки був живий священник Єгояда, який був основним рятівником життя дитини і зробив Йоаша царем, – тримався Господа і Його Закону. Після смерті Єгояди, Йоаш залишив Божі дороги, навіть був ініціатором вбивства сина Єгояди священника Захарія, за те, що той докоряв царя за відступництво. Пізніше самого Йоаша, хворого і немічного, вбили його слуги прямо на постелі.

Син Йоаша Амація не був грішником, відступником чи ідолопоклонником, але серце мав не цілком віддане Богові, та й те, що ми читаємо про нього у 14-му розділі даної книги – не робить честі цьому нащадку Давида. Подібний стан речей був і при наступному царю – Азарії (Уззійя). Бачимо із **2-ї Хронік**, що гордість заважала цим царям повністю служити Богу, хоча біблійна характеристика їх діяльності в цілому позитивна. Йотам має кращу характеристику, ніж його батько й дід, але його син Ахаз став на шлях ідолопоклонства і відступництва. І лише Єзекія був повністю відданий Богу, як Давид.

Отже, аналізуючи загальний духовний стан Юдеї перед падінням Ізраїльського царства, можна поставити оцінку задовільно з мінусом. Але Бог зберіг Юдею від поразки під час асирійської навали і продовжив історію незалежності ще більш, як на 100 років. Такі благочестиві царі, як Єзекія та його правнук Йосія стояли на чолі пробуджень в Юдеї під час їх правління. Це були переломні періоди історії. Але в цілому і Юдея котилася до своєї руїни. Манасія, Амон та сини Йосії, останні царі Юдеї – вели відступницький спосіб життя і правління країною.

В цілому книга охоплює період історії близько 200 років. Ключові тексти – **10:10; 17:23** та **24:2**.

Висновки до книги ті самі, що і до попередньої, тобто відступництво вело до руїни, а служіння Богу, навіть з компромісами, навіть з помилками, сприяло успіху.

Варто зазначити історичні дати ключових епізодів розповіді книги:

Ізраїльське (Північне) царство капітулювало перед Асирійцями і перестали існувати, як держава у 722-721 рр. до н.е. Юдея пережила Ізраїль більше, ніж на 100 років і її падіння перед Вавилоном відбулося у 606/605 роках, а остаточна капітуляція – в 586 р. до н.е.

Ісус Христос є нащадком царської династії Давида, тобто юдейських царів. Тобто, христологія книги ідентична тій, яка розглядалася у попередній книзі.

Висновки книги:

1. Бог закликає нас прислухатися до Його слів, які розкриваються через пророків, і відповідати на них у смиренній покорі.
2. Ті, хто вірні Господу, переживають благословення; ті, хто відступають від Нього, – накликають біду на себе і своє оточення.
3. Бог проявляє Своє довготерпіння до нас, незважаючи на нашу недосконалість в праведності. Але Його довготерпінню теж приходить кінець.
4. Бог вірний Своїй обітниці зберегти вірний залишок Своїх послідовників. Юдею Він зберіг від повного знищення.

Перша книга Хронік.

Далі ми переходимо до нових, дещо відмінних книг Біблійної історії єврейського народу, які розповідають про те саме, що і Книги Царів, але під іншим кутом бачення і, ніби, з іншої точки зору. Єднає Книги Царів і Книги Хронік те, що це – Божий погляд на події, що відбувалися. **Книги Хронік** – у єврейському каноні це була одна книга, яка називалася «**Дібрехаямім**», що дослівно перекладається, як «**Обставини дня**» або «**Новини, вісті**». Єронім переклав це, як «**Хроніки**». У Септуагінті вжите грецьке слово «**Параліпоменон**», котре перекладається як «**Залишки**» або «**Упущені події**». Ця назва очевидно виникла тому, що в цих книгах розповідається про події, яких немає в інших книгах, в тому числі Книгах Царів. У Септуагінті ця книга була поділена на дві, що ми і маємо у наших сучасних перекладах.

Автор книг (книги) не згадується безпосередньо, але згідно єврейського передання ним був Ездра. Існують певні внутрішні фактори, які не заперечують подібної традиції і дають привід вважати її правдоподібною. Наприклад, автор жив у період після полону, він міг належати до священників і висвітлює більш релігійний погляд на події, ніж просто історичний перелік подій. Він проводить аналіз подій з релігійної точки зору більше, ніж з політичної чи, навіть, політико-релігійної точки зору. Саме в цьому основна відмінність книг Хронік, від книг Царів. Ключовим можна виділити текст – **13: 2-3**, у якому акцентується увага на святиню.

Зміст і стиль написання книги, лексичний запас мови є дуже схожі із наступною книгою, автора якої ми знаємо – Книгою Ездри.

У Книгах Хронік автор намагається простежити все від початку – від Адама і до періоду після Вавилонського полону. Правда, в своїй історії автор більше звертає увагу на історію Юдеї, Єрусалиму, храму і взаємодію народу і царів з храмом, з яким безпосередньо пов'язане служіння Богу. Ізраїльське царство, яке свідомо себе відірвало від Єрусалиму і храму, автора не цікавить. Стиль викладення історії автором Книг Хронік можна охарактеризувати, як вибіркового (селективного). Автор пропускає суттєві елементи розповіді, але при цьому, підкреслює інші, більш важливі на його погляд, аспекти. Наприклад, автор не описує правління Саула – воно його не цікавить, не згадує про боротьбу Давида за владу з Іш-

Бошетом, сином Саула, не згадує про перелюб Давида з Вірсавією і, взагалі, старається не торкатися всього, що показує Давида в поганому світлі. Таким самим чином будується розповідь про Соломона. Не згадуються придворні інтриги, через які він пройшов, ідучи до влади, ні про безліч шлюбів з іноземними принцесами, ні про те, що в кінці життя він був зведений в ідолопоклонство. Автор не оспорує ці факти. Він не є опонентом Книг Самуїла чи Царів. Він не є адвокатом цих чи інших юдейських царів, намагаючись вибілити їх. Ні, він просто не згадує ці факти. Замість цього, автор показує позитиви, пов'язані з будівництвом храму. На тлі цього будівництва і підготовка Давида, і плани та сам факт будівництва храму Соломоном, показують їх, як героїв, підіймаючи їх авторитет.

Книгу можна поділити на два великі розділи:

I. Родоводи. 1–9.

II. Царювання Давида. 10–29.

Співставляється ця книга із 2-ю книгою Самуїла, особливо – друга частина, після родоводів. Родоводи починаються від Адама, але теж мають вибірковий (селекторний) характер. Розглядається родовід праведного роду допотопного світу. Потім автор поступово виокремлює із загальної таблиці народів родовід Авраама, родоначальника ізраїльського народу. Пізніше родоводи зводяться до дому (сім'ї) Давида. Пізніше автор приводить і інші роди всіх ізраїльських племен, особливо виділяючи при цьому Левитів, як майбутніх служителів храму – священиків, співаків та інші види служіння. Отже, перша частина книги – це переважно імена, роди, сім'ї. Тут майже немає ніякої історії.

Друга частина книги більш цікава, насичена подіями. Але і ці історичні події царювання Давида більше пов'язані із скинією та ковчегом, ніж з війнами, які провадив Давид. (Хоча війни теж згадуються). Цікавим є те, що в цій книзі, як і в **2-й Самуїла** згадується гріх Давида. Але, якщо **2-га Самуїла** нам описує про перелюб із Вірсавією, то ця книга про це нічого не згадує, а описує гріх гордості Давида, коли він, окрилений перемогами та успіхами на полі бою, захотів перелічити своє військо, армію, щоб бачити, який він сильний. Богу це було не до вподоби і Він різко зменшив кількість населення, послабивши їх, навіть, фізично через смертельну епідемію.

Давид, як цар Юдеї, далекий предок Ісуса Христа, є прообразом Месії Юдейського народу.

Висновки книги:

1. Якими б важкими і гнітючими не були теперішні обставини нашого життя, коли ми покладаємося на Бога і згадуємо, як Він допомагав нам раніше, – це надихає нас, оновлює віру і надає нових сил рухатися далі в ім'я Господнє.
2. Бог бажає, щоб наше поклоніння Йому було організоване і упорядковане, а не спонтанне і хаотичне.
3. Доки наше життя зосереджене навколо Бога і Його святої волі, ми можемо надіятися на Його благословення. Це відбувається і тоді, коли ми переживаємо розчарування, тому що не можемо здійснити наші власні цілі.
4. Можливість жертвувати на справу Господню наповнює наші серця величезною радістю.

2-га книга Хронік.

Ця книга є продовженням історії взаємодії лідерів народу із скинією (храмом) та їх служінням Богові. Співзвучна ця книга із **3 та 4 Книгою Царів**. Але існують відмінності, аналогічні тим, які існують між **2 Самуїла** і **1 Хронік**. Ми вже торкалися цих моментів відмінностей, що існують через різні завдання, які ставили перед собою автори. Це щодо вибіркості подій, взятих із життя тих самих царів. Інша категорія відмінностей стосується того, що до уваги взагалі не беруться ізраїльські царі і події у Північному царстві. А якщо вони і згадуються, як наприклад, Єровоам, Баша, Ахав, його син Єгорам, – то крізь призму відносин з Юдеєю та її царями. У книзі, навіть, згадується пророк Ілля, як той, хто написав листа до Єгорама, сина Йосафата, із вироком смерті за гріховне життя. (21: 12-15). Тобто, це книга виключно про Юдею і про династію Давида.

План книги:

I. Царювання Соломона. 1–9.

1. Початок правління Соломона. 1: 1-18.
2. Побудова храму. 2–4 .
3. Посвячення храму. 5–7.
4. Інші Соломонові справи. 8–9.

II. Царі Давидової династії. 10–36.

1. Рехав'ам. 10–12.
2. Авійя. 13: 1-23.
3. Аса. 14–16.
4. Йосафат. 17–20.
5. Єгорам, Ахазія, Аталія. 21–23.
6. Йоаш. 24: 1-27.
7. Амація, Уззійя. 25–26.
8. Йотам, Ахаз. 27–28.
9. Єзекія. 29–32.
10. Манасія, Амон. 33: 1-25.

11. Йосія. 34–35.

12. Останні царі Юдеї. Вавилонська неволя і наказ Кіра. 36: 1-23.

Ключовий текст – 20:20.

Період історії, який охоплює розповідь даної книги – від 971 року до н.е. (початок царювання Соломона) до 536 року до н.е. (декрет перського царя Кіра щодо відбудови Єрусалимського храму). Це 435 років.

Отже, шість книг, які були розглянуті – 1, 2 Самуїла, 1, 2 Царів, 1, 2 Хронік, відображають монархічний період історії Ізраїля. Цей період тривав більше, ніж пів тисячоліття і є одним із найтриваліших в біблійній історії Ізраїля.

Христологія книги ідентична до христології **книг царів**. Династія (царська) Давида є родовідною карткою Месії Христа.

Висновки до книги.

1. Книга показує на прикладі юдейських царів, що відійти від Господа дуже легко.
2. Декілька реформ, згаданих у книзі (в часи Єзекії, Йосії), нагадують нам, що оновлення теж потрібне час від часу у нашому духовному житті.
3. Коли ми не зростаємо у вірі, – ми поступово деградуємо.
4. Справжній успіх залежить не від того, як багато речей ми набули, а від нашої вірності Господу і близькості з Ним.
5. Одна з найважливіших рис характеру, яку в нас хоче бачити Господь – це смирення.

Книга Ездри.

Три останніх книги з розділу **історичних** відносяться до пост монархічного періоду. Це книги **Ездри, Неємії та Естер**.

Розглянемо кожну з них, даючи загальний огляд. **Книга Ездри** є найпершою з них. Автором книги є сам Ездра. Він був книжником, учителем Закону і священиком. Ездра жив у V столітті до н.е. Ездрі приписують авторство книг Хронік, що виглядає цілком можливим, враховуючи певні схожі елементи між книгами Хронік і книгою Ездри. Також припускають, що Ездра є співавтором книги Неємії. *Питання авторства Ездри книги Неємії можна розглядати в контексті того, що Неємія написав книгу, здебільшого від першої особи однини, але Ездра включив її, як частину своєї праці, історичної розповіді про відродження в Юдеї у V столітті до н.е. Саме завдяки Ездрі ця книга потрапила до канону книг Святого Письма.*

Отже, **книга Ездри** – це є продовження розповіді, розпочатої у книгах Хронік. Але автор пропускає 70-літній період вавилонського полону. Для нього цей період історії не є цікавим. Він описує наступний період історії, який називається **повернення з полону і відновлення**. Цей період тривав близько 100 років. Він розпочався після падіння Вавилону і тривав протягом правління 4-ох перських царів – Кіра, Дарія, Ксеркса (Ахашвероша), Артаксеркса. Камбіз і Лжесмердіс, які правили між Кіром і Дарієм – не згадуються у біблійній хронології подій. У Книзі Ездри оглядово згадуються всі періоди цього відродження, але основний акцент робиться на два з них – перший і останній, періоди правління Кіра і Артаксеркса. Відповідно до цього, книга теж поділяється на два основні періоди (частини):

I. Діяльність Зоровавеля та священика Ісуса при відбудові храму. 1–6.

II. Діяльність Ездри. 7–10.

Хронологія подій, описаних в даній книзі, а також у наступній, з якою в єврейському каноні склали одну книгу:

538 р. до н.е. – указ (декрет) Кіра про повернення євреїв на батьківщину і відбудову храму.

536 р. до н.е. – початок відбудови храму.

520 р. до н.е. – пророки Огій (Агей) та Захарій розпочинають свою діяльність. Відновлення перерваних робіт.

516/515 р. до н.е. – посвячення храму.

458/457 р. до н.е. – початок діяльності Ездри.

444/445 р. до н.е. – Неємія повертається в Єрусалим для відбудови мурів столиці Юдеї.

433 р. до н.е. – Неємія другий раз прибуває в Єрусалим для відновлення (продовження) розпочатого.

Головними дійовими особами першої частини книги є **Зоровавель**, нащадок царської династії Давида та **Ісус**, син Йоцадака, головний священик.

Головною дійовою особою другої частини книги є **Езра**.

Ключовий текст книги – 7:10.

Головна думка книги – показати, як Бог діє через історію. Він карає Свій непокірний народ, але і відновлює його, використовуючи інші, поганські народи. Пророцтва збуваються до найменших деталей – це теж показане в книзі.

Між першою і другою частинами книги, тобто між 6-м і 7-м розділами, є проміжок у, приблизно, 58 років. У цей час відбувалися події, описані у книзі Естер. Сучасниками книги Ездри (1-го і 2-го періодів відповідно) є Книги пророків Огія, Захарія та Малахії, а також, частково, Даниїла.

Ісус Христос показаний в книзі в образах Зоровавеля, Ісуса-первосвященика та Ездри, тобто тих, хто відбудовує Ізраїля.

Висновки книги:

1. Бог продовжує піклуватися про Свій народ, і повертає йому долю через повернення у рідний край.
2. Для того, щоб Божа справа ефективно рухалася, потрібні хороші, підготовлені керівники.
3. Книга показує Бога, як того, хто прощає і не вічно гнівається. Навіть самий важкий гріх Бог прощає і дає людині нові можливості для служіння Йому.
4. Бог показує через цю книгу, що Він є безкомпромісний Бог. Він не відповідає тим, хто протидіє Йому і, навпаки, підтримує тих, хто шанує Його і поклоняється Йому.

Книга Неемії.

Книга Неемії – продовження історії, розпочатої в попередній книзі, тим більше, в оригіналі це була одна книга. Але Книга Неемії є самодостатня розповідь самого Неемії про те, що відбувалося під час його губернаторства в Юдеї. Ми вже розглядали те, як можна вважати Ездру автором даної книги. Але безпосереднім автором книги був сам Неемія. Це беззаперечно і доказів тому є більше, ніж будь-якої іншої книги Біблії, яку ми розглядали до цього часу.

Ключовий текст книги – **6:3**. Важливими віршами також є **1:4; 13:30**. Книга охоплює майже 15-літній період життя самого автора і була написана десь біля 430 року до н.е. Ми нічого не знаємо про дитинство, юність та сім'ю Неемії, крім того, що його батька звали Гахалія, а одного з братів – Ханані. З самим Неемією знайомимося, коли він займав високу посаду при царю Артаксерксу. Пізніше став губернатором Юдеї.

План книги:

I. Відбудова Єрусалиму. 1–7.

1. Призначення від Артаксеркса. 1:1 – 2:8.
2. Перші кроки нового губернатора. 2: 9-20.
3. Відбудова мурів. 3:1 – 4:17.
4. Внутрішній конфлікт. 5: 1-19.
5. Кульмінація зовнішнього конфлікту. 6: 1-14.
6. Завершення будівельних робіт. 6:15 – 7:73.

II. Духовне відродження під керівництвом Ездри. 8–10.

III. Політико-адміністративне упорядкування. 11–13.

1. Перепис населення. 11: 1-36.
2. Списки священників і левитів. 12: 1-26.
3. Освячення міського муру. 12: 27-43.
4. Інші заходи. 12:44 – 13:5.
5. Нова діяльність Неемії під час його другого перебування в Єрусалимі. 13: 6-31.

Серед тисяч вигнанців, котрі не повернулися на батьківщину, був Неємія. В пошуках успіху йому достеменно повезло. Він піднявся досить високо серед придворних чиновників царя і зайняв позицію головного дегустатора країни. Він жив в одному з найбагатших міст того часу і був добре забезпеченим в столиці Персії – місті Шушан (Сузи).

Але коли до нього прийшла звістка про те, що столиця його батьківщини, «місто його предків», у руїнах, – це дуже пригнітило Неємію. Протягом кількох днів він плакав, був у жалобі, постився і молився за свій народ в Єрусалимі. Декілька місяців такого стану молитовного заступництва привернули увагу царя до Неємії. Йому була надана безпрецедентна можливість попросити царя за своє місто. Цар призначив Неємію керівником провінції Юдея і забезпечив всім необхідним для відбудови Єрусалима. Повний ентузіазму та енергії, Неємія зразу ж звершив нічний обхід, оглядаючи стан мурів. Будучи талановитим організатором, Неємія запалив народ до того, щоб негайно приступити до відбудови міста. Народ підтримав Неємію. В свою чергу така енергійна діяльність налякала сусідів. Діяльність навколо Єрусалиму викликала тривогу у губернаторів сусідніх провінцій. Санваллат, Товія і Гешем очолили опозицію проти Єрусалиму і Неємії особисто. Опозиція шкодила спочатку насмішками, глузуваннями, потім почалися погрози військової інтервенції, почали погрожувати звинуваченнями у бунті проти царя, у сепаратизмі. Непроста була ситуація. Незважаючи ні на що, народ під керівництвом Неємії продовжував працю. Будівництво мурів було завершене за рекордно швидкий термін – 52 дні. Поруч з цим Неємії прийшлося вирішувати і соціальні питання людської несправедливості, наводити порядок в неефективній фінансовій системі провінції.

Після цього розпочалася духовна реформація під керівництвом священика Ездри. Неємія упорядковує політико-адміністративну систему в провінції і повертається до царя. Через певний час він знову повертається, щоб закінчити недокінчене, а також виправити те, що було допущене негативне за час його відсутності. Розповідь книги супроводжується багатьма молитвами Неємії, як богобійного політичного діяча.

Якщо порівнювати авторів і головних героїв двох книг – **Ездри** і **Неємії**, бачимо таку картину: **Ездра** – духовний діяч: книжник, священик, учитель Закону. Він працює у своїй

сфері діяльності і Бог його в цьому благословляє. **Неемія** – політичний діяч. Але він теж побожний чоловік. Все, що він робить, – робить з молитвою, маючи страх Божий. Тому Бог теж його благословляє у його сфері діяльності. 8-й розділ книги Неемії показує, як після успішного завершення відбудови Єрусалиму під проводом Неемії, розпочинається духовне пробудження. На чолі цього пробудження стоїть не губернатор, успішний адміністратор Неемія, хоча він теж присутній, але священник Ездра. Неемія поступається Ездрі у тій сфері діяльності, де останній має відповідну кваліфікацію і компетенцію.

Неемія виступає у книзі прообразом Ісуса Христа, як той, хто відбудовує поломані, повалені мури. (В цьому є христологія книги).

Висновки книги:

1. Бог продовжує піклуватися про Свій народ, навіть, коли люди цього і не підозрюють.
2. Богу потрібні сильні лідери, щоб Його Царство потужно поширювалося. Ця книга є потужним посібником з курсу по лідерству.
3. Методи керівництва є різні, але Бог використовує, як Неемію, так і Ездру, щоб рухати свою справу.
4. Для успішного керівництва потрібне служіння, основане на любові до Бога і один до одного.
5. Щоб успішно звершувати Божу справу потрібно діяти і мечем, і кельмою. Меч – символ Слова Божого, кельма – символ співпраці для розбудови Царства Божого.
6. Неемія – це приклад патріота свого народу, який готовий ризикувати своєю кар'єрою, відмовитися від власного комфорту заради того, щоб допомогти своїм кращим, євреям.
7. Щоб справа Божа звершувалася, недостатньо тільки молитися. Потрібно прикладати зусилля для того, щоб діяти.
8. Елементи поклоніння Богу, які розкриті у 8-9 розділах даної книги (послух Слову Божому, прославлення Його, визнання своїх гріхів, оновлення відносин з Богом), зберігають свою важливість для християн і на цей час.

Книга Естер.

Ця книга, остання з блоку історичних книг, розповідає про період історії, котрий хронологічно знаходиться між 6-м і 7-м розділами книги Ездри. Події відбувалися між 515 і 457 роками до н.е. Діяльність Ездри і Неємії тривала під час правління Артаксеркса (465–424 роки до н.е.). Події Книги Естер відбувалися раніше, – під час правління його батька Ахашвероша (486–465). Отже, Книга Неємії є хронологічно наймолодшою із **Історичних** книг Біблії, і є однією з найпізніших книг в Старому Заповіті, разом з Книгою Пророка Малахії.

Книга Естер є досить унікальною книгою. По-перше, це одна з двох книг Біблії, яка названа ім'ям жінки. (Іншою є книга Рут, яку ми розглядали раніше). По-друге, ця книга описує про життя євреїв при перському правлінні – від закінчення будівництва храму до Артаксеркса. Тобто, майже півстоліття була прогалина в опису історії Божого народу. Книга Естер цю прогалину заповнює. Вона є головним біблійним джерелом інформації про цей період. По-третє, це єдина книга в Біблії, де ні разу не згадується Бог. Хоча, звичайно, Боже Провидіння помітне в книзі від початку і до кінця. По-четверте, книга, де описується про багато різних свят і бенкетів. Починається бенкетом, закінчується теж святково. Вона дає історичне тло для святкування єврейського свята Пурим. По-п'яте, книга описує один із найбільш яскраво виражених проявів антисемітизму і наслідки цього. Ця історія дуже яскраво перегукується із тим, що творилося з євреями у середині ХХ століття в Європі.

Ми не знаємо, хто був автором цієї книги. Очевидно, що він був євреєм і свідком подій, які і описав. Ним міг бути Мордехай, або хтось інший міг скористатися записами Мордехая для укладення їх в книгу. Книга була написана можливо між 470-465 роками до н.е.

Книга належить до сувоїв Мегілот, і зачитується в синагозі на свято Пурим. Її канонічність довго була предметом дискусії серед єврейських раввинів, але факт включення її в канон вказує на ту значимість, яку несе в собі послання книги Естер.

Ключовий вірш книги – 4:14.

План тексту книги:

I. Божий задум щодо зміни головної цариці Персії. 1:1 – 2:20.

1. Усунення Вашті. 1: 1-22.

2. Царицею Персії обрана Естер. 2: 1-20.

II. Божий задум щодо злого наміру знищити Мордехая і всіх євреїв. 2:21 – 4:17.

1. Мордехай рятує життя царя. 2: 21-23.

2. Намір Гамана винищити євреїв. 3: 1-15.

3. Мордехай вимагає від Естери заступитися за свій народ. 4: 1-17.

III. Божий задум щодо звільнення Його народу. 5:1 – 10:3.

1. Естер починає діяти. 5: 1-8.

2. Наміри Гамана близькі до втілення. 5: 9-14.

3. Бог втручається в хід подій. 6: 1-14.

4. Злочинний задум Гамана розкритий. 7: 1-10.

5. Порятунком і перемога євреїв. 8:1 – 9:16.

6. Свято Пурим. 9: 17-32.

7. Закінчення. 10: 1-3.

Головна думка книги – вірність і незмінність Бога.

Розповідь книги розпочинається з палацу Ахашвероша. Цар влаштував великий бенкет і на сьомий день бенкету, коли його серце звеселилося від вина, цар повелів привести царицю Вашті, яка також мала бенкет для жінок, щоб показати красу цариці всім своїм князям і вельможам. Цариця відмовилася від такої честі, за що була покарана тим, що її позбавили царської корони. Опам'ятавшись, цар організував вибори нової цариці. В число найдостойніших кандидаток потрапляє молода єврейська дівчина-сирота, яку опікував її двоюрідний брат, старший від неї – Мордехай. Божим промислом Естер (інше ім'я Гадасса) перемагає на цьому конкурсі краси і стає царицею. Ще до того, як Естер офіційно була проголошена царицею, Мордехай, намагаючись бути ближче до неї, випадково підслухав про замах на царя зі сторони двох охоронців. Про це він повідомив Естер, а та – далі. Таким чином, в офіційному літописі було зафіксовано, що Мордехай врятував життя цареві. Пізніше Бог використав цей літопис, щоб нагадати цареві про Мордехая і про те, що йому не було віддячено.

Розповідь далі веде нас до одного з наближених царя, який був підвищений царем, і вимагав для себе особливих почесей. Це – злий Гаман, нащадок, за словами історика Йосипа Флавія, амалікітян, одвічних ворогів Ізраїля. Гаман хотів, щоб йому всі поклонялися, а Мордехай цього не робив, чим дуже дратував Гамана. Дізнавшись, що Мордехай єврей, Гаман підбурих царя видати наказ про знищення всіх євреїв, як самої ненадійної нації в імперії. Накази перських царів того часу не мали права змінюватися. Тобто, після того, як цар підписав цей наказ, для євреїв це був незмінний вирок смерті. Мордехай, дізнавшись про цей наказ, «роздер одягу свою, зодягнув веретище, посипався попелом». Коли Естер дізналася про таку дивну поведінку її опікуна, їй стало соромно, вона послала одяг, щоб його вдягнути, але Мордехай від усього відмовився, передавши їй слова, щоб Естер використала своє положення для зміни становища. Пізніше з вуст Мордехая прозвучали відомі слова – 4:14.

Бог втрутився після того, як Естер на свій страх і ризик почала діяти. Вона, будучи царицею, була в деяких моментах безправною, тому наражалася на смертельну небезпеку. Зло, в особі Гамана, теж не стояло на місці. Книга показує нам серйозну духовну боротьбу, яка триває століттями – битва між силами зла і добра. Були моменти, коли здавалося, що все – зло перемаже. Але Бог повернув все так, що добро восторжествувало. Це вилилося у великі радощі єврейського народу. А злий Гаман справедливо був страчений.

Деякі практичні висновки, що випливають з книги:

1. Потрібно завжди використовувати ті можливості, які дає нам Бог. Ці можливості можуть бути неповторними і вирішальними щодо подальших подій.
2. Бог завжди присутній у нашому житті. Ми не можемо ухилитися від Його присутності, ані уникнути Його справедливості. Він контролює все, що відбувається. Таким чином, не варто жити так, ніби Бога не існує.
3. Випадковостей у житті не існує. «Випадкові» речі у нашому житті – це один із способів Бога проявити Свою присутність і вплив у нашому житті.
4. Книга несе в собі заохочення не сумніватися і не падати духом. Бог допоможе Своїм дітям. Він має владу порятувати їх. Бог завжди вірний Своїм обітницям.

5. Ця книга також дає нам застереження підкорити нашу волю Божій волі. Бог передбачив життя кожної людини у Своему плані.
6. Інколи помилки або неправильні вчинки людини Бог може використати для досягнення Своєї мети.
7. Ця книга є серйозним попередженням щодо небезпеки ідеології антисемітизму.

В. Поетичні книги.

Ми завершили огляд **історичного** блоку книг Старого Заповіту. Сюди входять, як відомо, П'ятикнижжя та Історичні книги Старого Заповіту. Всіх разом – 17 книг.

Далі йдуть **Поетичні книги** Старого Заповіту. Після Поетичних книг іде блок **Пророчих книг**, куди відносяться книги Великих і Малих Пророків. Цікаво, що Пророчих книг теж – 17. **Поетичних книг** – лише 5, але саме ці книги є найбільш цитованими новозавітними віруючими. Особливо такі з них, як Книга Псалмів чи Приповістей Соломона. Полюбляють християни також і Книгу Йова, Еклезіяста, Пісню над піснями.

У нашому каноні **Поетичні книги** розташовані таким чином:

Книга Йова

Книга Псалмів

Книга Приповістей

Книга Еклезіяста

Пісня над піснями

В єврейському каноні три перших, причому **Книга Псалмів** на першому місці, відносилися до розділу **Писання**, як **Поетичні книги**, а дві останні – до цього самого розділу, але до сувоїв **Меггіллот**. (Цю тему ми уже розглядали у вступній частині.).

Поетичні книги – це книги, які були написані величною, піднесеною поетичною і літературною мовою і направлені не лише до розуму, але і до серця, і почуттів читача.

Книга Йова.

Присутність цієї книги в каноні ніколи не викликала сумнівів, але місце її розташування всередині канону було причиною певних дискусій. У єврейській традиції книги Псалмів, Йова і Приповістей завжди були пов'язані разом. Причому, як зазначалося – Книга Псалмів ішла першою, а книги Йова і Приповістей могли мінятися місцями. У LXX місце цієї книги не було постійним. В одному з видань вона стоїть в кінці Старого Заповіту, після Книги Еклезіяста. Сирійська Біблія, виходячи з того, що автором книги був Мойсей, розташовує її між П'ятикнижжям і Книгою Ісуса Навина. Порядок, який існує в наших Бібліях, – це порядок, встановлений латинськими версіями, в тому числі, Вульгатою.

З давніх часів людину хвилювали питання про причини страждань, їхнє походження, мету. Людина потребувала настанов, як себе поводити у важких обставинах. Бог не залишив людину без відповіді. **Книга Йова** – Божа відповідь на запити людської душі. Це розповідь книги про праведного Йова, – людину, яка перенесла страждання, а також про відношення до нього оточуючих, які бачили ці страждання – його дружини та трьох друзів, а також ще про одного, який пізніше приєднався до них. Книга написана у формі драми.

Отже, її центральний герой – праведний Йов, ім'ям якого була названа книга. Він був надзвичайно багатою людиною, але, при цьому, і дуже богобійною. Бог, перед Лицем Якого збираються Анголи (Сини Божі) і між ними Божий супротивник сатана, задає останньому питання щодо того, чи звернув він увагу на праведника Йова. Бог пишається Своїм праведником. Але сатана намагається заперечити щирість переконань і слідування за Богом Йова. Він кидає тінь сумніву на щирість любові до Бога у Йова. За дуже короткий час Йов втрачає всіх своїх дітей, майно, абсолютно все. Сатана все ще не вірить, що значні втрати не захитали віру Йова і що його бажання залишатися праведником не зменшилося. Бог дозволяє сатані ще раз торкнутися Йова. Цього разу Бог дозволив сатані вразити Йова хворобою. Так і сталося. І ось Йов, вражений тяжкою проказою, ізольований від людей, всіма залишений, навіть його жінка, фактично зреклася чоловіка, схиляючи його до зневаги, прокляття Бога і, відповідно, до смерті. Але Йова прийшли провідати три його друга, з метою, щоб потішити. Правда, ці потішання переросли в обвинувачення. Таким чином, вся книга, її основна частина

– це діалоги, бесіди між Йовом та його трьома друзями. Пізніше до них приєднується ще один – Елігу, а потім – Бог.

План книги:

- I. Вступ. Розповідь про Йова. 1–2.
- II. Основна частина. Драма Йова. 3:1 – 42:6.
- III. Епілог. 42: 7-17.

Інший варіант :

- I. Трагедія Йова 1–2.
- II. Боротьба Йова. 3:1 – 42:6.
- III. Триумф Йова. 42: 7-17.

Тепер можна подати більш детальний план книги:

- I. Вступ. Розповідь про Йова. 1–2.
 - 1. Положення Йова перед випробуваннями. 1: 1-5.
 - 2. Перше випробування. 1: 6-22.
 - А). Господь і сатана. 1: 6-12.
 - Б). Нещастя Йова і його непорочність. 1: 13-22.
 - 3. Друге випробування. 2: 1-10.
 - А). Господь і сатана. 2: 1-6.
 - Б). Нове нещастя Йова і його непорочність. 2: 7-10.
 - 4. Візит друзів Йова. 2: 11-13.
- II. Основна частина. Драма Йова. 3:1 – 42:6.
 - 1. Плач Йова. 3: 1-26.
 - 2. Діалоги між Йовом та його друзями. 4–31.
 - А). Перший цикл діалогів. 4–14.
 - Еліфаз. 4–5. – Йов. 6–7.
 - Білдад. 8. – Йов. 9–10.
 - Цофар. 11. – Йов. 12–14.
 - Б). Другий цикл діалогів. 15–21.

- Еліфаз. 15. – Йов. 16–17.

- Білдад. 18. – Йов. 19.

- Цофар. 20. – Йов. 21.

В). Третій цикл діалогів. 22–31.

- Еліфаз. 22. – Йов. 23–24.

- Білдад. 25. – Йов. 26–31.

3. Промова Елігу. 32–37.

4. Відповідь Бога. Розкаяння Йова. 38:1 – 42:6.

III. Епілог. Бог повторно благословляє Йова. 42: 7-17.

Це – детальний план біблійної книги, яка стоїть першою в нашому каноні серед

Поетичних книг.

Автор книги і час написання достеменно невідомий. Існують різні припущення. Єврейська традиція приписує авторство книги Мойсею і найбільш вірогідно, що саме так і було. Країна Уц, де жив Йов, була на південь від Едому, західна частина Аравійського півострова і, очевидно, знаходилася на узбережжі Червоного моря. Через море ця країна межувала із Мадіанською країною, де Мойсей пізніше провів 40 років у тестя, мадіанського священика Їтра. Тому історію про праведного Йова, який жив приблизно у тій місцевості перед тим, Мойсей міг почути саме в Мадіані. Інші кандидати на авторство – сам Йов та один із дійових осіб книги – Елігу. Хоча книга і названа ім'ям Йова, але невідомо чи був він її автором. Можливо фрагменти діалогів були записані самим Йовом чи Елігу, а Мойсей упорядкував це все у книгу, яка стала такою, якою дійшла до нас. Робилися припущення, що автором книги, могли бути Соломон, Єзекія, Ісая, Ездра, невідомий єврей часів правління персів (після Вавилонського полону), а також невідомий єврей часів грецького правління (200 років до Христа). Вірогідність авторства зменшується із хронологічною віддаленістю від самої події, яка явно вказує на період життя патріархів. Чим далі від реального життя Йова до віддаленого авторства – тим більше можливості легендарності або міфологізації. Таким чином, найкращим з усіх названих кандидатів на авторство є Мойсей, який можливо

користувався крім усної традиції, більш ранніми письмовими матеріалами, які, можливо, і були записані самим Йовом чи кимось із близьких йому людей, як, наприклад, Елігу.

Тепер подивимося на ймовірність датування подій, описаних в книзі. На те, що автор книги був єврей, вказує єврейський світогляд чи релігійне мислення, яким просякнута книга. Разом з тим, книга описує про події, які відбувалися в досить ранній період історії людства. Виглядає так, що Йов жив у патріархальний період, тобто, він міг бути сучасником Авраама або жити ще раніше.

Доказами цього є:

1. В основу сім'ї Йова покладена патріархальна сімейно-родова організація.
2. Жертви звершує глава сім'ї, а не священик з племені Левія в скинії.
3. Тривалість життя головного героя книги – Йова. Після всього, що з ним трапилося, – він прожив ще 140 років і бачив внуків до четвертого покоління.
4. Відсутність будь-яких натяків на Ізраїль, на Закон Мойсея, – це все є докази того, що книга описує події, коли ще не було ні Закону, ні Ізраїля. При цьому варто зазначити, що книзі властивий не язичницький, а саме єврейський світогляд.

Отже, **тема книги** – відповідь на запитання: «Чому праведник страждає?»

Ключовий текст – 1:9. Важливим підсумком книги можна назвати текст – **42: 5-6**.

Унікальними у цій цікавій книзі є вчення про Бога, ангелів і сатану. Деяка інформація про них знаходиться тільки в цій книзі і більше ніде.

Отже, книга Йова показує нам прекрасний приклад відданості і вірності Богу праведного Йова, який не відходить від Бога, навіть у час тяжких страждань і випробувань. Також книга нам показує друзів Йова, як зразок того, якими друзями не треба бути. Вони осуджують, підозрюють в таємних гріхах, посилаються на досвід, передання старших тощо, а насправді страждаючому потрібне було тільки співчуття і підтримка. Не варто осуджувати ближнього. Є Суддя Справедливий, Котрий віддасть кожному за його вчинками, а наша справа, коли бачимо, що брат грішить, – зупинити його по можливості, а коли бачимо стражденного – дати йому співчуття і підтримати, замість осуду. Він і так страждає, йому й так болить.

Христологія книги простежується у таких текстах:

1. Посередник. 9: 32-33; Ангел-Заступник. 33:23.
2. Відкупитель. 19:25; 33:24.

Висновки, які можна взяти з книги:

1. Біль і страждання властиві всім людям – бідним і багатим, праведним і неправедним. Винятків не існує.
2. Бог дозволяє людям проходити через випробування, щоб вони змогли підтвердити і загартувати свою віру.
3. Ця книга показує, що не всі хвороби і нещастя є наслідком гріха.
4. Оскільки у нас немає повної картини подій, що відбуваються, ми повинні довіряти Богу. Варто визнати, що маємо обмежене розуміння Божих планів і цілей. Також варто усвідомлювати те, що існують духовні реалії, які знаходяться поза зоною наших знань і досвіду.
5. Варто завжди пам'ятати, що Бог не зобов'язаний звітувати перед нами про Свої дії, або відкривати нам Свої наміри чи стратегію.
6. Не потрібно звинувачувати тих, хто страждає у якихось гріхах чи покараннях. Це була помилка друзів Йова, за яку Бог їх осудив. (42: 7,8). Християнин повинен співчувати і молитися про Божу милість.
7. Побожні діти Божі можуть переживати таку біль і страждання, що можуть говорити такі речі, які ніколи б не сказали при нормальному стані речей.
8. Слово Боже ставить Йова за приклад терпіння для нас. (Як. 5: 7-11).
9. Потрібно завжди пам'ятати, що сатана знаходиться під повним Божим контролем. Він не може робити все, що задумує, а діє в рамках, строго визначених Богом.
10. Ця книга дає філософську відповідь, що не все так однозначно у світі. І Бог, і Йов були правими щодо невинності Йова. Друзі Йова розуміли, що або Бог правий, а Йов – ні, або – навпаки. Оскільки Бог неправим не може бути, значить

Йов неправий і приховує таємний гріх. Книга показує, що правими можуть бути обоє, хоча ситуація розводить їх у діаметрально протилежні боки щодо доказів правоти Йова.

11. Бог завжди вірний Своему принципу, що праведність винагороджується, а злі люди понесуть покарання. Тому страждання праведника носять тимчасовий характер, а покарання нечестивих може бути відкладене до кінця часу.

Книги Псалмів.

Книга Псалмів – це найбільша книга Біблії, як за об’ємом, так і за кількістю розділів – 150. Вона знаходиться посередині Біблії і є великим хрестоматійним матеріалом до посібника по «Прославленню, хвалі і поклонінню», адже багато псалмів саме є псалмами прославлення, хвали і поклоніння Богу. Звичайно, є псалми також плачу, прохання, пророчі або, навпаки, історично-оглядові. Псалми відображають стан душі людини, яка ходить перед Богом. Хоча в середньому цим псалмам близько 3000 років, вони не втратили своєї актуальності, бо душа людини не старіє і не змінюється протягом тисячоліть. Запити людської душі залишаються такими самими. Підтвердженням цього є саме книга Псалмів. Ми її читаємо, як одну із самих актуальних книг нашого часу. Вона зачіпає за живе і бідних, і багатих, і знатних, і незнатних, освічених, неосвічених, словом, – всіх! Вона актуальна для всіх людей, які населяють нашу планету, незалежно від континенту чи культури. Її актуальність не старіє, не втрачається із віковими змінами людини, не зникає із зміною історичних епох чи періодів.

Окрім емоційної сторони актуальності цієї книги, варто зазначити також, що саме Книга Псалмів показує особисту живу віру в Бога. У ній ми знаходимо натхненний відгук людських сердець на відкриття Бога про Себе. Молитви і славослів’я Книги Псалмів звучали з уст віруючих при масових богослужіннях, а також ними молилися пошепки, коли залишалися на самоті перед Богом.

Єврейська назва книги «**Техілім**» – означає «Пісні хваління». Грецька назва «**Псалмої**» або «**Псалтеріон**», звідси наше «Псалми», означає «грати на струнному інструменті», «перебирати струни», «співати в супроводі струнного інструменту». Грецька назва близька до єврейського «**Мізмор (міцмор)**», що означає те саме, що грецькою «Псалмої». Очевидно цю назву присвоїли книзі, тому що в третьому столітті до Христа, (коли здійснювався переклад LXX), була чітко встановлена традиція виконання псалмів чи під час богослужінь, чи особисто.

У деяких виданнях Біблій ця книга називається «Книга псалмів», якої ми теж притримуємося, а в деяких інших – Псалтир. Відмінність цих назв обумовлена різними джерелами, з яких здійснювалися переклади даної книги.

У Ватиканському кодексі (IV ст. н.е.) стоїть «Біблос Псалмон», що означає «Книга Псалмів». В Олександрійському кодексі (V ст. н.е.) – «Псалтеріон», звідси Псалтир.

Те саме можна сказати і щодо відмінностей в нумерації псалмів. Ці відмінності показують те, що одні перекладачі при нумеруванні слідували за Масоретським єврейським текстом, а інші використовують нумерацію Септуагінти.

Книга структурно складається з 5-ти книг. В більшості Біблійних видань це відображено.

Книга 1 – псалми 1 – 40 (41).

Книга 2 – псалми 41(42) – 71(72).

Книга 3 – псалми 72(73) – 88(89).

Книга 4 – псалми 89(90) – 105(106).

Книга 5 – псалми 106(107) – 150.

Кожна з книг закінчується хвалою, а остання 5-та – цілим псалмом хвали 150-м, оскільки він є останнім для всієї книги Псалмів.

Щодо авторства Книги Псалмів. Загально прийнятим є вважати, що псалми – це псалми Давида. Але достеменно відомо, що Давид є автором 73-х псалмів. Це ті псалми, які увійшли в Біблію підписаними, як псалми Давида. Наприклад, у першій книзі – це 37 псалмів. Майже всі, окрім 1-го, 2-го і 32(33)-го, які не підписані, але більшість дослідників вважають їх також псалмами Давида.

У другій книзі – псалмів, написаних Давидом – 18. Це 50(51) – 64(65), 67(68) – 69(70). Не підписаний – 42(43), але швидше за все, цей псалом міг би належати комусь із синів Кореевих. (Він знаходиться між псалмами, які написані ними). 65(66), 66(67) і 70(71) – не підписані, але цілком ймовірно, що могли б бути псалмами Давида.

У третій книзі всі псалми підписані, але авторству Давида належить лише один – 85(86).

У четвертій книзі переважна більшість псалмів не підписані. Достеменно відомо, що Давид є автором 100(101) і 102(103) псалмів. Окрім 89(90), який підписаний, як псалом Мойсея, всі інші теж могли б бути написані Давидом.

П'ята книга. Давиду написав: 107(108) – 109(110), 121(122), 123(124), 130(131), 132(133), 137(138) – 144(145). Разом – 15 псалмів. Невідомими авторами написані 29 псалмів, тобто, всі інші, окрім 126(127), який підписаний, як псалом Соломонів. Багато з них теж можуть бути написаними Давидом.

Отже, Давид написав 73 псалми, більшість з яких – у 1-й і 2-й книгах.

Асаф написав 12 псалмів. Це – 49(50), а також 72(73) – 82(83). Цікаво, що у третій книзі – псалмів, написаних Асафом, майже удвічі більше, ніж – іншими авторами.

Синам Кореєвим належать 10 псалмів: 41(42), 43(44) – 48(49), 83(84), 84(85), 86(87). 7 з них – у другій книзі, а 3 – у третій.

87(88) псалом теж підписаний, як псалом синів Кореєвих, але має конкретного автора – Гемана езрахеянина.

88(89) псалом був написаний Етаном езрахеянином. Є припущення, що Етан і Геман були братами, які походили з роду Корея.

Соломону приписані два псалми – 71(72) і 126(127).

Мойсей – автор 89(90) псалму.

Інші псалми невідомо ким написані. Як зазначалося вище, багато з них могли б бути псалмами Давида, просто не підписані ним. Псалми 119(120) – 133(134) підписані, як «пісні прочан». Хоча деякі з них мають підписи Соломона 126(127), Давида – 121(122), 123(124), 130(131), 132(133). Вважається, що прочани – це були ті ізраїльтяни, які йшли в Єрусалим на щорічне поклоніння у храм під час трьох великих свят – Пасхи, П'ятидесятниці, Кучок. Коли вони наближалися до Єрусалиму, вони співали певні псалми.

Цікаво простежити і таку деталь – Бог у книзі Псалмів в єврейському оригіналі подається під двома іменами: Яхве і Ель/Елогім. У 1-й, 4-й і 5-й книгах більше вживається Яхве. У 2-й і 3-й – більше – Ель/Елохім.

Псалми тематично були згруповані таким чином –

- У 1-й книзі – людство і творіння;
- У 2-й книзі – визволення і відкуплення;
- У 3-й книзі – поклоніння і святилище;
- У 4-й книзі – пустеля і Божі дороги;
- У 5-й книзі – Слово Боже і прославлення.

Багато богословів вбачають певну подібність 1-ї книги Псалмів – до Книги Буття; 2-ї книги – до Книги Вихід; 3-ї книги – до Книги Левит; 4-ї книги – до Книги Числа; 5-ї книги – до Книги Повторення Закону.

Є припущення, що укладачем книги був Ездра, який надав книзі тієї форми, яку маємо зараз.

Псалми є прикладом єврейської поезії, яка на відміну від нашої римованої поезії, є більше поезією рими ідей, а не звуків. Це називається **паралелізмом**.

Види паралелізму.

1. Синонімічний паралелізм. Існує близька схожість між рядками псалму. Тобто, ідеї – синоніми. Наприклад:

«Господи, – як багато моїх ворогів,

Як багато стають проти мене!» Пс. 3:2.

«Обернеться зло його на його голову,

І на маківку зійде його беззаконня!» Пс. 7:17.

«Вони ділять для себе одягу мою,

А про шату мою жеребка вони кидають...» Пс. 21(22): 19.

2. Синтетичний паралелізм. Другий рядок підхоплює і розвиває думку, розпочату в першому рядку. Приклад:

«Бо Господь – Бог великий,

І великий Він Цар над богами всіма» Пс. 94(95):3.

3. Символічний паралелізм. Основна думка ілюструється прикладом з життя.

Наприклад:

«Як лине той олень до водних потоків,

Так лине до Тебе, о Боже, душа моя» Пс. 41(42):2.

«Господь – то мій Пастир, тому в не достатку не буду, –

На пасовиськах зелених оселить мене, на тихую воду мене запровадить!»

Пс.22(23): 1-2.

4. Контрастний паралелізм. Між рядками – ідеями існує контраст.

«Дорогу бо праведних знає Господь, а дорога безбожних загине!» Пс. 1:6.

Виділяють ще один паралелізм:

5. Паралелізм підсилення. Другий рядок майже дослівно повторює перший. Для тих, хто читає псалми в перекладі, між цим видом паралелізму і синтетичним паралелізмом різниця майже не помітна. Можливо, переклади стирають цю тонку відмінність, яку передає оригінальний текст. Приклад:

«Дайте Господу, Божі сини,

Дайте Господу славу та силу!» Пс. 28(29):1.

Існують псалми, написані у формі алфавітного акровіршу. Це означає, що в оригіналі кожен рядок або новий абзац розпочинається новою наступною буквою єврейського алфавіту. У наших перекладах це неможливо відтворити, тому для нас ця інформація є більше теоретичною. Типовим прикладом цього є найбільший псалом і найбільший розділ Біблії – 118(119). Інші приклади(вибірково): 24(25); 33(34).

Варто звернути на практичне застосування псалмів у нашому житті. Коли у нашому житті виникає проблема, коли ви помічаєте, що віра слабне, коли втрачається радість спасіння, коли любов у серці охолола, – до якого тексту Писання звертатися? Коли до вас за порадою звертається людина, у якої життєва криза, коли вона на грані відчаю, коли пригнічення обставинами приходять, – що порадити у таких випадках людям? До якого тексту Писання їх направити?

Важливим є розуміння того факту, що через Святе Письмо до нас промовляє Бог. Тому необхідно знайти або порекомендувати той текст Святого Письма, через який Бог говорить до

людини по її конкретній проблемі. Саме Книга Псалмів є тією книгою, через яку найчастіше промовляє Бог у подібних ситуаціях.

Можна виділити такі тематичні групи псалмів.

1. *Псалми плачу.* Одна з найбільших проблем, з якою зустрічаються люди – це відчай. Коли ми є в стані душевної кризи, ми молимося, шукаємо розради від Господа, але часто здається, що Господь нас не чує. В такі хвилини людина почувається, як праведний Йов, який все своє життя намагався догодити Богу, але в результаті пережив випробування. В час випробування йому здавалося, що Бог його не чує. Часом щось подібне переживаємо і ми. Псалми плачу підтримують нас морально в такі тяжкі часи випробувань. До таких відносяться псалми: 3–7; 12(13); 13(14); 24(25); 25(26); 27(28); 34(35); 37(38)–39(40); 41(42); 42(43); 50(51); 53(54)–56(57); 58(59); 60(61); 62(63); 63(64); 65(66); 69(70); 70(71); 85(86); 87(88); 101(102); 108(109); 119(120); 129(130); 139(140)–142(143). Є псалми всенародного плачу. До таких відносяться: 43(44); 59(60); 73(74); 78(79); 79(80); 82(83).

Псалми плачу є найбільшою групою псалмів (44 псалми). І це не дивно, бо Бог знав, що буде багато випадків, коли ми будемо близькими до відчаю і нам потрібна буде утіха.

2. *Псалми хваління.* Мета цих псалмів – розпалити в наших серцях полум'я вогню, яке згасає. Ми втрачаємо радісне, зворушливе хвилювання від спілкування з Богом, пропало бажання вивчати Боже Слово, не стало радості від спілкування з іншими віруючими. Що робити? Молитовно читати псалми хваління. Ось вони: 9; 17(18); 29(30); 32(33); 35(36); 39(40); 46(47); 64(65); 65(66); 74(75); 91(92); 94(95)–100(101); 102(103)–107(108); 109(110)–117(118); 134(135); 135(136); 137(138); 144(145)–150. Майже стільки само псалмів хвали (43), як і псалмів плачу (44). Це означає, що окрім потреби утіхи людини, є ще одна велика потреба людини, – щоб хвалити і славити Бога.

3. *Псалми прохання.* Коли нас обтяжують проблеми, з якими ми не можемо справитися, ми звертаємося до Того, Хто здатний дати вихід із складних ситуацій. Псалми прохання показують нам, як це робили Давид чи інші біблійні люди. Ось приклади таких молитовних псалмів: 10(11); 15(16)–17(18); 19(20); 22(23); 24(25); 26(27); 27(28); 29(30);

31(32); 33(34); 36(37); 39(40); 41(42); 45(46); 54(55)–56(57); 61(62); 70(71); 76(77); 90(91); 93(94); 105(106); 115(116); 123(124); 137(138); 138(139). Таких псалмів є 29.

4. *Псалми покаяння.* Як правило, це псалми здебільшого Давида, у яких він виливає душу, свої почуття у щиросердечній молитві визнання гріхів. Ось вони: 6; 31(32); 37(38); 50(51); 87(88); 101(102); 129(130). Таких псалмів є 7.

5. *Історичні псалми* (або псалми, у яких оспівана історія Ізраїля). У цих псалмах є багато розповідей про те, як Бог дивним способом звільняв Ізраїль від ворогів і скільки добра Він робив для них у минулому. Це псалми: 77(78); 80(81); 82(83); 104(105); 105(106); 113(114); 115); 134(135)–136(137). Історичних є 9 псалмів.

6. *Пророчі псалми.* Якщо в історичних псалмах описано, що Бог робив для Ізраїля у минулому, то у пророчих псалмах говориться про майбутню славу і благословення. Часто ця слава і благословення розглядалися з перспективи правління Месії, так звані, месіанські псалми. Отже, варто привести деякі приклади пророчих псалмів щодо Ізраїлю: 13(14); 43(44); 47(48); 59(60); 78(79); 79(80); 84(85); 86(87); 101(102); 121(122); 125(126). Таких псалмів є 11.

7. *Месіанські псалми.* Пророчі псалми про Ісуса Христа: 2; 8; 9(10); 15(16); 21(22); 23(24); 30(31); 40(41); 44(45)–46(47); 66(67); 68(69); 71(72); 88(89); 92(93); 101(102); 109(110); 131(132); 145(146). Месіанських псалмів всіх є 20. Декотрі з них говорять про страждання Сина Божого, декотрі ж, навпаки, про Його славу і царство. Майже всі перераховані Месіанські псалми цитуються євангелістами в Новому Заповіті. (Витримки з них).

8. *Повчальні псалми:* це псалми, у яких викладене певна настанова, навчання. Такими є: 1; 8; 9; 11(12); 14(15); 18(19); 28(29); 32(33); 38(39); 48(49); 52(53); 72(73); 83(84); 89(90); 118(119); 143(144). Повчальних псалмів є 16.

9. *Псалми патріотичного спрямування.* Часто у них автори просять справедливого Божого втручання на ворогів Божого народу. До них ми відносимо: 3; 5; 7; 9(10); 20(21); 32(33); 34(35); 51(52); 57(58); 63(64); 67(68); 73(74); 75(76); 81(82); 86(87); 107(108); 108(109); 113(115); 114(116); 143(144). Таких псалмів є 20.

10. *Місіонерські псалми.* Їх ще називають псалмами Великого доручення або завдання. Це: 2; 49(50); 71(72); 95(96) – 97(98). Ці шість псалмів звертають увагу на народи (поганські),

які завдяки Ізраїлю прийдуть вшанувати Бога. У них оспівана велич Творця, Володаря Всесвіту.

11. *Псалми (пісні) прочан.* Про цю групу псалмів згадувалося раніше. Це псалми 119(120)–133(134). Часто ці 15 псалмів називають Книгою Псалмів в мініатюрі. У них відображена вся палітра людських переживань і емоцій.

Отже, ми бачимо неповний тематичний перелік псалмів. Деякі з псалмів є у декількох групах, деякі навіть, по декілька разів, як наприклад, 9 чи 101(102) – по 4 рази; 32(33); 39(40); 105(106); 113 – по 3 рази. Але це теж неповна класифікація, тому що теми в кожному конкретному псалмі теж досить різноманітні.

І, наостанок, ми повинні пам'ятати, що псалми:

- це зразки молитовного спілкування,
- це збірник богослужбових пісень, які і нині використовуються церквами,
- це втіха для нашої стомленої душі, де розкривається весь спектр людських емоцій і потреб.

Ключовий текст книги згідно вищенаведеного підсумку – 28(29):2.

Інші важливі тексти: 41(42): 2-3; 102(103): 1-4; 105(106):1; 106(107):1; 150: 1-6.

Висновки книги:

1. Всі наші проблеми ми можемо принести до Бога. Він чує наші молитви і допомагає тим, хто до Нього приходить.
2. Ми можемо прославляти Бога нашим співом, сповненим радістю і веселим настроєм, а також можемо жалітися Богу і стогнати перед Ним у глибокому відчаю.
3. Наші молитви про допомогу не повинні зосереджуватися на наших проблемах. Ми маємо зосереджуватися на Божій силі і нашому покладанні надії на Нього.
4. Дім Божий є місцем молитви й подяки. Ми маємо приходити у Його присутність з хвалою і славослів'ями.
5. Бог бажає, щоб ми розмірковували про Нього і Його Слово, яке є джерелом нашої віри, надії і любові.

6. Християни повинні прославляти Бога, бо Він – Бог, а ми – Його народ. Він забезпечує нас всім необхідним.

7. Бог керує життям кожного віруючого.

8. Ми можемо покладатися на Його захист у повсякденному житті. Він – єдиний наш справжній Захисник і Охоронець!

9. Спогади (біблійні і особисті) Його діяльності серед людей є джерелом великої віти, радості і спокою. Бог є Той Самий завжди і Його рука не скоротилася, щоб милувати і допомагати в наш час.

10. Бог пропонує прощення всім тим, хто кається.

11. Бог ненавидить гріх і буде судити грішника.

12. Праведники намагаються уникати гріха. Вони хочуть ходити шляхами, які Біблія відкриває і схвалює.

13. Бог є Царем усієї землі. Він управляє із владою і з досконалою справедливістю. В кінці Він завдасть поразки будь-якій іншій силі на землі. Народи схиляться перед Ним і будуть Його прославляти.

14. Бог пошле Месію на землю, Який засяде праворуч від Нього, щоб перемогти зло і правити землею.

Книга Приповістей Соломонових.

Цю книгу називають букетом мудрості Ізраїля. Її ще називають «ходячою енциклопедією Божественної мудрості». Фактично у книзі Приповістей є зібрано декілька збірок висловів мудрих людей. Це книга етичних і моральних повчань, які дають настанови мудрого і благочестивого повсякденного життя. В книзі є багато порад молодим і недосвідченим людям.

Єврейська назва – **Мішле Шеломо**. Слово «мішле» походить від «машал» або «мешаллім», що означає «притчі» або «спеціально придумані вислови, порівняння, образна мова».

Інше слово «Шеломо» вказує на Соломона. Загальним автором вважається Соломон. Хоча, насправді його можна вважати головним укладачем частини книги. Книга складається з п'яти частин, кожна з яких має свою особливість.

I. 1–9. Це притчі Соломона, які були написані у формі настанов від батька до сина. Вони мають тематичний характер. Це розгорнуті повчання (проповіді). Головна ідея цієї частини – роздуми про мудрість або заклик до мудрості. Мудрість персоніфікується у цій частині книги. Вона говорить із незаперечною логікою, даючи наставлення юнаку щодо переваг, які вона пропонує, і попереджує про небезпеку ігнорування нею. Вона попереджує проти небезпеки розпусти, поганих товариств та інших смертоносних спокус. Глупота (дурість) веде до загибелі, до смерті. Мудрість, навпаки, веде до життя. Написана ця частина, як життєві поради мудрого батька.

II. 10:1 – 22:16. Це притчі Соломона, які були написані у формі коротких висловів, порівнянь і приказок. Деякі богослови вважають, що це найстаріша частина книги. Тут міститься 375 притч. Більша частина цих притч – протиставлення, які є антитетичним паралелізмом. Тобто, автор порівнює, показуючи перевагу мудрості над дурістю, скромності над чванливістю, чесності над обманом тощо. Цю частину книги можна назвати – практична мораль. Інші теми, які тут піднімаються – багатство, гідність, дотримання закону, мова, кара, винагорода, політика, хабарництво, сімейне життя, керівництво, суспільство, репутація, характер.

III. 22:17 – 24:1. Це притчі (слова) мудрих. Очевидно, що ці різні висловлювання мудреців зібрав або почав збирати Соломон. За формою ці притчі довші за афоризми 2-ї частини книги, більш близько пов'язані між собою і більш тематичні. Антитетичний паралелізм зустрічається рідко, проте синонімічний і синтетичний паралелізм – дуже часто. Дуже різноманітні теми тут піднімаються: піклування про бідних; повага до царя; виховання дітей; антиалкогольна тема; послух батькам; моральна чистота; заклик надіятися на Бога і вести побожне життя.

IV. 25–29. Збірка приповістей Соломона, зібраних людьми Єзекії. Очевидно, що пробудження в дні Єзекії сприяло зростанню інтересу до літературних праць, в тому числі до літератури мудрості. Цар сам був зацікавлений у збиранні і читанні подібної літератури, чому й сприяв. Мабуть, не останню роль в цьому відігравали пророки Ісая та Михей. За стилем і змістом цей розділ подібний до другого, але приповісті тут довші. Антитетичний паралелізм зустрічається не часто, але є багато порівнянь. Ці приповісті дають поради царям і їх підлеглим, особлива увага приділяється поведінці нерозумних. Основна тема цього розділу – моральність і загальний добробут.

V. 30–31. Заключні поради мудрості. Це приповісті – слова Агура (30 розділ) і Лемуїла (31 розділ). І Агур, і Лемуїл були массеянами, причому Лемуїл був царем Масси. Нам достеменно ці люди незнайомі. Агур пише про обмеженість людини і про потребу в Божественному керівництві. Початок слів Агура нагадує 38–40 розділи з Книги Йова. У своїх роздумах мудрий Агур усвідомлює свою обмеженість, просить Божої поради на життя і вдається до числових приповістей, при цьому розповідаючи про поведінку людей і тварин.

Лемуїл пише про материнські поради молодому царю перед початком його царювання. Він пише про згубність пияцтва, а також про те, як справедливо управляти підлеглими. Заклучна частина цього розділу (31: 10-31) – це зразок ідеальної жінки, яка віддана дому, сім'ї, дітям і чоловіку. Багато дослідників Біблії вважають, що цю частину написав не Лемуїл, а хтось інший. Ким був цей Лемуїл – невідомо. Є думка, що це було одне з імен Соломона, а наставлення давала йому його мати – Вірсавія. Правда, небагато-хто поділяє таку точку зору.

Мета книги виражена у 1: 2-4.

Тема книги – 1:7. Її суть – бійся Бога. Книга навчає мудрості, але її початок – страх Господній. Відповідно теми, **ключовий вірш** – 9:10. «Страх Господній – початок премудрости, а пізнання Святого – це розум».

Загальний план:

I. Пролог: мета і тема книги. 1: 1-7.

II. Поради мудрості для молоді. 1:8 – 9:18.

1. Корися своїм батькам і зважай на їхню пораду. 1: 8-9.
2. Кажі «ні» усім принадам грішників. 1: 10-19.
3. Підкоряйся мудрості та страху Господньому. 1: 20-33.
4. Моральне значення мудрості. 2: 1-22.
5. Характеристики й переваги справжньої мудрості. 3: 1-35.
6. Мудрість, як сімейний скарб. 4: 1-13.
7. Мудрість і дві стежки в житті. 4: 14-19.
8. Бережи своє серце понад усе. 4: 20-27.
9. Перестороги проти перелюбу. 5: 1-23.
10. Уникай залежності, ліні та обману. 6: 1-19.
11. Спокуса та безглуздя статевої аморальності. 6:20 – 7:27.
12. Благання мудрості. 8: 1-36.
13. Порівняння мудрості й безглуздя. 9: 1-18.

III. Основна збірка приповістей Соломона. 10:1 – 22:16.

1. Приповісті антитетичні – контраст добра і зла. 10–15.
2. Приповісті, котрі заохочують жити праведно. 16:1 – 22:16.

IV. Вислови мудреців. 22:17 – 24:34.

1. Вислови, які мають паралель у єгипетській мудрості. 22:17 – 23:12.
2. Вислови, які не зустрічаються у єгипетській мудрості. 23:13 – 24:22.
3. Додаткові вислови мудреців. 24: 23-34.

V. Соломонові приповіді, зібрані вченими людьми Єзекії. 25–29.

1. Приповіді стосовно різних типів людей. 25–26.
2. Приповіді про різні види діяльності. 27–29.

VI. Заключні слова мудрості. 30–31.

1. Слова Агура. 30: 1-33.
2. Слова Лемуїла про правильного царя. 31: 1-9.
3. Ідеал мудрої жінки. 31: 10-31.

Христологія книги подана у оспівуванні Досконалої Мудрості. (4; 8; 9 розділи). Книга має 31 розділ і це означає, що коли читати її протягом місяця щодня по одному розділу, – то за місяць ця книга мудрості буде прочитана.

Висновки книги:

1. Страх Господній – перший крок до мудрості.
2. Бог створив цей світ і управляє ним відповідно до Своїх премудрих принципів.
3. Нерозумні люди відкидають Бога і Його шляхи. Мудрі – це ті, хто покладаються на Нього, Йому служать і, в остаточному результаті, будуть насолоджуватися Його благословеннями.
4. Бог дав нам керівництво (посібник) етики і моралі. У ньому описані правила відносин з іншими людьми. Мудра людина живе згідно цих правил. Найбільше звертається увага на доброту, співчуття, щедрість і смирення.
5. Книга є посібником для виховання дітей. Правильне виховання неможливе без особистої повної посвяти себе Господу.
6. Рідний дім має бути місцем любові, взаємоповаги і послуху батькам.
7. У книзі особлива увага звертається на дві найбільші небезпеки, особливо для молодих – це алкоголь та блуд (перелюб).
8. Книга звертає увагу на дві найважливіші чесноти в повсякденній праці – це чесність і старанність.

9. Багато повчань, поданих у приповідях мають відносне, а не абсолютне значення. (Наприклад: 10:27; 16:7). Це, швидше, універсальний принцип, у який гріховність людства вносить винятки.

Книга Еклезіястова або Проповідника.

Це є одна з найбільш цікавих і суперечливих книг Біблії. Вона є унікальною тим, що показує читачам «іншу перспективу». Автор показує пошуки людиною сенсу (змісту) життя. Аналогів цій книзі в Біблії – немає. Вона показує не Божий погляд на життя, а людську точку зору. Рей Стедмен назвав її богонатхненою книгою заблуджень. Вона подає життєву філософію людини. Єврейська назва книги – «Когелет», означає – «той, хто промовляє на загальних зборах, зібранні», «публічний промовець». Наша назва книги – це грецький еквівалент слова «Когелет» – «Еклезіяст». Цікаво, що наше слово «Церква» – «зібрання покликаних», – це грецьке «еклезія», єврейське «кагал». Отже, Еклезіяст – це промовець на зібранні старозавітної церкви. Він говорить єретичні речі з точки зору вірувань цієї церкви, але відображає пошуки людиною сенсу життя. В кінці книги автор приходиться до ортодоксального, з точки зору віри євреїв, висновку.

Автор – Соломон. Припускають, що книгу він написав в кінці свого життя, після своїх падінь і життєвих заблуджень. Таким чином, виглядає так, що спустошений життям Соломон, пише публічну сповідь.

Темою книги є думка, що життя без Бога є марнотне. Звідси **ключове слово** – марнота. «Наймарніша марнота, сказав Проповідник, наймарніша марнота, – марнота усе!» (Екл. 1:2).

Ключовий текст – 12: 13-14. Це – висновок, до якого прийшов автор в самому кінці книги.

План книги:

Вступна частина. 1: 1-11.

I. Дослідження того, що швидко минає. 1:12 – 3:22.

1. Мудрість – то ловлення вітру. 1: 12-18.

2. Пустота задоволень і багатства. 2: 1-11.

3. Марність великих досягнень. 2: 12-17.

4. Несправедливість важкої праці. 2: 18-23.

5. Перший висновок. 2: 24-26.

6. Усьому свій час. 3: 1-8.

7. Божий дизайн і людське безсилля. 3: 9-15.

8. Людська відповідальність перед Справедливим Суддею. 3: 16-22.

II. Аналіз людської діяльності перед Богом. 4:1 – 10:20.

1. Найкраще ненародженим. 4: 1-6.

2. Краще двом, як одному. 4: 7-12.

3. Молодому і мудрому краще, ніж старому та нерозумному. 4: 13-17.

4. Про обітницю. 5: 1-6.

5. Багатство та марність його накопичення. 5: 7-19.

6. Про життя і смерть. 6: 1-12.

7. Кращий день смерті від дня народження. 7: 1-8.

8. Спостереження щодо крайностей. 7: 9-29.

9. Люди схильні чинити лихе. 8: 1-17.

10. Справедливість все розсудить правильно. 9: 1-12.

11. Другий висновок. 9: 13-18.

12. Парадокси життя. 10: 1-11.

13. Небезпеки необдуманості. 10: 12-20.

III. Заключні повчання. 11:1 – 12:14.

1. Про особливу обережність. 11: 1-8.

2. Про швидкоплинність людського життя. 11:9 – 12:8.

3. Заключні думки і висновки. 12: 9-14.

Поділ книги на розділи – не простий, тому що хід думок автора не має строгої послідовності.

Висновки книги:

1. Мудрість, задоволення, багатство не можуть задовольнити безсмертних запитів душі.
2. Всі люди знаходяться в постійних пошуках щастя. Автор книги відображає ці пошуки.
3. Справжнє щастя неможливо знайти без Господа.

4. Потрібно насолоджуватися тими дарами, які дав нам Бог, в тому числі – їжа, сімейне життя і праця.
5. Навіть для тих, хто любить Господа і служить Йому, не все у житті має сенс або є зрозумілим.
6. Найбільш всього потрібно боятися Бога і слухати Його заповідей. Він буде судити нас після життя під сонцем. Праведники будуть винагороджені, а нечестиві будуть покарані.

Нарешті, варто зазначити, що ця книга відносилася у єврейському каноні до сувоїв Мегіллот, і читали цю книгу в синагогах під час святкування Кучок.

Пісня над піснями.

Давньоєврейська назва **Шир га Ширим** означає найкращу з усіх пісень, що відобразилося в українському перекладі, як Пісня над піснями. Єврейська традиція приписує авторство Соломону, причому на початку його царювання, в молодості, коли кохання Соломона не було ще розбещене безліччю зв'язків з різними жінками.

Питання включення цієї книги в канон є одним із найбільш суперечливих. Існує дуже багато різних коментарів, інтерпретацій цієї книги. Одні вважають її алегоричною розповіддю про відносини Бога з Ізраїлем, аналогічно Христа і Церкви, інші знаходять її, як найкращу розповідь про шлюбні стосунки.

Головною особою щодо однієї версії є Соломон, а його наречена – сільська дівчинка Суламита, пастушка, у яку Соломон закохався з першого погляду, коли зустрів її, смугляву, обпалену сонцем.

Згідно іншої версії, навпаки Соломон є антигероєм, який своєю жадібністю до осіб протилежної статі, ледь не розбив кохання простих сільських пастухів – Суламіти та її нареченого. Суламіту забрали в гарем до царя, звідки вона поривається до нареченого. Врешті, її кохання до молодого пастуха перемогло, і слуги царські, з дозволу царя, відпустили її на волю.

Ключовий текст книги – 8:6-7.

В книзі є дуже багато любовних епітетів, описані ласки і прославлення краси. Ця книга настільки відверто говорить про кохання, поведінку закоханих, але з притаманною делікатністю і тактовністю, що її можуть читати і діти. Варто зазначити, що єврейські раввини забороняли молодим людям читати цю книгу до виповнення повноліття.

Вона відносилася у єврейському каноні до сувоїв Меггілот і її читали на 8-ий день святкування Пасхи.

Ця книга є збіркою з 6-ти поем, які можуть бути планом книги:

I. Наречена прагне до свого нареченого. 1:1 – 2:7.

II. Суламита мріє про свого коханого і знаходить його. 2:8 – 3:5.

III. Весільна подорож. 3:6 – 5:1.

IV. Кохана боїться втратити свого коханого. 5:2 – 6:3.

V. Опис краси коханої та її прагнення до нареченого. 6:4 – 8:4.

VI. Заключне оспівування взаємного кохання. 8: 5-14.

Книга написана у вигляді п'єси, тому в сюжеті можна заплутатися. Не завжди зрозуміло, хто саме говорить ту чи іншу промову. Тому варто придивлятися до слів «коханий», «кохана».

Хоча книга має певну історичну основу, неправильно вважати її тільки любовною історією. Наприклад, говорячи про відданість пастушки своєму нареченому, можна бачити приклад відданості Церкви Ісусу Христу, яка незважаючи ні на що, ні на які спокуси чи залицання світу, віддана Господу.

Варто ще зазначити, що головна особа книги – Суламита є жіночим похідним від імені Соломон. Це вказує на те, що чоловік і жінка є створені одне для одного, як дві половинки одного цілого.

Практичні висновки до книги:

1. Євреї вірили, що Пісня над піснями – це книга про красу інтимності в шлюбі. Поза шлюбом інтимність – це гріх. В законному шлюбі – інтимні стосунки не просто мають місце, але піднесені й оспівані в усій чарівності, вони є частиною чудового Божого задуму щодо сім'ї.

2. Господь цікавиться не лише нашим духовним життям, але і нами, як людьми. Це та частина Божого Слова, де показано, що Бога цікавлять і наші відносини в шлюбі, кохання, краса тіл і їх гармонія.

3. В цій книзі є багато компліментів. Хвалити жінку чи чоловіка потрібно не лише загальними словами чи фразами, але і підбираючи особливі слова і епітети.

4. Справжнє кохання від Бога. Це – почуття, яке Бог вложив в кожну людину. Подружня любов (кохання), створена Богом в Едемі, чиста і прекрасна.

5. Кохання в шлюбі дозволяє чоловіку і жінці задовольняти потреби один одного.

6. Любов можна дати, але її не можна вимагати чи купити.

7. Ця книга допомагає нам зрозуміти глибину Христової любові до Церкви. Вона має, крім буквального, фізичного значення, ще й духовне значення.

Отже, підводячи підсумок всій серії книг, які виокремлені як **Поетичні книги**, можна сказати, що це книги про пристрасні пориви серця.

Книга Йова показує, що дух людини голосить до Бога, благаючи відповісти на проблему і звільнити від страждань.

Книга Псалмів, Приповістей та Еклезіяста – це крик душі. Причому в кожній з цих книг до Бога голосить окрема частина душі – почуття в псалмах, воля - в приповідях, розум – в книзі Еклезіяста.

В останній книзі, Пісня над піснями, чути крик тіла, нашого фізичного «я», і волає воно про кохання і його пристрасть.

Г. Великі і Малі пророки.

Останній великий розділ Старого Заповіту – це блок **Пророчих книг**, який в свою чергу поділяється на «**Великі пророки Старого Заповіту**» і «**Малі пророки Старого Заповіту**».

Книг Великих пророків – **5**. Це книги пророків **Ісаї, Єремії, Плач Єремії, Єзекїїля, Даниїла**. У єврейській традиції Ісаїя, Єремія і Єзекїїль відносилися до книг пізніх пророків. Плач Єремії відносилася до святкових сувоїв Меггілот, а Книга пророка Даниїла – до історичних книг.

Книг Малих пророків – **12**. Ми їх розглядатимемо пізніше, по ходу вивчення.

Загальне, що можна сказати про всі **Книги Пророків**, це те, що написані вони були людьми, які мали спеціальну місію від Бога, незалежно від їхнього походження, соціального статусу чи освіти. Ці люди закликали Божий народ виконувати Закон Божий, повернутися від гріховного ідолопоклонницького життя до служіння Богові живому.

Книги Великих і Малих пророків можна класифікувати за часом життя, пророкування та написання книги того чи іншого пророка. Таким чином їх поділяють на три групи:

- Ті, які пророкували до вавилонського полону;
- Ті, які пророкували під час завоювання і полону;
- Ті, які пророкували після вавилонського полону.

Вважається, що найдревнішою з усіх пророчих книг є **Книга пророка Овдія** (близько 900 – 885 р. до н.е.). Не всі з цим погоджуються, деякі богослови вважають, що Овдій жив у період полону. Але таких трохи менше. Наступним після Овдія йде пророк **Йоїль** (близько 850-х років). Знову ж, як і у випадку з Овдієм, точно датувати час життя і служіння Йоїля неможливо. Декотрі богослови відносять його до пророків періоду полону. У випадку, якщо Овдій та Йоїль пророкували пізніше, найдревнішим із тих, хто залишив книги, є **Йона**. Його історія відбулася близько 800-х років до н.е. Одним з найдревніших пророків є також **Амос**. Амос міг бути молодшим сучасником Йони, хоча міг жити навіть на півстоліття пізніше. **Осія**, молодший сучасник Амоса, а також **Ісаїя**, найстарший з «Великих» пророків, – жили уже в 760

– 700-і роки. **Михей** пророкував пізніше від Осії, але в той самий час, що й Ісая. **Наум** пророкував близько 650-х років до Христа. На півстоліття пізніше пророкували **Авакум** і **Софонія**. Їхнє служіння відбувалося незадовго до Вавилонського полону.

Одночасно з ними, але більш видовжено в часі пророкував **Єремія**. Період його пророкування триває, як до полону, так і під час полону. Його молодшими сучасниками були **Єзекіїль** та **Даниїл**. Ці три пророки вважаються пророками полону.

Після полону, у другій половині 500-х пророкували **Огій** та його молодший сучасник **Захарій**. Майже століття пізніше після них, останнім пророком був **Малахія**.

Отже, ми розглянули приблизну хронологію життя і діяльності пророків, а тепер подивимося на їхні книги детальніше.

Книга пророка Ісаї.

Це є одна із найбільш популярних книг Біблії, а серед пророчих книг – одна з найбільш досліджених і найчастіше цитованих.

Автор – **Ісая**, чиє ім'я означає «Спасіння Яхве, Господа», «Блаженство Яхве, Єгови». Ми мало знаємо про особисте життя пророка. Відомо лише те, що він походив з царського роду, його батько Амос був братом юдейського царя Амації. Сам Ісая був одруженим, мав синів. Він був радником декількох юдейських царів, а під час благочестивого правління Єзекії, його служіння досягає певної висоти. Передання говорить, що під час нечестивого правління Манасії, Ісая був перепиляний дерев'яною пилою навпіл.

Служіння пророка Ісаї розпочалося до 740 року до н.е. (Саме в цьому році помер Озія, юдейський цар). В 1:1 написані царі, за життя яких проходило служіння Ісаї – Уззія (Озія), Йотам, Ахаз та Єзекія. В 6:1 сказано, що в рік смерті царя Озії Ісая бачив відоме і визначальне в його служінні видіння. Тому можна з усією відвагою і сміливістю сказати, що його служіння розпочалося до 740-го року. Тривало пророче служіння Ісаї більше 50-ти років і закінчилося, як зазначалося вище, в часи великого відступника Манасії, тобто десь у 680-і роки до н.е. (Єзекія помер близько 687 року до н.е.).

Існує думка в ліберальному середовищі теологів, що ті яскраві пророцтва Ісаї, які буквально збулися після його смерті, як от те, що царем став Кір, відновлення Юдеї після Вавилонської неволі тощо, написав не Ісая, син Амосів, а хтось інший, хто проживав під час панування персів. Таким чином, з'явилася версія про Второісаю, а деякі з таких теологів навчають, що було три автори у цієї книги, правда, остання версія не дуже популярна. Насправді немає причин вважати, що книга мала двох авторів, або що існувало два (три) Ісаї, праці яких були зібрані в одну книгу.

- Це ствердження самої Біблії (1:1). Як у випадку з іншими пророками, ім'я автора послужило назвою до всієї книги.
- Старозавітні євреї визнавали Ісаю автором всієї книги. У них не виникало ніяких сумнівів щодо того, що саме Ісая, а не хтось інший був автором принаймні частини книги. Євреї вірили в цілісність книги пророка Ісаї.

- Фраза «Святий Ізраїлів» зустрічається 12 разів у Ісаї 1–39 і 14 разів у Ісаї 40–66 (дві уявні книги з точки зору ліберального богослов'я). В інших книгах по всьому Старому Заповіту ця фраза зустрічається лише 6 разів. Це вказує на той факт, що у Книги пророка Ісаї – один автор.
- У двох частинах даної книги зустрічаються 25 словоформ, які більше ніде не зустрічаються по всій Біблії. Вони, як відбитки пальців одного автора. Ніхто інший не писав так, як писав Ісая.
- Новозавітні автори посилаються на книгу пророка Ісаї, як на єдину книгу, автором якої є пророк Ісая.

Ісая дуже багато пророкував про Ісуса Христа. Його часто називають п'ятим євангелистом. Він передрікає народження Ісуса Христа від Діви Марії (7:14), Його служіння (42: 1-4; 61: 1-3), Його страждання і смерть (53), а також Його майбутнє Месіанське царство (60; 65: 17-25).

Основний зміст книги.

Книга є одна з найбільших в Біблії, і за кількістю розділів займає друге місце після Книги Псалмів – 66. Символічним є те, що кількість розділів є такою самою, як кількість книг у Біблії. Книга Ісаї ділиться на дві частини, які відрізняються одна від одної змістом і характером послання, (що й дало привід говорити про двох авторів книги). Перші 39 розділів, (що відповідає кількості Старозавітних книг) звучать переважно докірливо і з осудженням за гріхи народу, за неправильне життя, відступництво тощо. Друга частина (40–66) – 27 розділів, що відповідає кількості Новозавітних книг, і характер послання Ісаї також в такому стилі – відкуплення і звільнення. Ця частина книги Ісаї звучить, як обітниця Бога щодо відродження ізраїльського народу. Відповідно цієї другої частини можна вивести головну ідею всієї книги – у Бога збережеться залишок для славної майбутності. Відповідно, ключовий текст книги – **40: 29-31.**

Книга чітко поділяється на дві частини:

I. 1–39. Про майбутні суди Божі.

II. 40–66. Божа обітниця – відновлення.

Отже, план книги, виходячи з цього поділу.

I. Про майбутні суди Божі. 1–39.

A. Попередження про суди Божі при царях Озії та Йотамі. 1–6.

1. Вступ до книги. 1: 1-31.
2. Через вирок до помилування. 2–4.
3. Безплідний виноградник і «горе вам» пророка. 5: 1-30.
4. Поклик і посвячення в пророки. 6: 1-13.

Б. Попередження при царю Ахазу на Єрусалим і Юдею. 7–12.

1. Провіщення про народження Еммануїла. 7: 1-25.
2. Передбачення Месіанського визволення. 8:1 – 9:6.
3. Пророцтва про карі на Північне царство (Ізраїль) і на Ассирію. 9:7 – 10:34.
4. Месія і Його царство. 11: 1-16.
5. Пісня хвали Господеві від врятованих. 12: 1-6.

В. Попередження для інших народів. 13–23.

1. Кара на Вавилон. 13:1 – 14:27.
2. Падіння землі Філістимської. 14: 28-32.
3. Пророцтво про долю Моаву. 15–16.
4. Дамаск і Самарія. 17: 1-14.
5. Горе Ефіопії. 18: 1-7.
6. Біди Єгипту. 19–20.
7. Друге пророцтво проти Вавилону. 21: 1-10.
8. Едом і Арабія. 21: 11-17.
9. Пророцтво про долину Видіння. 22: 1-25.
10. Спустошення Тиру. 23: 1-18.

Примітка: Пророцтва при царю Ахазу – 7-14. Починаючи з 15 розділу – пророцтва при царю Єзекії.

Г. Суд над світом. (Апокаліпсис Ісаї). 24–27.

1. Вселенський суд над вселенським гріхом. 24: 1-23.
2. Бог – Визволитель і Потішитель Сіона. 25–26.

3. Гнобителів чекає кара, а Божий народ буде збережений. 27: 1-13.

Г. Пророцтва при царю Єзекії. 28–35.

1. Суд над Північним царством. 28: 1-29.

2. Суд над Юдеєю, котра надіється на Єгипет. 29–31.

3. Обітниця майбутнього Божого Царства, де буде справедливість і Боже звеличення. 32–33.

4. Суд над народами і майбутні блаженства Богом обраного народу. 34–35.

Д. Історичні події при царі Єзекії (історична вставка). 36–39.

1. Звільнення Єзекії від асирійської навали. 36–37.

2. Хвороба та оздоровлення Єзекії. 38: 1-22.

3. Нерозумна гордість Єзекії і Боже провіщення наслідків. 39: 1-8.

II. Божа обітниця – відновлення. 40–66.

А. Відродження Божого народу. 40–48.

1. Велич Божа і Його Слуги. 40–42.

2. Відродження відкупленого залишку. 43–45.

3. Бог проявить Свій справедливий суд над Вавилоном. 46–48.

Б. Відновлення прийде через Страждаючого Месію. 49–55.

1. Слуга Божий – Месія має бути відкинутий. 49–50.

2. Він підтримує і підбадьорює залишок. 51:1 – 52:12.

3. Страждання і смерть Месії. 52:13 – 53:12.

4. Його милосердя та благословення для Церкви та Ізраїля. 54–55.

В. Повернення вигнанців та завершення відновлення. 56–66.

1. Божі накази та обітниця Його присутності. 56–57.

2. Відновлення здійсниться згідно Божої ініціативи. 58–60.

3. Месія гряде і відродить славу Сіону. 61–63.

4. Молитва народу і Божа відповідь на молитву. 64–65.

5. Господь здійснить те, що обіцяв. 66: 1-24.

Отже, велика книга і великий план книги. 1-й розділ показує вкрай гріховне моральне становище народу. Ізраїль став гіршим, ніж віл, який повертається до власника, хоча б тоді, коли голодний. Цей народ уподібнюється до Содому і Гоморри. З 2-го по 5-й розділи продовжується тема докорів народу. Своє слово Ісая ілюструє притчею про виноградник у 5-му розділі. Ця притча є однією з найдосконаліших в Біблії. Ізраїль – це Божий виноградник. Використавши всі можливості зробити його плідним, господар вирішує знищити виноградник. Тому суди Божі є справедливими по відношенню до Ізраїля, оскільки Бог проявляв багато милості до Свого вибраного народу, який не приносив плодів. Отже, Ісая пророкував про День Господній, – день Божого суду. Це пророцтво мало два значення. Перше значення – Бог буде судити Юдею за її гріхи, що і здійснилося майже 100 років пізніше, коли Вавилон завоював Юдею і загинуло багато людей, а інших повели в полон. І друге значення есхатологічне. Це – суд останнього часу, який здійсниться в час другого приходу Христа.

Заклик Ісаї є кульмінацією цієї першої частини книги. До 6-го розділу Ісая звіщає «горе» всім. У 5-му розділі перераховані різні категорії людей, яким Ісая звіщає покарання. Але тут Ісая бачить Божий трон і Того, Хто сидить на ньому. І він проголошує: «Горе мені!». Більшість богословів розглядають цей уривок, як підтвердження Божого уповноваження Ісаї.

Ахаз, наступний цар Юдеї, був нечестивим царем. Під час його правління була створена коаліція держав анти ассирійського спрямування. Ахаз відмовився вступити в цю коаліцію. Тому Сирія та Ізраїль пішли війною проти Ахаза. Через Ісаю Бог звертається до Ахаза із запевненнями, що Юдею Бог збереже. Але Ахаз не довіряє Богу, але просить допомоги в Ассирії. Проста порада Ісаї в цей критичний час заключалася в тому, щоб Ахаз нічого не робив, тому що ті два царі, яких Ахаз боявся, є всього на всього, як два залишки димлячих головешок. Бог відкрив через Ісаю, що головною небезпекою є Ассирія. Цікавим в цьому контексті є пророцтво, записане в уривку 7: 10-16. Бог посилає ознаку Ахазу, що Він керує процесом. Ахаз скромно відмовляється (7:12), але Бог через Ісаю настоює на цій ознаці. Єврейське слово «альма» може означати дівчину до заміжжя, а може означати молоду жінку, яка щойно вийшла заміж. Ми маємо у цьому пророцтві приклад того, що називається «Принцип подвійного пророцтва». Суть його в тому, що одне і те ж пророцтво має дві

перспективи здійснення – те, що має незабаром відбутися, і те, що має віддалену перспективу. В даному випадку саме так можна трактувати це пророцтво. Молода дружина Ісаї, (можливо він був вдівцем на час виголошення пророцтва (7:3) і незабаром одружився вдруге), пророчиця, завагітніла і незабаром народила сина (8: 3-4). Це мало стати знаменом для Ахаза, що Бог вступиться за Юдею, навіть, якщо її цар не довіряє Богу і не веде побожного життя перед Ним. Це пророцтво здійснилося в ті часи. Але євангелист Матвій у 1: 22-23 цитує те саме пророцтво і застосовує його по відношенню до народження Ісуса Христа. Християни всіх часів вважали і вважають, що це є одне з найбільш яскравих Месіанських пророцтв, виголошених Ісаєю. Отже, маємо приклад подвійного здійснення одного і того ж самого пророцтва.

В даному уривку, пов'язаному з діяльністю Ахаза, є ще два Месіанських пророцтва – 9: 5-6, (яке теж цитується на Різдво) і 11: 1-10, яке часто поділяють на два періоди виконання – в земному служінні Христа і у майбутньому Тисячолітньому Царстві.

У плані книги є відображено, що наступні пророцтва з 13 по 23 розділи стосуються інших народів і держав: Вавилону, Филістимської держави, Моаву, Сирії, Північної Ізраїльської держави, Ефіопії, Єгипту, Ассирії, Едому, Арабії і Тирської держави.

З 24 по 27 розділи – есхатологічні видіння і пророцтва останнього часу. Хоча ці пророцтва носили також і більш близький характер – руїна Юдеї і Єрусалиму у 606 – 586 роках до н.е. (Теж приклад подвійного пророцтва).

Наступний блок розділів (28–35) був написаний в час правління Єзекії, коли Єрусалим був оточений військами ассирійської армії. Божий пророк провіщає загибель для Самарії і для всього Північного Ізраїля, який тут названий Єфремом (28 розділ). Далі говориться про долю Юдеї, яка покладала свою надію на Єгипет. (Цар Єзекія приєднався до анти ассирійської коаліції, куди крім нього входив Едом, Моав і Азот). Ісаїя попереджує про те, що нерозумно класти надію на інші народи. Він закликає Єзекію покладати свою надію на Бога. (29–31). Передвіщення звільнення від ярма ассирійців перегукується із провіщенням майбутнього царства Месії (33–35). Взагалі, 35-й розділ є одним із кращих в Біблії. Це одна з найкращих поем, яка служить потіхою для народу, котрий пережив жахіття Божого суду над нечестивими

народами. Ті, хто вцілили і вижили, повертаються в землю обітовану, яка з пустині перетворилася на країну благословень і достатку. Частково це виконалося в наш час, частково це відноситься до Тисячолітнього царства.

Уривок з 36 по 39 розділи називають «Книгою Єзекії». Це проза, яка відображає історичні події, описані в 2Царів 18–20 розділах та 2Хронік 32 розділ. 36 і 37 розділи описують чудове Боже звільнення Єрусалиму від асирійської навали. 38-й розділ – про чудесне оздоровлення Єзекії від смертельної недуги, а 39-й розділ – про прийом Єзекією послів з Вавилону, яких з привітаннями щодо одужання Єзекії послав цар Вавилону Меродах-Бал’адан.

Фактично цим завершується перша частина Книги пророка Ісаї. У цій частині Бог через Ісаю звертається більше з докірливим словом. Бог докоряє Ізраїль за невдячність по відношенню до Нього, як до свого добродійника; за те, що євреї уподібнюються до язичників у нечесті та ідолопоклонстві; за поверхневе, зовнішнє дотримання Закону Мойсея, але при цьому вони жили у невірстві; за черствість і байдужість по відношенню до ближнього, відсутність чесності і справедливості, любові, милосердя, співчуття до бідних тощо.

Друга частина Книги пророка Ісаї – 40–66 розділи. Вона відрізняється від першої, на думку багатьох богословів, як Новий Заповіт від Старого Заповіту. Якщо в першій частині книги домінувала думка суду і кари Божої, то у цій частині – домінує думка Божої милості, яка асоціюється з Месією. У розділах 40–48 домінує думка про визволення Ізраїля від Вавилонського полону. Цей розділ можна назвати – пророцтва про відновлення Ізраїля. Визволення і відновлення Ізраїля розвиватиметься у трьох аспектах:

- Повернення Ізраїля з полону за царювання Кира;
- Звільнення від гріха ідолопоклонства;
- Остаточне утвердження праведності, коли Ізраїль та інші народи будуть насолоджуватися Божими благословеннями повік.

Фактично ця тема розвивається в усій другій частині книги, але у перших дев’яти розділах (40–48) мова йде про буквально звільнення з полону. Також у деяких текстах автор говорить про моральне звільнення від панування гріха, завдяки Месії. Обітниця визволення,

котрі гарантовані Богом, викладені автором у величному стилі. 40-й розділ є одним з найкращих в усій Біблії. Три заключні вірші цього розділу є ключовим текстом до всієї книги. (40: 29-31). Перші вірші цього розділу (40: 1-11) присвячені приходу Месії, а текст – 40: 3-5 цитують усі чотири євангелісти. У такому ж величному стилі автор продовжує говорити у наступних розділах. У 41, 43–45 розділах мова йде про майбутнього перського царя Кіра, котрий жив приблизно на 150 років пізніше, ніж Ісаїя про нього проголосив. Хоча у 41 і 43 розділах Кір не названий по імені, але в контексті змісту цих розділів та історичних подій стає зрозуміло, що мова йде саме про нього. Паралельно Ісаїя передрікає про Справжнього Рятівника Божого народу – майбутнього Месію Ізраїля, Його служіння, зокрема у 42: 1-4. Матвій цитує це у Мт. 12: 17-21. Неможливо не захоплюватися цими розділами (40–48), де стільки обітниць щодо захисту, порятунку і присутності Божої серед Його народу. Бог багато разів говорить: «Не бійся, не лякайся, бо Я з тобою!»

Тема відновлення Ізраїля продовжується і в наступних розділах, але у цій частині книги (49–55) більша увага звертається на Того, через Кого прийде це визволення. Месія показаний, як Слуга Божий. Одночасно Він є Рятівником і Відкупителем Ізраїля. У 49: 15-16 є натяк на Його страждання і відкуплення. Поступово опис Слуги Божого досягає кульмінації. У 50-му розділі описані Його страждання й муки, у 51–52 розділах описано заради чого Він терпів ці страждання. Причиною цього було Його майбутнє насліддя. Кульмінацією є 53 розділ, який є один із найяскравіших шедеврів, в якому описуються страждання і муки Христа. Кожен вірш цього розділу – це ціла проповідь і свідectво. У 54–55 розділах знову показаний плід страждаючого Месії – це Його народ, Його наречена, вибрана Ним із неплодного, сухого, спустошеного народу. Тут є запрошення Слуги Божого для всього світу увійти до Його Царства і користуватися Його благословеннями.

Заключний фрагмент (56–66) показує прославлення цього Великого Страждальця. Месія тут показаний, як Первосвященик, Цар і Пророк в один і той самий час. Він творить суд над світом і створює нове, краще життя. Фактично кожен із розділів цього фрагменту має в собі золоті вірші, у яких заховані глибокі духовні істини.

Висновки, які ми можемо взяти з Книги пророка Ісаї:

1. Бог ненавидить гордих і любить смиренних.
2. Бог має верховну владу над усією землею. Він може використовувати один народ, щоб покарати інший. Але ті народи, які покладають свою надію на Бога; не на свою силу, а на Божу, – Він визволяє.
3. Бог пошле Еммануїла, Який буде Князем миру, Месіанським Царем на троні Давида. Він порятує Божий народ, встановить Своє Царство, переможе гріх і прокляття.
4. Бог завжди дотримується Свого Слова. Він виконає Свої обітниці. Усвідомлення цього факту вселяє у нас мужність та відвагу.
5. Нерозумно поклонятися ідолам та іншим богам. Перелік гріхів, за який Бог покарав Юдею, заставляє нас переглянути своє життя, очиститися від своїх власних ідолів.
6. Бог є Перший і Останній. Він – Творець, Спаситель, Святий Ізраїлів. Він піклується про своїх. Для Нього народи, як крапля води в кориті.
7. У книзі описане послання спасіння до кінців землі. Це показує універсальність погляду пророка щодо Доброї Новини, яка виходить за рамки Юдеї чи Ізраїля. Ісаїя – старозавітній євангелист.
8. Страждаючий Раб поніс кару за гріхи людей, заплативши ціну Своєю смертю. Він – Світло для всіх народів.
9. Книга передрікає Месіанську еру, коли Месія буде Правителем. У Його Царстві буде досконалий мир і радість для всіх мешканців.

Особливості книги, на які варто звернути увагу:

1. Ця книга написана в стилі єврейської поезії і є неперевершеним шедевром по силі, красі та багатогранності. Багатство словникового запасу Ісаї перевершує всі інші книги Старого Заповіту.
2. Ісаїю називають пророком – євангелистом. Його месіанські пророцтва містять найповніше і найчіткіше проголошення Євангелії Ісуса Христа.

3. Описання хресних страждань Спасителя у 53-му розділі є найбільш точним і детальним з усіх пророцтв Біблії про Ісусову відкуплюючу смерть за грішників.
4. Це найбільш всеоб'ємна пророча книга Старого Заповіту, у якій є все: творіння Богом неба й землі, створення людини, говориться про кінець історії та створення нових небес та нової землі.
5. У книзі міститься більше об'явлень про природу, велич і святість Божу, ніж в будь-якій іншій пророчій книзі Старого Заповіту.
6. Ісая є пророком спасіння. У цій книзі слово «спасіння» вживається приблизно втричі більше, ніж в усіх інших пророків Старого Заповіту, разом узятих.
7. Ісая часто звертається до ранніх подій відкуплення в історії Ізраїля, наприклад: вихід з Єгипту (4: 5-6; 11:15; 31:3; 43: 16-17), знищення Содому й Гоморри (1:9), перемога Гедеона над Мадіанітянами (9:3; 10:26; 28:21), цитує пророчу пісню Мойсея (5М. 32) – 1:2; 30:17; 43: 11,13.
8. Книга пророка Ісаї є однією (разом з книгою Повторення Закону і Книгою Псалмів) з трьох найбільш цитованих книг у Новому Заповіті.

Книга пророка Єремії.

Цього пророка часто називають плачучим пророком. Навіть одна книга Біблії, написана ним, яку ми будемо розглядати наступною, носить назву Плач Єремії. Разом з тим він був не лише плачучим пророком, але одним із найбільш хоробрих і відважних. Його можна вважати одним з найсмівливіших діячів Старого Заповіту.

Інформація про автора.

Ім'я Єремія на давньоєврейській мові могло означати: «Ягве основує», «Ягве підносить», «Ягве відкидає». Важко встановити остаточне значення цього імені через різні дієслова, від яких може походити це ім'я.

Батько Єремії Хілкія був священиком і членом консервативної левитської громади, яка проживала в Анатоті, маленькому містечку на північний схід від Єрусалиму. Члени цієї громади були вислані з столиці ще за часів Соломона за те, що твердо трималися передань старовини з її патріархальною простотою. Вони благоговійно дотримували Закону Мойсея і дуже пишалися минулим і своєю відокремленістю від царів. Анатот – був одним із тих міст, які були ще Ісусом Навином віддані для нащадків Аарона, тобто, первосвящеників. (Єг. 21:18).

Отже, Єремія був священицького походження, хоча немає інформації, що сам він виконував священицьке служіння. Пророкував він приблизно з 627 до 582 рр. до н.е. Це був досить драматичний період в історії юдейського народу. Перші 18 років пророчого служіння Єремії припадають на час правління благочестивого царя Йосії. Йосія був останнім благочестивим царем Юдеї. Після смерті цього царя, всі інші царі, серед яких були три його сини і внук, були нечестивими. До цих нечестивих царів було особливе звернення Боже через Єремію. Потім настав період вавилонського завоювання і полону.

Отже, про перші 18 років пророчого служіння Єремії відомо мало. Невідомо чи брав Єремія активну участь в реформах Йосії. Про це не відзначено ні істориками, сучасниками Єремії, ні самим пророком. Коли Книга Закону була знайдена в храмі, то не Єремія вияснював її зміст цареві, а пророчиця Хулда. Але коли Йосія загинув, то в Біблії відзначено, що Єремія його оплакував (2Хронік 35:25).

Які саме пророцтва відносяться до періоду правління Йосії, сказати важко. Оскільки пророцтва записані у перших розділах традиційно відносять до ранніх, а вони, як і всі інші – є осудливими і докірливими, то виглядає так, що реформи царя люди сприйняли дуже поверхнево, вони не торкалися їхніх сердець і не вели до зміни життя.

Історичне тло пророчого служіння Єремії.

Єремія жив у дуже непростий час. Його маленька країна знаходилася між двома світовими потугами, які претендували на роль лідера в регіоні. Це була все ще могутня, але поступово слабіюча Єгипетська держава. Вона знаходилася на заході від Юдеї. А на сході поступово розросталася, пробираючись все ближче до кордонів з Юдеєю, Вавилонська держава, яка недавно перемогла Ассирію і тепер володіла всіма її територіями, а також розширяла ці території за рахунок нових завоювань. У 609 році до н.е. ці дві світові армії йшли назустріч один одному. Йосія із своєю армією вийшов назустріч єгипетському фараону Нехао, щоб зупинити єгипетську армію, яка направлялася в Каркеміш на Єфраті для битви з вавилонянами. Але в долині Мегіддо Йосія загинув. Почався період нестабільності. Царем став син Йосії Йоахаз. Царем він був лише три місяці. Єгипетський цар поширює свою сферу впливу на Юдею, зміщає її царя і ставить свого ставленика, іншого сина Йосії – Єгоякіма. Єгояким царював 11 років, спочатку, як єгипетська маріонетка, потім прийшли вавилоняни (у 606/605 роках до н.е.). Єгояким став васалом Вавилону на три роки, а потім почав проводити незалежну політику. «Збунтувався проти Вавилону...» (2Царів 24:1). Єгояким помер в той час, коли Навуходоносор спішив зі своїми військами, щоб повернути у свою сферу впливу держави, які збунтувалися. У 597 році до н.е. вавилонські війська знову оточили Єрусалим. На той час уже три місяці царем був син Єгоякіма – Єгояхін (Єхонія). Вавилоняни усунули Єгояхіна від влади, забрали його до Вавилону, а замість нього царем поставили його дядька, третього сина Йосії – Седекію, котрий був маріонеткою в руках Вавилону. Седекія царював 11 років. Через 8-9 років після того, як він зацарював, склалася така політична обстановка, що Седекія приєднався до анти вавилонської коаліції на чолі з Єгиптом. Навуходоносор відреагував рішуче і блискавично – Єрусалим у 586 році до н.е. був зруйнований, сини Седекії, претенденти на трон, були вбиті, а самого Седекію після цього осліпили і в кайданах

повели у Вавилон. У Юдеї була встановлена адміністрація вавилонського царя, яку очолив Гедалія. Через сім місяців сталося повстання, в результаті якого Гедалія був убитий, після чого Вавилон ввів більший контроль правління над Юдеєю.

Звичайно, у цей непростий для Юдеї час існувало багато поглядів в самій Юдеї відносно того, яку позицію займати. Узагальнююче можна сказати, що існувало три політичні позиції – триматися орієнтації на Єгипет, орієнтуватися на Вавилон, бути повністю незалежними і не входити ні в які блоки чи коаліції (націоналісти). Єремія передавав людям Боже Слово. Безумовно, це не подобалося тим, хто був прихильником орієнтації на Єгипет. Прихильників такої орієнтації було найбільше і цим можна пояснити демарші в бік Єгипту, як Єгоякіма, так і Седекії. Бог говорив, що Вавилон – це Його кара і Його допущення. Бог говорив, що це надовго. Бог говорив, що потрібно підкоритися Вавилону. Але прихильникам Єгипту і націоналістам це дуже не подобалося, тому Єремія, як Божий посланець у цей небезпечний час, піддавався особливим нападкам і його життя часто було в небезпеці. Багато разів Єремія був ув'язнений, його били, садили в яму з багном. У нього було більше опозиції і ворогів, ніж у інших пророків Старого Заповіту. Навіть мешканці Анатоту, його співвітчизники, повстали проти пророка, за що Бог пообіцяв покарати цих людей. (11: 21-23). Всупереч волі пророка, його забрали з собою в Єгипет прихильники про єгипетської політики Юдеї. Найвірогідніше, що деякий час Єремія проживав у Єгипті і, за єврейським переданням, його там побили камінням.

Разом з тим, дивлячись на його покликання, виглядає так, що Єремія не був дуже сміливим, він довго відмовлявся від дорученої йому справи бути Божим пророком, навіть уже виконуючи це служіння, він був готовий відмовитися йти далі, лише Господь надприродним чином йому допомагав (20: 7-13). Єремія – це тип людини вразливої, делікатної, лагідної, романтичної, душевної. Він не є воїн, не є борець, готовий взяти на себе тягар і тягнути (це так на перший погляд). Але саме цей муж став найвідважнішим з усіх пророків. Саме таку людину Господь провадить через труднощі і загартовує її. Саме така людина, як Єремія, виявилася готовою до тієї місії, до справи, яку не міг виконати ніхто інший.

Огляд змісту книги.

Основна думка книги – гріх Єрусалима, його падіння і майбутня слава.

Ключовий текст – **1:12**.

Ключове слово – пересторога.

План книги:

- I. Покликання Єремії. 1: 1-19.
- II. Пророче слово Єремії для Юдеї до падіння Єрусалиму. 2–39.
- III. Пророче слово Єремії для Юдеї після падіння Єрусалиму. 40–45.
- IV. Пророче слово Єремії до різних народів. 46–51.
- V. Історичний додаток. 52: 1-34.

Цей план можна подати у більш розгорнутому вигляді:

- I. Покликання Єремії. 1: 1-19.
- II. Пророче слово Єремії для Юдеї до падіння Єрусалиму. 2–39.
 1. Суд Божий над Юдеєю. 2–29.
 - A. Дев'ять загальних пророцтв про суд. 2–20.
 - B. Чотири конкретних пророцтва про суд. 21–25.
 - B. Конфліктна ситуація Єремії з різними групами юдеїв. 26–29.
 2. Пророцтва про майбутнє відродження Божого народу. 30–33.
 3. Особливі попередження про катастрофу, яка насувається. 34–39.
- III. Пророче слово Єремії для Юдеї після падіння Єрусалиму. 40–45.
- IV. Пророче слово Єремії до різних народів. 46–51.
 1. Пророцтво на Єгипет. 46.
 2. Пророцтво на филистимлян. 47.
 3. Пророцтво на Моава. 48.
 4. Пророцтво на аммонітян. 49: 1-6.
 5. Пророцтво на Едом. 49: 7-22.
 6. Пророцтво на Дамаск. 49: 23-27.
 7. Пророцтво на Аравію. 49: 28-33.
 8. Пророцтво на Елам. 49: 34-39.

9. Пророцтво на Вавилон. 50–51.

V.Історичний додаток до падіння Єрусалиму. 52.

Отже, тепер ми розглянемо в загальних рисах зміст Книги пророка Єремії.

На відміну від багатьох інших книг пророків, наприклад, Книги пророка Ісаї, зміст Книги пророка Єремії складно поділити за планом. Хоча план є запропонований, але варто усвідомлювати, що він є дуже умовний. 1-й розділ можна вважати вступним до всієї книги. Там описане покликання майбутнього пророка до його пророчого служіння. Спочатку згадується походження Єремії, з якого він роду і міста (1:1), потім царі, при яких проходило його служіння (1: 2-3), а далі йде цікава історія покликання Єремії до його майбутнього служіння. Єремія відмовляється. Як аргумент він приводить дві причини – «Я ще молодий» і – «Я – не промовець». Бог переконує Єремію, що Він вибрав молодого нащадка священників до цього служіння ще до його народження. Бог гарантує Єремії, що Він буде його підтримкою і захистом. Єремії було приблизно 21 рік, коли Бог покликав його до служіння.

Два видіння були підтвердженням поклику Єремії: мигдалеве дерево і киплячий котел. Коли в Юдеї розпочиналася весна, першим деревом, яке подавало ознаки життя після зимової сплячки, було саме мигдалеве дерево, яке єврейською мовою називалося «пильнуюче» дерево. Бог тим самим показав Себе, як Того, Хто пильнує над Своїм Словом, щоб воно виконалося. Але Бог також відкрив пророку, що його служіння буде дуже непростим. Його слово не завжди буде сприйматися, і спротив цьому слову приведе до кари, яка прийде з Півночі. Оце суть другого видіння, описаного в 1: 13-19. Призначення Єремії – бути «містом твердинним, залізним стовпом, мідяними мурами проти всієї цієї землі». 1: 17-19.

Далі йде низка звернень Божого пророка до Юдеї щодо майбутнього суду над нею. У тексті приводяться дев'ять загальних і чотири конкретних вироки щодо суду Божого над грішними людьми. (2–29).

У 2-му розділі Єремія зворушливо і пристрасно докоряє народ за безсоромне ідолопоклонство. Пророк порівнює Юдею з заміжньою жінкою, яка залишила свого чоловіка і опинилася в колі розпусних чоловіків, ставши для них звичайною розпусницею. Продовжується ця тема і в 3-му розділі, де Бог передрікає Юдеї долю Північного Ізраїльського

царства (3:18), а також докоряє за зраду, порівнюючи це, як подружню зраду жінки по відношенню до свого чоловіка (3:20).

Перший докір був за невірність Єрусалиму. (2:1 – 3:5); другий вирок для Юдеї звучить як продовження першого, але Бог закликає юдеїв до покаяння в світлі майбутнього суду. (3:6 – 6:30). У 4-му розділі Бог попереджує про навалу з півночі, що могло означати те, що вавилоняни прийдуть з півночі, (що й сталося пізніше), або ще також і те, що їхньому приходу передувала навала скіфів, яка була особливо жорстокою і дикунською. Про це пророк говорить і у 6-му розділі, після того, як у 5-му змалював повний духовний розклад юдеїв.

Третє загальне пророцтво про суд записане у 7–10 розділах. Ці розділи часто називають храмовою промовою Єремії. Центральна думка цієї промови – Бог буде карати Свій народ за відступництво і поклоніння неправдивим богам. Пророцтва Єремії не були записані в хронологічному порядку, як у Ісаї чи Єзекіїля, тому сказати чітко до якого часу відноситься цей уривок, який ми назвали «храмовою промовою» – складно. Багато дослідників вважають, що цей текст хронологічно співзвучний із тим, про що йдеться у 26-му розділі. Але 26:1 говорить, що це пророцтво відносилось до часу царювання Єгоякіма, сина Йосії. Це був час, коли Юдея потрапила у залежність від Єгипту. Втрата незалежності, часткова чи повна, неодмінно породжує піднесення патріотизму (національної самоідентифікації) та релігійне піднесення, особливо, коли релігія поневоленого народу відрізняється від релігії окупантів. Щось подібне відбулося і в Юдеї. Юдеї тішили себе своєю національною перевагою над поганями і, по-друге, надіялися, що Бог захистить Єрусалим, тому що у ньому є храм Богу. Але на долю Єремії випав жереб руйнувати ці обманливі надії. Юдеї, незважаючи на духовну перевагу над язичниками, будуть поневолені ними на довший час, а Єрусалим і храм у ньому будуть зруйновані тими самими язичниками. Такі промови автоматично робили Єремію опозиціонером. Незрозумілий співвітчизниками, гонимий і зненавиджений, – така була доля пророка.

Четверта промова (11–12) була про порушення заповіту, який був між Богом та Ізраїлем. Євреї порушили цей заповіт і, відповідно до цього, будуть покарані.

Наступна промова була про зіпсутий льняний пояс (13 розділ). Народ не реагував на пристрасні проповіді Єремії, тому Бог повелів йому здійснити символічну дію, щоб привернути увагу юдеїв.

Посуха та голод (14–15). Це було шосте попередження. Посуха була одним із старозавітних проклять, якою Бог погрожував народу у випадку непокори. ЗМ. 26: 18-20; 5М. 28: 22-24. Свою попереджувальну промову Єремія закінчує наріканням на свою важку долю пророка, якого не розуміють співвітчизники, а навпаки, в усіх бідах звинувачують і вбачають у ньому ворога. Бог обіцяє Єремії майбутнє визнання.

Сьоме попередження (16:1 – 17:18) знову стосувалося гріхів Юдеї. Бог робить Єремію живим символом для Юдеї, наклавши деякі обмеження на нього – самотність Єремії (а йому було повеління не одружуватися) мала нагадувати про те, що у недалекому майбутньому сімейні відносини, якими євреї тішаться зараз, будуть жорстоко розірвані ворогами. Друге обмеження для Єремії – заборона брати участь у похоронних ритуалах і жалобах щодо покійних. Це мало служити ознакою, що скоро настане час, коли мерців буде стільки, що не буде можливості їх нормально похоронити, не те, що оплакати.

Застереження щодо дотримання суботи (17: 19-27).

Останнє із загальних застережень записане в розділах 18–20. Воно ніби складається з трьох промов, але є всі підстави вважати, що ці промови були виголошені в один час – правління Єгоякіма. Це промова Єремії в майстерні гончара (18). Бог порівнює себе з гончарем, який місить глину і робить посуд з неї. Народ, як та глина в Божих руках. Потім Бог спонукає Єремію купити посудину в гончара і пізніше розбити її на очах усього народу (19). Тим самим Єремія передав Боже повеління, що Він зробить із цим народом – відкине його, як відкидається розбитий посуд. І, останнє, – це реакція на ці промови і символічні дії Єремії Пашхура, священника і старшого наглядача над Господнім домом. Пашхур набив Єремію і посадив його до в'язниці. Єремія нарікає знову на свою нележку долю (20). Це один із найвідоміших розділів, де Божий пророк говорить про те, що він хоче, але не може залишити служіння Богу, хоч як важко йому не приходиться.

Після цього ідуть чотири конкретних пророцтва про суди, які насувають на Юдею. (21–25). Єремія докоряє дуже суворими словами царів (21:1 – 23:8). Це були різні промови, сказані в різні часи, хронологічно не витримані, але зібрані тут воєдино тематично. Спочатку – відповідь Седекії (21:1 – 22:9). Потім (22: 10-12) записано про померлого Йосію і сина його, який успадкував трон батька – Йоахаза – Шаллума, який царював лише три місяці. Далі пророк звертається до Єгоякіма (22: 13-23), який був типовим східним деспотом, який в час національної біди гнобив свій народ замість того, щоб гуртувати його у національно-критичний час. Потім пророк Божий звертається до сина Єгоякіма – Конії (Єхонії). Це записано в 22: 24-30. Бог обіцяє через Єремію Месію, який буде царем зовсім іншої категорії, ніж земні царі, сучасники пророка (23: 1-8).

Наступне конкретне докірливе слово пророка стосується фальшивих пророків (23: 9-40). Можливо тут зібрано воєдино декілька промов до тих, які намагалися перекричати Єремію, заглушити ноту приреченості, котра звучала у його промовах.

Притча про фіги (24) була виголошена у конкретній ситуації, коли у 597 році до н.е. Вавилон напав вразе на Юдею і цар Єхонія, і еліта навколо нього, були відведені в полон.

Пророцтво про 70-літній полон, а також про падіння Вавилону (25) – це останнє з даної серії конкретних промов щодо Божих судів над Юдеєю.

Уривок із 26 по 29 розділи написаний переважно прозою і відображає різні життєві ситуації, у яких Єремія продовжує своє пророче служіння. Якщо в попередній частині книги (2–25) згадуються різні конфліктні ситуації між пророком і народом, то даний уривок є лише допоміжною інформацією, оскільки головна тема була сфокусована на суді Божому. В уривку (26–29), відкинення пророка і його пророцтв, як вождями народу, так і усім народом – є центральною темою.

На початку правління Єгоякіма, сина Йосії, Єремія звертається до народу, який прийшов поклонитися в храм, з попередженням, що Єрусалим буде повністю зруйнований. Дослідники цієї книги проводять певну паралель між 26-м і 2-м розділами. Але 2-й розділ міг бути виголошений за часів Йосії. Проте в часи правління його сина духовна обстановка була дуже несприятлива для Єремії, що і відображено в 26-му розділі книги. Народ, підбурений

священиками, агресивно реагує на слова пророка. Вони схопили його, щоб забити. У справу втрутилися князі народу, які вислухавши пророка, втихомирюють натовп і, особливо, священиків і «колег» Єремії, пророків. «Цей чоловік не підлягає присуду смерті, бо він говорив до нас Ім'ям Господа, нашого Бога!» (26: 16). Старші, керівники народу, захищаючи пророка, приводять приклад Михея, пророка, котрий пророкував приблизно за сто років до Єремії. Єзекія і люди того часу не заподіяли Михею жодної кривди, а він пророкував те саме, що і Єремія в їхні часи.

В кінці розділу розповідається, що хоча Єремію і врятували в той час, і пізніше він також мав захисників серед видатних юдеїв, зокрема Ахикама, Шаханового сина, але іншого пророка, Урію, за наказом царя Єгоякіма, стратили. До того ж цей пророк втік до Єгипту, але царська агентура знайшла його там і доставили назад в Юдею.

У наступному 27-му розділі Єремія звертається уже до іншого царя Юдеї, Седекії. Хоча Седекія був васалом Навуходоносора, але серед його придворних постійно велися інтриги і провокації щодо повстання проти вавилонян. У Єрусалимі зібралася велика міжнародна конференція з представників царів Едому, Моаву, Аммону, Тиру і Сидону, тобто їхніх послів. Вони готували плани, як в коаліції з Єгиптом повстати проти Вавилону. Перед цією поважною конференцією з'явився Єремія з ярмом на шиї. Він виголосив пророче слово, що Бог всі ці країни віддав у руку Навуходоносора до певного часу. Всі спроби звільнитися з його ярма є марними. Після цього було конкретне слово від Бога до Седекії, щоб він не слухав фальшивих пророків. Покора Навуходоносору – це Божий наказ. Повстання ж, навпаки, приведе до руїни і полону. Але у 28-му розділі, який є продовженням цієї теми, лжепророк Ананія протистоїть Єремії. Він взяв і зламав дерев'яне ярмо з шиї Єремії. Ананія передрікав, що через два роки Навуходоносор поверне людей з полону, а також посуд з храму і все пограбоване. Єремія відповів, що я не проти, щоб так сталося, але, на жаль, Божий вирок інший. А самого Ананію менше, ніж через рік, чекає смерть. І так сталося. Пророцтво справдилося. 29-й розділ показує турботу Єремії про полонених. Він надсилає їм листа, у якому закликає не вірити лжепророкам щодо швидкого повернення з полону. (29: 5-14). Але Шемя, один з лідерів діаспори у Вавилоні повстає проти Єремії через лист, який він надіслав, як відповідь на

послання Єремії до Цефанії, священника і наглядача храму. В цьому листі він дорікає, чому Єремія ще не покараний. Закінчується розділ словами докору від Бога через Єремію до Шемаї.

Після уривку, в якому показані особисті відносини Єремії з народом, іншими пророками, священниками та князями, йде пророче звернення до народу про майбутнє визволення і відродження. (30–33). Бог не залишив Свій народ без надії. Цих декілька розділів є, як яскравий промінчик сонця серед похмурого туманного дня. Перед нами відкривається надзвичайно прекрасне пророцтво про майбутнє відновлення Ізраїля та Юдеї. Єрусалим буде не просто відновлений. Це місто розквітне, і Бог заключить з ним Новий, вічний заповіт.

Єремія особливо переконує народ про майбутнє відновлення. Бог має справу з нащадками Авраама, з якими знаходиться у кровному заповіті, що був заключний ще з Авраамом. Бог не може відкинути цей народ. Вони є Його діти, яких Він дисциплінує, карає, але завжди при цьому дає шанс. Тому осудливе, караюче послання від Бога через Єремію завершується прекрасною обітницею. Особливо важливими є наступні тексти цієї частини книги:

«Я вічним коханням тебе покохав, тому милість тобі виявляю!» (31:3).

«Ось дні наступають, – говорить Господь, – і складу Я із домом Ізраїлевим і з Юдиним домом Новий Заповіт.

Не такий заповіт, що його з їхніми батьками Я склав був у той день, коли міцно за руку їх взяв, щоб їх вивести з краю єгипетського. Та вони поламали Мого заповіта, і Я їх відкинув, говорить Господь!

Бо це ось отой Заповіт, що його по цих днях складу з домом Ізраїля, – каже Господь: Дам Закона Свого в середину їхню, і на їхньому серці його напишу, і Я стану їм Богом, вони ж Мені будуть народом!

І більше не будуть навчати вони один одного, і брат свого брата, говорячи: «Пізнайте Господа!» Бо всі будуть знати Мене, від малого їхнього й аж до великого їхнього, – каже Господь, – бо їхню провину прощу, і не буду вже згадувати їм гріха!» (31: 31-34).

«І вони Мені стануть народом, а Я буду їм Богом!

І дам Я їм серце одне та дорогу одну, щоб боялись Мене по всі дні на добро собі й синам їхнім по них.

І складу з ними вічного заповіта, що не відвернуся від них, щоб їм не чинити Свого добра, і дам їм у серце Свій страх, щоб не відступали від Мене!» (32: 38-40).

«Покликуй до Мене – і тобі відповім, і тобі розповім про велике та незрозуміле, чого ти не знаєш!» (33:3).

«Тими днями та часу того Я Давидові зрощу Пагінця справедливости, – Він буде чинити на землі правосуддя та правду!

Юда буде спасений в тих днях, а Єрусалим буде жити безпечно, і його будуть кликати так: «Господь – наша правда!» (33: 15-16).

Обставини були дуже складними для пророка. Його знов переслідують, навіть до в'язниці запроторили (32 розділ), але він втішає народ своїми промовами про майбутнє царство Месії. І це його пророцтво про майбутнє відновлення було підкріплене дією, яка з точки зору реалій того часу виглядала дуже абсурдною і нерозумною, але з перспективи Божого відновлення стала пророчим передвіщенням славного майбутнього Ізраїля. Мова йде про купівлю ділянки землі в передмісті Єрусалима перед лицем очевидної загрози нападу вавилонян і зруйнування всього існуючого. Але Єремія отримав вказівку від Бога діяти подібним чином. Цікавим і незбагненим для тих, хто спостерігав за цією справою, було те, що Єремія, десятки років пророкуючи про падіння Юдеї перед вавилонянами, руїни Єрусалиму, національну катастрофу, раптом перед лицем цієї катастрофи, купує землю, оформляє всі необхідні документи, купчу. Все робить правильно, але чому зараз, саме в такий час? Ця проста пророча дія мала надзвичайно потужне значення – вона передавала просту обітницю, що у цій землі знову будуть продаватися дома і землі. Єремія своєю дією пророкую про майбутнє благополуччя Юдеї.

З 34 по 39 розділи записані особливі попередження про катастрофу, яка насувається. У цьому уривку коротко описані самі сумні часи за всю історію існування Юдеї. Зруйнування Єрусалима – це найбільший суд за всю історію Ізраїля в Старому Заповіті.

34–36 розділи – продовження теми, піднятої у 26–29. Народ, який відкинув Божі попередження, не уникне покарання. Хронологічно 34-й розділ має йти після 35-го і 36-го, тому що у 34-му розділі події описані за часів Седекії, а 35-й і 36-й розділи – події відбувалися при царю Єгоякиму, який правив раніше. Але такою є особливість цієї книги, – вона не була написана в хронологічному порядку. 34-й розділ – це звернення Єремії до царя із попередженням про те, що при ньому відбудеться завоювання Єрусалиму, його зруйнування, а також полон, у який піде сам цар, де й помре. Крім того, Бог гарантує Седекії, що він помре у мирі, і не буде вбитий Навуходносором. У 35-му розділі Єремія описує про цікавих людей – рехавитів, до яких його послав Бог. Ці рехавити походили від людини, на ім'я Рехав, який жив приблизно за 200 років до зазначених подій. Його син – Йонадав заповідав своїм нащадкам ніколи не пити вина. Це повеління допомогло цим людям стояти осторонь гріхів аморальності (сексуальних гріхів) та ідолопоклонства, які часто були пов'язані з п'янством. Нащадки Йонадава корилися його словам протягом майже 200 років. Йонадав був хорошим батьком: він вчив своїх дітей жити у відповідності до правильних стандартів. Бог через Єремію жаліється, що Його народ відмовився коритися Йому. Нащадки Рехава приводяться, як позитивний приклад послуху. Бог цього самого очікує від Свого народу. 36-й розділ переносить нас до конфронтації, яка була між Єремією і владою Юдеї, а саме, її нечестивим царем Єгоякімом. Єремія затриманий, можливо заарештований (36:5), але у нього є помічник, секретар Барух. Барух виконує поручене Єремією завдання – прочитати послання від Бога до народу виявлене через Єремію. Коли це послання було прочитане, про нього було донесено до зверхників народу (князів). На прохання деяких з них, Барух прочитав те саме і їм, що читав у храмі. Це настрашило їх дуже. Вони організували, щоб це послання від Бога було прочитане перед царем і його канцелярією. Але реакція Єгоякіма була не такою, на яку розраховували благочестиві князі. Цар спалив книгу, а Єремію і Баруха, які перед тим за порадою князів заховалися, повелів заарештувати. Цар Єгоякім був винним у смерті ще одного пророка

Божого – Урійї (26: 20-24). Тепер він дає наказ, щоб стратити Єремію і Баруха. Закінчення 36-го розділу оповідає, що Бог повелів Єремії написати по-новому те, що було спалене Єгоякимом. Можливо ця книга і має такий непослідовний хронологічно порядок по тій причині, що такою трагічною була її доля.

Розповідь 37–39 розділів є хронологічно послідовною. У ній простежуються обставини життя і служіння Єремії в дні останньої осади Єрусалиму та під час його падіння. Самуїл Шульц у своїй книзі «Старий Заповіт промовляє...» приводить реконструйовану хронологічну таблицю можливих подій в останні дні перед зруйнуванням Єрусалиму.

Початок осади 15 січня 588 року до н.е.	39:1; 52:4.
Попередження для Седекії.	34: 1-7.
Запитання Седекії – відповідь Єремії.	21: 1-14.
Заповіт царя – відпустити рабів.	34: 8-10.
Тимчасове зняття осади.	37:5.
Раби повернуті знову. Єремія докоряє.	34: 11-22.
Єремія схоплений, побитий і запроторений до в'язниці.	37: 11-16.
Відновлення осади.	
Запитання Седекії. Зміна тюремного режиму для Єремії.	37: 17-21.
Єремія купує поле.	32:1 – 33:26.
Єремія вкинений до в'язничної ями (карцеру).	38: 1-6.
Евед-Мелех рятує Єремію.	38: 7-13.
Остання бесіда Седекії з Єремією.	38: 14-28.
Завоювання Єрусалиму 19 липня 586 року до н.е.	39: 1-18.
Зруйнування Єрусалиму 15 серпня 586 року до н.е.	2 Цар. 25: 8-10.

Тому, аналізуючи таблицю, ми можемо побачити, якою складною була життєва дорога Божого пророка. Останні місяці він провів в ув'язненні, там з нього знущалися. З іншого боку, цар потребує спілкування з Єремією, питає у нього Слова від Бога. Виглядає так, що Седекія не займав таку агресивну конфронтаційну позицію щодо Бога і його пророків, як його

попередник Єгояким. Але він і не займав такої позиції щодо Бога, як його батько – Йосія. Така собі компромісна позиція безвольного, слабкого маріонетки, яким керували його підлеглі.

Після падіння Юдеї, Єремія залишається в Краю, хоча мав великий вибір щодо того, де йому жити. (40: 1-6). Пророче слово, яке виголошував Єремія після падіння Єрусалиму (40–45) чередується з історичними фактами і подіями того часу. Тому майже вся ця частина книги є написана прозою.

Міцпа, місто, яке знаходилося приблизно 16 км на північ від зруйнованого Єрусалиму, стала столицею для нової адміністрації, яку очолював Гедалія. Гедалію, юдея, на цю посаду поставив цар Навуходоносор. Новий намісник вів себе по відношенню до населення дуже лагідно, закликаючи їх не боятися вавилонян. Але Ізмаїл, юдей царського роду, очолив повстання, і Гедалія та його наближені були вбиті. Це все Єремія описує у 40–41 розділах. Подальші розділи описують реакцію, особливо еліти, на те, що сталося. Вони готові втікати від гніву вавилонського царя до Єгипту. Єремія не радить переселятися в Єгипет. Тим більше він передрікає загибель Єгипту і тих євреїв, які туди переселяться. (42–44). Але до пророчого слова уже не прислухаються. Більше того, вони взяли насильно Єремію, його секретаря Баруха та й всі переселилися в Єгипет. (43: 5-7). Тому частину пророчих слів було уже виголошено Єремією з Єгипту. Коротенький 45-й розділ – це звернення Бога через Свого пророка до його секретаря Баруха. Він потребував особливої потіхи і підтримки від Бога.

Ми не знаємо, де помер Єремія і якою смертю. Один єврейський переказ каже, що його побили камінням на смерть в Єгипті. Згідно іншого, Навуходоносор забрав Єремію і Баруха з Єгипту до Вавилону, де пророк помер своєю природною смертю. Мабуть перша версія більш правдоподібна, хоча друга привабливіша.

Заключна частина книги (46–51) – це виголошення слова від Бога щодо інших народів. 46-й розділ – вирок Божий для Єгипту. Цей недавній союзник Юдеї першим отримує виголошення суду Господнього. Єгипет підбурював Юдею до бунту проти Вавилону, але коли для неї потрібна була опора і допомога, Єгипет не зміг цього надати. Филистимляни зазнають руїни від Вавилону з півночі (47). Подібна доля не омине Моава, Аммона, Едома, Сирію, Елам та інших (48, 49). Характерним є те, що Моав допомагав Навуходоносові проти Юдеї, але сам

зазнав подібної участі. Всі ці народи і їх держави були завойовані і зруйновані вавилонянами. Але вирок Божий поширюється на сам Вавилон. Єремія виголошенню суду над Вавилоном уділяє більше місця, ніж попереднім народам (50–51). Цей, найбільший і наймогутніший з усіх народів, буде упокорений Богом за свою гордість. Вавилон є приречений на загибель. (51: 53-58, 64).

Заключний, 52-й розділ – короткий історичний аналіз царювання Седекії, його поразка і страждання, яке пережив цей останній цар за свою впертість і непокору. Ця трагічна кінцівка його життя описана в 52: 9-11. Навпаки, його попередник і племінник, Єгояхін (Єхонія), який був царем тільки три місяці і був зміщений вавилонянами за провини його батька Єгоякіма. Він добровільно здався і був помилуваний, а потім навіть, піднесений до рангу князів сином Навуходоносора – Евіл-Меродахом. (52: 31-34).

Наглядні уроки книги:

1. Галузка мигдалевого дерева. 1: 11-12. Бог пильнує, щоб все те, що Він сказав – виконалося.
2. Киплячий котел з півночі. 1:13. Бог покарає Юдею з півночі.
3. Зіпсутий льняний пояс. 13: 1-11. Народ, непокірний Богу, так само непотрібний, як зіпсутий льняний пояс.
4. Глина в руках гончара. 18: 1-17. Бог знищить Свій грішний народ, якщо той не покається. Це є пересторога покаятися, поки не прийшла кара.
5. Розбитий глиняний глечик. 19: 1-12. Бог зруйнує Юдею так само, як Єремія розбив цей глечик.
6. Два коші з фігами. 24: 1-10. Добрі фіги символізують тих, хто залишився вірним Господу, непридатні для їжі фіги – ті, хто будуть покарані.
7. Притча про ярмо. 27: 2-11. Всі народи, хто не бажає покоритися Вавилону, будуть покарані.
8. Велике каміння. 43: 8-13. Ці камені позначили місце, де Навуходоносор поставив свій трон, коли Бог дозволив йому завоювати Єгипет.

9. Сувій, котрий був потоплений в ріці Євфраті. 51: 59-64. Вавилон піде на дно і більше ніколи не підніметься.

Особливості книги:

1. Це є друга по величині (не по кількості розділів, яких є 52) книга Старого Заповіту. Найбільшою є Книга Псалмів, а Книга пророка Єремії – друга.
2. Особисте життя пророка, його боротьба, змальовані тут глибше і детальніше, ніж усіх інших пророків Старого Заповіту.
3. Ця книга пронизана смутком, сердечним болем і голосінням пророка через бунт Юдеї. Хоча Єремія говорив жорстокі слова, він глибоко сумував за духовний стан народу.
4. Ключовими словами книги є «пересторога», «відступництво». Червоною ниткою, яка проходить через усю книгу, є тема неминучого Божого суду за бунт і відступництво.
5. Ця книга найповніше розкриває тему «Нового заповіту», який Бог заключить із Своїм вірним народом під час майбутнього відродження. (31: 31-34).
6. Поетичний стиль книги вражає своєю різнобарвністю – красномовний та ліричний, переповнений вражаючими метафорами, яскравими висловами і пам'ятними епізодами.
7. У пророцтвах Єремії вавилоняни згадуються набагато частіше (164 рази), ніж у всіх інших книгах Біблії.

Плач Єремії.

Єремія є автором двох канонічних книг Біблії. Одну з них, найбільшу за розміром з пророчих книг, ми тільки що розглянули. Наступна книга, яку можна вважати логічним продовженням попередньої – це Плач Єремії. Її називають «постскрипtum» до Книги пророка Єремії, «скорботний додаток» до неї. Ця книга – це сумна поема. Твори такого жанру часто читалися на похоронах. Її можна назвати скорботною похоронною піснею по великій юдейській столиці – Єрусалиму.

Темою книги є **руїни і спустошення Єрусалиму** у 586 році до н.е. Вважають, що саме в цьому році її написав Єремія. Сама ця книга вказує на глибоке патріотичне серце Єремії. Його звинувачували в антипатріотизмі через те, що він передрікав вавилонський полон, до того ж досить тривалий. Але Єремія був більшим патріотом, ніж багато його сучасників. Книга Плач – це особиста біль пророка, яка переплітається із загальнонаціональною біллю. Це також біль Бога над стражданнями Його непокірного народу.

Оригінальна єврейська назва книги – «**Еках**», що буквально перекладається «Як». Це те слово, з якого починається книга, але значення назви значно більше, ніж просто перше слово, з якого починається книга. Назва книги виражає сумне здивування, як могло таке статися з столицею Божого народу. У пізній літературі (раввіністичного і талмудичного періоду) вона називається «**Кінот**» – «ридання». Звідси грецька назва «Септуагінти» – «Треної», і латинської «Вульгати» – «Трені». Книга відноситься до сувоїв Меггілот і читається у синагогах 9 ава (середина липня), коли євреї традиційно оплакують зруйнування храму Соломона Навуходносором, а також зруйнування другого храму у 70 році н.е. Титом.

Ключові вірші книги – **1:12; 2:17; 3: 22-23.**

Книга складається з п'яти розділів, які є окремими піснями або поемами. Перші чотири написані у формі акровіршу, п'ята – теж написана дистихонами, але не поазбучно. Це вказує на неабиякий талант Єремії, як поета.

Загальний зміст книги.

1-й розділ. Описане зруйнування Єрусалиму і безутішна скорбота Божого пророка про долю тих, які були відведені в полон, а також тих, які залишилися на руїнах.

2-й розділ. Описаний Божий гнів і відкинення святого жертовника і Сіону, як кару за переступи. Пророк оплакує горе переможеного міста.

3-й розділ. Описане страждання Божого народу і надію, яку виражає пророк на Божу милість. В скорботі є надія на милість і доброту Божу.

4-й розділ. Минуле, теперішнє і майбутнє Єрусалиму. Гріх народу – це причина для страждання. Звучить звинувачення в пролитті невинної крові.

5-й розділ. Молитва про відновлення. Визнання гріха і прохання про помилювання.

Особливості книги.

1. Хоча пісні плачу і смутку зустрічаються в інших книгах Біблії (Псалмах, Пророчих книгах), але тільки ця книга складається з виключно скорботних пісень.
2. Вся книга написана в поетичній формі (абетковий акровірш).
3. Хоча події зруйнування Єрусалиму записані в інших історичних і пророчих книгах, саме у цій книзі яскраво змальовані переживання й емоції тих, що були присутні під час цієї трагедії.
4. У самому центрі книги міститься одна з найпотужніших заяв Біблії про Божу вірність і спасіння. Книга починається плачем, але закінчується нотою покаяння і надії на відродження.
5. Хоча у Новому Заповіті немає цитат з цієї книги, але є декілька посилань на неї.

Принципи, які можна взяти із книг пророка Єремії:

1. Бог зміцняє тих, кого кличе служити Йому, і посилає їм Своє Слово.
2. Деякі люди є обмануті фальшивими промовами і довіряють релігії, а не Богу.

3. Корені гріха гніздяться далеко в глибині людського серця. Людині потрібне повне переродження.
4. Благочестиві люди можуть бути жорстоко переслідувані, але Бог пошле їм Свою благодать вистояти в вірі.
5. Віруючі люди повинні не радіти, а плакати, коли Бог судить грішників.
6. Плач і ридання – це цілком закономірна людська реакція на жахливі наслідки гріховного життя людей.
7. Бог все контролює. Він піднімає і понижує народи. Він повертає всі події для добра Своїх дітей.
8. Страшно впасти в руки розгніваного Бога. Бог є довготерпеливим, але коли Його терпінню приходить кінець, – настає час суворого покарання.
9. Навіть під час суду залишається надія. Бог є милостивий до тих, хто кається. Його останнє Слово – це Слово милості.
10. Можна уникнути кари Божого суду через щире покаяння і навернення до Господа.
11. Якими важкими не були б обставини нашого життя, але завжди знайдеться причина прославити Господа за Його вірність і любов до нас.

Книга пророка Єзекіїля.

Цього пророка часто називають «сторожем Ізраїля». Його ім'я означає «Бог сильний». Він народився в часи царювання Йосії, останнього благочестивого царя Юдеї. Як і Єремія, Єзекііль походив з роду священників. Він був сином священника Бузі і вважається, що сам також ніс священницьке служіння до того, як його забрали в полон у 597 році до н.е. Єзекііль був глибоко стурбований проблемами свого покоління. Почавши своє пророче служіння за 6 років до зруйнування Єрусалиму, він не міг уникнути виру подій, які потрясли його народ.

До переселення в полон Єзекііль не був пророком. В полоні, далеко від дому, храму, де він служив до того, Бог дає Єзекіїлю нове служіння – пророче.

Жив він разом з іншими переселенцями в Тель-Авіві, недалеко від ріки Кевар. Ця місцевість є недалеко від Вавилону. Кевар – це був великий зрошувальний канал, по якому із Єфрату брали воду і направляли на поля. Згідно історичних даних цей великий канал викопали єврейські переселенці за наказом Навуходоносора. Ось там знаходився Єзекііль на початку книги.

Одна з особливостей книги – це чітке датування пророцтв. Книга чітко хронологічна і була написана протягом 22 років – з 592 року по 570 рік до н.е. У ній є 13 дат, по яких можна встановити час окремих видінь. Разом з книгами пророків Огія та Захарія ця книга відноситься до найбільш датованих пророчих книг. В цілому книга дуже одноманітна і справляє враження цілісної праці. (Хоча і писалася 22 роки). Це вказує на освіченість, досвід та ерудицію Єзекіїля, як автора. Будучи священником широкого кругозору, Єзекііль добре розумівся на політичних та національних проблемах свого часу.

Про самого пророка, його особисте життя, відомо дуже мало. Нам не відомий час і обставини його смерті, окрім здогадки, що помер він далеко від рідного дому і батьківщини. Одна єврейська легенда говорить, що він був убитим одним з синів єврейського царя (можливо, Єхонії), якого пророк звинуватив в ідолопоклонстві.

Він був одружений (24: 15-18), правда, його дружина раптово померла і її смерть була частиною пророчого звернення від Бога до єврейського народу через Єзекіїля. Єзекііль жив у своєму домі серед полонених (3:24; 8:1).

Книга містить в собі дуже багато символізму, починаючи, навіть, з покликання самого пророка до служіння. Видіння і символічні дії – це є, як одна з візитних карток Книги пророка Єзекіїля. Якщо для Єремії Бог є ніби «внутрішнім голосом», а Ісаїя стає «устама Божими» після пережитого ним видіння Божої святості, то Єзекіїль не є подібним ні до Єремії, ні до Ісаї. Відмінності між книгами трьох великих пророків можна простежити, вивчивши їх досвід покликання Богом на пророче служіння. Покликання Єзекіїля до пророчого служіння описане у 2:8 – 3:3. Єзекіїля можна назвати майстром алегорії. Символіка, драматизовано особисті переживання, видіння – все це тісно вплетене у його послання до єврейського народу. Єзекіїля можна вважати найбільш драматизованим пророком Старого Заповіту.

Дві головні теми книги:

1. Проголошення Божого суду над Юдеєю (1–24) і над народами (25–32).
2. Підбадьорення єврейських вигнанців пророцтвами про майбутню славу Божого царства. (33–48).

Ключовим терміном книги є «Слава Господня». І в суді, і в майбутньому відновленні Слава Господня відіграє вирішальну роль. Відповідно до тем **ключовими текстами є: 1:28** (ще про Славу Господню наступні тексти є ключовими – 10: 4, 18; 43:2); **22:30**.

Ключові тексти вказують на співпрацю Бога і людини у досягненні поставлених Богом цілей і завдань.

План книги можна вивести відповідно до тем у більш розширеному вигляді:

I. Покликання Єзекіїля до служіння. 1–3.

1. Видіння Божої слави. 1: 1-28.

2. Покликання і доручення Єзекіїлю. 2–3.

II. Пророче слово про суд над Юдеєю та Єрусалимом. 4–24.

1. Пророчі ознаки грядущого суду. 4–5.

2. Пророчі слова про грядущий суд. 6–7.

3. Пророчі видіння про грядущий суд. 8–11.

4. Пророчі ознаки, послання і притчі про грядущий суд. 12–24.

III. Пророче слово про суди на інші народи. 25–32.

1. Аммон, Моав, Едом, Філістія. 25: 1-17.
2. Тир і Сидон. 26–28.
3. Єгипет. 29–32.

IV. Пророче слово про відродження. 33–48.

1. Вартовий відродження. 33: 1-33.
2. Обітниці відродження. 34–37.
3. Перемога над Гогом і Магогом. 38–39.
4. Видіння Нового храму, Святого міста й Святої землі. 40–48.

Короткий коментар до книги.

Запис про покликання Єзекіїля до пророчого служіння є найдовшим, порівняно з подібними записами у Ісаї чи Єремії. Але можна провести певну аналогію щодо поклику на служіння, порівнюючи з іншими великими пророками – в усіх було певне видіння Божої Слави. Але якщо поклик Ісаї зображений у величній обстановці, у Єремії ми знаходимо просту обстановку, то покликання Єзекіїля – має на правду фантастичний характер. Все відбувається біля ріки Кевар у передмісті Вавилону. Це було далеко від Єрусалиму, де на той час ще стояв храм, у якому була присутність Божа. Навколо, у Вавилоні, стояли капища і храми язичницьких богів: Мардука, Набу, Акіту та інших. І ось, у такій язичницькій обстановці Єзекііль отримує величне, фантастичне видіння Божої Слави, яке завершується покликом його на пророче служіння.

Він побачив оточену саявом велику хмару і клуби диму, серед яких знаходилися чотири дивні, з чотирма обличчями, живі істоти. Перед кожною з них на всі сторони рухалися колеса, повні очей, і мерехтіння від руху цих коліс було, як блискавки. Над головами цих живих істот було склепіння, як небозвід, яке служило основою для престолу із сапфіру. На престолі, який весь був у саяві, знаходився Той, про Кого Єзекііль пише: «Вигляд подоби Господньої Слави!» (1:28).

Після цього видіння відбувся поклик Єзекіїля до його служіння пророка. Про це йдеться у 2-му і 3-му розділах. Із самого початку Єзекііль був попереджений, що його

покликання буде пов'язане із тяжким життям і переслідуваннями. Він одержав своє доручення від Бога у формі книги, яку потрібно було з'їсти. В його устах книга була солодка, що могло б означати, що Єзекіїль є радий бути Божим пророком, хоча його пророцтво було про людське горе. З'їсти книгу (сувій) буквально або символічно (у видінні) означало повністю засвоїти зміст книги, щоб ідеї, які там знаходяться, стали невід'ємною частиною думок і понять самого пророка. Бог називає Єзекіїля «сином людським». (Це звернення є характерним для цієї книги і зустрічається 92 рази, в той час, як в інших книгах Старого Заповіту цей вираз зустрічається лише один раз – Дан. 8:17). Бог обіцяє пророку, що Я зроблю тебе твердим проти них, бо по-іншому не можна з цим народом. (3: 8-9). Єзекіїль отримує наказ від Бога не боятися і виконувати доручене Богом (3: 10-11). Після цього Слава Господня віддаляється (3: 12-14). Єзекіїль повертається до реальності (3:15) і перебуває в роздумах сім днів. Через тиждень мовчанки Єзекіїль знову чує поклик бути «вартовим для Ізраїля». Єзекіїль має усвідомлювати свою відповідальність за цей народ.

Після цього іде великий фрагмент пророцтв (4–24) про майбутній Божий суд над Юдеєю і над Єрусалимом. Ці пророцтва поділяються на чотири категорії. Першими ідуть ознаки (4–5). Їх є чотири.

Цеглина, на якій було накреслене місто Єрусалим. (4: 1-3). Ця символічна ознака вказувала на осаду Єрусалиму.

Лежання на одному боці 390 днів, а потім на іншому – 40 днів. (4: 4-8). Це вказувало на продовження осади Єрусалиму і дуже складні обставини життя людей, як кару за їхні гріхи.

Бідне харчування, яке до того ж було приготовлене на нечистотах. (4: 9-17). Це вказувало на голод, який має бути результатом тривалої осади.

Волосся, поголене з голови та бороди, і поділене шальками на три рівні частини. (5: 1-17). Це вказувало на долю Юдеї та Єрусалиму. Три різні кари мали пережити мешканці Краю, три частини його населення.

Наступні два розділи – це похоронна пісня, у якій йдеться про знищення та спустошення Ізраїля. У ній виразно показано, що євреї через ці тяжкі кари зрозуміють, що Господь є Бог.

Далі йде підрозділ, який названий: пророчі видіння про грядущий суд. Їх теж чотири.

Видіння мерзоти в храмі. (8: 1-18).

Видіння зруйнування Єрусалиму. Єзекиїль бачить шість карателів, які нищать Єрусалим. (9: 1-11). Цікаво, що тих ангелів, які займалися здійсненням Божого суду над Єрусалимом було шість, але з ангелом, який теж був у цій групі і мав спеціальну місію – їх було разом сім. (9: 3-4).

Видіння відходу Слави Божої. (10: 1-22). Очевидно, що цим видінням Господь пояснює Єзекиїлю і його слухачам, що сам по собі храм є ніщо. І якщо Слава Господня залишає святиню, вона (ця святиня) може бути зруйнована, оскільки без Божої Слави не представляє ніякої цінності.

Видіння гріховних правителів і Слави Господньої, що відійшла. (11: 1-25). Таким чином, ці видіння, які змінюють одне інше, покликані показати пророку остаточно, що Єрусалим і храм, як головна прикраса міста будуть остаточно зруйновані.

У розділах з 12-го по 24-й Єзекиїль розповідає, як Бог мучиться з Своїм народом, як Він хоче, щоб цей народ повернувся до Нього і, прийшовши в себе, зрозумів наскільки нерозумно є відвертатися від Бога. Народ переживає тяжкі часи, отримує від Бога суворе покарання, але прийти в себе не хоче, примиритися з Творцем не бажає, потреби у спілкуванні з Ним не бачить і не розуміє, що без Бога він є приреченим на занепад і загибель.

12–19 розділи – Бог показує марність, даремність порожнього оптимізму.

У 12-му розділі Бог показує ознаки про полонення Єрусалиму. В цьому розділі є дві символічні дії – 12: 1-16 – Єзекиїль за Словом Господнім зібрав свої речі і виніс їх, як для далекої мандрівки. Він зробив це вдень. Але потім повернувся, пробив дірку в стіні, і вночі через неї проліз з мішком (сумкою) з речами. При цьому він закрив свої очі, зображаючи сліпого. Це вказувало на те, що скоро буду новий похід полонених (3-й у 586 році до н.е.), а царя (начальника – 12:12) поведуть у полон осліпленого. (Мова йде про Седекію). Друга символічна дія Єзекиїля (12: 17-20) – їсти хліб і пити воду у тремтінні і дрижанні. Це показувало внутрішній стан людей, які мали пережити цю нову, найстрашнішу експансію вавилонян на Юдею.

Далі, у заключних віршах цього розділу, а також у наступних, 13-му і першій половині 14-го розділу – пророк докоряє лідерів народу ізраїльського – лжепророків, лжепророчиць, політичних діячів.

У другій половині 14-го розділу і в 15-му описане безнадійне положення ізраїльського народу, їхній страшний моральний занепад, який є настільки страшний, що, навіть, якби праведні Ной, Йов і Даниїл знайшлися б серед них, – вони б не могли б змінити Божого вироку щодо Ізраїля. У 15-му розділі Бог порівнює Ізраїль із безвартісним виноградним деревом. Коли виноградина не приносить плід, вона стає непридатною ні на що. Її, хіба, потрібно викорчувати і спалити. Про це говорив Христос також (Ів. 15: 2, 6).

У наступних розділах (16–19) Бог продовжує осуджувати Свій вибраний народ. У 16-му розділі описана алегорія Ізраїля з невірною, розпусною жінкою. Бог показує її походження – подія описана від її народження. Через усе дитинство Він її оберігав, зрощував, пильнував цього тендітного дівчати, але, коли воно виросло і змужніло, набралось сили і соку (жіночої краси), зрадило Бога. (Середній рід підкреслює іронію, з якою Єзекіїль передає цю інформацію). У 17-му розділі – нова притча. Її назва – «про двох великих орлів». Царі Вавилону і Єгипту уподібнюються до цих двох орлів. Повторюється трагічна доля Юдеї, яка була розділена між цими двома орлами. Заключна частина розділу (22–24) – обітниця про відновлення Юдеї через прихід Месії.

Мабуть полонені вирішили, що страждають за гріхи батьків (18: 1-2). Бог через Єзекіїля говорить до народу про особисту відповідальність кожного. Праведність праведного буде оцінена Богом, а за свої беззаконня грішник помре. В цьому урок 18-го розділу даної книги. У 19-му розділі описана жалобна пісня про царську династію. Пророк в образі левиці бачить Давидову царську династію, яка колись була славною і сильною. Левеня (19: 3-4) – це цар Єгоахаз, якого забрали до Єгипту. Друге левеня (19: 5-9) – це Єгояхін (Єхонія) або Седекія, обох цих царів відвели у Вавилон. На час пророцтва це стосувалося Єгояхіна, бо Седекія ще був на троні, але його спіткала ще страшніша доля, ніж його попередника. Пізніше говориться про цю левицю в образі виноградини, але звучить вирок цьому дереву (19: 10-14).

У 20–24 розділах проголошується останнє провіщення суду над Юдеєю. У 20-му розділі Бог жаліється через відновлення ідолопоклонства в Ізраїлі. За це вони будуть покарані. У 21-му – дві притчі, – одна про велику лісову пожежу (21: 1-5), інша – про нагострений меч, котрий витинає усіх без розбору (21: 6-10). Ці дві притчі вказують на загрозу війни, в якій загине багато народу. Йдеться про третій прихід Навуходоносора до Єрусалиму, який буде найтрагічнішим за два попередні. Ці притчі супроводжуються конкретним словом від Господа про велику біду на Юдею. Пізніше цю трагедію описав Єремія у своїй книзі Плач Єремії, яку ми вище розглядали. У 22-му розділі продовжується дана тема. Єзекіїль приводить тут коротку притчу про горня, в яке збирають різний розплавлений метал. Закінчується цей розділ жалем Бога про те, що Він шукав посередника, хто міг би заступитися за народ, хто міг би стати у виломі за нього, але так і не знайшов... 23-й розділ – відома притча про двох сестер – Оголу й Оголиву. Вони були дуже розбещеними дівчатами, займалися розпустою з усіма підряд. Бог каже, що це – Ізраїль та Юдея. За такий гріховний спосіб життя вони будуть покарані. В кінці розділу Бог обіцяє, що в буквальному сенсі жінки ізраїльського народу візьмуть з цього урок і більше не буде такого в Ізраїлі. Духовне значення цієї алегоричної поеми – Бог зупинить ідолопоклонство в Ізраїлі. В останньому розділі з цієї серії – 24-му, приводиться притча про іржавого котла. Мораль цієї притчі – Бог покарає іржавий ізраїльський народ. У цьому розділі (у другій його половині) описана смерть дружини пророка, яку йому було заборонено оплакувати. Це було пророцтвом до народу про те, що біда прийде несподівано і в такій мірі, що вони не зможуть оплакати своїх покійних.

З 25 по 32 розділи мовиться про суди Божі над іншими народами. Цікавим тут є те, що Бог Ізраїля у цих драматичних для тогочасного світу подіях проявляє Себе не тільки, як Бог одного народу, але як Бог усього світу, який керує долями усіх народів, в тому числі і могутнього Вавилону. У 25-му розділі Єзекіїль звертається до найближчих сусідів Юдеї – Аммона, Моава, Едома і Філістії. Ці країни, хіба за винятком Філістії, брали в свій час участь у антивавилонській коаліції, будучи підбурені Єгиптом. Пізніше, правда, коли Юдея, на яку впав тягар основного удару зі сторони Вавилону, впала, деякі з цих країн приєдналися до Вавилону проти Юдеї, та й всі вони відвернулися від неї. Бог звертається до цих народів з

ви роком кари. Всі вони будуть завойовані Вавилоном, що й сталося пізніше. Филістія була завойована зразу після Юдеї, а через чотири роки були завойовані Аммон, Моав і Едом. У наступних трьох розділах (26–28) Єзекіїль звертається до Фінікії – Тиру й Сидону. Тир – це було місто незвичайної краси. Воно було великою морською силою з XII по VI ст. до н.е. Тир контролював усю середземноморську торгівлю. Він мав багато колоній на обох берегах Середземномор'я. Це, відповідно, привело до нечуваної гордості міста і його керівництва. Тому Бог через Єзекіїля звертається до гордого царя Тиру із гострим словом осудження. Саме Навуходносор поклав край процвітанню Фінікійської імперії в Середземномор'ї. Завоювання Тиру тривало 13 років. Пізніше це місто уже не змогло відновити свій авторитет, який воно мало декілька століть до того. Подібне слово звучить і до Сидону, який був менше впливовим, ніж Тир. Цікавим є факт ототожнення Тирського царя із гордим Люцифером, який підняв бунт проти Бога. (28: 12-19). Сатана по-особливому керував Тиром і його царем, тому тут є ніби подвійне пророцтво або накладка одного пророцтва на інше.

Наступних чотири розділи (29–32) – це пророче звернення до Єгипту і його царя. Що цікаво, Єзекіїль детально датує кожне звернення до Єгипту, а таких звернень є шість. 29: 1-16; 29:17 – 30:19; 30: 20-26; 31; 32: 1-16; 32: 17-32. Серед цих звернень є також алегорія: фараон у своїй могутності порівнюється з великим крокодилем. (29: 3-7).

Із 33 по 48 розділи мовиться про відродження Ізраїля. Єзекіїль знову отримує підтвердження про свою особливу місію серед Божого народу – 33:7 (пор. 3:17). У 33: 11-20 повторюються думки, висловлені у 3-му і 18-му розділах. У заключних віршах (33: 30-33) йдеться про популярність Єзекіїля, якого люди любили слухати, але вони не робили висновки з його промов, тобто не каюлися в гріхах. У 34-му розділі Бог докоряє фальшивих пастирів Свого народу і на противагу їм говорить про те, що Він є справжній Пастир, який пастиме народ по правді. У 35-му розділі ми знову читаємо про осудження Едому, який надіявся заволодіти землями зруйнованої Юдеї, але через декілька років їх спіткало те саме. У 36-му розділі знову повторюється думка про відновлення Ізраїля. Бог обіцяє, що збере народ від усіх народів розсіяння до їхньої землі (36: 24), змінить їх (36: 26-27), давши їм нове серце і новий дух і зробить їхню землю як Едемський сад (36:35). У 37-му розділі, в притаманній Єзекіїлю

манері, продовжується пророцтво про відновлення Ізраїля завдяки символічним діям – Єзекіїль пророкує до сухих костей, які реально починають оживати, зближатися і потім стали цілим військом (37: 1-14). Це вказувало на Ізраїльський народ, якого Бог оживить і як націю, державу, і духовно. Потім Єзекіїль бере два куски дерева, з'єднує їх і пророкує про об'єднання двох єврейських народів і держав в одну, у якій трон Давида знову займе належне місце і Пастирем і Царем буде Господь і Месія. (37: 15-28). Багато богословів припускають, що ці пророцтва відносяться до далекого майбутнього, починаючи з того часу, як Ізраїль знову став державою (1948 рік) і до встановлення 1000-літнього царства. В 38-39 розділах пророк передрікає далеке майбутнє, – часи останнього нападу ворогів на Ізраїля. У цій битві ворогам Ізраїля будуть протистояти сили небесні. Безбожні народи на горах Ізраїля будуть осуджені, знищені і похоронені навіки. Очевидно, що це відбудеться до настання 1000-літнього царства. Ці вороги прийдуть, як спілка (союз) держав з Півночі. Хто це буде, зараз ми точно не знаємо, але здогадуватися можемо.

Останній фрагмент книги (40–48) присвячений відбудованому новому храму. Оскільки Єзекіїль за походженням і покликанням був священиком, служіння в храмі було його рідною і улюбленою справою. У цьому великому уривку приводяться багато подробиць і деталей храмового служіння. У відновлений храм знову повернеться Слава Господня (43: 1-5). Єзекіїль бачив ріку, яка витікала з джерела храму (47: 1-12). Ця ріка оживлює все навколо і є символом Святого Духа, який працює, щоб оживляти і приносити нам благословення життя від Бога. (Ів. 7: 37-38).

Закінчується книга обітницею, що Бог буде серед Свого народу. Єз. 48:35 – Бог відкриває Себе, як Єгова-Шамма – «Господь тут».

Особливості книги.

1. У книзі міститься багато таємничих видінь, яскравих притч і загадкових дій як засобів передачі Божого пророчого об'явлення.
2. Зміст книги ретельно укладений та датований. Дат наведено більше, ніж у будь-якій іншій пророчій книзі Старого Заповіту.
3. Бог називає Єзекіїля «сином людським» або «вартовим».

4. Характерні дві фрази книги: «пізнають вони, що Я Господь» (65 разів у різних варіаціях), «Слава Господня» (19 разів у різних варіаціях).
5. Описані два особливих видіння храму: осквернений і очікує зруйнування (8–11); очищений і повністю відновлений (40–48).
6. Бог вимагав від Єзекіїля більшої, ніж у інших пророків, демонстрації особистими діями пророчого слова.
7. Єзекііль підкреслює особисту відповідальність кожної людини перед Богом. (3; 18; 33).

Божі очікування від Єзекіїля (як висновки):

1. Бог обрав Єзекіїля проголошувати Божу волю.
2. Бог посилав Єзекіїля до ізраїльського народу. Цей народ дуже бунтівний, що ускладнить його завдання, бо легше працювати серед язичників, аніж серед жидів, але боятися не варто.
3. Єзекііль має ототожнитися із тим, що має проголошувати.
4. Пророку прийдеться виконувати функції сторожа. Це свого роду пастирські функції.
5. Бог визначає межі відповідальності пророка. Пророк є відповідальним, щоб докорити, наставити беззаконника.

Уроки, які ми можемо взяти з книги.

1. Свіже видіння (бачення) Бога і Його слави спонукують людину схилитися перед Ним, прославити Його і покоритися Йому.
2. Віруючі є сторожами, покликаними попереджувати грішників про суд. Якщо ми не попереджуємо людей про це, – то прийдеться відповідати перед Богом. Говорити людям про дивні Божі дії – це наш обов'язок.
3. Бог знищить Свій власний народ і їхні місця поклоніння, якщо вони не будуть Йому вірні.

4. Бог дуже серйозно відноситься до гріхів і тому, впертих у цьому, неодмінно покарає.
5. Бог контролює і судить всі народи світу.
6. Бог є справедливим. Він заставить кожного дати звіт за свої гріхи.
7. Бог має силу, щоб взяти мертвих у своїх гріхах людей, і вдихнути у них Своїм Святим Духом нове життя.
8. Бог виконує Свої обітниці очистити, відновити, а також дати Новий Заповіт, Месію і Свого Духа людям.
9. Останні розділи цієї книги є схожими до останньої книги Біблії – Об'явлення. Вони зміцнюють нашу впевненість на повернення Христа і встановлення Його Царства.

Книга пророка Даниїла.

Перед нами остання книга Старого Заповіту, яка відноситься, за більшістю класифікацій, до Книг Великих пророків. У єврейському варіанті ТаНаКу ця книга відносилася до розділу Кетубім (Писання), групи історичних книг, разом з книгами Ездри-Неемії та Хронік.

Книга пророка Даниїла є унікальною книгою Біблії. Її відносять до книг, написаних в апокаліптичному жанрі. Є свої особливості цього жанру, про які навчають на лекціях герменевтики. До певної міри такими книгами, які написані частково в цьому жанрі, є Книга пророка Єзекїїля та Книга пророка Захарія.

Книга пророка Даниїла має два яскраво виражені розділи – історичний і пророчий. Але спочатку нам потрібно розглянути питання авторства.

Згідно традиційної точки зору, автором книги є Даниїл. Це ім'я означає «Бог – мій Суддя» або «Суддя Божий». (Мій суддя – Дані; Бог – Ель).

Докази на користь традиційного підходу щодо авторства Даниїла:

1. Даниїл сам називає себе автором книги. (Дан. 9:2; 10:2; 12: 4-5).
2. Ісус Христос називає Даниїла автором книги, цитуючи з неї. (Мт. 24:15). Христос цитує Даниїла 9:27; 11:31; 12:11.
3. Даниїл розповідає про своє життя, мрії і видіння у 7–12, ведучи мову від першої особи однини.

Даниїл був князівського походження. Його одного з перших забрали у вавилонський полон ще у 606 р. до н.е., коли він був підліткового віку. Але, будучи молодим юнаком, Даниїл, разом із трьома своїми друзями, приймає рішення жити згідно Божого Закону. Про це розповідається у 1-му розділі даної книги, як і те, до яких це наслідків призвело. Результатом його особливої побожності стало те, що Даниїла і трьох його друзів чекає нечуване підвищення самим Навуходоносором. Невідомо, як довго Даниїл був високим чиновником у Вавилонському царстві, але в останні дні існування Вавилонії при Валтасару, виглядає так, що за Даниїла майже забули і знаходять його через дуже велику потребу. (5 розділ). Але ми знову знаходимо Даниїла на державній службі, після того, як мідо-перси захопили і увійшли, як

переможці, у Вавилон. Є припущення, що Даниїл міг бути послом деякий час від Вавилонського царства до Мідії або Персії. Той факт, що Дарій мідянин високо цінував Даниїла, може підтверджувати це припущення. Виглядає так, що помер він у глибокій старості, користуючись великим авторитетом, який здобув ще замолоду (Єз. 14: 14, 20). Даниїл був неодруженим і, швидше за все, був скопцем, що було поширеною практикою на Сході щодо багатьох чиновників, наближених до царів і, особливо, цариць.

Щодо дати написання книги, то виглядає так, що написана вона була в кінці життя Даниїла, тобто в другій половині V-го століття до н.е., десь у 530-х, можливо, у 520-х роках. Це була одна із найостанніших книг пророків Старого Заповіту. Тільки Огій, Захарій та Малахія жили і пророкували після Даниїла. Ліберальні богослови не погоджуються із таким підходом по одній простій причині – пророцтва Даниїла є дуже точні і детальні. Крім того, значна їх частина збулася на декілька століть пізніше до деталей. Тому легше відсунути дату написання книги на декілька століть пізніше, коли уже були здійснені основні пророцтва книги, десь на середину II-го століття до н.е., ніж повірити у буквальне їх виконання. Саме звідси, від невір'я, і походить ліберальна точка зору щодо авторства і дати написання книги. У консервативних богословів з цим проблем немає, тому що вони приймають всю Біблію, як Слово Боже. А одним із підтверджень істинності Слова Божого є буквальне здійснення пророцтв.

Книга пророка Даниїла за текстом ділиться на дві майже рівні частини (по 6 розділів кожна).

I. Історична розповідь. 1–6.

II. Пророча частина. 7–12.

Ці дві частини книги мають певні відмінності, оскільки перша частина написана від імені третьої особи однини, так, як книги П'ятикнижжя Мойсея. Це, ніби, розповідь зі сторони. Друга частина – написана від імені автора. Ну, і звичайно, сам зміст, розповідний стиль значно відрізняється від пророчого.

Є декілька причин написання книги.

1. Щоб показати, що Бог управляє всіма народами і їхніми правителями. Це – головна тема книги. Відповідно до теми ключовими є наступні тексти: **2: 22, 44; 4:22; 5:21в**. Бог не тільки управляє народами, але відкриває таємниці про ці народи, в тому числі їхнє майбутнє, Своїм служителям пророкам.
2. Щоб підбадьорити єврейський народ, що їхнє вигнання закінчиться і майбутнє їхнє буде більш радісним.
3. На відміну від інших пророків, в тому числі своїх сучасників, Даниїл не кликав народ до покаяння. Він робить акцент на необхідності вірно служити Богу в чужому середовищі.

План книги:

I. Історична розповідь про Даниїла. 1–6.

1. Даниїл і його друзі у Вавилонському полоні. 1: 1-21.
2. Пророчий сон Навуходоносора і Даниїлове відкриття про нього. 2: 1-49.
3. Друзі Даниїла і огненна піч. 3: 1-33.
4. Другий сон царя. Тлумачення і здійснення сну. 4: 1-34.
5. Суд Божий над Валтасаром і Вавилоном. 5: 1-30.
6. Пастка на Даниїла і його порятунок з лев'ячого рову. 6: 1-29.

II. Пророча частина книги. 7–12.

1. Пророче видіння чотирьох звірів. 7: 1-28.
2. Видіння про барана і козла. 8: 1-27.
3. Даниїлова молитва і відповідь на неї. 9: 1-27.
4. Останнє видіння про майбутнє Ізраїля. 10–12.
 - А. Підготовка пророка. 10: 1-21.
 - Б. Пророче об'явлення про Персію та Грецію, Птолемеїв та Селевкідів, останній час і антихриста. 11: 1-45.
 - В. Продовження описання часу великої скорботи. 12: 1-13.

Одна із особливостей цієї книги є та, що ця книга була написана на двох мовах – на давньоєврейській, як і вся інша решта Божого Слова, і на арамейській, яка була міжнародною мовою того часу, мовою, на якій велася торгівля на Близькому Сході. Арамейською мовою була написана – 2:4 – 7:28 (майже половина книги).

Загальний зміст книги.

Книга починається розповіддю про те, що четверо молодих юнаків елітарного походження були забрані в полон вавилонянами разом із дуже багатьма співвітчизниками. Історики зазначають, що це відбулося у 606/605 роках до н.е. Царем в Юдеї тоді був Йояким, який пізніше збунтувався проти Навуходоносора. Але на той час Йояким погодився стати васалом Навуходоносора при умові, що значна частина еліти (шляхетського роду) молодого віку юнаків будуть відведені до Вавилону, як заручники покори юдейського царя вавилонському. Таким чином, Даниїл, Ананія, Мисаїл та Азарія були відібрані у спеціальну групу для трирічної підготовки у царській школі, де навчалися майбутні державні діячі Вавилонської імперії. Там цим чотирьом юнакам перейменували імена на вавилонські – Даниїл став Валтасаром, Ананія – Шадрехом, Мисаїл – Мешахом, а Азарія – Авед-Него. У цих іменах звучали імена вавилонських богів. Фактично ці молоді люди позбавлялися права носити свої національні імена, у яких звучало ім'я Бога Ізраїлевого. Поразка їх народу і царства мала відчуватися в усьому, навіть, в області релігії.

Але ці четверо юнаків вирішили зберегти вірність Богу і Його Закону. Це стосувалося також їжі, якою вони харчувалися, і яка була посвячена ідолам Вавилону. Даниїл і його друзі відмовилися від запропонованого меню і запропонували провести над ними експеримент щодо їхнього зовнішнього вигляду. По всьому було видно, що Бог благословляв цих юнаків. Їх зовнішній вигляд був кращий, ніж у інших; до них були прихильними чиновники, приставлені царем; і, навіть, заключний екзамен після трирічного навчання, який приймався у присутності царя, вони склали найуспішніше.

Після навчання відбулося розподілення на роботу, кожен отримав своє місце. І ось тут прийшло перше випробування, про яке нам розповідається у 2-му розділі. Навуходоносор

приснився сон, який, як він розумів, був віщим для нього. Але значення сну цар не розумів. Цар хотів знати правдиву розв'язку сну, тому він вирішив заодно випробувати своїх підлеглих, які отримували державні гроші за те, що вони віщували майбутнє, тлумачили невідоме і робили певні чудеса, в тому числі лікували, застосовуючи народну медицину. Даниїл, по якійсь причині, потрапив у категорію цих людей. Після того, як царські мудреці за неспроможність відгадати царський сон були приговорені до страти, Даниїл, якого теж сюди зарахували, попросив трохи часу на розв'язку цього питання. Цар дозволив. Даниїл задіяв групу молитовної підтримки з числа своїх друзів – Ананію, Мисаїла та Азарію. І Бог виявив йому царську справу. Потім була зустріч з царем, на якій Даниїл розповів царю про його сон і дав до нього тлумачення. Він розповів цареві про майбутні чотири імперії, одна з яких є його імперією. Кожна з цих імперій має початок і матиме кінець, але наприкінці віків Бог встановить Своє Царство, якому не буде кінця. Воно радикально відрізнятиметься від усього того, що винайшла людина. Даниїл не просто розповідає цареві про його сон і тлумачить його. Він заганяє царя в кут. Будучи натхненим Богом, Даниїл приводить царя Навуходоносора, наймогутнішого володаря на землі того часу, до визнання абсолютного панування Бога. Розділ закінчується тим, що Даниїл отримує значне підвищення у державі, замовляє слово за друзів, яких цар також ставить на високі посади, але саме головне, – цар віддає пошану Богу Даниїла і визнає Його найвище за всіх інших богів. Іншими словами, цар визнає, що його релігія капітулює перед вірою Даниїла.

У 3-му розділі розповідається про ще одне випробування, яке прийшло на долю друзів Даниїла – Шадраха, Мешаха та Авед-Него. Про Даниїла у цьому розділі взагалі нічого не говориться. Можливо, він був у закордонному відрядженні. Цю ймовірну версію ми розглядали у вступі. Розповідь 3-го розділу називається «Історія про вогненну піч».

У якийсь період свого панування Навуходоносор повелів збудувати величезного боввана на рівнині Дура (Деїр). Цей обеліск висотою до 30 метрів був повністю покритий золотом. Є версія, що це міг бути вавилонський бог Набу – бог освіти, мистецтва, мудрості, покровитель чарівників і астрологів. Навуходоносор носив його ім'я. Дослівно ім'я царя перекладалося: «Набі, захисти мого сина» або «Набі, захисти мої межі».

Так ось, цар вимагає від усіх підлеглих, особливо від вищої верхівки країни, повної релігійної лояльності, яка полягала у привселюдному поклонінні його покровителю. Крізь рядки цієї історії помітно, що була серйозна релігійна опозиція царю у релігійних питаннях, інакше не потрібно було б таких страхаючих мір, як вогненна піч для покарання незгідних. Під час тріумфальної музики, яку виконував, мабуть, найкращий оркестр імперії, всі мали поклонитися бовванові. І ось тут кульмінація... Три єврейські молоді чиновники, незважаючи на перспективу кар'єрного зросту, а також на міри, які мали настрашити будь-кого і стимулювати їх вчинити правильно, залишилися стояти прямо. Цар розлютився, але стримуючи себе дає повторний шанс юнакам зробити «правильно». Але відповідь цих трьох не забарилася дати зрозуміти – вони зробили це цілком свідомо і готові йти на смерть у піч, але боввану не поклоняться. Цар задає питання, кидаючи виклик Богу: «Хто той Бог, що врятує вас із моїх рук?» Відповідь юнаків була розумною. Вони не вдавали із себе героїв віри. Розуміли, що йдуть на вірну смерть. Дали лише царю знати, що їх Бог може звільнити від царської руки і врятувати від печі вогненної, але Він не зобов'язаний це робити. Якщо їхній Бог цього не зробить, тоді вони помруть, але боввану в будь-якому випадку поклонятися не будуть. Що сталося далі – більшість читачів Біблії знають. Бог врятував їх від смертельного полум'я печі, хоча ті люди, які вкидали юнаків до печі, загинули від теплового удару, викликаного смертельною жарою, яка пашіла звідти. Більше того, Сам Син Божий прийшов, щоб їх підтримати і бути з ними під час смертельних випробувань. Закінчення цього розділу подібне до закінчення попереднього. Цар знову визнає, що Бог цих єврейських полонених є Всевишній Бог! Цар навіть дав наказ, щоб тільки цьому Богу поклонявся кожен. З одного боку, тріумф перемоги, визнання царем їх (євреїв) Бога переможцем над своїми богами, а з іншого, – якою короткою є пам'ять самого царя, бачимо уже з наступного розділу. Грішника, який свідомо не приймає запропонованої Богом благодаті, не переконає ніщо, навіть чуда, як ми це бачимо на прикладі Навуходоносора. Хоча Бог виявляє ще одне серйозне чудо у його житті. Це уже стосується безпосередньо самого Навуходоносора. Деякі коментарі вбачають навіть, навернення Навуходоносора до віри в живого Бога після всього, ним пережитого. Цей розділ є по суті свідомством самого Навуходоносора, одного з найбільших царів і тиранів в

історії людства. Розповідь починається описанням ще одного сну, який бачив Навуходоносор. Це було велике дерево, висотою до неба. Воно було величавим, плодовитим, віття було настільки розкішне, що птахи могли гніздитися там, а собою, своїм стовбуром воно наповнювало всю землю. У певний момент Сторож і Святий дав з Неба повеління, щоб зрубати це велике дерево, але пеньок нехай залишиться, з якого пагінець може прорости через умовний час. Даниїл дає пояснення цьому сну. Це розповідь про самого Навуходоносора, який став настільки звеличений, що слава про нього поширилася по всій землі і сягнула аж до небес. Але Бог хоче показати гордому цареві, що Він панує над людським царством, і дає його тому, кому хоче.

Даниїл попереджує царя, що це Бог дає йому попередження, щоб той виправив свої дороги перед Ним, ходив у справедливості і чинив милосердя, щоб його царювання продовжилося. Але, на жаль, цар мало прислухався до поради Даниїла. Під його керівництвом Вавилон став одним із найкращих міст світу. Як столиця славної імперії, він досягнув своєї величі. До цього часу висячі сади Семіраміди, які Навуходоносор насадив для своєї жінки, мідійки, вважаються одним із семи чудес світу. Все було у нечуваній розкоші, масивні стіни навколо і рів з водою оточували славний Вавилон. Цим пишався і хвалився цар, втішаючись своїми досягненнями, коли раптом був уражений лікантропією, важкою психічною хворобою, коли людина себе уявляє твариною і поводить так, наче тварина. Є історичні ствердження, що Навуходоносор уявив себе биком (волом) і був відстороненим від керівництва державою на 4 роки. (Отці церкви тлумачили 7 часів (4: 22, 29, як 3,5 роки).

Після того часу до Навуходоносора повернувся його здоровий розум. Але це вже був смиренний цар, який визнав велич Бога над собою. Хоча нема історичних доказів того, що Навуходоносор прийняв Бога Даниїла, як єдиного свого Бога, все ж таки якісь зміни з ним відбулися щодо його ставлення до життя і підлеглих. Отже, висновок наступний: Цар Неба має різні методи, як смиряти, упокоряти тих, хто гордо і бундючно себе поводить, в тому числі і на престолі держав.

Наступний розділ розповідає про події, які сталися пізніше вище наведених на декілька десятиліть. Мова йде про царя Валтасара, внука Навуходоносора. Набонід, батько Валтасара,

був чоловіком молодшої дочки Навуходоносора. Навуходоносор помер у 562 році до н.е. Після його смерті 2 роки царював його син Евіль-Меродах (Єр. 52), якого убив чоловік його рідної сестри Неригліссар (Нергал-Сар'ецер), старшої дочки Навуходоносора. Після його смерті, а він правив 4 роки, і після дворцевого перевороту, коли був убитий юний син Неригліссара – Лабаш-Мардук, який два місяці був на троні, владу захопив Набонід у 556 році до н.е., молодший зять Навуходоносора. Набонід був правителем Вавилону до 539 року до н.е., тобто до кінця існування імперії. Але він більше часу проводив за межами столиці і часто займався археологічними дослідженнями більше, ніж державницькими справами. Співправителем Набоніда був його старший син Валтасар, з яким ми знайомимося у 5-му розділі даної книги. Даниїл – уже немолода людина. Він вже не при державних справах. Але коли суд Господній проявився над Вавилоном і над Валтасаром безпосередньо, Даниїл був знайдений і затребуваний. 5-й розділ описує останні години життя імперії, описуючи події з царського палацу. Вавилон здався без бою персам і мідянам. «Літопис Набоніда» говорить, що вавилоняни настільки ненавиділи Валтасара, що добровільно відчинили ворота мідянам. Дарій, у віці 62 років, прийняв правління Вавилоном. (6:1). Не зовсім зрозуміло, що означає слово Дарій. Можливо це – був титул, присвоєний Кіру після того, як він завоював Вавилон. Але 6:29 так не дозволяє думати. Або це транслітерація імені Губара чи Гобрія, воєначальника, який власне і завоював Вавилон і став його правителем (під Кіром, як імператором всієї великої мідіо-перської імперії). Можливо це було його друге ім'я. А можливо, це був попередник Кіра.

Даниїл в новій системі уже немолодий, але знову в центрі уваги. Виглядає так, що при Дарію і Кіру Даниїл користувався авторитетом, як політик і державний діяч. Можливо, як зазначалося вище, Даниїл був на дипломатичній службі у Персії чи Мідії при Навуходоносору, тому вони його знали і пам'ятали. Як би там не було, 6-й розділ Даниїла знайомить нас із новою діяльністю Даниїла і новими випробуваннями, які випали на його долю. Історія ця відома, як «Урятування Даниїла з лев'ячого рову». Декілька висновків із цієї біографічної частини книги:

1. Життя Божих людей, які при владі, постійно наражається на небезпеку, тому що постійно існує спокуса або випробування іти на компроміс із совістю і переконаннями.
2. Незважаючи на труднощі, з якими зіштовхуються люди, подібні до Даниїла і його друзів, Бог залишається вірним і рятує Своїх вірних від небезпек, які чигають на їхнє життя.
3. Бог має план щодо життя і діяльності певних людей і, незважаючи ні на що, Бог цей план втілює в життя.
4. Служити Богу на таких посадах, як Даниїл, можуть внутрішньо міцні і морально стійкі люди. Бог таким допоможе пройти їх шлях успішно.
5. Хто вірний в маленькому (Дан. 1), той може залишитися вірним і у великому (Дан. 2–6).
6. Те, що Даниїл і його друзі служили у язичницьких царів на службі, де процвітало ідолопоклонство, жорстокість і аморальність, самі при цьому зберігали таку чистоту, що Бог ставить їх сучасникам і наступним поколінням у приклад (Єз. 14: 14, 20), вказує на те, що можна стати вище зовнішніх обставин і впливу оточення у служінні Богу і особистому намаганні жити побожним життям.

Друга частина Книги пророка Даниїла (7–12) – пророча, написана у специфічному апокаліптичному жанрі. Формат цієї роботи не дозволяє детально зупинятися на тлумаченні цих пророцтв, оскільки курс наш оглядовий, але в загальному мусимо охарактеризувати зміст цих розділів.

У 7-му розділі описане пророче видіння Даниїлом чотирьох звірів, які виходили з моря. Ці звірі уособлюють собою чотири світові держави (імперії): Вавилонську, Мідо-Перську, Грецьку і Римську. Це ті самі імперії, які у свій час бачив у сні Навуходоносор (2-й розділ).

Море є символом людства, народів.

Лев з орлиними крилами – символ Вавилону.

Ведмідь – символ Персії.

Чотириголова пантера з чотирма пташиними крилами – символ Греції, яка після смерті Олександра Македонського розділилася на чотири частини.

Четвертий звір, страшний, грізний, надмірно міцний, неподібний до інших звірів – символ Римської імперії, яка суттєво відрізнялася від своїх попередниць. Ця остання імперія мала 10 рогів, які символізували 10 царів. (Виглядає так, що тут йдеться про 10 країн, які будуть походити від Римської імперії). Також був помічений пророком ще один ріг, малий і відмінний від інших рогів. Коментатори Біблії вбачають тут відродження Римської імперії і об'єднання її під владою антихриста. (7: 25-26).

7-й розділ цієї книги показує Божий погляд на царства. Бог не вважає їх могутніми. Це лише звірі, які гарчать одне на одного, б'ються між собою і, буває, з'їдають одне одного. Даниїл бачить боротьбу царств, яка закінчується тим, що владу бере в руки одна людина. Але ця влада не вічна. Це земне царство буде зруйноване Богом, без участі людини і в усьому світі буде встановлене Царство Христа.

8-й розділ. Тут описана битва між Персією і Грецією. Автор використовує символіку барана і козла, які билися між собою. Баран – це Персія, яка просувалася на захід, північ і південь (8: 4, 20), козел – Греція, навпаки, рухається із заходу назустріч барану (8: 5, 21). Великий ріг посередині у козла – це засновник Греко-македонської імперії – Олександр Македонський, який переміг персів і став беззаперечним володарем Сходу. Але після його смерті (8: 8, 22) з'явилися чотири інші роги, тобто, імперія розпалася на 4 частини, кожна з яких існувала, як окрема держава, але з іншого боку, всі вони були частиною спільного, так званого «грекомовного світу». Малий ріг (8:9), який символізує нахабного і підступного царя (8:23) – це узурпатор Палестини Антиох Епіфан, нащадок Селевка Нікатора, грецького правителя Сирії. Це він опоганив Єрусалимський храм, перетворивши його на святиню для Зевса, і принісши у ньому на жертву свиню. Даниїл описує це, як того, хто «побільшився аж до війська небесного, і скинув на землю декого з війська, і від Нього була віднята стала жертва, і покинене місце святині Його. І буде віддане йому військо wraz із щоденною службою через гріхи, і він кине правду на землю, і зробить, і матиме успіх». (8: 11-12). Даниїл продовжує далі: «І почув я одного святого, що говорив. А інший святий сказав до того, що

говорив: «Аж доки це видіння про сталу жертву та про нищівний гріх, доки святиня й військо віддані на топтання?» (8:13). Детальніше про це описано в 11-му розділі. Сам Антіох називав себе Теос Епіфаній, що означає «Бог виявлений», «Богоявлення». Але люди називали його Епіманій, що означає «ненормальний». Він ненавидів євреїв і влаштував справжній геноцид для цього народу, який закінчився повстанням Маковеїв і відновленням Ізраїльської держави у 165 році до н.е.

Закінчується цей розділ описанням вражень Даниїла від побаченого. Він захворів на деякий час.

В 9-му розділі Даниїл перериває своє пророцтво молитвою і відкриває перед Богом все, що у нього було на серці. Будучи ще молодим державним діячем, він знав, що на зміну Вавилону придуть інші царства. Про це він говорив з Навуходоносором. Стоячи перед переляканим Валтасаром, Даниїл прямо йому говорить, що Вавилон буде підкорений Мідоперсією. Тобто, Даниїл знав, що на зміну Вавилону придуть перси. Даниїл знав, згідно пророцтва Єремії (25: 11-12; 29:10), що полон для його народу буде тривати 70 років. Він міг знати із пророцтва Ісаї (44:28 – 45:1), що перського царя Кіра Бог називає по імені ще задовго до того, як той жив. Але Кір уже був царем багато часу, (з 559 року до н.е.), тобто, близько 20 років. Даниїл відчував, що геополітичні зміни, які прийшли на Близький Схід, мали якимось відобразитися на житті його народу. Даниїла ці питання сильно хвилювали, тому він, уже немолода людина, був у пості і молитві за свій народ. Молитва Даниїла є показовою у тому сенсі, що у ній він виголошує покаєння за всі минулі гріхи і відступництва свого народу, а також ототожнює себе із своїм народом щодо грішного життя, хоча сам Даниїл багато того, в чому кається, не робив особисто.

У другій половині розділу приходиться відповідь на молитву Даниїла через Ангела Гавриїла. Ця відповідь є одним із найзнаменитіших пророцтв у всій Біблії. Це – пророцтво про сімдесят тижнів. Ми не будемо вдаватися в деталі тлумачення цього пророцтва, але одне варто зазначити, що воно не тільки стосується найближчої для Даниїла перспективи щодо повернення його народу з полону додому і відбудови храму, але досягає кінця віку – Другого приходу Месії Христа на Землю. Між 69-м і 70-м тижнями є тривалий період, який ми

називаємо Період Церкви. Останній, 70-й тиждень – це період, який в християнському богослов'ї називається **Період великої скорботи**.

10–12 розділи описують останнє видіння щодо майбутнього Ізраїля. У 10-му розділі описана підготовка самого пророка до цього видіння. Даниїл переживає за свій народ. Він є у жалобі протягом трьох тижнів. Це був частковий піст. І ось у цьому розділі відкривається перед нами одна з таємниць, що стоїть за видимими, очевидними подіями, які відбуваються в світі. Бог дозволяє людям у цьому фрагменті заглянути ніби за лаштунки і побачити, що є за ними. Що або Хто стоїть за усіма подіями, які відбуваються сьогодні у світі? Хоча Бог є суверенний Правитель всесвіту, але є серйозні сили зла, які протидіють Йому. В цьому розділі показаний фрагмент духовної боротьби, пов'язаної з конкретним епізодом, описаним в уривку. Про цю духовну війну Павло пише у Посланні до Ефесян, 6 розділ.

В 11-му розділі Даниїл пише про те, що буде далі із Персією і Грецією. Це пророче видіння виконалося до деталей. Після Кира постало чотири перські царі, потім почнуться персько-грецькі війни, де греки переможуть. Потім буде розділення Грецько-Македонської імперії після смерті Олександра Македонського. Даниїл описує боротьбу, яка буде точитися між двома частинами цієї колишньої імперії – Єгипетським царством Птолемеїв і Сирійським царством Селевкідів за вплив у Палестині. Даниїл описує більш детально, ніж у 8-му розділі, про Антиоха Єпіфана, який став «антихристом» Ізраїля, тобто опоганив храм і зробив багато інших грішних речей, чим викликав збурення людей, що пізніше вилилося у визвольну війну під проводом Маковеїв.

Виглядає так, що Даниїл у розповіді поступово переходить від Антиоха до іншої особи, яку, очевидно, Антиох представляє, як її прообраз. Іншими словами, багато дослідників Святого Письма вважають, що заключні, принаймні 10 віршів, описують не Антиоха Єпіфана, а особу, яку Біблія називає пізніше, в Новому Заповіті, антихристом і звіром. (Об'явлення, 13 розділ). Події будуть відбуватися у час великої скорботи, коли в дію вступають події останнього 70-го тижня видінь Даниїла. Продовження цих подій описане в останньому, 12-му розділі Книги пророка Даниїла. Не вдаючись у подробиці, варто зазначити, що останній розділ

книги є досить оптимістичний – залишок Божого народу виживе! Перемога за Господом! І Даниїлу теж буде надана можливість приєднатися до переможців всіх часів (12:13).

Уроки книги:

1. Навіть тоді, коли ми далеко від сім'ї і Церкви, дуже важливо продовжувати жити життям послуху для Господа і дотримуватися святості у наших вчинках.
2. Потрібно бути абсолютно впевненими, що у духовних битвах, які ми провадимо, Бог завжди допоможе нам добитися перемоги, якщо ми зберігаємо вірність Йому.
3. Хоч це і не завжди явно видно, ми повинні пам'ятати, що все, що відбувається у нашому житті, контролюється Господом, а у Нього Свої плани щодо нас.
4. Господь повернеться на землю і встановить Своє Царство. Це означає, що Його і наші вороги зазнають нищівної поразки. Господь – Переможець!

Книги малих пророків.

Тепер перейдемо до вивчення останнього блоку книг Старого Заповіту. Це Книги Малих пророків. Їх є 12. Малими вони названі не тому, що менше важливі, чи менше значимі в порівнянні з іншими, великими, уже нами розглянутими, книгами пророків. Ці книги названі книгами Малих пророків по причині об'єму самих книг. Послання цих книг є дуже важливим, значимим і дуже унікальним.

Книги пророків Осії і Захарія є найбільшими і мають по 14 розділів. Книга пророка Амоса має 9 розділів, книга пророка Михея – 7 розділів. Це є найбільші книги Малих пророків. Всі інші є досить невеликими посланнями, більшість з яких мають по 3-4 розділи. Це – пророки Йоїль, Йона, Наум, Авакум, Софонія та Малахія. Дві найменші книги серед Малих пророків є найменшими книгами у Старому Заповіті. Це – книга пророка Овдія, яка має 1 розділ, і книга пророка Огія – 2 розділи.

Вивчати книги Малих пророків будемо за тією послідовністю, яка є у Біблії.

Книга пророка Осії.

Хоч Осія не є найбільш древнім з Малих пророків, але його книга стоїть у списку першою, можливо, по причині того, що вона є однією з найбільших книг Малих пророків. До того ж, вона відноситься до тих книг Малих пророків, які були написані в числі перших книг.

Аналіз книги.

Автор – Осія. Про нього знаємо відносно небагато. Він був сином Беери. Це все, що відомо про його походження. Про його сім'ю відомо те, що він одружився з дівчиною легкої поведінки, у якої народилося троє дітей – два сини і дочка. Є певні сумніви, що всі ці діти були дітьми Осії. Дружина пізніше залишила Осію і почала вести відкритий аморальний спосіб життя. Це привело її до соціального падіння – пізніше Осія викупив її на рабовласницькому ринку за 15 шеклів срібла та 270 кг ячменю. (Разом – 30 шеклів, це ціна раба). Це все, що відомо про сім'ю Осії. До того ж, цей автобіографічний матеріал взятий із самої книги.

Знаємо також, що Осія, чиє ім'я означає «спасіння», «звільнення», був пророком у Північному, Ізраїльському царстві. У 1:1 написано при яких царях, або коли проходило пророче служіння Осії – це Уззійя, Йотам, Ахаз та Єзекія в Юдеї. В Ізраїлі на той час був царем Єровоам II. Таким чином, Осія був сучасником Ісаї. Але Ісая пророкував в Юдеї, Осія – в Ізраїлі. Служіння Осії почалося приблизно близько 750 р. до н.е. і продовжувалося майже до падіння Ізраїльського царства у 722 р. до н.е. Осія був молодшим сучасником Амоса, а також старшим сучасником Михея, який пророкував приблизно в той самий час, що й Ісая. Михей пророкував в Юдеї.

Осію часто називають вісником або пророком Божої любові. Його служіння проходило в той час, коли в Ізраїлі духовний занепад досягнув апогею. Особиста історія пророка підтверджує це. Разом з тим, його особисте сімейне життя, прийняття невірної блудливої жінки, служить ілюстрацією відносин між Богом і невірним Ізраїлем. Як Осія проявив милість і простив свою невірну жінку, так і Бог готовий прийняти і простити Ізраїль, коли той прийде до Нього з поканням. Послання Осії звучить у Новозаповітньому стилі – «Бо Я милости хочу,

а не жертви, і Богопізнання – більше від цілопалень». **6:6**. Це є ключовий текст книги.

Відповідно до цього тексту, головна ідея книги –

1). Бог любить Свій народ і щиро бажає його покаяння, щоб відкупити його від його беззаконь.

2). Якщо народ вперто не підкоряється Богові і відкидає Його любов, – за це прийдуть трагічні наслідки.

3). Гомер, жінка Осії чинила, як і багато інших жінок того часу в Ізраїлі. Фізичний перелюб спустошив її. Так само Ізраїль, як народ, чинить духовний перелюб, займаючись ідолопоклонством, який спустошить і зруйнує його.

План книги:

I. Уроки сімейного життя Осії. 1:1 – 3:5.

1. Дружина і діти Осії. 1: 1-9.

2. Суд і відновлення невірною Ізраїля. 2: 1-25.

3. Відновлення сім'ї пророка. 3: 1-5.

II. Послання Осії. 4–14.

1. Духовний перелюб Ізраїля і Божий суд на нього. 4–5.

2. Божа справедливість вимагає покарання за гріхи народу заповіту. 6–10.

3. Божа любов і обітниця відновити Ізраїль. 11–14.

Книга чітко поділяється на дві частини, перша з яких носить більш біографічний характер щодо життєвої драми самого пророка, а друга – це висновок або урок, взятий звідси.

Книга починається Божим повелінням молодому пророку одружитися. Молодий неодружений чоловік із зацікавленням чекав на кого вкаже йому Бог. Пророки часто ставали живими символами їхнього пророчого послання. Наприклад, ми читаємо про Ісаю, Єремію чи Єзекіїля, де Бог робив їх частиною їхнього пророчого послання. (Іс. 6, 7, 8; Єр. 16: 2-3; 27–28; Єз. 24). Щось подібне відбувається і з Осією. Бог повелів Осії одружитися із жінкою, яка мала моральні, а звідси також натяк і на духовні проблеми. Нас може шокувати те, що Бог повелів, щоб Його святий пророк одружився із розпусною жінкою. Але Осія повинен був розділити частину страждань Бога. Бог теж мав справу з тими, хто не був Йому вірним. Він давав для

них усе, але вони сприймали це, як належне, а славу і серце віддавали божкам – ваалам та іншим.

Шлюб Осії символізував відносини Бога з Ізраїлем. Навіть імена дітей були пророчими знаками для Ізраїля. Старший син Їзреел, чие ім'я означає – «Бог розсіює». Друга дитина – дочка Ло-Рухама – «нелюбима, непомилювана». Існує навіть сумнів щодо того, чи це була дитина Осії. Можливо тому і нелюбима. Останній син – Ло-Аммі – «не Мій народ». Теж із імені можна припустити, що ця дитина була зачата в перелюбі.

Урок з життя Гомер є не в тому, ким вона була раніше, до заміжжя, а в тому, що вона робила під час заміжжя. Через Єзекіїля Бог говорить теж на подібну тему (Єз. 16; 23).

Не важливо, ким був Ізраїль до того, як Бог заключив з ними заповіт. Значення має наскільки вони були вірні заповіту, який Бог заключив з ними після того, як цей заповіт був між ними заключений.

Бог не повелів Осії побити камінням Гомер за її невірність. Навпаки, Бог повелів Осії продовжувати любити її і, навіть, викупити її після того, як вона, кинувши свого законного чоловіка, стала власністю іншого чоловіка. Цей чоловік привів її на рабовласницький ринок, щоб продати, як непотрібну річ. Осія отримав наказ викупити свою невірну жінку і далі жити з нею. (3 розділ).

У другій частині книги є послання Боже через Осію, яке виходило з його гіркого досвіду сімейного життя. Осія показує Ізраїлю його вину і сповіщає майбутні покарання. Головною виною перед Богом є відсутність правди, милості і богопізнання. (4:1). Потім Осія звинувачує народ від імені Бога в тому, що вони «клянуться і неправду говорять, вбивають та крадуть, чинять перелюб, поставали насильниками, проливають багато крові». (4:2). Відповідальність за це Бог покладає на священиків, народ і на царів (5:1). Тому, головна ідея 4-го і 5-го розділів, що за це всі вони заслуговують на покарання від Бога. У 6-му розділі, продовжуючи говорити про недостойне життя Ізраїля, Бог каже про Його бажання чи очікування від народу: «Бо Я милости хочу, а не жертви, і Богопізнання – більше від цілопалень». (6:6). Говорячи про жертівники, як систему їхнього релігійного життя, Бог каже, що «жертівники намножили, щоб грішити. На гріхи стали йому ті жертівники». (8:11). Люди

поклонялися і Богу, і ідолам. Вони звершували сексуальні гріхи недалеко від жертівників, поклоняючись ідолам. Їх життя було подвійним і лицемірним. Бог осуджував таку тенденцію. Уривок з 6 по 10 розділи показує той час, коли Ізраїль знаходився в розпалі деградації і занепаду незадовго до асирійського поневолення. Бог робить відчайдушну спробу ще раз достукатися до Ізраїля – «Сійте собі на справедливість, за милістю жніть, орите собі переліг, бо час навернутись до Господа» (10:12). (Інший переклад – «Сійте собі на праведність, щоб могли жати ласку; розоруйте в собі новину, бо вже час шукати Господа»).

Заключна частина книги є Божим закликком навернутися до Господа, а також обітницею відновлення Ізраїля, Його готовністю надати йому прощення, не дивлячись на всі його беззаконня, якщо тільки він покається. Бог демонструє до Ізраїля любов, яку демонструє батько по відношенню до свого улюбленого, але непокірного сина. (Притча про блудного сина, Євангелія від Луки, 15). Заключний, 14 розділ, показує, що остаточна надія – це відновлення Ізраїля. Прийде день, коли ідоли назавжди будуть відкинуті, посвячення ж Богу досягне свого апогею. Оновлений Ізраїль буде насолоджуватися матеріальним благополуччям і Божими благословеннями.

Особливості книги:

1. Це перша книга серед малих пророків.
2. Осія є одним із небагатьох пророків Північного царства.
3. Особисте життя Осії, як і Єремії та Єзекіїля, ілюструвало його пророче слово.
4. У книзі є 150 тверджень про гріхи Ізраїля, більша половина яких стосується ідолопоклонства.
5. Осія більше, ніж будь-який інший пророк Старого Заповіту, нагадує євреям про Божу довготерпеливість і вірність у Його любові до них.
6. В основній частині книги (4–14) немає чітких меж між пророцтвами. Важко сказати, де закінчується одне і починається інше. Поділ другої частини книги, який ми навели, є, швидше, умовним.
7. Книга показує сільський спосіб життя пророка і його оточення. Наведено багато яскравих мовних зворотів.

Отже, **уроки**, які ми можемо взяти для себе з книги пророка Осії.

1. Відносини між Богом і Його народом подібні до шлюбу. Перелюб може зруйнувати сім'ю; постійний гріх руйнує відносини з Богом.
2. Так само, як гнів і ревність чоловіка є оправдані, коли він бачить невірність і зраду своєї дружини, так само гнів і ревність Господа оправдана щодо нас, коли ми заграємо з дияволом і гріхом.
3. Багато людей, які знають про Бога, не маючи з Ним особистих стосунків – загинуть. Знати про Бога і знати Його особисто – не одне й те ж.
4. Божа любов до нас хоч і є безумовною, але наше майбутнє залежить від певних умов. Коли ми постійно бунтуємо проти Бога – є небезпека втратити Його любов і підпасти під дію Його гніву. (1:6; 9:15). Бог повільний на гнів і швидкий до милості, але хто відкидає Його Самого і Його Слово – Бог не буде до таких вічно милостивий.
5. Бог готовий простити і уздоровити тих, хто кається і шукає Його. Двері Його благодаті відчинені для грішників. Він запрошує людей навернутися до Нього.

Книга пророка Йоїла.

Ім'я пророка означає: «Господь є Бог» («Яхве є Бог»). Про нього майже нічого не відомо. Знаємо лише те, що він був сином Петуїла і, виходячи із змісту тексту послання, – можливо, відносився до священників. Цей пророк нічого не згадує про час, коли він пророкував. Богослови намагаються визначити дати життя Йоїла, виходячи із змісту самого пророчого послання. Але це теж нелегке завдання. Тому існує три точки зору на час життя і пророкування Йоїла.

1. Йоїл жив і пророкував у IX ст. до н.е. (приблизно 850-830 роки до н.е.).
2. Йоїл жив і пророкував перед Вавилонським полонем. (Біля 600 року до н.е.).
3. Йоїл жив і пророкував після полону (приблизно у V столітті).

Прихильники кожної з точок зору приводять аргументи на користь своєї позиції. Багато консервативних богословів притримуються точки зору щодо раннього часу пророкування Йоїла. Противники цієї точки зору приводять, як один із контраргументів – те, що у цьому пророцтві не згадується нічого про царів, але багато про старійшин. Це виглядає більш правдоподібним для післяполонного періоду. Але у середині IX століття у Юдеї, (а Йоїл є саме пророком у Юдеї, на півдні, а не в Ізраїлі, на півночі), владу узурпувала Аталія, дочка Ахава та Єзавелі. Вона знищила всіх своїх внуків, які були нащадками Давидової династії. Лише маленького Йоаша вдалося чудом врятувати. Його переховували священники, на чолі з Єгоядою. Маленькому царю було лише 7 років, коли Аталію вбили і відновили Давидову династію. Тому протягом близько 10 років країною керували старші, священники, а цар лише формально знаходився на троні. Тому зрозумілим стає, чому Йоїл, (якщо він пророкував у цей час), не згадує про царя, але багато пише про священників і про старійшин. Ця точка зору виглядає дуже логічною, хоча ми тут не наполягаємо тільки на правильності цієї версії. Інші версії теж можуть бути правдивими.

Стиль пророцтва Йоїла більше нагадує стиль більш ранніх пророків – Амоса, Михея, Ісаю, ніж пізніх, тих, що жили після полону – Огія, Захарія, Малахію.

Трудність викликає перерахування народів у цьому пророцтві. Тут згадуються филистимляни, фінікійці, едомляни, єгиптяни, греки. Немає жодної згадки про асирійців і

вавилонян, які були лідерами у світі в часи, наближені до полону, і з якими мали проблеми і Ізраїль, і Юдея, а також у списку немає сирійців, північних сусідів, з якими теж євреї мали постійні проблеми у своїх відносинах. Згадка деяких народів є аргументом на користь ранньої точки зору написання книги, а інших – навпаки, більш пізньої.

Мета і тема книги.

1. Пояснити чому напала саранча і в результаті чого настав голод.
2. Попередити про ще більшу небезпеку, яка може прийти на Божий народ.
3. Зібрати народ разом на урочисті збори і привести їх до покаяння перед Богом, щоб уникнути небезпеки.
4. Пророче слово про День Господній, який гряде і який для одних буде благословенням, а для інших – днем суду.

Головною темою книги є звіщення про День Господній.

Найбільш відомим і вживаним є текст – **3: 1,2.** (2: 28,29).

Ключовий текст – **1:15; 2:1.**

План книги:

I. Лихо, яке прийшло на Юдею, в результаті їхнього гріховного життя. 1:1 – 2:17.

1. Нашестя саранчі. 1: 1-20.
2. Наслідки цього нашестя. 2: 1-11.
3. Заклик до покаяння в світлі жадливого спустошення. 2: 12-17.

II. Майбутній День Господній. 2:18 – 4:21.

1. Пророцтво про відновлення. 2: 18-27.
2. Обітниця Святого Духа. 3: 1-5.
3. Проголошення суду над ворогами Ізраїля. 4: 1-14.
4. Порятунк і благословення для Юдеї. 4: 15-21.

Трапилося щось надзвичайне. Земля спустошена сараною і засухою. Про цю подію ще довго батьки будуть переповідати дітям. Хмари сарани хвилями неслися над землею, спустошуючи все, що траплялося на їхньому шляху. Коли не було зелених рослин, вони накинулися на кору дерев. Коли не було ніяких ознак рослинності, сарана перелітала через міські мури, просякала до кожної будівлі, поглинаючи рештки їжі, які були в запасах. Розпочався жахливий голод.

Мова Йоїла про ці події жива, яскрава і зрозуміла. Він описує сарану, як потужну армію, перед якою всі тремтять і поблідли (2: 5-6).

Описуючи про це лихо, Йоїл закликає народ до покаяння, посту, ревної молитви з плачем. (1: 13-14; 2: 12-17). Йоїл, подібний до сучасного полум'яного п'ятидесятницького (динамічного) проповідника, який застосовує живі образи та ілюстрації, щоб донести до людей послання від Бога.

У другій частині книги Йоїл пише про майбутні події, в світлі того, що відбувалося у минулому, де вони були учасниками.

Насамперед, говориться про відновлення. Земля знову буде колоситися хлібом. У майбутньому Бог благословить урожай. Ранній і пізній дощ буде йти в пору, так що земля буде гарно родити. Рясні врожаї призведуть до того, що Ізраїль відновить свої стосунки з Богом і буде радіти Ним.

Далі Йоїл проголошує одне з найвизначніших пророцтв щодо злиття Духа Святого на землю. (3 розділ). Апостол Петро цитує це пророцтво у День П'ятидесятниці. (Дії 2: 17-21). Ці п'ять віршів охоплюють весь період Церкви – від злиття Духа Святого на землю до Другого приходу Христа на землю.

Закінчується ця коротенька книга проголошенням суду над ворогами Ізраїля і проголошенням благословень і порятунку народу Божого. Йоїл пророкував, що Бог буде судити народи в долині Йосафата. Інша назва цієї долини – долина Мегіддо. Книга Об'явлення 16: 14-16 називає цю місцевість Армагеддон. Боже Слово говорить про битву, яка має відбутися там, як один із важливих Божих судів над народами. Йоїл також пророкує на цю тему. Бог буде судити народи в долині Йосафата за те, що їхнє нечестя перейшло межі Божої

милості. Йоїл пише, що Бог буде мстити за кров Свого народу (4: 13, 19, 21). Але Ізраїль очікує інша доля. Вони увійдуть у радість життя з Господом на Сіоні. Мова тут іде про суд в кінці Великої Скорботи і початок 1000-літнього Царства, де Царем буде Господь Ісус.

Особливості і уроки, які можемо взяти з цієї книги:

1. Книга пророка Йоїла є одним із найвитонченіших шедеврів Старого Заповіту.
2. Книга показує, що уникнути Божий суд можна лише через покаяння і покладання своєї надії на Господа.
3. Коли ми звертаємося до Бога з певними проханнями протягом нашої молитви, – ми приходимо до Нього зі смиренням нашого серця.
4. Наш Бог – це милостивий Бог, Який чує молитви і відповідає на них.
5. Книга містить одне з найяскравіших і найпотужніших пророцтв про злиття Святого Духа на весь людський рід.
6. Книга показує універсальну можливість для спасіння. (Зауважте, що це було проголошено за декілька століть до Христа).
7. Книга змальовує динамічного пророка проповідника, який рішуче закликає народ до покаяння у критичний момент історії і досягає результату.
8. Книга багато говорить про майбутній День Господній, як про день суду для одних і день помилування для інших. Звіщає про скупчення народів і суд над ними в долині Йосафата.

Книга пророка Амоса.

Амос – молодий юдей, родом з Текої, міста, яке знаходилося південніше Єрусалиму, недалеко від Віфлеєму. Правда, його пророче служіння відбувалося в Ізраїльському царстві, на півночі. Ім'я Амос означає «обтяжений» або «носій тягара». Коли Амос здійснював своє пророче служіння, царем в Юдеї був Уззійя, в Ізраїльському царстві був Єровоам II. Це означає, що Амос пророкував у VIII ст. до н.е. Він був старшим сучасником Осії, який теж пророкував в Ізраїлі, а також Михея та Ісаї, які пророкували в Юдеї. Амос був молодшим сучасником пророка Йони, який теж відноситься до пророків Північного царства. Служіння пророка Амоса відбувалося приблизно 760–750 роках до н.е. Про нього ми знаємо, що він не належав до когорти професійних пророків. Сам про себе він говорить: «Я не пророк, і не син пророків, – я пастух і оброблювач диких фіговниць». (7:14). Амос далі приводить своє особисте свідчення щодо його покликання до пророчого служіння. «Взяв мене Господь від отари, і промовив до мене Господь: Іди, пророкуй Моєму народові Ізраїлеві!» (7:15).

Амос пророкував у Бет-Елі, де знаходилася одна з найбільших святинь в Ізраїлі. Там, навіть, був священик. Його звали Амація. Амос описує сутичку, яка відбулася між ним і Амацією. Амація пропонував Амосу залишити Бет-Ел і повертатися назад до рідної Юдеї. На що Амос відповів, що сюди його привів Бог.

Послання Амоса вирізняється своєю простотою. Ліберальні богослови, досліджуючи мову Амоса, взагалі прийшли до висновку, що Амос був, якщо не самим раннім автором Старого Заповіту, то, принаймні, таким був серед пророків. Цей помилковий висновок базується на підставі еволюційного припущення, що з часом відбувався розвиток і ускладнення біблійної мови. Оскільки мова Амоса є дуже проста і послання не містить в собі глибоких богословських думок, а більше стосується питань соціальної несправедливості і нерівності у суспільстві, – звідси таке припущення. Але те, що ми знаємо про Амоса, цілком вписується в загальне тло, чому це послання таке просте і, разом з тим, проникливе. Він, простий селянин, походив із найбільш бідних верств населення, бачив те гріховне, розбещене суспільство на півночі, в Ізраїлі. Він обурювався ідолопоклонством, яке процвітало на державному рівні, а також переживаючи посланництво від Бога, – говорив і писав просто і

проникливо. У 7:12, можливо, йде натяк на гроші, які отримували професійні провидці. Але Амос не пророкував за гроші. Це було веління його серця, зміцнене Божим покликанням.

Головна тема книги – справедливість, праведність і Божественна відплата за гріх. Виходячи з теми, ключові тексти: **3:2; 5:24**.

Амос попереджує народ ізраїльський проти гноблення бідних, поверхневої релігійності, самодостатності. Також він проголошує суд Божий всім оточуючим народам.

План книги:

Вступна частина. 1: 1-2

I. Проголошення судів над народами. 1:3 – 2:16.

1. Суд над Дамаском (Сирією). 1: 3-5.
2. Суд над Газою (Филистією). 1: 6-8.
3. Суд над Тиром (Фінікією). 1: 9-10.
4. Суд над Едомом. 1: 11-12.
5. Суд над Аммоном. 1: 13-15.
6. Суд над Моавом. 2: 1-3.
7. Суд над Юдеєю. 2: 4-5.
8. Суд над Ізраїлем. 2: 6-16.

II. Пророчі промови до Ізраїля. 3–6.

1. Привілей та відповідальність. 3: 1-15.
2. Утиски бідних та ідолопоклонство. Тотальне зіпсуття. 4: 1-13.
3. Плач Амоса за впертість Ізраїля грішити. 5–6.

III. П'ять видінь суду Божого на Ізраїль. 7:1 – 9:10.

1. Саранча, яку Бог через заступництво пророка не послав. 7: 1-3.
2. Пожираючий вогонь, який Бог знову відмінив. 7: 4-6.
3. Висок, котрий символізує межу прощення. 7: 7-9.

Історична вставка: автобіографічний епізод. 7: 10-17.

4. Кіш стиглих плодів. 8: 1-14.
5. Господь над жертовником. 9: 1-10.

Тепер розглянемо загальний зміст пророцтва Амоса. Свої послання Амос пояснює мовою селянина і пастуха (2:13; 3:12; 9: 9, 13, 14). Разом з тим, Амос, судячи з його обізнаності світових подій (1:3 – 2:3), був освіченим селянином.

Отже, Амос почав свою книгу з осудження народів, які жили навколо Ізраїля. Починає своє пророче звернення з Дамаску, який був столицею стародавнього Сирійського царства, яке межувало з Ізраїлем на півночі, вірніше, на північному сході. Бог осудив Дамаск за жорстокість його мешканців. Далі Бог звертається через Амоса до столиці Філістії – Гази. Мешканці цієї країни брали активну участь у работоргівлі. За це були осуджені. Філістія була на південному заході від Ізраїля, а північніше від неї була Фінікія, зі столицею в Тирі. Тир славився своєю торгівлею і морською справою. Бог осуджує тирян за їхнє віроломство і зрадливість. Потім увага пророка прикута на південь і схід. Тут згадуються 4 держави. Перша на півдні – Едом, двоюрідні брати Ізраїля, які теж потрапили під осуджуючу руку Божу, – за непростення і непримириму ненависть до Ізраїля. Амон був докорений за нестримне бажання розширити свої території за рахунок сусідів. Моав попав під осудження за жорстокість по відношенню до Едома і його царя. Потім Амос переходить до осуду свого рідного народу – юдеїв, які в моральному і духовному плані стояли набагато вище, ніж Ізраїль. Але Господь докоряє Юдею за те, що вони відкинули Господній Закон і повелися на манівці, тобто, збочили в ідолопоклонство.

І ось, нарешті. Пророк переходить до своєї головної цілі. Тепер слова Амоса стосуються виключно Ізраїля. Коли ізраїльтяни слухали їдкі обвинувачення Амоса на адресу сусідів, вони раділи. Грішні погани заслуговували на покарання. Навіть докір для Юдеї теж тішив ізраїльтян. Горді юдеї хвалилися Єрусалимом, храмом у ньому. Але Бог з ними буде судитися за відступництво. Якби пророче звернення Амоса обмежилось лише цим, – він був би популярним пророком в Ізраїлі. Але Амос тепер звертає увагу на Ізраїль.

Соціальне зло, гноблення, аморальність, нечистота – все це було в Ізраїлі. Бог був у заповіді з ізраїльським народом. Він не міг байдуже спостерігати на все те, що там діялося.

Тому Бог через Амоса виголошує суд Ізраїлю. Ключовий текст – (3:2) яскраво це демонструє. Бог нагадує ізраїльтянам про їхній привілей знати Його і бути Його народом. Але за близьке знання Бога і приналежність до Його вибраного народу лежить велика відповідальність. Порушення Божих заповідей, ідолопоклонство, аморальність, гноблення бідних тягнуть за собою кару. Господь тяжко покарає Ізраїль, але поки що Він дає йому шанс. «Наверніться до Мене й живіть!» (5:4б); «Наверніться до Господа, і будете жити...» (5:6а). Амос від імені Бога благає Ізраїль зупинитися і перестати грішити.

Амос виголосив, що Бог покарає Самарію через нашествя асирійців. Керівні прошарки Ізраїля зустріли таку пересторогу із іронічною посмішкою. Ніхто в Ізраїлі на той час не вірив, що від Ассирії може походити загроза. Пророку навіть порекомендували повернутися додому, в Юдею і там собі пророкувати. (7: 10-13). Амос відповідає головному священику Бет-Елу, що він і надалі буде звіщати Боже послання, а цього священика чекає кара від Господа. (7: 14-17).

Пророк проводить ілюстрації суду, продемонстровані п'ятьма видіннями. (7–9). Заключна частина книги говорить про відновлення долі Ізраїля. Династія Давида буде відновлена для всього Ізраїля, який назавжди укоріниться на своїй землі, щоб пожинати там благословення.

Найвидатніші пророцтва книги.

8: 11-13 – пророцтво про асирійський полон у найближчій перспективі. У віддаленій перспективі – пророцтво про лихоліття Великої Скорботи. Амос торкається духовного аспекту цієї скорботи.

9:11 – Яків цитує цей текст у Дії 15: 16-17, і застосовує це по відношенню до Церкви. Але це пророцтво може відноситися і до початку віднови Ізраїля в 1000-літньому Царстві.

Висновки книги:

1. Бог ненавидить насилля і гноблення. Це послання є дуже спрямованим на соціальну справедливість.
2. Бог карає, щоб привести до покаяння. Він завжди готовий прощати тих, хто кається і визнає Його, як Спасителя.
3. Привілей тягне за собою відповідальність.

4. Бог ненавидить формальне поклоніння Йому і лицемірство.
5. Багатство і сила можуть відвернути нас від Бога. Культ матеріалізму в наші часи не менший, ніж у часи Амоса.
6. Слуги Божі повинні звіщати Боже Слово, навіть, якщо інші люди протистоять цьому.

Книга пророка Овдія (Авдія).

Найменша книга Старого Заповіту. Вона складається тільки з одного розділу. Це коротеньке пророцтво направлене проти сусідів Юдеї – Едома.

Ми нічого не знаємо про самого пророка. Його ім'я означає «Раб Яхве», «Той, хто поклоняється Єгові». У Старому Заповіті згадується декілька людей з таким ім'ям. Овдій нічого не пише ні про своє походження, не згадує імені батьків, ні про час, коли він виголошував своє пророцтво. Ми, навіть, не знаємо чи він походив з Юдеї, чи з Ізраїля. Хоча судячи зі змісту послання, виглядає так, що Овдій був з Юдеї (1: 12, 17, 21). З іншого боку, у 1: 19-20 – мова йде про Північне царство.

Головна тема книги – суд над Едомом.

Причина суду – коли завойовники напали на Єрусалим, – Едом зловтішався цим, а також допомагав грабувати юдейську столицю. (1: 11-14).

Ключовий текст – 1:15.

Коли відбулося пограбування Єрусалиму, про яке пише Овдій? Біблія згадує про п'ять таких пограбувань.

1. 926 рік до н.е. – Шушак, єгипетський фараон, захопив і пограбував Єрусалим під час правління Рехав'ама, сина Соломона. (1Цар. 14: 25-26).
2. IX ст. до н.е.– филистимляни та араби захопили та пограбували Єрусалим під час правління Єгорама, сина Йосафата. (2Хр. 21: 16-17). Це його дружина Аталія, дочка Ахава та Єзавелі, майже винищила всю династію Давида і узурпувала владу на шість років.
3. 790 рік до н.е. – ізраїльський цар Йоаш захопив Єрусалим під час правління Амації, сина Йоаша. (2Цар. 14: 13-14). Йоаш юдейський – поставлений був на царство після Аталії.
4. 701 рік до н.е. – Санхерів, цар асирійський, атакував Єрусалим. Царем Юдеї був Єзекія. (2Цар. 18:13 – 19:36).
5. 606–586 рр. до н.е. – Навуходоносор зруйнував Єрусалим за три етапи. (2Цар. 24–25; 2Хр. 36: 6-21).

На думку більшості дослідників Біблії Овдій міг писати про друге або п'яте таке пограбування. Існує дві основні точки зору щодо часу життя і діяльності Овдія.

Згідно першої точки зору, автор жив і пророкував у IX ст. до н.е. Існує певна розбіжність у датуваннях, коли точно жив і правив Йорам (Єгорам), син Йосафата, тому ми тут просто заокруглюємо цю дату до IX століття. Таку точку зору приймають більшість консервативних богословів. Іншої точки зору – 585 рік до н.е. – VI ст. до н.е., переважно притримуються ліберальні богослови, а також частина консервативних богословів. Кожна з цих точок зору має свої сильні і слабкі сторони, але за відсутності будь-якого уточнюючого матеріалу неможливо щось дізнатися конкретно ні про автора, ні про час його діяльності.

У цьому коротенькому посланні мова йде про відносини між двома народами, які походили від двох братів – Якова та Ісава. Це народ ізраїльський (юдейський) та ідумеї (Едом). Едом зловтішався, коли Єрусалим піддався по грабунку. Більше того, вони допомагали грабувати. За це Бог через Овдія піддає Едом суровому докору.

План книги:

I. Суд над Едомом. 1: 1-16.

1. Едом буде покараним за свою гордість. 1: 1-4.
2. Едом буде повністю зруйнованим. 1: 5-9.
3. Причина повного зруйнування. 1: 10-14.
4. Участь Едому та інших ворогів Юдеї вирішена. 1: 15-16.

II. Божі благословення придуть на Ізраїль. 1: 17-21.

1. Спасіння Ізраїля. 1: 17-18.
2. Володіння Ізраїля. 1: 19-20.
3. Царство Господнє прийде. 1:21.

Розташування столиці Едому (Ідумеї) – м. Петра (Села) було в горах. Це місто було серед скель і потрапити у нього практично було неможливо. Це була природна фортеця. Єдина дорога, яка вела у місто – це була вузька стежина до 5м завширшки, між скелями, яку легко могли контролювати декілька воїнів. Ця природна обставина була причиною гордості Едому.

У своїй неприступній кам'яній фортеці ці люди вважали себе в цілковитій безпеці. Їм там не загрожував ні напад ворогів, ні, тим більше, захоплення міста. Овдій передрікає цим самовпевненим гордіям, що їх чекає велике приниження. Бог каже: «Якщо б ти піднісся, немов той орел, і якщо б ти кубло своє склав поміж зорями, – то й звідти Я скину тебе!» (1:4). Спустошенню піддадуть Едом не вороги, яких вони остерігалися і від яких були захищені у своїй природній фортеці, а їхні союзники і приятелі (1:7). Обманутий союзниками і приятелями, Едом зрозуміє, що ні мудрість, ні його могутність не змогли їх врятувати. (1: 8-9). Дійсно, пророцтво Овдія збулося буквально. Хоча до остаточного знищення едомітян, ця нація ще проіснувала декілька століть, але занепад розпочався, коли вавилоняни, союзники Едому у завоюваннях Юдеї, у 582 році до н.е. напали і спустошили столицю Селу. Продовжили справу руйнування Едому інші його союзники – набатеї, одне з арабських племен. Потім, після перемоги Маковеїв над державою Селевкідів, едомітяни були підкорені євреями. Пізніше римляни володіли цими територіями, і Іроди, ідумеї за походженням, були васальними царями над частинами Палестини, підкоряючись римлянам. Зникли всілякі згадки про цей народ після арабських мусульманських завоювань у VII столітті н.е.

На противагу едомітянам, єврейський народ, будучи покривдженим ними, не зник зі світової сцени, а, навпаки, згідно пророцтва Овдія, має майбутнє. (1: 17-21).

Особливості книги:

1. Найкоротша книга Старого Заповіту.
2. Автор є одним із трьох пророків, чиє пророцтво було виключно спрямоване не Ізраїлю чи Юдеї, а іншому народові.
3. Книга не цитується і не згадується у Новому Заповіті, хоча сюжет книги був використаний Павлом у Рим. 9: 10-13 (історична підстава – Книга Буття).
4. Схожість між цією книгою і Єр. 49: 7-22.

Повчання, які можна взяти з книги:

1. Є великим безглуздям боротися проти Бога і Його народу. Бог все одно сильніший.
2. Бог по особливому піклується про Своїх дітей і подає їм допомогу.
3. Посварені, ображені люди мають якомога швидше примиритися.
4. Гордість народу чи окремої людини веде їх до руїни.
5. Радіти з нещастя іншого – це великий гріх проти Бога.
6. Теперішня темрява не буде тривати вічно. Наближається День Господній, коли Він візьме на Себе правління над світом і розсіє темряву.

Книга пророка Йони.

Наступний пророк, чиє звернення теж було спрямоване до іншого народу, був Йона. Його ім'я означає «голуб». Сама книга відрізняється від решти пророчих книг тим, що описана, як певна розповідь про Йону. Вона була написана не від імені автора, а як розповідь про іншу особу, хоча єврейська традиція приписує авторство книги саме Йоні. Пророк Йона згадується у 2Цар. 14:25. Це був час правління Єровоама II. Початок правління цього ізраїльського царя за оцінкою одних істориків – 835 (825) роки до н.е. За оцінкою інших – 793 рік до н.е. Єровоам II був царем 41 рік. Тобто діяльність Йони відбувалася десь у IX і VIII ст. до н.е. Він був сучасником пророка Амоса. З тексту 2Цар. 14:25 видно, що його пророче служіння було значно ширшим, ніж це описано у самій Книзі пророка Йони. Також відомо з цього тексту, що батько Йони Амігтай теж був пророком. Таким чином, Йона, на відміну від Амоса, відносився до професійних пророків, оскільки був теж і сином пророка. Ще один висновок можна вивести з того тексту, що Йона був великим патріотом Ізраїлю. Можливо цим можна пояснити його небажання йти до Ніневії, щоб там проповідувати, аби унеможливити потенційне покаяння ніневитян, яких Йона не долюблював, як ворогів його держави.

Історія Йони – це драматична розповідь про те, як Бог правив народами за межами Ізраїлю. Бог послав Йону, щоб попередити столицю Ассирії, що якщо вони не полишать нечестивих шляхів і не покаються, місто буде зруйноване. Але Йона опирається такому дорученню. Він налаштований йти в інший бік, до Таршішу.

Мета книги:

1. Показати Ізраїлю широту Божої любові і милості. Вона поширюється на всі народи, в тому числі на закоренілих язичників, ворогів Ізраїля.
2. Показати через Йону, що Ізраїль не виконує свого місіонерського призначення. 1М. 12: 1-3.
3. Показати, що язичники більш сприймали Боже Слово, ніж Божий народ Ізраїль. Ніневітяни покалися від проповіді одного пророка, який до того ж не був зацікавленим у їхньому покаянні. Ізраїльтяни, чуючи сотні пророків, не реагували на їхні застереження.

Ключовий текст – 4:2.

План книги:

I. Перший поклик до Йони. Непослух. 1–2.

1. Йона прямує у Таршіш і наслідки цього. 1: 1-16.

2. Молитва Йони з черева рибини. 2: 1-11.

II. Другий поклик до Йони. Послух. 3–4.

1. Покаяння ніневитян. 3: 1-10.

2. Уроки Божого характеру і бачення для Йони. 4: 1-11.

Отже, ця коротенька цікава новела розповідає про те, як Йона, отримавши завдання, вирішив зробити по своєму. Він відправляється у Таршіш. На морі – буря. Йона спить у трюмі корабля, а екіпаж і всі пасажери борються з бурею. Знайшовши спокійно сплячу людину серед загальної паніки і переляку, моряки розпитують: «Хто ти, з якого народу, хто твої боги? Молись до них!» Йона зрозумів, що це Бог його знайшов і попросив вкинути його у море. На велике здивування присутніх, після того, як цього дивного пасажера кинули у море, – буря вщухнула. Але Йона не загинув. Велика рибина його проковтнула, але він продовжував жити в середині цієї рибини. Потім на повеління Боже, після покаляльної молитви Йони, рибина викинула Йону на берег. Бог ще раз повторив Своє завдання для Йони. Після цього Йона пішов і виголосив Слово від Бога до ніневитян. Вони прийняли це послання серйозно, покаялися, і Бог помилував Ніневію. Потім, у останньому, 4-му розділі, описаний діалог між Богом і Йоною. Бог показує для Йони уроки Свого милосердя, прощення і любові. Ось така суть цієї коротенької книги – Книги пророка Йони.

Особливості книги:

1. Відмінність цієї книги від інших пророчих у тому, що вона не складається з промов, пророчих передречень, а є просто розповіддю.
2. У цій коротенькій книзі описано багато чудес – шторм на морі, який раптово припинився, рибина, яка проковтнула пророка, а потім викинула живим на берег,

покаяння цілого міста від однієї проповіді, та ще й такого грішного, як столиця Ассирії, рослина, яка виросла за одну ніч, а потім так же раптово і всохла.

3. Книга найбільш чітко виражає ідею, що Бог не є лише Богом милості для євреїв, але і для не євреїв.

Повчання книги для нас:

1. Бог для реалізації Свого плану вживає людей, причому недосконалих, зі своїми поглядами і амбіціями. Бог завжди досягає Своїх цілей.
2. Бог карає Своїх неслухняних дітей і вчить їх послуху. Якщо ми вирішимо не робити того, що Він від нас очікує, – це програшне рішення. Йона переконався в цьому на собі.
3. Ніхто не може заховатися від Бога. Від Нього неможливо втекти.
4. Бог любить всіх людей і очікує, що ми теж, як християни, будемо любити всіх людей без винятку.
5. Бог може нам допомогти у самих безнадійних ситуаціях.
6. Бог більше розположений до милості і прощення, ніж до справедливого покарання.
7. Бог завжди готовий надати нам ще один шанс слідувати за Ним або реалізувати Його задум через нас.
8. Йона став одним із найяскравіших прообразів Ісуса Христа. (Мт. 12: 39-41; Лк. 11: 29-30).

І, останнє. Останніми століттями (XIX – XXI) виникли певні сумніви щодо історичності подій, описаних у цій книзі. Ліберальне богослов'я вказує на неможливість того, щоб відбувалися подібні події. Особливо критиці піддається те, що Йону проковтнула рибина і він залишився живим, а потім ще й завершив ту справу, до якої його покликав Бог. Вони вказують, що тут мова йде про алегорію, притчу – в кращому випадку або, що це міф – у гіршому.

Історичність самого Йони, як пророка, показана у 2Цар. 14:25. Історичність події, пов'язаною з Йоною, описаної в книзі, підтвердив Ісус Христос. Але і в сучасній світській літературі зустрічаються описи подібних подій. Відомо, що кити породи

«спермових» здатні проковтнути великі предмети довжиною до 5м. Зустрічалися випадки, описані в пресі, про те, що рибалок, яких проковтували, так звані, китові акули, знаходили живими у їхніх шлунках. Цих акул, які живуть у Середземному морі ще називають – акула-людодід.

Інша серйозна проблема для скептиків – це покаяння цілого міста Ніневії.

По-перше, Йона міг знайти місто психологічно підготовленим до такого повороту подій через повне сонячне затемнення, яке передувало проповіді Йони (у 763 році). Такого роду ознаки забобонними поганами сприймалися, як послання суду від богів.

По-друге, історики повідомляють, що у тій місцевості було два роки голоду (у 765 і 759 роках). Це теж могло бути сприйняте, як певні сигнали зверху.

По-третє, коли до них прийшов посланець, який пережив описані у перших розділах події (драматичне перебування в рибині і звільнення з неї), можна собі тільки уявити зовнішній вигляд Йони, – вони могли бути вражені ним і його посланням від Бога. Згідно історичних даних, царем-реформатором Ніневії був Адад-Нірарі III.

Книга пророка Михея.

Пророк Михей пророкував в Юдеї під час царювання наступних царів: Йотама, Ахаза та Єзекії. Це означає, що він був молодшим сучасником Ісаї, з яким пророкував приблизно в один і той самий час. Його ім'я означає: «Подібний до Бога». Порівняно із Книгою пророка Ісаї, Книга пророка Михея майже в 10 разів менша за об'ємом. Але деякі пророцтва повторюються, наприклад: Мих. 1:2 ідентичне з Іс. 1:2; Мих. 1:3 – Іс. 26:21; Мих. 2:2 – Іс. 5:8 тощо. Це можна пояснити тим фактом, що Ісаї, будучи за походженням близьким до Давидової царської династії, переважно пророкував серед еліти народу. Михей був за своїм походженням простим селянином з села Морешету. Його пророче служіння поширювалося переважно на просте сільське населення. Люди в Юдеї, як серед еліти, так і серед простого народу, потребували Божого відкриття і пояснення щодо життя згідно Божих заповідей. Хоча ні Михей, ні Ісаї не згадують один про одного в своїх книгах, теми послань настільки близькі, що дехто припускає, що Михей був учнем Ісаї.

Пророче послання Михея, як і в Амоса, несе соціальний підтекст. Михей обурюється проти несправедливості і гноблення одних людей іншими.

Ключові тексти книги – 6:8; 7:18.

Мета книги – попередити народ юдейський про неодмінний Божий суд. У книзі міститься серйозне пророче слово приблизно за 100 років до нападу вавилонян на Юдею і знищення Єрусалиму.

Приблизні дати написання книги – 740–710 роки до н.е.

Особливості книги:

1. Книга має особливе соціальне забарвлення. Михей захищає селян, яких експлуатують пихаті багаті. У цьому він подібний до Новозавітного автора – Якова.
2. Мова Михея інколи є прямою і суворою, а інколи – вишуканою і поетичною. Використовується гра слів (1: 10-15). Це вказує на здібності пророка.
3. Михей багато в чому наслідує Ісаїю (чи Ісаїю Михея).

4. Книга містить у собі величні вислови щодо Божого милосердя і прощення (7: 18-20), щодо народження Месії (5:1). Ісус цитує пророка Михея (Мт. 10: 35-36 – 7:6). Його пророцтво врятувало життя Єремії (3:12 – Єр. 26:18).
5. Єдина книга в Старому Заповіті, яка вказує на місце народження Месії.

План книги:

I. Майбутній Божественний суд. 1–3.

1. Суд над Самарією та Єрусалимом. 1: 1-16.
2. Причини суду. 2: 1-13.
3. Суд над правителями і лідерами нації. 3: 1-12.

II. Майбутнє спасіння через Месію. 4–5.

1. Майбутнє царство Месії. 4: 1-14.
2. Грядущий Месія. 5: 1-14.

III. Заклики до покаяння. 6–7.

1. Очікування Бога від народу. 6: 1-16.
2. Молитва Михея. 7: 1-6.
3. Прощення від Бога прийде. 7: 7-20.

Загальний аналіз змісту книги.

Михея називають пророком суду і милості. Також він мав репутацію реформатора у непевні часи. Він зазначає, що Бог покликав його до служіння і дав йому сили, відваги, правди і Господнього Духа, тобто забезпечив усім необхідним для звершення цього служіння. (Мих. 3:8). Пророк з'являється на сцені у досить неспокійний час, коли всі країни і народи Близького Сходу спостерігали зі страхом за діяльністю Ассирії, яка все ближче і ближче підступала до Середземномор'я. Юдея в часи Ахаза вела проассирійську політику, в той час, як Ізраїль був категорично проти. Це і визначило подальшу долю Ізраїльського Царства. Але духовний і моральний стан Юдеї в часи Ахаза був дуже низьким, про що читаємо в тому числі і в книзі

пророка Михея. Тому Михей звертається, особливо до знаті народу, з гострим осудливим словом.

Михей звинувачує народ у самих різних несправедливостях:

- Задуми лихого (2:1);
- Обман, скупість, насилля (2:2);
- Грабунок, нечесність (2:8);
- Вигнання жінок (можливо вдів) з їх домів (2:9);
- Ненависть до добра, любов до зла (3: 1-2);
- Нехтування справедливістю, спотворення правди (3:9);
- Вбивство (3:10);
- Хабарництво (3:11).

Особливо ці звинувачення стосуються керівництва, шляхти.

Ми не знаємо, як довго продовжувалося служіння Михея під час правління благочестивого Єзекії, але виглядає так, що вище перераховані обвинувачення більше стосувалися часів Ахаза. Звичайно, за такі речі Божий народ підпадає під дію Божого суду. Це головна ідея перших трьох розділів книги.

Далі пророк звертає увагу на Месію, Якого Бог пошле, як Рятівника для Свого народу. З приходом Месії настане відновлення Ізраїля. Це буде наприкінці, в останній час. Михей бачить Месію, як Царя у 4-му розділі. Тобто, він описує Його другий, славний, триумфальний прихід. Але на початку 5-го розділу, Михей пише про Месію-страждальця. Він дає точне походження Месії – місто Віфлеєм, біля Єрусалиму, що точно здійснилося в Особі Ісуса Христа. (Мт. 2: 5-6). Далі пророк знову описує триумфальну, переможну ходу Месії, як Царя.

У останній, третій частині книги, пророк повертається до сучасного йому часу і реалій, і закликає народ від імені Бога до покаяння. У 6-му і 7-му розділах Бог благає Свій народ повернутися до Нього. Кульмінацію Божих очікувань від людей ми читаємо у 6:8 – «Було тобі виявлено, о людино, що добре, і чого пожадає від тебе Господь, – нічого, а тільки чинити правосуддя, і милосердя любити, і з твоїм Богом ходити сумирно».

У заключному розділі ми бачимо молитву розпачу пророка за ситуацію у його Краю. Але Бог потішає, що буде відновлення і єврейський народ має надію. Книга закінчується оптимістичним вираженням хвали перед Богом. Бог, по Своїй великій милості, простить народу гріхи і відновить їх. Тому Михей вигукує: «Хто Бог інший, як Ти?».

Висновки з Книги пророка Михея:

1. Бог буде судити несправедливих лідерів і тих, хто грішить. Хоч Він є милосердний, але Його терпінню приходить кінець.
2. Бог закликає нас вести життя, повне справедливості, милосердя і смирення. Він бажає, щоб ми очистили наше життя від всілякої скверни і жили для Нього.
3. Бог не приймає поклоніння від грішників.
4. Якщо Бог прощає, Він це робить остаточно, цілковито і повністю.
5. Серед насилля і гноблення можна мати надію в Бозі.
6. Месія з Віфлеєму буде правити, як Цар над усією землею. В Його майбутньому Царстві буде проявлена та справедливість, про яку говорив Михей у своїй книзі.

Книга пророка Наума.

Книга пророка Наума – це поема, присвячена зруйнуванню Ніневії, столиці жорстоких і могутніх асирійців. Про автора книги відомо дуже мало, майже нічого. Ми знаємо, що він названий у книзі елкошейцем, тобто міг походити з села Елкош, яке знаходилося на півночі Ізраїля. Місто Капернаум, у якому пізніше проживав Ісус Христос, перекладається, як «село Наума». Можливо Наум проживав там, або міг бути, навіть, його засновником. З іншого боку, коли Наум пророкував, – Ізраїля уже не було. Ніневітяни знищили цю країну. Але Юдея залишалася. Наум досить тепло відгукується про Юдею. (1: 12-13; 2:1). Можливо це був час духовної реформи Йосії.

Ім'я Наум перекладається, як «Утішитель». Коли ми читаємо цю книгу, – важко говорити про потіху для людей у ній. Наум швидше розкриває у своїй книзі таку грань Божого ества, як гнів. Але цей гнів спрямований виключно на ворогів ізраїльського народу. Тому у цьому короткому посланні є потіха також. Вороги будуть покарані. Бог є справедливий і віддасть кожному згідно вчинків його.

Книга могла бути написана у 661 – 612 роках до н.е. Но-Амон – місто відоме більше в історії, як Фіви. Воно було зруйноване у 661 р. до н.е. Наум згадує про цю подію (3: 8-10).

За 100–150 років до цього пророцтва, у Ніневію був посланий Йона, проповідь якого привела до покаяння ніневітян. Але Йона не був зацікавленим у їхньому покаянні, тому він не прикладав ніяких зусиль, щоб ніневітяни змінилися. Покаяння цих людей було швидше емоційним, базованим на страху, а не на добрій волі. Таким чином, ми бачимо Ніневію, як брутальну столицю жорстокого народу. Це те, що трапилося з ними після подій, описаних у книзі пророка Йони. Пройшли десятиліття з того часу, як асирійці забрали у полон 9 ізраїльських племен, розчинивши їх між народами. Юдея вистояла під натиском асирійців, але теж переживала драматичні часи при Єзекії. Бог говорив через Наума, що Ніневія буде зруйнована. Зруйнування це буде повним, після якого Ніневія більше не відновиться. (Наум 2:2).

Тема книги – наближається час зруйнування Ніневії.

Ключовий текст – 1: 8-9.

План книги:

I. Провіщення Божого суду над Ніневією. 1: 1-14.

1. Бог виляє гнів на Ніневію, а милість – на Свій народ. 1: 1-8.
2. Коли Ніневія загине, Божому народу прийде полегшення. 1: 9-14.

II. Описання суду Божого над Ніневією. 2: 1-14.

1. Добра новина для Юдеї. 2: 1-3.
2. Картина поразки Ніневії та її пограбування. 2: 4-14.

III. Причини падіння Ніневії. 3: 1-19.

1. Насильство і жорстокість панують у Ніневії. 3: 1-4.
2. Порівняння долі Ніневії із долею єгипетського міста Фіви (Но-Амон). 3: 5-11.
3. Намагання Ніневії захистити себе приречені на провал. 3: 12-19.

Короткий огляд книги.

Наум є одним із трьох пророків, звернення яких спрямоване виключно до інших народів. Овдій звертався до Едому, Йона і Наум – до Ассирії. У розділі «Культура Старого Заповіту» ми описуємо культуру і релігію ассирійців. Це був один із самих жорстоких і брутальних народів давнини. Бог, як Суддя справедливий, виносить вирок щодо Ніневії. (1:14).

У першому розділі «Провіщення Божого суду над Ніневією», описане видіння страшного гніву Божого, яке відкрилося пророку.

«Палкий Бог, і мстивий Господь, Господь мстивий та лютий, – Господь мстивий до тих, хто Його ненавидить, і пам'ятає про кривду Своїх ворогів.

Господь довготерпеливий і великої потуги, та очистити винного – Він не очистить. Господь у бурі та в вихрі дорога Його, а хмара – від стіп Його курява.

Як загнувається Він на море, то сушить його, і всі ріки висушує, в'яне Башан та Кармел, і в'яне квітка Лівану.

Гори тремтять перед Ним, а підгірки топніть, перед обличчям Його трясеться земля та вселенна, та всі її мешканці.

Хто встоїть перед гнівом Його, і хто стане у полум'ї люті Його? Його шал виливається, мов той огонь, і розпадаються скелі від Нього!» (Наум 1: 2-6).

Вражаючі образи! Пророк бачить, як Бог, будучи довготерпеливим, довго терпів гріхи ніневітян. Але цьому прийшов кінець! Тепер Божий гнів запалав негасимим полум'ям. Наум по відношенні до Бога вживає вирази, що Він – палкий (ревнивий) і мстивий. Ці риси Божого характеру несхожі на наші, людські. Вони виходять не з егоїстичних міркувань чи мотивів, не з обмежених емоцій, а з справедливості, повної і абсолютної. Гнів Божий справедливий. Він спрямований за правильною адресою, проти заколотників. У цій книзі ними є злі асирійці, які хотіли знищити Божий народ. Більше того, у цьому 1-му розділі через Наума Бог говорить про конкретну особу – царя Ассирії. Божий гнів спрямований проти конкретної особи – царя Санхеріва. (1: 11-14).

2-й розділ починається словами про благовісника, що звіщає про мир. Апостол Павло цей вираз застосовує щодо проповідників Євангелії. (Рим. 10:15). Але, в контексті даної книги, цим благовісником, який звіщає про мир, є той, хто звіщає про суд над Санхерівом і його народом. Це – теж частина Євангелії.

Далі пророк описує про суд, який відбувся над Ніневією. «Колесниці шалено по вулицях мчать, по майданах гуркочуть, їхній вид – немов полум'я те смолоскипів, літають вони, як ті блискавки». (2:5). Це так схоже на сучасні міста з їхнім автотранспортом. Але, насправді пророк описує битву, яка відбудеться у Ніневії, коли туди ринуть полчища ворогів. І це пророцтво здійснилося повністю, коли вавилоняни зайняли Ніневію і через короткий час її зруйнували.

У 3-му розділі приводяться причини Божого суду над Ніневією – 3: 1-4. Вона була вбивцею багатьох народів, місто кровожерне, або місто крові. Ненаситимість насиллям, одержимість злом, жадібність щодо інших – це все її характеристики. Разом з тим Ніневія настільки вміла маскуватись, що світове співтовариство не могло довго цього розгледіти. Діяла, як блудниця, «привабно ласкава, вправна в чарах» (3:4).

Багато теологів вбачають, що за історичним образом Ассирії і її столиці Ніневії видний дух жорстокості і насильства, але вправно замаскований. Це було характерно для сучасної

«імперії зла» (за виразом Рональда Рейгана) та її столиці, які, як очікують, ще багато біди і нещастя принесуть сучасній цивілізації і, особливо, Ізраїлю, який до них всю дорогу горнеться, на свою біду і нещастя.

Висновки, які можемо взяти з цієї книги:

1. Бог управляє світом. Він буде судити нечестиві народи і благословляти тих, хто довіряє Йому. Він контролює все, що відбувається на землі.
2. Влада, багатство, велич не гарантують безпеки. Вони не врятують від гніву Божого. Перед Богом не можуть встояти ні світова держава, ні багатство, ні велич.
3. Нечестивих і жорстоких очікує Божий суд. Бог довготерпить наявність гріха і зла у світі, але всьому цьому прийде кінець.
4. Бог явив Свою благодать до Ніневії, коли там проповідував Йона. Але коли люди знову починають грішити, Боже довготерпіння закінчується до них. До Ніневії свого часу була виявлена милість, тепер прийшов суд! Іншими словами – поверхнєве покаяння небезпечно, бо веде до закаменіння і загибелі.
5. Бог через цю книгу потішає Свій народ. Радіти, втішатися, що Бог звільняє від кривдника, нечестивця, який знущається – не гріх. (2:1).
6. Через цю книгу Бог закликає нас вести справедливе і побожне життя. Ми маємо чесно і справедливо відноситися до всіх людей, як правдиві діти Божі.

Книга пророка Авакума.

Книга пророка Авакума – це наступна книга, після книги пророка Наума. Про автора знаємо лише те, що він є пророком (1:1; 3:1) і, судячи зі змісту книги, він був гарячим патріотом свого краю. Пророк нічого не говорить про своє походження, звідки він, на відміну від Наума, і нічого не говорить про свій родовід, на відміну від Софонії. Можливо, він жив у Єрусалимі і був левитом.

Найбільш вірогідним є те, що Авакум був свідком занепаду і остаточного падіння Ассирії. Але також цей пророк бачив, як міцніє молода Вавилонська держава і що вона уже загрожує для його країни. У результаті цих спостережень пророк задає Богу два запитання, які розглянемо пізніше.

Час написання книги – очевидно час правління царя Йосії або незадовго після його смерті, десь перед вторгненням вавилонян у Єрусалим. Найбільш вірогідна дата написання – 610 – 606 роки до н.е. Авакум був сучасником пророка Єремії і поділяв його страждання.

Значення імені Авакума (євр. Хавакук – обіймати, огортати, палко кохати, поважати).

Ключовий текст книги – 1:3, який визначає головну мету написання книги, – дати відповідь на запитання, які ставить Авакум на початку.

План книги:

I. Запитання Авакума і відповіді Бога. 1–2.

1. Чому Бог допускає насильство і не карає за гріх? 1: 2-4.
2. Зло буде покаране халдеями. (Бог). 1: 5-11.
3. Як і чому Бог допускає грішніший народ, як інструмент Своєї кари? 1:12 – 2:1.
4. Вавилон буде осуджений і покараний ще більше. (Бог). 2: 2-20.

II. Псалом хвали і віри Авакума. 3: 1-19.

1. Апеляція до милості Бога. 3: 1-2.
2. Велич Божа. 3: 3-15.
3. Довіра Богу в скрутних обставинах. 3: 16-19.

Короткий огляд книги.

Авакум волає до Бога про несправедливість, насилля, зло, яким все переповнюється навколо і обурюється, чому Бог мовчить. Він молиться і не видно ніякого результату. Тому Авакум задає питання, чому Бог допускає насилля і не карає за гріх. Бог відповідає, що якраз «Я не мовчу. Ти Мене звинувачуєш у мовчанні, а Я відповідаю тобі. Просто тобі потрібно навчитися чути Мій голос». В 1: 6-11 Бог відповідає Авакуму, як Він реагує на те все, що відбувається серед Його народу. Відповідь прийде і це станеться дуже швидко. Вона буде видимою – в особі вавилонян, які прийдуть, як кара за гріхи Юдеї.

Ця Божа відповідь ще більше шокує Авакума. «Та вони ж ще грішніші, ніж ми. Невже Ти, Святий і Праведний, зможеш дивитися на те насильство, яке принесуть із собою вавилоняни?» Це було друге запитання Авакума.

Божа відповідь звучала коротко приблизно так: « За те, що грабував був багато народів – наситишся ганьбою більше, як славою!» (2: 8, 16). Ці слова були спрямовані для Вавилону. Бог сказав, що покарає Вавилон за те, що вони пограбували євреїв. Нічого тут на землі безслідно не зникає. За все є віддача. Вавилон має стати знаряддям Божим, щоб покарати невірну Юдею, але сам за те понесе кару, бо поведився вкрай негідно. У другій відповіді Бог п'ять разів, звертаючись до Вавилону, виголошує: «Горе!» (2: 6, 9, 12, 15, 19). Правда, є у цій відповіді протиставлення – 2:4 «А праведний житиме вірою своєю!».

Це був улюблений вираз Павла, який він кладе в основу новозавітної теології.

Закінчується книга псалмом, який написав Авакум, у якому вихваляє Божу милість і велич, а також проявляє віру в те, що Бог залишається на престолі, незалежно від обставин. Текст – 3: 17-19 є великою втіхою не для одного покоління християн.

Особливості Книги пророка Авакума:

1. Більша частина книги – це не промови-докори до відступницької Юдеї, а діалог між пророком і Богом.
2. Книга складається із трьох літературних форм: діалог-бесіда (1:2 – 2:5), класичні пророцтва про майбутні нещастя (2: 6-20) і псалом (3-й розділ).

3. Пророк проявляє три важливі риси під час лихоліття – чесні запитання, тверду віру і глибоке прагнення відродження.
4. Фраза Авакума: «Праведний житиме вірою» тричі повторюється в Новому Заповіті – Рим. 1:17; Гал. 3:11; Євр. 10:38. Цю фразу пізніше Мартин Лютер під час Реформації зробив ключовою, що дозволило про Авакума сказати, як про прадіда Реформації.

Ключові принципи Книги пророка Авакума:

1. Бог покарає кожного, хто робить зло. Це стосується і окремих людей і цілі нації. Будь-яка несправедливість буде покарана.
2. Бог контролює все. Він знає, що робить. Те, що інколи нам видається дивним і незрозумілим, є частиною Божого плану.
3. Віруючі можуть задавати Богу запитання щодо незрозумілих речей.
4. Віруючим теж знайомі часи невпевненості, сумнівів, розчарувань.
5. Бог не відповідає на всі наші запитання, але не залишає нас в часи тимчасового затемнення.
6. Праведний буде жити вірою. (Ав. 2:4; Рим. 1:17; Гал. 3:11; Євр. 10:38).
7. Коли ми роздумуємо про Божу славу і велич, нас охоплює благоговійний страх Божий і ми безмовно стоїмо перед Ним.
8. Віруючий може радіти, завдяки Богу, в будь-яких обставинах. (Ав. 3:17-19; Фил. 4:10-13). Віра – динамічна сила, яка підноситься над обставинами.

Книга пророка Софонії.

Ім'я цього пророка означає: «Господь ховається» або «Господь оправдує». Про автора знаємо, що походив із царського насіння. Він був праправнуком Єзекії. Пророче служіння відбувалося в часи царя Йосії. (1:1). Отже, Софонія був сучасником пророків Єремії, Авакума, Наума. Молодшими його сучасниками також були пророки Єзекїїль та Даниїл.

Час пророкування приблизно – 622–612 роки до н.е. У 612 р. до н.е. була зруйнована Ніневія, але Софонія згадує про неї, як про ту, яка ще стояла (2:13). У 622 р. до н.е. Йосія розпочав свої реформи і Софонія був одним із натхненників їх та відігравав у їх реалізації не останню роль.

Оскільки пророк був царського походження, логічно припустити, що він жив у Єрусалимі.

Головна мета пророцтва – попередити про те, що на Юдею та Єрусалим наближається страшний Божий суд, який пророк називає «великим Днем Господнім». Крім того, Софонія пророкував, що прийде день, коли Бог відновить Свій народ.

Ключові тексти – 1:18; 3:8.

План книги:

I. День Господнього суду. 1:1 – 3:8.

1. Суд над усією землею. 1: 1-3.

2. Суд над Юдеєю. 1:4 – 2:3.

А). Опис гріхів Юдеї. 1: 4-13.

Б). Великий День Господній. 1: 14-18.

В). Можливість відстрочки суду. 2: 1-3.

3. Суд над народами. 2: 4-15.

4. Суд над Єрусалимом. 3: 1-7.

5. Заключний вирок суду всім. 3:8.

II. День Господній буде днем відновлення і благословення. 3: 9-20.

1. Відновлення народів. 3: 9-10.

2. Відновлення «залишку» Ізраїля. 3: 11-13.
3. Радість від присутності Месії. 3: 14-17.
4. Остаточні обітниці відродження. 3: 18-20.

Короткий аналіз книги.

Софонія безстрашно розпочинає своє пророче служіння проголошенням Дня Господнього, як дня остаточного суду над нечестивими людьми. Мова Софонії сильна, вражаюча, інколи вона стає жорстокою і сухою. Софонія, як і Йоїл, по особливому звертає увагу на День Господній.

Пророк Божий звертає увагу на різні вади і гріхи людей, виступає проти різного роду беззаконь серед народу. Він виступає проти лідерів ідолослужіння. «Вигублю з місця оцього останок Ваала, імення жреців зо священиками...» (1:4). Пророк виступає також проти астрологів та інших відкритих ідолопоклонників (1:5), проти тих, хто присягає Господом і царем (1:5), проти тих, хто відступили від Господа (1:6). Пізніше Бог проголошує через Софонію, що Він відвідає із Своїми судами князів, царевичів, окультних діячів, нечестивих торговців тощо. (1: 8, 9, 11-13).

Пророк говорить, що наближається День Господній, день гніву, смутку й насилля. Це день, коли, навіть, найхоробріший буде кричати від переляку і болі. (1: 14-16). Ключовий вірш книги у цій частині говорить, що від гніву Божого, який прийде у цей день, ніхто не зможе врятувати і врятуватись. (1:18).

2-й розділ говорить про масштаби Дня Господнього. Пророк перераховує народи, які буде судити Бог Дня Господнього. Цікаво, що ці народи уже давно зникли з світової карти. Чому ж тоді пророк їх перераховує, як ніби тих, кого Бог судитиме у майбутньому? Справа в тому, що про ці народи говориться, як в прямому, так і в переносному значенні. Наприклад, у Біблії Моав і Аммон завжди символізували людські пристрасті, впевненість в собі, надію на себе. Ефіопія символізувала впертість (Єр. 13:23). Ассирія – це людська гордість і пиха.

3-й розділ показує, що Бог буде судити цілий світ, від краю і до краю. Але починаючи з 3:9 на темному фоні пророцтва про суд, Софонія виражає впевненість, що прийде

відновлення. Прийде час, коли представники із далеких країн будуть прикликати Ім'я Господнє (3:12). Горді і бундючні будуть вигнані із Єрусалиму. Упокорені і лагідні будуть жити у безпеці під владою Господа, свого Царя. Після жахливого мороку, після рік крові, після страшних катастроф, прийде час співу. Ось так закінчується ця книга.

Особливості книги:

1. Єдиний пророк, який так розширено подає свою генеалогію.
2. У Софонії більше, ніж в інших книгах, подане відкриття про День Господній.
3. Софонія показує, що проповідник має суворо застерігати одних, і потішати інших.
4. Тут є добре розвинене вчення про вірний залишок, який буде відроджений у день Господніх відвідин.
5. Новозавітні автори, говорячи про останні часи, посилаються на Софонію. (Наприклад: **1: 2-3** – Мт. 13: 40-42; **1:15** – Мт. 24:29; **1:14** – Об. 6:17; **3:8** – Об. 16:1).

Повчання, які можемо почерпнути з книги, відповідно нашого часу:

1. Ні один грішник не зможе уникнути Божого суду в День Господній. Це буде жахливий день Божого суду над цілим світом.
2. Бог святості не може терпіти ідолопоклонства; не може поділяти Свою славу з кимось іншим. Хто чинить таке – той буде покараний.
3. Гордість тягне за собою невідворотне покарання Боже, в той же час ті, хто смиренно, упокорено каються перед Ним, будуть очищені і прощені.
4. Суди Божі завжди є вираженням Його досконалої справедливості.
5. Бог навіки поблагословить тих, хто Його шанує. В свою чергу, поблагословенні Ним будуть вічно вшановувати Його піснями вдячності і славослів'я.

Книга пророка Огій.

Ми розглянули пророків, які в переважній більшості пророкували до полону або під час полону. Тепер прийшла черга розглянути пророків, які пророкували після Вавилонського полону. Першим з них є пророк Огій (Агей).

Його книга, як і книга його молодшого сучасника Захарія, дозволяють нам побачити, що відбувалося в єврейському середовищі після відомого указу Кіра про можливість повернення всіх поневолених вавилонянами народів, в тому числі євреїв, до свого рідного краю. Спочатку, зрозуміло, це була ейфорія. Але коли люди зіштовхнулися з реальними труднощами, пов'язаними із відбудовою зруйнованого життя, – на зміну ейфорії прийшов прагматизм. Але коли після смерті Кіра його замінив син Камбіз, якого цікавили військові походи найбільше, і коли він, під час єгипетської військової кампанії, по дорозі пограбував і без того зубожілу від неврожаїв Юдею, – у людей з'явилася апатія і відчай. Коли правитель, поставлений персами, нащадок царської династії Давида, Зоровавель та Ісус, первосвященик, почали закликати народ до відбудови храму, люди були переважно байдужими до цієї справи. І ось на арену виходить уже немолодий, на думку богословів, пророк Огій. Він з великим старанням закликав народ до відбудови храму.

Книга, зрештою, є однією з найменших у Біблії. Має лише 2 розділи. У Старому Заповіті від неї меншою є лише Книга пророка Овдія. Про самого пророка ми майже нічого не знаємо. Він, на відміну від Софонії, не приводить свого родоводу, нічого не згадує про своє минуле, про рід занять. Але є одна цікава деталь, яка особливо вирізняє цю книгу від усіх інших книг Малих пророків. В цьому контексті вона дуже до Книги пророка Єзекіїля. Огій працює, як стенографіст, детально документуючи всі пророчі звернення. Таким чином, у цій коротенькій книзі є п'ять задокументованих пророчих звернень.

Ім'я Огій означає «святкуючий», «той, хто святкує свята». Зі змісту книги можна прийти до думки, що Огій був серед очевидців славного минулого храму, збудованого Соломоном. (2:3). Якщо це так, то Огію могло бути близько 80-ти років. Про нього двічі згадує Ездра у своїй книзі, як про одного з пророків, разом із Захарієм. (Езд. 5:1; 6:14).

Головна тема книги – відбудова храму.

Головна мета книги – підбадьорити Зоровавеля та Ісуса, первосвященника, які взялися за нелегку і відповідальну справу, а також заохотити євреїв відновити храм і через це прийняти Божі благословення.

Ключовий текст книги – 1: 7, 8.

Дата написання – приблизно 520 рік до н.е.

Особливості книги:

1. Це було перше чітке пророче слово після полону.
2. Одна із найкоротших книг, але одна із наймісткіших книг (багато ідей). Це вказує на неабияку талановитість автора.
3. Книга детально датована.
4. Книга має одне із найсміливіших пророцтв про те, що Бог у майбутньому відвідає новозбудований храм. (Ог. 2: 6-9).

План книги:

I. Заклик до відбудови храму. 1: 1-15.

1. Проблема народу – апатія. 1: 1-4.
2. Бідність народу. 1: 5-11.
3. Відгук народу на заклики пророка. 1: 12-15.

II. Майбутня слава храму. 2: 1-9.

1. Спокуса бачити тільки видиме. 2: 1-3.
2. Підбадьорення Господнє бути з будівничими. 2: 4-5.
3. Обітниця Месіанської слави у храмі. 2: 6-9.

III. Заклик до слухняності Божим повелінням. 2: 10-19.

1. Гріх опоганює. 2: 10-14.
2. Виховні процеси у відносинах з Богом. 2: 15-17.
3. Обітниця благословень через послух. 2: 18-19.

IV. Месіанська пророча обітниця. 2: 20-23.

Загальний аналіз книги.

Огій починає своє пророче звернення до Зоровавеля, як до лідера нації того часу, і до головного священика Ісуса, щоб ті негайно пришвидшили відбудову зруйнованого храму. Огій сміливо заявив, що народ робить величезну помилку, відкладаючи відбудову храму.

Звертаючись до народу, Огій нагадує, що Бог є джерелом і розпорядником всіх земних благ. Пророк також докоряє народ, що вони, замість будівництва храму взялися за власне облаштування. Тому на їхню долю випали посуха і неврожаї. Пророк Огій був одним із унікальних пророків ще й тому, що міг побачити результати свого звернення дуже швидко. Протягом 24 днів від його першого звернення будівельні роботи розпочалися. (1:15).

Будівництво нового храму йшло швидкими темпами. Але коли храм уже був зведений, людей охопило пригнічення. Будівельники були подавленими, тому що не все так вийшло, як вони хотіли. Ресурси були обмежені. Ті старші, які пам'ятали старий храм, говорили про це. І це було, ніби докором будівельникам. Огій знову звертається до народу із словом, що саме цей храм Бог обрав, щоб бути у ньому. Слава Божа наповнить цей храм більше, ніж попередній. (2: 6-9). Своєчасне звернення Огія врятувало ситуацію. Люди знову продовжили працю.

Через два місяці пророк знову звертається до народу із зверненням. Люди жили дуже бідно, терпіли різні стихійні лиха. Коли Огій вперше звернувся до них і вказав причину бідності і лих, народ це прийняв. Але ось вони уже декілька місяців займаються будівництвом храму, відгукнулися на Боже звернення, а економічна ситуація навколо них не змінювалася. Це потроху почало проявлятися через нарікання на Господа. Звернувшись до народу цього разу, Огій вказує, що причина – у їхньому житті. Люди жили десятки років у занечищені. Тепер, коли вони послушали Господа і почали відбудову храму, їхнє життя і відносини з Богом все ще не були приведені у порядок. Бог дисциплінує народ, виховує його, приводить все у порядок, але це – процес (2: 15-19). Отже, коли вони не звернуть із обраної дороги, коли пройдуть до кінця розпочату Богом у них працю по очищенню, тоді прийде винагорода і благословення. (2:19в).

В цей же день Бог посилає Огія зі словом до Зоровавеля. Як спадкоємець Давидової царської лінії і фактичний правитель Юдеї, він представляє престол Давида. Бог говорить, що Він «затрясе небо і землю» (2:21) і встановить Своє Царство, яким буде правити Месія, нащадок царської лінії Давида і його, Зоровавеля, нащадок, який встановить новий світовий порядок. (2: 22-23). Цими словами закінчується коротенька книга пророка Огія.

Повчання, яке ми можемо взяти з книги:

1. Коли люди ставлять на перше місце своє благополуччя і не дбають про Боже, – вони терплять збиток.
2. Хто шукає, насамперед Царства Божого і Його правди, той не буде терпіти недостатку. (Мт. 6:33). Дуже важливо мати правильно визначені пріоритети.
3. Огій чітко показує наслідки покори і непокори Господу.
4. Навіть незначне в людських очах, при Божому благословенні і присутності, є цінним. Не можна нічим недооцінювати.
5. Існує інерція попереднього гріховного життя. Святість приходить через чистосердечне покаяння і постійність у намірах слідувати за Господом.

Книга пророка Захарія.

Пророк Захарій, молодший сучасник Огія, почав пророкувати одночасно з ним, але продовжував своє служіння на декілька років пізніше. Його книгу часто називають Апокаліпсисом Старого Заповіту.

Ім'я Захарій означає «згадає Господь». Походив він із священницького роду, подібно до Єремії та Єзекїїля. Народився Захарій у Вавилоні і повернувся до Єрусалиму із першою групою переселенців, представляючи свій рід Іддо (Неем. 12:16). Ездра двічі згадує Захарія, як пророка, котрий пророкував при Зоровавелі, так само, як і Огія. (Езд. 5:1; 6:14).

Його книга є найбільшою серед книг Малих пророків (14 розділів, як і у Осії, але за об'ємом вона трохи більша). Дата пророчого служіння – **520–518** роки до н.е., але деякі частини книги були написані пізніше. Підраховано, що у Новому Заповіті існує не менше 41-ї цитати і посилань на дану книгу.

Головна тема книги: завершення храму і обітниці про Месію. Тема виражається у двох частинах книги, які чітко і недвозначно простежуються.

Ключові тексти книги: 1: 3, 14; 2:8; 8:2.

План книги:

I. Вісім видінь і дві промови щодо відновлення храму і ситуації в Єрусалимі. 1–8.

1. Вступна частина. 1: 1-6.

2. Вісім нічних видінь. 1:7 – 6:8.

А). Видіння вершника на червоному коні. 1: 7-17.

Б). Видіння рогів і майстрів. 2: 1-4.

В). Видіння чоловіка з мірничим шнуром. 2: 5-17.

Г). Видіння очищення первосвященника Ісуса. 3: 1-10.

Ґ). Видіння золотого світильника. 4: 1-14.

Д). Видіння летючого звою. 5: 1-4.

Е). Видіння жінки в коші. 5: 5-11.

Є). Видіння чотирьох колісниць. 6: 1-8.

3. Символічний акт, що завершував видіння. 6: 9-15.

4. Дві промови щодо соціальних проблем і змін Єрусалиму. 7–8.

А). Невідповідний піст і соціальна несправедливість. 7: 1-14.

Б). Майбутнє відродження Сіону. 8: 1-23.

II. Апокаліптичні пророцтва Захарії. 9–14.

1. Ізраїль та його Месія. 9–11.

А). Суд над народами. 9: 1-8.

Б). Благословення месіанського часу. 9:9 – 10:12.

В). Месія відкинутий. Наслідки цього для Ізраїля. 11: 1-17.

2. Зацарювання відкинутого Месії. 12–14.

А). Покаяння Ізраїля. 12–13.

Б). Сходження Месії на престол. 14: 1-21.

Загальний огляд книги.

Вступні слова пророка Захарія були проголошені зразу після підбадьорливої промови Огія на свято Кучок (наметів). (Ог. 2: 1-9). Вступна частина книги є докірливим словом від Бога по відношенню до Свого бунтівного народу.

«Розгнівався Господь на батьків ваших палючим гнівом.

І скажи їм: Так говорить Господь Саваот: Верніться до Мене, – говорить Господь Саваот, – і вернуся до вас, говорить Господь Саваот.

Не будьте, як ваші батьки, що до них кликали стародавні пророки, говорячи: Верніться з доріг ваших злих і з чинів ваших лихих! Та не слухали ви й не прислухались до Мене, говорить Господь.

Де вони, батьки ваші? А пророки – чи ж навіки живуть?

Та слова Мої й постанови Мої, що Я наказав рабам Моїм пророкам, чи ж не досягли вони до ваших батьків?» (1: 2-6а).

Зразу після цього Захарій описує серію нічних видінь. Кожне з них є перераховане у плані. 1-ше видіння – це видіння вершника на червоному коні. Він їхав між миртами,

вічнозеленими пахучими рослинами, які використовувалися в косметиці і для лікарських цілей. Далі пророк побачив багато інших коней, червоних, рудих і білих (1: 7-17). Це видіння вказувало на те, що до цього часу народи жили спокійно, а Юдею 70 років страждала. Тепер Бог почне судити інші народи, а над Юдеєю змилюється і відновить її. Бог піклується про Свій народ – ось головна ідея цього видіння.

2-е видіння. Це було видіння рогів і майстрів. (2: 1-4). Ріг – це символ сили і влади. Чотири роги – це уособлення чотирьох світових держав, ворожих до Бога і Його народу. Найвірогідніше, що це могли би бути Єгипет, Ассирія, Вавилон і Мідоперсія. Вони розпорошили Юду, Ізраїль та Єрусалим. Майстри (робітники) – це Божі служителі, можливо, Ангели, яких Бог послав, щоб настрахати ці народи.

3-є видіння. Видіння чоловіка з мірничим шнуром. (2: 5-17). Це видіння вказувало на те, що Бог колись повністю відновить Юдею. Єрусалим знову буде повністю відбудований. Господь буде там перебувати і люди з різних народів захочуть там жити.

4-е видіння. Очищення Ісуса, первосвященника. (3: 1-10). Цей Ісус, первосвященик часів Захарія, символізував Месію, справжнього Первосвященника Ісуса Христа. Сатана перешкоджав священикам вести свою службу так, як потрібно. Тому священство в особі Ісуса, сина Єгосадака, вдягнуте в брудний одяг. Але проходить очищення священства. (3: 3-4). Пагінець, Месія, Котрий з'явиться пізніше, як справжній Первосвященик, щоб очистити гріх всієї землі.

5-те видіння. Це було видіння золотого світильника і двох оливкових галузок на ньому. (4-й розділ). Це видіння вказувало на дві влади того часу – священицьку (Ісус) і політичну (Зоровавель). І одна, й друга влади мають бути очищені силою Святого Духа. Тільки Дух Святий може дати силу Ізраїлю виконати своє призначення (місію) – світити у цьому світі.

6-е видіння. Видіння летючого звою. (5: 1-4). Означає воно те, що грішники будуть покарані і вигублені з Юдеї.

7-е видіння. Видіння жінки в коші. (5: 5-11). Ця жінка символізує несправедливість і зло серед народу. Воно буде видалене і, в духовному чи символічному значенні, відправлене до Вавилонського краю, звідки прийшло.

8-е видіння. Видіння чотирьох колісниць. (6: 1-8). Бог послав Своїх ангелів війни і суду проти ворожих народів (Вавилонії). Червоний кінь – війна; чорний – голод і смерть; білий – завоювання; пасастий (плямистий) – епідемії. Суд над Вавилоном (Північним Краєм) заспокоїв гнів Божий. (6:8).

Після цієї серії видінь, пророк Захарій в супроводі ще трьох євреїв поклали на голову Ісуса, первосвященика, вінок. Це символічно вказувало на те, що у майбутньому прийде Месія, Який об'єднає духовну і царську владу в одне. (6: 9-15).

У цій частині книги ми зустрічаємо дві промови Захарія щодо посту і соціальної несправедливості (7-й розділ) і майбутнього відродження Єрусалиму (8-й розділ).

Друга частина книги – це есхатологічні месіанські пророцтва. (9–14). У цій частині книги нічого не говориться про будівництво храму. Можливо храм у цей час уже був відбудований. Найвірогідніше, що ці пророчі промови були виголошені в кінці служіння Захарія. Ця частина книги є дуже складною, як в аналізі структури, так і в тлумаченні її частин. Тому ми не будемо вдаватися в деталі, а постараємося дати дуже загальний погляд на весь цей уривок.

В той час, як оточуючі народи будуть піддані Божому гніву (9: 1-8), на Єрусалим чекає перспектива, що його Цар – це Переможець, що гряде (9: 9-10). Тут є пророцтво, яке здійснилося в житті Ісуса Христа під час Його славного в'їзду в Єрусалим. (Мт. 21: 1-11, особливо 5-й вірш дослівно звідси; Мр. 11: 1-11; Лк. 19: 29-44; Ів. 12: 12-19). Царі війни їздили на конях, але Ісус, як Цар миру, в'їхав на ослі, щоб принести мир. Буде час, коли Ісус повернеться на білому коні (Об. 19: 11-16).

Господь проявить Свою могутність, охороняючи Єрусалим від ворогів. (9: 11-17). Бог порятує їх через те, що вони є Його овечками. Овечки блукають тому, що не мають пастуха. Ізраїль подібний до таких овечок, але його пастух – Господь. Тому Він, покаравши фальшивих пастирів, збере Своє стадо від різних народів і, згромадивши їх у землю Обітовану, дасть їм все необхідне. (10-й розділ). Ця тема продовжується і в 11-му розділі. Добрий Пастир – Ісус, Якого євреї відкинули, оцінивши Його життя в 30 срібняків. Потім вони обрали іншого, нерозумного пастуха. Цей нерозумний пастух – фальший пастух – лжемесія, майбутній

антихрист. Ізраїль прийме його, як свого пастуха, але потім гірко про це пожаліє. Це – головна ідея 11-го розділу.

Останній блок пророцтва Захарія (12–14) – це пророцтво про те, що буде потім, після усунення фальшивого месії. Господь візьме справу в Свої руки і почне рятувати Єрусалим. Він відкриє духовні очі Ізраїля, заставить їх усвідомити те зло, яке вони зробили по відношенню до справжнього Месії. Після того прийде дух покаяння і упокорення. (12: 10-14). Коли Ізраїль першого разу відкинув Месію, вони і уявити собі не могли, що Бог дасть їм другий шанс. Але цей момент настане. «Того дня відкриється джерело для Давидового дому та для єрусалимських мешканців для жертви за гріх і за нечистоту». (13:1). Неправдиві пророки будуть посоромлені і замовкнуть. Ідоли теж будуть відкинуті. (13: 2-6). Складними для хронологічної ув'язки є заключні вірші цього розділу (13: 7-9). На думку більшості богословів, мова йде про період Великої скорботи, коли євреї переживуть найбільший геноцид зі сторони антихриста і його влади.

В останньому, 14-му розділі, йдеться про прихід Месії. Месія прийде з неба і стане на горі Оливній перед Єрусалимом, яка роздвоїться від слави Месії. (14:4). Для багатьох це буде моментом переосмислення життя. Але буде уже пізно (14: 5-7). Ісус повернеться таким самим чином, як і залишив цю землю. Він вознісся із гори Оливної. На неї Він і повернеться.

Цікавим є той факт, що в наш час під Оливною горою був виявлений тектонічний розлом. А це підтверджує сказане пророком Захарієм, що прихід Месії буде супроводжуватися землетрусом і зсувами, як наслідок цього.

Далі, Месія встановить Своє Царство (14:9). Останні вірші цього розділу показують благословення 1000-літнього Царства (14: 9-21). Правда, Захарій згадує на такий момент, що не всі будуть у цьому Царстві широ слідувати за Господом.(14: 16-19). Деякі будуть поклонятися Йому тільки заради дощу. Іншими словами, 1000-літнє Царство – це ще не вічне Царство Христа. Події все ще відбуватимуться на землі. Хоч вони ще недосконалі з точки зору вічності, але благословенні. На цьому Книга пророка Захарія завершується.

Особливості книги:

1. Захарій має найбільше Месіанських пророцтв. Тільки в Ісаї їх більше, але в Ісаї книга в декілька разів більша.
2. Серед книг Малих пророків Захарій подає найбільш панорамну картину останніх подій і кінця віку.
3. Книга написана в апокаліптичному жанрі і нагадує Книгу пророка Даниїла і Об'явлення Івана Богослова.
4. У книзі записаний яскравий приклад Божественного сарказму щодо зради Ісуса Христа. (11:13).
5. Пророцтво про Месію, як про Воїна-Царя, займає особливе місце в пророцтвах Старого Заповіту. (Зах. 14).

Принципи, які впливають з книги:

1. Відступник має повернутися до Бога, якщо хоче, щоб Бог повернувся до нього. (1:3).
2. Бог бажає, щоб ми відвернулися від гріха. Якщо людина кається перед Богом, – Він її благословляє.
3. Бог є Святий і житиме серед Свого святого народу. Святість – це є особлива риса Його Царства. (2: 14-17; 3-й розділ; 14: 20-21).
4. Сатана звинувачує, а Христос (Ангел Господній) захищає, заступається. (3: 1-5). Віруючі люди з Божою допомогою подолають всі лихі підступи сатани.
5. Віруючі займають особливе положення в Бога. Хто їх ображає, – Бог це порівнює із зіницею Свого ока. (2:12).
6. Що б не трапилося в нашому житті, ми можемо бути спокійними і втішеними, знаючи, що ми є в Божих руках і все, що відбувається, є частиною Його планів.
7. Єдина сила, на яку повинен покладатися віруючий – це Дух Святий. (4:6).
8. Господь буде судити всіх Своїх ворогів. (14: 1-3).
9. Ісус повернеться, щоб жити серед Свого народу, і багато інших народів стануть Його народом. (14:9).

10. Спочатку Ісус прийшов лагідним Пастирем-Царем, але повернеться Царем-Воїном.
(11; 14).
11. Якщо піст не відповідає Божим принципам життя, Богу він не до вподоби. (7-й розділ).
12. Набагато важливішим в Божих очах є надання допомоги ближньому, справедливість і співчуття, ніж дотримання релігійних обрядів.
13. Пророцтва, які ще не здійснилися, які відносяться до другого приходу Месії і до «Дня Господнього», здійсняться так само точно, як ті пророцтва, які уже здійснилися і відносилися до першого приходу Месії.

Пророцтва, які здійснилися під час першого приходу Христа на землю:

1. Зах. 9:9 – Мт. 21:5. Ісус, смиренний Цар, в'їжджає на ослі в Єрусалим.
 2. 11: 4-14 – Ів. 10: 14, 15. Ісус – Добрий Пастир.
 3. 11: 12, 13 – Мт. 26:15, 27: 6-8. Зрада Ісуса за 30 срібняків, на які пізніше було куплене гончарське поле.
 4. 12:10 – Ів. 19:37; Об. 1:7. Ісуса прокололи на хресті.
 5. 13:7 – Мт. 26:31; Мр. 14:27. Розпорошення учнів Христа після Його арешту.
- Пророцтво, котре буквально виконалося в долі Ізраїля – 10: 9, 10.

Книга пророка Малахії.

Перед нами остання книга Старого Заповіту – Книга пророка Малахії. Ім'я Малахія означає «Мій вісник», «Мій посланець». Про самого пророка ми нічого не знаємо. Невідомо, навіть, чи мова йде про його справжнє ім'я, чи про псевдонім. Всі погоджуються з тим, що цей пророк звертався до покоління, яке уже звершувало богослужіння в храмі, відбудованому раніше. Ці люди були релігійними, але їхня релігійність була формальною. Головна особа названа намісником (Мал. 1:8). Проблеми, підняті у цій книзі, є тими самими, з якими боровся Неємія, і проти яких виступав Ездра. Отже, Малахія був сучасником цих двох великих діячів кінця V ст. до н.е. Таким чином, час його пророчого служіння – приблизно 450 – 400 роки до н.е. Це був останній пророк, останнє пророче звернення Бога до євреїв і до людства взагалі.

Головна тема книги: останнє попередження Божому народу перед приходом Месії.

Ключовий текст – 3:1.

Мета книги: заклик покаятися раніше, ніж прийде час суду Божого; навернутися до Господа; зруйнувати перешкоди, які стоять між людьми і Богом.

План книги:

I. Бог любить Ізраїль. (Теза). 1: 1-5.

1. У чому Твоя любов до нас проявилася? (1:2).

II. Ізраїль не шанує Бога. (Теза). 1:6 – 2:9.

1. Чим ми осоромлюємо Твоє Ім'я? (1:6).

2. Чим ми Тебе зневажили? (1:7).

III. Юдея невірна Богу. (Теза). 2: 10-16.

1. Чому Бог не приймає наші приношення? (2:14).

IV. Господь прийде раптово. (Теза). 2:17 – 3:6.

1. Чим ми Його прогнівали? (2:17).

2. Де Бог правосуддя? (2:17).

V. Наверніться до Господа (вірністю в десятинах). (Теза). 3: 7-12.

1. Як нам навернутися? (3:7).

2. Чим ми обкрадаємо Тебе? (3:8).

VI. Ізраїль говорить жорсткі слова проти Бога. (Теза). 3: 13-18.

1. Що ми говоримо на Тебе? (3:13).

2. Яка користь, що ми дотримуємо Твоїх постанов? (3:14).

VII. День Господній наступає. (Теза). 4: 1-6.

Цей план відрізняється від наведених планів в інших книгах. Сама структура книги відрізняється від структури інших книг і написана у вигляді дискусії або діалогу між Богом і Його опонентами – народом.

Чому євреї сумнівалися в тому, що їх любить Бог? (1:2). Це було те покоління євреїв, які жили в 450-і роки до н.е. Багато з них народилися далеко за межами Юдеї чи Ізраїлю, серед поганського оточення. Крім того, ті, які поверталися на батьківщину, знаходили там руїни; ворогів, які не сприяли відбудові мурів і відродженню нормального життя. (Див. книги Ездри і Неемії). Тому у них були причини сумніватися у любові Божій до себе.

Божа відповідь до них включала аналіз не лише теперішнього побутового і матеріального стану, а й всієї історії, починаючи ще з часів народження Якова та Ісава. Бог говорить про те, що Він благословляв Свій народ і продовжує це робити надалі. Навіть тоді, коли Бог вимушений був карати Ізраїль, Він робив це з любов'ю. Фактично це є вступною частиною книги. (1: 1-5).

Далі Бог говорить про те, що хоч Ізраїль і ображається на Бога, що не відчуває Його любові до себе, але це право має Бог, бо Ізраїль Його обезчестив своїм відношенням до Нього. (1: 6-14). Це, в першу чергу проявилось в тому, як вони виконували своє служіння, як приносили жертви. Все, що найгірше, приносилось Богу. Це була пряма зневага до Бога.

Далі Бог звертається до священників і левитів. Він докоряє їм. (2: 1-9). Ці люди лише вдавали, що служать Богу, а насправді були далекими від Нього. За це, навіть народ, прості люди, якими вони керують, їх зневажають. (2:9).

Євреї запитували, чому Бог не приймає їхніх приношень? Часткову відповідь ми уже отримали вище, але це ще не все. Євреї були невірні Богу. Ця невірність проявлялася в двох речах – зневажили святиню і змішані шлюби. Ми читаємо, як боровся із змішаними шлюбами Неємія. (Неем. 13: 23-28). Про подібне читаємо і у Ездри (Езд. 9; 10). Малахія був соратником

цих двох діячів найпізнішого періоду, описаного канонічною Біблією. Крім того, в цьому уривку (2: 14-16) є деяке повчання про розвід (розлучення). Пізніше дискусія по цих питаннях була в Ісуса з фарисеями. (Мт. 19: 3-9). Бог категоричний в питаннях міцності шлюбу і подружню зраду розцінює, як зраду по відношенню до Нього.

3-й розділ починається словами пророцтва щодо приходу Месії і Його предтечі. (3:1). А далі Бог знову дорікає євреям, що вони порушили Його постанову щодо десятини. (3: 7-12). Особливо у 3:10 Бог закликає Свій народ випробувати Його десятинами. В цілому цей уривок можна розглядати, як аргумент проти скупості. Як і Огій (1: 3-6), так і Малахія, показують народу, що скупість є причиною бідності.

Євреї нарікали на Бога. Вони говорили, що немає ніякої користі Йому служити. (3: 13-15). Богу це було не до вподоби чути. Тому 3: 16-18 – це відповідь Бога на несправедливі нарікання людей. Бог Своїх богобійних людей відзначить. У Нього є пам'ятна книга, де записане все про людей і їхні вчинки. Тому різниця між одними і іншими, – тими, хто Йому служать і не служать, є. Вона очевидна уже тепер, але в майбутньому проявиться у всій повноті.

Заключний, 4-й розділ, коротенький. В ньому описані есхатологічні події – прихід Дня Господнього. Цей день гряде! Виходячи з уривку, швидше виглядає, що мова йде про другий прихід Месії, але 4: 5-6 може стосуватися першого приходу Христа і народження Івана Христителя. (Пор. Мт. 17: 10-13; Мр. 9: 11-13).

Особливості книги:

1. Книга написана у формі діалогу. Відбувається проста розмова народу з Богом у формі запитань-відповідей.
2. Малахія – останній пророк, після якого настав 400-річний період мовчанки Бога.
3. Пророк передрікає про свого наступника, який прийде в дусі Іллі, щоб приготувати дорогу для Господа. (Мал. 3:1; 4: 5-6). Ним став пророк Іван Христитель.

Принципи, які ми можемо взяти з книги:

1. Любов Бога до нас, людей, не залежить ні від наших заслуг, ні від вірності. Він бажає, щоб ми довірилися Йому в усьому.
2. Бог заслуговує від нас найкращого. Не варто давати Богу те, що ми не посміли б дати своєму керівнику чи начальнику.
3. Бог проти порожнього, формального дотримання релігійних ритуалів, у яких відсутнє життя.
4. Гріхи, за які пророк пристрасно докоряє людей, є актуальними і сьогодні. Це – грошолобство, лицемірство, самозакоханість, сімейні негаразди та розлучення.
5. Уста служителя мають нести істину і знання Слова Божого та Його науки, щоб люди не спотикалися.
6. Бог не приймає поклоніння від людей, які невірні в шлюбі. Бог, взагалі, проти подружньої невірності.
7. Ті, хто робить зло, не можуть бути хорошими в Божих очах. Він є Бог справедливий.
8. Десятина – це випробування нашої фінансової вірності Богу і Церкві, а також тест на скупість. Якщо ми вірні в цьому служінні – Бог нас благословляє.
9. Духовне служіння допомагає дітям навернутися до батьків, а батьків – до дітей. Іншими словами, служіння Богу допомагає вирішити проблему «батьки-діти».
10. Є різниця між тими, хто служить Богу і Йому не служить. Бог обіцяє нагороду тим, хто вірний Йому.

Ми підійшли до кінця вивчення Старого Заповіту. Неможливо охопити все, про що говорить Старий Заповіт в цьому оглядовому підручнику. Але варто завжди пам'ятати, що у цій частині Біблії є великі Божі відкриття. Це не лише історія ізраїльського народу. Це – Боже Слово, яке відкриває нам розуміння Месіанського служіння Ісуса Христа! Також це Боже Слово говорить і про наше життя, і служіння перед Ним в світлі тих життєвих прикладів і настанов, про які нам розповідає Старий Заповіт.